Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 67

bron
Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap. Deel 67. Kemink en Zoon, Utrecht 1949

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bij005194801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap

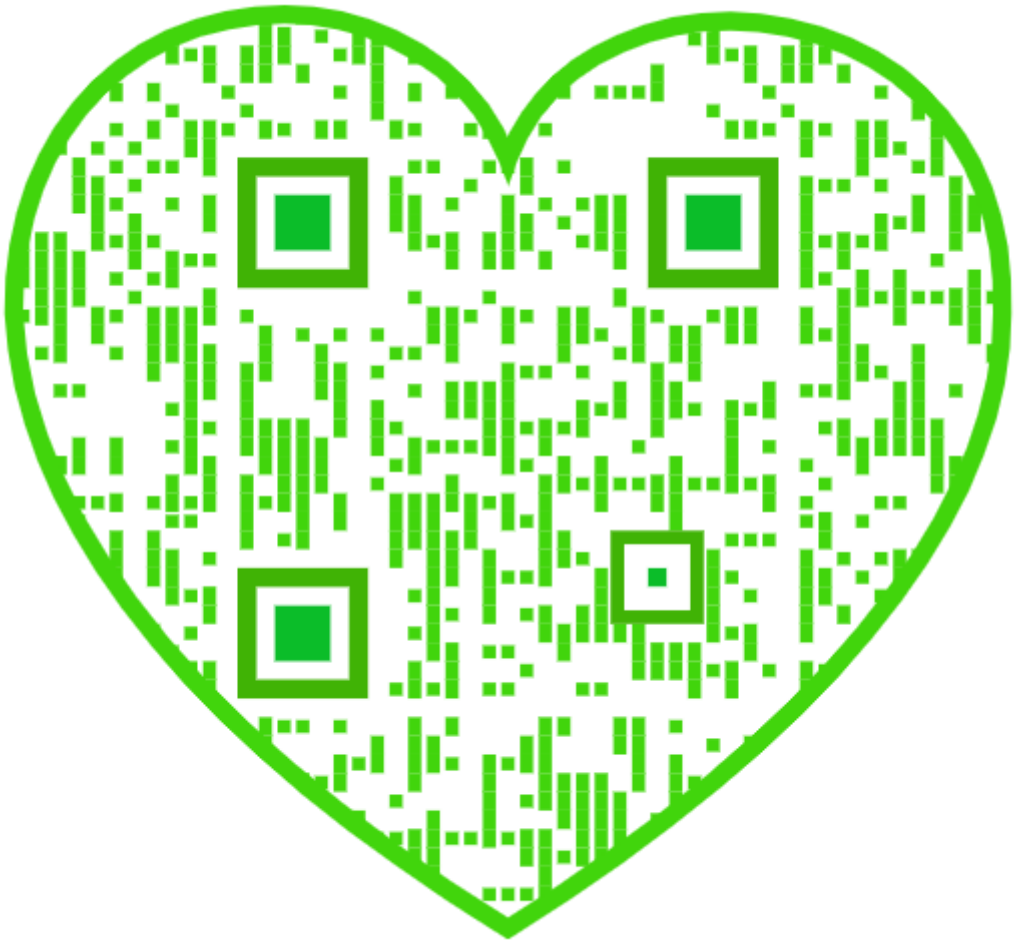

Verslag over het jaar 1948

Het past ons in de eerste plaats melding te maken van de wens van Prinses Wilhelmina der Nederlanden zich als Beschermvrouw van ons Genootschap terug te trekken, daar Hare Koninklijke Hoogheid het minder juist achtte de functie, die zij als Koningin indertijd met vreugde had aanvaard, in de toekomst te blijven vervullen. In de afscheidsbrief werden tevens de beste wensen voor de voortdurende bloei van ons Genootschap tot uiting gebracht. Dit besluit, dat wij natuurlijk te eerbiedigen hadden, kwam voor ons Dagelijks Bestuur niet geheel onverwacht. Kort tevoren hadden ondergetekenden de scheidende Vorstin gehuldigd naar aanleiding van het 50-jarig regeringsjubileum, bij welke gelegenheid de innige dank voor het gevoerde wijze beleid in de afgelopen halve eeuw namens Het Genootschap werd vertolkt. Wij hebben de warme belangstelling van onze Hoge Beschermvrouw steeds bijzonder op prijs gesteld en spreken de vurige bede uit, dat Hare Koninklijke Hoogheid nog vele jaren getuige moge zijn van een voorspoedige regering van Haar Dochter Koningin Juliana. Wij prijzen ons gelukkig te kunnen meedelen, dat wij thans Hare Majesteit Koningin Juliana bereid hebben gevonden het Beschermvrouwschap van het Historisch Genootschap te Utrecht te aanvaarden, waardoor het buitengewoon gewaardeerde nauwe contact met het Oranjehuis gehandhaafd blijft.

Op 4 Mei werd het erelid van het Bestuur Dr W.A.F. Bannier tachtig jaar. De Voorzitter en 1e Secretaris genoten het voorrecht bij deze bijzondere gelegenheid het Genootschap te vertegenwoordigen. Het Bestuur heeft in dit verslagjaar geen veranderingen ondergaan. De 1e Secretaris, wiens werkkring weliswaar veranderd is en van Utrecht naar Rotterdam verlegd wordt, kan zeer tot zijn genoegen de tot nu toe beklede functie blijven waarnemen, zolang hij nog in Bilthoven woont. Zijn administratie en die van de Penningmeester zijn door een aantal vernieuwingen beter hanteerbaar geworden.

Het ruilverkeer met wetenschappelijke instellingen in binnenen buitenland loopt behalve met Duitsland veel vlotter, hetgeen mede te danken is aan de goede zorgen van Mevrouw E.R. Brouwer-Kluyver, die naast de herziening van de catalogus van de bibliotheek, welke bezigheid in iets langzamer tempo geschiedt, maar desniettemin gestadig vordert, ook deze administratieve aangelegenheid op zich heeft genomen. Een aantal instellingen, van welke niets meer na de laatste wereldoorlog werd vernomen,

verdween van de verzendlijst, met enkele andere werden nieuwe overeenkomsten gesloten.

Op 1 Januari 1949 bedroeg het aantal leden 670. Onder hen bevinden zich 46 nieuwbenoemden, die wij hier nogmaals hartelijk welkom in ons midden heten. Laat ons hopen, dat het volgende jaar de 700 wordt bereikt.

Voor de staat der financiën van Genootschap en Leesgezelschap, welk laatste zich nog om technische redenen tot Utrecht beperkt, moge verwezen worden naar de achter dit Verslag afgedrukte Bijlagen.

Ons fonds, dat door 'uitverkoop' en schenkingen aan getroffen bibliotheken aanzienlijk in omvang slonk, kreeg door toedoen van de billiothecaris der Rijksuniversiteit te Utrecht een goed onderkomen in een onder hem ressorterend lokaal. De verkoop geschiedt nu in eigen beheer. Ook hierbij verleent Mevrouw Brouwer assistentie. Diverse inlichtingen werden door het 1e secretariaat verschaft.

Het onderzoek naar de familiepapieren in particulier bezit werd met financiële hulp van het Prins Bernhard Fonds krachtig voortgezet. Vele dikwijls voor de vaderlandse geschiedenis zeer belangrijke verzamelingen werden gesignaleerd, in kaartsysteem gebracht en verder schriftelijk vastgelegd door de heer Henri A. Ett, wiens werkzaamheden voorlopig nog niet ten einde zijn.

Moeilijkheden met de drukker, die zich aanvankelijk nog voordeden, werden voorlopig opgelost, zodat de herziene Regels, voor welke een ongekende belangstelling bestaat, het 66e deel van de Bijdragen en Mededelingen en het Verslag van de algemene vergadering op 15 Mei 1948, in druk konden verschijnen. Het project voor de uitgaven van 1949 zal, onvoorziene omstandigheden buiten beschouwing gelaten, zeer zeker tot uitvoering gebracht kunnen worden.

Gaan wij thans de publicaties na, welke in voorbereiding zijn, dan moet, wat de Werken betreft, met leedwezen worden geconstateerd, dat de Thorbecke-uitgave, welke gelijk men weet toevertrouwd is aan Prof. Mr Dr L.W.G. Scholten, allerlei onverwachte belemmeringen ondervindt, welke echter een voor een uit de weg worden geruimd, zodat naar alle waarschijnlijkheid de eerste vellen in 1949 ter perse gelegd kunnen worden. Met dankbaarheid berichten wij, dat ook de Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek i.o. financiële toezeggingen heeft gedaan ter bestrijding van de hoge onkosten, welke speciaal deze publicatie vergt.

Mr B. van 't Hoff heeft de correspondentie Marlborough-Heinsius zo goed als voor de druk gereed, doch doet nog moeite een

aantal brieven van Heinsius, welke ontbreken, op Blenheim Castle onder ogen te krijgen.

Over de bronnen voor de economische geschiedenis van het Beneden-Maasgebied valt weinig nieuws te rapporteren. Evenals aan de Amsterdamse Kroniek van 1572, met welke Dr J.W. Henneman zich gelukkig toch nog blijkt bezig te houden, wordt aan eerstgenoemde uitgaven bij tijd en wijle gewerkt.

De Kroniekenlijst blijft een zorgenkind. Een geschikte opvolger van Dr A.G. Jongkees laat nog steeds op zich wachten. Aan de Van den Bosch-correspondentie (Dr J.J. Westendorp Boerma) en de Fruin-uitgave (Prof. Dr Z.W. Sneller en Dr H.J. Smit) wordt daarentegen door de bewerkers met toewijding gearbeid.

Over de bescheiden van Prof. Mr C.W. de Vries inzake het constitutioneel koningschap is het laatste woord, ondanks een uitvoerig rapport van Prof. Dr I.J. Brugmans, nog niet gesproken.

De Gouverneursrapporten, bewerkt door Prof. Dr A.J.C. Rüter, schieten goed op. Twee nieuwe delen zullen in 1949 het licht zien.

Gedurende 1948 werden de werkzaamheden aan de Coll. Daniel van der Meulen voortgezet. Naast het copiëren vragen het persoonsregister en het glossarium, dat in de practijk tot een zakenregister uitdijde, de nodige tijd en aandacht. Deze kaartsystemen vormen met het chronologische register der brieven (volgens datum van ontvangst) de grondslag voor de uitgave en zijn onontbeerlijk voor het overzicht van het uitgebreide materiaal. Het glossarium bevat vele corresponderende uitdrukkingen in verschillende talen, waardoor het een betrouwbare bron is geworden voor de annotatie uit de collectie zelf. Immers steeds duidelijker blijkt, dat de beste annotatie in de stukken zelf ligt en men heeft nu de bewijsplaatsen voor het grijpen. De stand van zaken is thans als volgt: de familiebrieven zijn volledig bewerkt en zullen de bouwstoffen leveren voor de levensbeschrijving van Daniel van der Meulen, de centrale figuur die echter door de merendeels ingekomen brieven slechts indirect wordt belicht. Van de particuliere en politieke brieven is alleen de correspondentie van De Buzanval bewerkt. Het zwaartepunt van de collectie ligt in de 5000 handelsbrieven, waarvan er een kleine 4000 zijn bewerkt. Van de resterende 1000 stuks wordt voorlopig de Nederlandse en Franse correspondentie bewerkt, terwijl de Italiaanse (c. 750 stuks) alleen geïnventariseerd wordt. Die uitvoerige bundels uit Napels en Venetië vragen enorm veel tijd en vallen grotendeels in de Leidse periode, d.w.z. nà 1591. In de uitgaven zullen de jaren van 1584 tot 1591 als

een afzonderlijk geheel worden behandeld. Daniel woonde toen in Bremen, dus buiten de Republiek en de correspondentie draagt niet zo'n uitgesproken handelskarakter als ná zijn vestiging te Leiden, gedurende de jaren 1591 tot 1600. Dan pas ontwikkelt zich het koopmansbedrijf met zijn internationale relaties en diplomatieke allures, dat kenmerkend is voor deze veelzijdige figuur. Het aantal brieven vóór het einde van 1591 bedraagt ongeveer een 600 stuks, daarna tien maal zoveel. In 1949 zal het chronologische register, dat alle brieven bevat, worden voltooid en in 1950 hoopt de bewerkster met de rangschikking en schifting van het materiaal (tot einde 1591) te beginnen.

De bijdragen, welke een plaats in dit 67e deel der Bijdragen en Mededelingen hebben gekregen, zijn in het verslagjaar aanvaard. Hoewel de inzending van de heer J.L. van der Gouw, wat de bewerking betreft niet volkomen beantwoordt aan de nieuw in gebruik genomen Regels, meent het Bestuur het stuk in deze vorm toch niet aan de leden te mogen onthouden, te meer daar de uitvoerige inleiding vele bezwaren onderschept van het ontbreken van noten, die de omvang van het geheel te zeer hadden doen toenemen.

Wederom moesten enkele inzendingen worden teruggezonden wegens te geringe betekenis, of omdat zij reeds waren gepubliceerd. Het Bestuur meende er goed aan te doen in dit deel de volledige ledenlijst te publiceren. Om de bundel, die toch al groter is geworden dan aanvankelijk in de bedoeling heeft gelegen, niet extra te bezwaren, is de lijst van instellingen, waarmee het Genootschap in ruilverkeer staat, niet afgedrukt. Voor intern gebruik zal zij op kaart worden gebracht.

De algemene ledenvergadering, op 15 Mei te Utrecht gehouden, werd druk bezocht. Het ligt in de bedoeling deze generale bijeenkomst voortaan ieder jaar te organiseren. Het betreffende Verslag heeft de leden in 1948 reeds bereikt.

Over gebrek aan belangstelling hebben wij in het algemeen niet te klagen, maar toch bespeurt men in onze kringen een ontstellend gebrek aan tijd om zich met het bestuderen en uitgeven van historische bescheiden bezig te houden. Het is een schrale troost, dat wij dit gebrek aan tijd met vele andere wetenschappelijke werkers gemeen hebben. Hoewel het geenszins onze indruk is, dat de Belgische collega's er in dit opzicht beter aan toe zijn dan wij, willen wij niet nalaten er nog eens op te wijzen, dat het Historisch Genootschap ook gaarne gelegenheid biedt tot publicatie van Zuidnederlandse bronnen.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap
C.D.J. BRANDT, Voorzitter.
J.H. KERNKAMP, 1ste Secretaris.

[Bijlage B
Kasoverzichten 1948]

Bijlage B1
Rekening Historisch Genootschap 1948

ONTVANGSTEN.

Saldo 1-1-'48	ƒ 6.771,24
Kapitaalsontvangsten	ƒ 24.100,92
Rente spaarbanken	ƒ 138,66
Rente effecten	ƒ 2.015,47
Contributies	ƒ 7.452,17
Verkoop werken	ƒ 166,33
Prins Bernhard Fonds	ƒ 2.000,-
Diversen	ƒ 709,-
Totaal	ƒ 43.353,79

UITGAVEN.

Kapitaalsuitgaven	ƒ 24.530,80
Contributies genootschappen	ƒ 140,-
Prins Bernhard Fonds	ƒ 2.482,97
Thorbecke uitgave	ƒ 1.733,27
Reiskosten	ƒ 85,50
Salarissen	ƒ 1.265,-
Copieerkosten	ƒ 1.576,21
Honoraria	ƒ 235,02
Drukkosten	ƒ 3.462,71
Administratiekosten	ƒ 953,79
Bindwerk	ƒ 9,-
Verzekering	ƒ 68,40
Onkosten	ƒ 782,97
Aankoop boeken en tijdschriften	ƒ 5.15
Saldo 31-12-'48	ƒ 6.023,-

Totaal	*ƒ* 43 353,79

Rekening kapitaal

Effecten nominaal	*ƒ* 57.820,-
Effecten reëel	*ƒ* 63 369,50
Saldo 31-12-'48	*ƒ* 6.023,-
Totaal	*ƒ* 69.392,50

Bijlage B2
Kasoverzicht van het leesgezelschap 1948

ONTVANGSTEN.

Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 128,43
Rente 1947/1948	*f* 5,26
Contributies lezers	*f* 60,-
Verkoop tijdschriften aan H.G.	*f* 93,23
Vergoeding aanvullingsaankoop door H.G	*f* 162,65
Opgenomen Cred. en Dep. kas	*f* 45,72
Totaal	*f* 495,29

UITGAVEN.

Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 133,69
Aankoop boeken en tijdschriften	*f* 361,60
Totaal	*f* 495,29

Rek. kap.

Saldo Cred. en Dep. kas	*f* 87,97

Onuitgegeven oorkonden betreffende de Noordnederlandse geschiedenis (1109-1249)

Medegedeeld door A.C.F. Koch

De hier uitgegeven of vermelde een en dertig oorkonden zijn slechts bedoeld als een supplement uit Vlaamse en Noord-Franse archieven bij sedert de eerste wereldoorlog in Nederland verschenen oorkondenboeken. Andere gewesten dan Holland en Zeeland (vóór 1168) en het Sticht Utrecht (vóór 1249) komen hier dus niet in aanmerking.

De nummers I en IV kunnen worden beschouwd als een aanvulling op het eerste deel van het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht* van S. Muller Fz. en A.C. Bouman[1)], terwijl nummer II behoort bij de eerste aflevering van het nieuwe *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot het einde van het Hollandsche Huis,* bezorgd door H. Obreen[2)]. Nummer III vindt men reeds in die twee verzamelingen uitgegeven, evenwel niet naar het origineel, waaruit hier vooral de geographische namen zijn gelicht.

De titel, aan deze naoogst meegegeven, dekt de lading niet volkomen. Behalve de zo juist genoemde oorkonde (no. III), werden nog vier andere oorkonden (nos. I, II, IV en XXVI) reeds eerder in het licht gegeven. Deze laatste bleven echter, evenals de nummers XI, XV, XVIII en XXXI, waarvan sedert 1930 regesten bestonden, in het Noorden onbekend. Bij no. XX, waarvan de datering nieuw is, vindt men hier alleen een regest. De overige een en twintig oorkonden, alle passend binnen het kader van het tweede deel van het *Oorkondenboek van het Sticht Utrecht,* door K. Heeringa bezorgd[3)], waren, ten tijde van deze uitgave, nog door geen enkele publicatie bekend.

Weglatingen door de uitgever uit de tekst worden door streepjes aangegeven.

1) Utrecht, 1920.
2) 's Gravenhage, 1937.
3) 's Gravenhage, 1940.

Tijdens het opsporen van de originelen, afschriften en vertalingen van de hierna afgedrukte oorkonden vond ik bij de beheerders van de archieven steeds de grootste bereidwilligheid. Mijn dank gaat uit naar de E.E.H.H. Kanunnik J. De Keyzer, archivaris van het archief van de kathedraal en van het archief van het bisdom te Gent, J. Heyrman, rector van het klooster der Paters Jezuïeten te Drongen, J. Vervenne, pastoor van Sinte Walburga te Veurne en J. Walters, die mij toegang verschafte tot de archieven van de Toevlucht van Maria te Gent. Ook hebben de heren Dr J. Denys, conservator bij het Rijksarchief te Gent en Dr H. Nowé, conservator bij het Stadsarchief aldaar, alsmede de heren G. Besnier, conservator bij het archief van het departement Pas-de-Calais te Arras, en Piétresson de Saint-Aubin, conservator bij het departementaal archief te Rijsel, recht op mijn speciale erkentelijkheid.

A.C.F.K.

I. 1109, Oct. 28, Lateraan. - Paus Paschalis II bevestigt de abdij van O.L.V. te La Capelle in haar bezittingen, waaronder het domein **Willa** *in het bisdom Utrecht.*

A. Origineel: niet voorhanden.
Uitgegeven: a) A. Desplanque, Recherches sur l'abbaye de La Capelle en Calaisis, in Annales du Comité flamand de France, deel 9, 1867, blz. 367-369 (naar A); b) J. Ramackers, Papsturkunden in Frankreich, Neue Folge, 3. Band, Artois, in de Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge, no. 23, Göttingen, 1940, blz. 47-49, no. 11 (naar a).

Paschalis episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Ravangero, abbati de Capella sanctae Mariae[1)], ejusque successoribus regulariter[a)] substituendis in perpetuum. ---

--- in episcopatu Trajectensi villam, quae Willa[2)] dicitur, cum toto districtu et pischariis ejus; unde ne aliqua aecclesiae tuae fieri possit injuria, episcopis Trajectensibus hujus sanctae sedis auctoritate precipimus, ut vobis in auxilium semper sint et patrocinium. ---

--- Datum[b)] Laterani per[c)] manum Johannis sanctae Romanae aecclesiae diaconi cardinalis et bibliothecarii, V Kal. Novembris, indictione III, incarnationis Dominice anno M^{o}C^{o}X^{o}[3)], pontificatus autem domini Paschalis secundi papae anno X^{o}.

II. 1123, Veurne. - Diederik VI, graaf van Holland, onder de getuigen in een oorkonde, waarbij Karel de Goede, graaf van Vlaanderen, het kapittel van Veurne begiftigt.

A. Origineel: niet voorhanden.
B.-C. Afschriften: B. (midden 16e e.) door Ph. Deparent,

1) La Capelle, Frankrijk, dep. Pas-de-Calais, arr. en cant. Calais, gem. les Attaques.
a) regimini a. Ik behoud zoveel mogelijk de spelling van a, vooral om de zeldzaamheid van deze uitgave, die de enige is naar het origineel, ook omdat de spelling niet fundamenteel afwijkt van de ongetwijfeld betere reconstructie van b.
2) Vermoedelijk Wel onder Ammerzoden (prov. Gelderland).
b) Dat. b.
c) sub a.
3) Voor de datering zie J. Ramackers, op. cit., blz. 47.

kanunnik en scholaster van het kapittel te Veurne (niet voorhanden); C. (2e helft 17e e.) Veurne, Archief Sint-Walburgiskerk, Liber privilegiorum, fundationum, jurium et appoinctamentorum ecclesiae collegiatae Sanctae Walburgis in oppido Furnensi, fol. 3-4, door J.B. Merlebecq, kanunnik te Veurne (naar B).
Uitgegeven: a) C. C{arton} en F. V{an de Putte}, La collégiale de Sainte-Walburge à Furnes, in de Annales de la Société d'Emulation de Bruges, 2e reeks, dl. XII, 1862-63, blz. 99-101 (naar C); b) F. Vercauteren, Actes des comtes de Flandre (1071-1128), in de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Verzameling van de akten van de Belgische vorsten, Brussel, 1938, blz. 260-262, no. 114 (naar a).
Regest: A. Wauters, Table chronologique des chartes et diplômes concernant l'histoire de la Belgique, dl. II, Brussel, 1868, blz. 122.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis, quia de bonis exempla sumenda ab omnibus recte sapientibus predicatur, propterea ego Carolus, licet indignus, divina clementia Flandrensium comes ---

--- nomina quoque tam clericorum quam et primatum[1)] terrae nostrae in testimonium et confirmationem eius subscribi. ---

Ex laïcis: Theodoricus comes de Houdtland[a)2)], Florencius

1) Ook hieruit zou men kunnen afleiden dat de graaf van Holland reeds op dit tijdstip Zeeland in leen hield van de graaf van Vlaanderen (hierover: I.H. Gosses, De rechterlijke organisatie van Zeeland in de Middeleeuwen, Groningen en Den Haag, 1917, blz. 14-15 en C. Verlinden, Robert Ier le Frison, comte de Flandre, in de Werken uitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren van de Universiteit te Gent, 72e afl., Antwerpen, Parijs en 's Gravenhage, 1935, blz. 106).

a) Hondtland C.

2) Wanneer men, misschien mede in verband met H. Obreen, Oorkondenboek, blz. 56, no. 111, de mededeling der Annales Egmundenses sub anno 1121 (O. Oppermann, Fontes Egmundenses, in de Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, 3e s., no. 61, Utrecht, 1933: Petronilla --- tres habens filios pusillos) althans voor de oudste zoon Dirk (VI) cum grano salis opvat, kan dit verblijf van de graaf van Holland in Vlaanderen wellicht in verband staan met de leenhulde die de jonge Dirk na de dood van zijn vader aan Karel de Goede moest doen voor het leen Zeeland.
De identificaties door C. Carton en F. Van de Putte (op. cit., blz. 101, n. 1) en naar deze F. Vercauteren (op cit., blz. 342 en 373) zijn misleidend.

castellanus Furnensis[1)], Leccro judex[2)], Herebatus ex Wulfrighem[3)], Idesbardus ex Graff[4)], Walterus ex Loa[5)], Riquardus filius Scloquis[a)], Eranbaldus frater eius, Hugo Balsting alius frater eius, Philippus Gerbodonis, Lambertus filius Bereimoldi[b)], Volcramus Punget, Arlabaldus ex Wulpen[6)], Henricus frater eius, Alnoch filius Alnogh, Liddo ex Odenkerca[7)], Erpin stabularius, Eggrifidus Foggis[c)].

Acta sunt hec in ecclesia Furnensi, publice, anno ab incarnatione Domini M^{o}C^{o}XXIII°, indictione X[ad)], regnante rege Francorum Ludovico, presidente[e)] comite Flandrensium Carolo, presulante[e)] venerabili Morinorum episcopo Joanne.

III. 1159, Juni 28, Anagni. - Paus Adriaan IV bevestigt de Utrechtse kerk in haar voorrechten en neemt haar onder bescherming van de H. Stoel.

A. Origineel: Rijsel, Archives départementales du Nord, serie B (Rekenkamer), 1451, no. 77. Perkament (hoog 725 mm, plooi

1) Burggraaf van Veurne, vermeld tussen 1105 en 1123 (F. Vercauteren, Etude sur les châtelains comtaux de Flandre du XIe au début du XIIIe siècle, in de Etudes dédiées à la mémoire de Henri Pirenne par ses anciens élèves, Brussel, 1937, blz. 445).
2) Schepen van Veurneambacht.
3) Wulveringem in Veurneambacht.
4) Idesbaldus van der Gracht; vermoedelijk te identificeren met Idesbald de derde abt van Ter Duinen (1155-1167; cfr. J. De Cuyper, Idesbald van der Gracht, in 'Heiligen van onzen stam', Brugge en Brussel, 1946, blz. 63-73).
5) Loo in Veurneambacht.
a) Lees Folquini (zie F. Vercauteren, op. cit., blz. 225, no. 98).
b) Waarschijnlijk Berenuoldi.
6) Wulpen in Veurneambacht. F. Vercauteren identificeert ten onrechte met Wulpen in Zeeuws-Vlaanderen. (Actes, blz. 378).
7) Adinkerke in Veurneambacht in plaats van Vieille-Eglise (ib., blz. 374).
c) of Foravot (F. Vercauteren, ibidem).
d) Lees I[a].
e) eerste e gecedilleerd.
e) eerste e gecedilleerd.

23 mm, breed 550 mm) met aan zijde de loden bul. De dorsale notities werpen geen licht op de geschiedenis van dit charter. B.-D. Afschriften: B. (16e e.) Ibidem, B. 1585 (4me Cartulaire de Hainaut), fol. 112 vo., no. 155; C. (1561) Brussel, Algemeen Rijksarchief, verzameling verschillende handschriften, no. 12 (Cartulaire de Hollande), fol. 217 vo.; D. (begin 18e e.). 's Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, Hollandse Leenkamer, register 'Copies tirées d'un régistre qui regardent les chartes des comtes de Hollande et de Zélande et la seigneurie de Frise', blz. 237.
Uitgegeven: a) F. van Mieris, Groot charterboek der graven van Holland, Zeeland en heeren van Vriesland, dl. I, Leiden, 1753, blz. 107 (naar afschriften); b) G.F. thoe Schwartzenberg, Groot placcaet- en charterboek van Vriesland, dl. I, Leeuwarden, 1768, blz. 77-78 (naar a); c) L.Ph.C. van den Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, dl. I, Amsterdam, 1866, blz. 88-89, no. 139 (naar a, B en D); d) Oorkondenboek van Groningen en Drenthe, dl. I, Groningen, 1896, blz. 24, no. 33 (fragment); e) S. Muller Fz. en A.C. Bouman, Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, dl. I, Utrecht, 1920, blz. 382-383, no. 426 (naar D); f) H. Obreen, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, 1e afl., 1937, blz. 85-86, no. 171 (fragment naar B, C en D).
Regesten: J. de Saint-Genois, Monumens anciens essentiellement utiles à la France, dl. I, 2e afd., Rijsel, z.d., blz. CCCCLXXIV; Ph. Jaffé en W. Wattenbach, Regesta pontificum romanorum, dl. II, Leipzig, 1888, blz. 144, no. 10577; G. Brom, Bullarium Trajectense, dl. I, 's Gravenhage, 1891, blz. 10-11, no. 28; C. Dehaisnes en J. Finot, Inventaire sommaire des archives départementales antérieures à 1790. Nord, série B, dl. I, 2e afd., Rijsel, 1906, blz. 392, no. 1451; G. Brom, Regesten van oorkonden betreffende het Sticht Utrecht, dl. I, Utrecht, 1908, blz. 85, no. 426; G.J. ter Kuile, Bijdragen tot een oorkondenboek van Overijsel, in Verslagen en Mededeelingen van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 2e reeks, 34e stuk, Deventer, 1942, blz. 2-3, no. 84.

Facsimile van een fragment van C: G.J. ter Kuile, Inleiding tot een oorkondenboek van Overijssel, Leiden, 1935, blz. 153-154.

Adrianus episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri Godefrido Traiectensi episcopo, eiusque successoribus canonice substituendis in perpetuum.

--- In quibus hec propriis duximus exprimenda vocabulis, comitatum Frisie, castrum Cuforde[1] et terram de Drentem, novam decimam in Hollandia, curtem Valkenburge[2], grutem in Traiecto et [Ma]rescalkerwerth[3] et Coppelwethe[4], castrum Benthem[5], bruel de Volnho[6], Biddelmerbr[o]ke[7], ecclesias beati Martini sitas in Horlandia[a] que ad tuum ius pertinere noscuntur. ---

Datum Anagn[ie][b] per manum Rolandi sancte Romane ecclesie presbyteri cardinalis et cancellarii, IIII Kl. Jul., indictione VII, incarnacionis Dominice anno M°.C°.L°.VIIII°, pontificatus vero domni Adriani pape IIII, anno quinto.

IV. 1181. - Gerard, graaf van Boulogne en van Gelre, verleent voorrechten aan de burgers van Calais.

A. Schijnbaar origineel: Arras, Archives departementales du Pas-de-Calais, série A, no. 4[7]. Perkament (hoog 230 mm, plooi 11 mm, breed 378 mm) met uithangend grafelijk zegel in witte was. (G. Demay, Inventaire des sceaux de l'Artois et de la Picardie, Parijs 1877, no. 26; niet in het Corpus Sigillorum Neerlandicorum). In dorso: (15e e.) li luy donee par le conte de Boloigne a sa ville de Calais. III; (18e e.) no. 10.
Afschriften, vertalingen, regesten en uitgaven vindt men uitvoerig opgesomd bij de laatste uitgever: G. Espinas, Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal en France des origines à la Révolution. Artois, Parijs, 1938, blz. 310-311, no. 373.

1) Koevorden.
2) Valkenburg bij Leiden.
3) Maarschalkerwaard te Houten (prov. Utrecht)?
4) Onbekend.
5) Bentheim.
6) Vollenhove; bruel is een beemd (E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch woordenboek, I, 's-Gravenhage, 1885, col. 1463). Dit klopt overigens volkomen met de bodemgesteldheid van de streek van Vollenhove in de 12e eeuw, zoals deze ons door I.H. Gosses werd beschreven in zijn Organisatie van bestuur en rechtspraak in de Landschap Drente, Groningen en Batavia, 1941, blz. 29-33.
7) Bijlmerbroek te Weesperkarspel in het Amstelland.
a) sic.
b) Er staat Anagn.

Het schrift is zichtbaar nagetekend.

In nomine sancte et individue Trinitatis, amen. Sciant tam presentes quam futuri tam clerici quam laici quod ego Gerardus, comes Bolonie et Gelrie, sicut comes Matheus concesserat, burgensibus meis concessi de Kaleeis super terram meam ibidem manentibus has libertates et consuetudines, videlicet quod ---

Has itaque libertates et consuetudines eisdem concessi, sigillo meo confirmavi et iuramento meo roboravi.

Testes huius facti fuerunt: G[odefridus] prepositus sancti Petri in Traiecto[1)], Rogerus de Meren[a)], Gerardus Mummo, Ludouuus de Strale, Henricus de Doudenuuerhe[b)], Gelo de Kaleis, Walterus scabinus, Henricus Oser, Hugo Blogh.

1) Eerst was ik de mening toegedaan (in La date de la plus ancienne 'keure' des châtellenies de Furnes, de Bergues et de Bourbourg, in Bulletin de la Société Académique des Antiquaires de la Morinie, dl. 17, Saint-Omer, 1948, blz. 221, n. 4) dat de datering, door Espinas voorgesteld, nauwer kon worden aangehaald door de aanwezigheid in deze oorkonde van Godfried, proost van Sint-Pieter te Utrecht, die de uitgave van dit charter alhier verklaart. Men moet zich nochtans afvragen, waarop de bewering van de uitgevers van het eerste deel van het Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, blz. 452, dat namelijk Godfried juist in het jaar 1181 zou zijn gestorven, steunt. Het necrologium van Sint-Pieter geeft als overlijdensdatum van de proost alleen de 11e Juni, zonder jaartal.
Maar het is evenzeer de vraag, of de datering door Espinas voorgesteld (nl. 1181 Aug. 30-1182 Aug. 26) gegrond is. Door zijn huwelijk met Ida van Boulogne was Gerard van Gelre in 1181 graaf geworden van Boulogne. Willem van Andres in zijn kroniek (uitg. J. Heller, MG SS XXIV 715 c. 83) plaatst het huwelijk van Gerard en diens dood kort daarop, tussen gebeurtenissen die op 1 Sept. 1181 en 26 Maart 1182 zouden hebben plaatsgegrepen. Maar daarom zijn dat nog niet de termini van de berichten betreffende Gerard van Gelre! De Annales Egmundenses (uitg. O. Oppermann, Werken H.G., no. 61 [61a], Utrecht, 1933, blz. 184 [82]) delen ons mede, dat Gerard in 1181 huwde en stierf. Daarom krijgt deze oorkonde het jaar 1181.

a) Merem.

b) Er staat Do(n)denuuerhe. Klaarblijkelijk heeft de falsaris, vermoedelijk uit Calais, voor de u een n gelezen en een overeenkomstig afkortingsteken gebruikt.

V. 1199, Utrecht. - Diederik, bisschop van Utrecht, verleent aan de Sint-Pietersabdij te Gent de toestemming om op de door de graaf van Vlaanderen, Philips van de Elzas geschonken moergrond tussen Kalf en **Wlfscot** *een kapel te bouwen.*

A. Origineel: Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds Sint-Pietersabdij, doos 4, no. 36. Perkament (hoog 169 mm, plooi 16 mm, breed 294 mm); zowel zegel als perkamenten staart door enkele snede verdwenen. In dorso:(?) FF.VV. De overige notities dateren uit de 18e eeuw.
B.-C. Afschriften: B. (18e e.) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds Sint-Pietersabdij, Primus Liber privilegiorum monasterii Blandiniensis sive sancti Petri iuxta Gandavum, blz. 241; C. (18e e.). Brussel, Algemeen Rijksarchief, Chambre des Comptes, chartes diverses, carton Flandre, sub dato. In plaats van de letters ae leze men een gecedilleerde e.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen. Ego Theodericus, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus tam futuris quam presentibus sancte matris ecclesie filiis in perpetuum. Cum locis divino cultui mancipatis aliquid intuitu pietatis et misericordiae impend....[a] id fieri ad aeternae beatitudinis premia capescenda[b] non dubitamus. Et cum pastoralis officii cura nos ammonet ut pro statu ac melioratione ecclesiae, viriliter studeamus ut ipsa per nos crescat semperque in melius augmentetur, acceptis precibus Hugonis abbatis et venerabilium fratrum in cenobio beati Petri apostolorum principis in loco Blandiniensi monachilem vitam agentibus, et pro salute nostra nostrorumque predecessorum, eis liberam concessimus facultatem construendi capellam salvo iure parochialis ecclesiae sub cujus terminis capella fuerit constructa inter Calf[1] et Wlfscot[2] super morum, quem Philippus

a) Onleesbaar geworden.
b) Tweede c op een half uitgekrabde s.
1) Kalf onder Wachtebeke.
2) In verband met A. van Lokeren, Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre de Gand, dl. l, Gent, 1868, blz. 207, no. 380 en blz. 208, no. 384, heeft men hier naar alle waarschijnlijkheid te doen met de latere kerk van Moerbeke. Eerst in de tweede helft van de 13e eeuw zullen de bisdomsgrenzen in deze moerassige streek nader worden vastgelegd en zal Moerbeke aan de bisschop van Doornik worden toegewezen. De hier bedoelde parochiekerk is in dat geval de kerk van Wachtebeke of, indien deze nog niet bestond, de kerk van Assenede. De parochie Assenede strekte zich immers in de 13e eeuw uit over Zelzate (Gent, Rijksarchief, fonds der Sint-Baafsabdij, inv. A. Van Lokeren, charter 1273 Juni 24) en grensde aan Mendonk (Brugge, Groot Seminarie, fonds der abdij Wevelgem, charter no. 10, 1247 Aug. 1).

venerabilis comes Flandriae ob remedium animae sue contulit prefato cenobio in perpetuam elemosinam ad usus fratrum Deo et sancto Petro ibidem servientium[1]. Et ne monasterium beati Petri per revolutiones temporum aliquam concessionis nostrae sustineat molestiam, presentem paginam hujus concessionis testem fidelem sigilli nostri [impres][a] sione signavimus sub anathemate prohibentes ne quis elemosinam nostram perturbare vel inquietare presumat.

Testes siquidem qui huic concessioni interfuerunt, presenti scripto annotare curavimus. Signum Reinboldi decani sanctae Mariae. Signum Allini canonici[2]. Signum Theoderici canonici. S[ignum] Willelmi de Brugis.

Actum Traiecti, anno incarnationis Dominicae MCLXXXXVIIII, consecrationis nostrae anno primo.

VI. 1220, Mei 14, Utrecht. - Otto II, bisschop van Utrecht, bevestigt de afstand van de tienden te Boekhoute aan de abdij van Nieuwenbosch door Simon Harop.

A. Origineel: Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, A 11. Perkament (hoog 169 mm, plooi 17 mm, breed 226 mm), met uithangend zegel van de bisschop in bruine was (Corpus Sigillorum Neerlandicorum, no 15). In dorso: (14e e.) Episcopus Traiectensis de decima de Bochaute;

1) De schenkingsoorkonde door Philips van de Elzas van 300 bunder moergrond tussen Kalf en Uulfscot (Gent, Rijksarchief, archief van de Sint-Pietersabdij, charters, fonds A. Van Lokeren, no. 325ter) kon ik niet terugvinden.

a) Onduidelijk.

2) Kanunnik van Sint Marie te Utrecht, kapelaan van graaf Dirk VII van Holland.

- (15e e.) b.s. Simon Arop. - b. II; - (15e of 16e e.) vj, (16e e.?) xij; (18e e.) nuro 2.
B.-H. Afschriften: B. (16e e.) Ibidem, A 11' (op papier); C. (16e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 1, Copien van diverschen brieven angaende den tienden binnen Bouchaute, fol. 2 ro.; D.(?) Registrum actorum coram venerabilibus viris D.D. decanis ecclesiarum Beati Donatiani et Sancti Salvatoris opidi Brugensis judicibus a Santa Sede appostolia delegatis; E. (?) copie van D. door Johannes Canis, clericus Tornacensis diocesis (D. en E. niet voorhanden); F. (17e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 380, door Masseau, notaris van de Raad van Vlaanderen (op papier; naar E.); G. (17e e.) Ibidem, door N. Francart (op papier); H. (18e e.) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, A 11' op papier).
I. Vertaling: (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac. 2, fol. XVI, no. 11, door Nicolaus Hallinc (Vlaams).

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus Christi fidelibus ad quos presens scriptum pervenit, in vero salutari salutem. Noverit omnium discretio tam presentium quam futurorum quod omnes decime, site in Quatuor Officiis Flandrie, ad dominium beati Martini et ad nostrum et ecclesie Traiectensis ius pertinent, nec eas quisquam, nisi auctoritate nostra, legitime et iuste poterit possidere, nec aliquis eas vendere vel aliquo pretextu absque nostro consensu quoquammodo poterit alienare. Nos siquidem, pietate ducti quam circa ecclesiam beate Marie in Busco et personas ibidem Deo famulantes gerimus, decimas in Bouholte[1)] quas Simon Harop, Gandensis laicus, habebat, de liberali nostra voluntate et consensu memorate ecclesie et personis ipsius libere concedimus et presentium auctoritate eis confirmamus imperpetuum possidendas secundum quod in privilegio Sigeri nobilis viri, castellani Gandensis, super premissis decimis confecto, plenius continetur expressum, sub pena excommunicationis districtius inhibentes ne quis de cetero aliqua malicia seu temeritate huic scripto nostro et privilegio a prefato castellano edito presumat obviare. Ad huius ergo robur nostre concessionis et confirmationis hanc paginam nostro sigillo fecimus insigniri,

1) Boekhoute, België, prov. Oost-Vlaanderen, arr. Eekloo, cant. Assenede.

volentes equoque premissas ecclesiam et personas ad ipsam spectantes plena et quieta ipsarum decimarum gaudere possessione, ne quis super hiis decimis perturbet eas aut molestet, auctoritatis nostre patrocinio penitus prohibemus.

Datum apud Traiectum in generali sinodo nostra, anno Dominice incarnationis millesimo ducentesimo XX°, II Ydus Maij.

VII. 1220, December. - Otto (II), bisschop van Utrecht, bevestigt de afstand van een tiend te Assenede en te Moerkerke[1] aan de abdij Nieuwenbosch[2] door Robert, abt van Vaucelles[3], die de tiend had gekregen van Bernard van Roubaix.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (17e e.) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds Nieuwenbosch, A 19. Omstreeks 1880 (zie J.B. Lavaut, Inventaire des archives de l'abbaye du Nouveau-Bois, handschrift op hetzelfde archief) nog aanwezig. Sedertdien verdwenen. Verschillende pogingen om enkele belangrijke cartularia van dezelfde abdij, met een eventueel ander afschrift van deze oorkonde, op te sporen bleven vruchteloos.
Onuitgegeven.

VIII. 1222, Utrecht. - Otto (II), bisschop van Utrecht, schenkt zijn goedkeuring aan de schenking aan de abdij Baudeloo van een tiend te Moerkerke en Assenede door Bernard van Roubaix en diens vrouw.

A. Origineel: niet aanwezig.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 2, Cartularium B, door Matthias van den Eede, fol. 207 vo.-208 ro. (Uit de cartularia van Baudeloo wordt hier de e in plaats van ae eenvoudig als e weergegeven, omdat het wel

1) Eertijds parochie in het ambacht van Assenede. Verdronken in 1440.
2) Abdij gesticht te Lokeren en gelegen tegen de Westgrens van het Land van Waas (Oudenbosch), later naar Gent overgebracht (Nieuwenbosch).
3) Vaucelles, Frankrijk, dép. du Nord, arr. Cambrai, cant. Marcoing, gemeente Crèvecoeur-sur-l'Escaut.

zeer duidelijk is, dat ook de humanist Matthias van den Eede zijn voorbeelden op deze wijze wenste te verbeteren).

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, universis Christi fidelibus, ad quos hoc scriptum pervenerit, salutem in Domino. Cum pium sit ut ecclesie Dei promotioni pro modo nostre possibilitatis intendamus pariter et honori, notum esse desideramus omni discretioni quod nos decimam in Quatuor Officiis infra parrochiam de Morkerka et de Hasseneda iacentem, quam Bernardus miles de Rosbais et uxor eius per manum domine sue illustris foemine J[ohanne] Flandrie et Hainonie comitisse[1] monasterio de Bodelo[2] in elemosinam contulerunt, eidem ecclesie concedimus in perpetuum possidendam, et auctoritate pontificali atque presentis scripti patrocinio confirmamus.

Actum apud Traiectum, anno incarnationis Dominice, millesimo ducentesimo vicesimo secundo.

IX. 1223, December, Antwerpen. - Otto (II), bisschop van Utrecht, bevestigt de afstand aan de abdij Nieuwenbosch van een tiend te Assenede en te Moerkerke door de klerk Daniël, zoon van Bernard van Roubaix.

A. Origineel: Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 50, doos 1, sub anno. Perkament (hoog 264 mm, plooi 29 mm, breed 264 mm). Het zegel, volgens B. 'sigillum impressum in cera viridi pendente ex filis sericeis flavei et rubei coloris', is verdwenen. In dorso: (13e e.) confirmatio episcopi Traiectensis de decimis de Hasnede et de Morkerke; (15e e.) XI. no. III; (18e e.) nu^ro^ 37.
B. Afschrift: (17e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 380 (papier, door N. Francart, naar A).
C. Vertaling: (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac. 2, fol. XIX, sub litt. II b VII, XI (Vlaams).

Facsimile: Gent, Archief van de Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, doos A.

1) De desbetreffende oorkonden van Johanna, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en van Bernard van Roubaix, vindt men in hetzelfde cartularium B, fol. 206 vo.-207 vo., 1218 April en Mei.
2) Baudeloo, België, prov. Oost-Vlaanderen, arr. en kant. Sint-Niklaas, gem. Sinaai.

Het formulier is hetzelfde als dat van no. VI.

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus Christi fidelibus, ad quos presens scriptum pervenerit, in vero salutari salutem. Noverit omnium discretio tam presentium quam futurorum quod omnes decime site in Quatuor Officiis Flandrie ad dominium beati Martini et ad nostrum et ecclesie Traiectensis ius pertinent, nec eas quisquam nisi auctoritate nostra legitime et iuste poterit possidere nec aliquis eas vendere vel aliquo pretextu absque nostro consensu quoquammodo poterit alienare. Nos siquidem, pietate ducti quam circa ecclesiam beate Marie in Bosco[1)] et personas ibidem Deo famulantes gerimus, decimam in Hasnede et Morkerke, quam Daniel clericus, filius Bernardi de Robais monachi de Valcellis[2)] quondam militis, habebat de liberali nostra voluntate et consensu, memorate ecclesie et personis ipsius libere concedimus et presentium auctoritate eis confirmamus in perpetuum possidendam, secundum quod in privilegio Johanne comitisse Flandrie et Hainonie super premissa decima confecto plenius continetur expressum, sub pena excommunicationis districtius inhibentes ne quis de cetero aliqua malitia seu temeritate huic scripto nostro et privilegio a prefata comitissa edito presumat obviare. Ad huius ergo robur nostre concessionis et confirmationis hanc paginam nostro sigillo fecimus insigniri, volentes equoque premissam ecclesiam et personas ad ipsam spectantes plena et quieta ipsius decime gaudere possessione, ne quis super hac decima perturbet eas aut molestet auctoritatis nostre patrocinio penitus prohibemus.

Datum apud Antwarpiam, anno Dominice incarnationis M^{o}CC^{o} vicesimo III°, mense Decembri.

X. 1230, October, Vollenhove. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, staat toe, dat de abdij Nieuwenbosch een tiend te Boekhoute koopt van Hugo, zoon van ridder Hendrik, die het in leen hield van de burggraaf van Gent.

A. Origineel: Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, B 35. Perkament (hoog 158 mm, plooi 30 mm, breed 187 mm) met aan zijden streng het geheel gaaf bewaarde

1) Nieuwenbosch, zie no. VII.
2) Vaucelles, zie no. VII.

zegel van de bisschop in groene was (Corpus, no. 16). In dorso: (13e e.) Confirmatio de decima quae fuit Hugonis ab episcopo Traiectense; (15e e.) XV, hs; (?) C F; (18e e.) nuro 3.
B. Afschrift: (16e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 1, 'Copiën van diverschen brieven angaende den tienden binnen Bouchaute', fol. 2 ro.
C. Vertaling: (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac 2, fol. XX vo. sub litt. ii b xi xv, door N. Hallinc (Vlaams).

Wilbrandus, Dei gratia Trajectensis episcopus, omnibus presentes litteras inspecturis in Domino salutem. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne concedimus ut decimam quandam jacentem in parrochia de Bochoute, quam Hugo, filius Henrici militis, et antecessores sui a castellano Gandensi in feodum tenere solebant, monasterium monialium de loco beate Marie in Bosco prope Gandavum sibi comparet et de manu redimat laicali, decetero ab eodem monasterio jure hereditario in perpetuum pacifice possidendam. Ut hec autem nostra concessio in posterum firma et stabilis perseveret prefatis monialibus eandem decimam presentis scripti patrocinio confirmamus.

Actum apud Volho, anno Domini M^{o}CC^{o} tricesimo, mense Octobri.

XI. 1230, October, Vollenhove. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, staat toe, dat de abdij van de Haven der H. Maagd bij Gent een tiend te Wevelswale koopt van Willem, zoon van Pieter, die het in leen hield van de burggraaf van Gent.

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, B 41. Perkament (hoog 149 mm, plooi 23 mm, breed 183 mm) met aan zijden staart het zegel van de bisschop in groene was (Corpus, no. 16). In dorso: (13e e.) Confirmatio episcopi Trajectensis super decimis de Wevelswale; (14e e.) xxxix s.
B. Afschrift: (14e e.) Ibidem, Roodenboeck, I, no. xxxix. s.
C. Vertaling: (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 77 vo. -78, door P. Fierens (Vlaams).
Regest: J. Walters, Geschiedenis der zusters der Bijloke te Gent, III, Gent, 1930, blz. 270-271, no. 52.

Wilbrandus, Dei gratia Trajectensis episcopus, omnibus presentes litteras inspecturis in Domino salutem. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne concedimus ut decimam quandam jacentem apud Weuelswale[1)], quam Willelmus filius Petri et antecessores sui a castellano Gandensi in feodum tenere solebant[2)], monasterium monialium de Portu beate Marie quod extra Gandavum situm est[3)], sibi comparet et de manu redimat laicali, decetero ab eodem monasterio jure hereditario in perpetuum pacifice possidendam. Ut hec autem nostra concessio in perpetuum stabilis perseverit, eandem decimam prefatis monialibus presentis scripti patrocinio confirmamus.

Actum apud Volho, anno Domini M^{o}CC^{o} tricesimo, mense Octobri.

XII. 1230. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, staat toe aan de abdij van Loos een deel van een tiend te Assenede(?) in ontvangst te nemen uit de handen van de klerk Daniël van Roubaix, die het in leen hield van Bernard van Wambrechies.

A. Origineel: Rijsel, Archives départementales du Nord, série H, fonds abdij Loos, 17/261. Perkament (hoog 136 mm, plooi 23 mm, breed 176 mm). Het uithangend zegel door dubbele snede is verdwenen. In dorso: (13e e.) Wilbrandus Traiectensis episcopus de confirmatione partis decime in Hasnoia site que fuit Daniaelis de Rosbais; (13e e., andere hand) hetzelfde (var.: Danielis de Roubais); (14e e.) rot. vi. li. B. Afschrift: (18e e.) Rijsel, Archives départementales du Nord, série H, fonds abdij Loos, 2e cartularium, fol. 82 vo.
Het formulier van deze oorkonde is hetzelfde als dat van de nummers VI en IX.

Wilbrandus, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus Christi fidelibus ad quos presens scriptum pervenerit, in vero salutari

1) Wevelswale, parochie, eertijds in Boekhouterambacht gelegen, op het eiland Boterzande.
2) De desbetreffende oorkonde van Hugo, burggraaf van Gent, van 1230, vindt men bij J. Walters, op cit., III, blz. 267-268, no. 45.
3) Haven der H. Maagd of Bijloke, klooster bij Gent.

salutem. Noverit omnium discretio tam presentium quam futurorum quod omnes decime site in Quatuor Officiis Flandrie, ad dominium beati Martini et ad nostrum et ecclesie Traiectensis ius pertinent nec eas quisquam, nisi auctoritate nostra legitime et iuste poterit umquam possidere nec aliquis eas vendere vel aliquo pretextu sine nostro consensu ullo modo poterit alienare. Nos siquidem pietate ducti, quam circa ecclesiam beate Marie de Laude[1)] et personas ibidem Deo famulantes gerimus, quamdam partem decime in Hasnoia[2)] site quam Daniel, clericus de Rousbais, habebat, de liberali nostra voluntate et consensu memorate ecclesie et personis ipsius habere imperpetuum concedimus et presentium auctoritate eis confirmamus in posterum possidendam secundum quod in privilegio Bernardi de Wanebrechies militis, fratris dicti Danielis clerici, de quo eandem partem decime tenebat in feodum idem Daniel clericus super premissa parte decime confecto[3)], plenius continetur expressum sub pena excommunicationis districtius inhibentes, ne quis de cetero aliqua malicia seu temeritate huic nostro scripto et privilegio a prefato Bernardo de Waneberchies milite edito, presumat aliquatenus obviare. Ad huius ergo robur concessionis nostre et confirmationis hanc paginam nostro sigillo fecimus insigniri, volentes quoque dictam ecclesiam de Laude et personas ad ipsam spectantes plena et quieta et pacifica superius dicte partis decime imperpetuum gaudere possessione, ne quis super iam dicta parte decime dictam ecclesiam de Laude er personas ad ipsam spectantes perturbet aut molestet, auctoritatis nostre patrocinio penitus prohibemus.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo.

XIII. 1231, September. - Diederik, domproost, aartsdiaken en officiaal van Utrecht, vidimeert een oorkonde (van 1222 Juni), waarbij Zeger, burggraaf van Gent, het tiend gelegen ter Hage, hem door Bernard van Roubaix afgestaan, in leen geeft aan zijn kapelaan Hugo, zoon van Martha.

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds

1) Loos, Frankrijk, dép. du Nord, arr. Lille, cant. Haubourdin.
2) Na vergelijking met de voorgaande charters moet men haast tot de conclusie komen, dat het hier gaat om Assenede.
3) Deze oorkonde wordt bewaard in hetzelfde fonds, no. 260.

abdij Ter Hage, I 3. Perkament (hoog 69 mm, plooi 14 mm, breed 166 mm) met door enkele snede het uithangend zegel van de domproost in bruine was (Corpus no. 63, echter zonder tegenzegel). In dorso: (13e e.) Confirmatio decime XXX bonariorum domini Hugonis Can.; (16e e.) Van XXX bunderen tienden ligghende in Haghe ende byder Haghen..; (andere hand) XI d.; (nog andere hand) ∞. d.; clxix. F.

Th[eodericus], maior prepositus in Trajecto, archidyaconus et officialis domini Trajectensis episcopi[1)], presentem paginam visuris salutem in Domino. Per inspectionem litterarum nobilis viri S[igeri] castellani Gandensis intelleximus in hunc modum:

Ego Sigerus castellanus Gandensis universis Christi fidelibus presentem paginam inspecturis notum facio quod Bernardus, miles de Rosbays, totam decimam quam habebat in loco qui dicitur Hage et juxta Hage[2)] de triginta boneriis wastine culte, quam de me tenebat in feodum, in presentia mea et hominum meorum legitime werpivit et quidquid juris in ea babuit in manu mea libere et absolute resignavit, facta autem resignationem huiusmodi judicantibus hominibus meis quod dictam decimam libere possem conferre cujusque vellem in perpetuum libere possidendam predilecto capellano meo Hugoni filio Marthe de

1) Tot nu toe dateerde de eerste authentieke vermelding van een Utrechtse officiaal van 1244 Febr. 10, toen proost Reimar van Sint Pieter, bisschoppelijk officiaal, een oorkonde van het kapittel van Sint Marie bezegelde (zie hierover vooral F. Ketner, Het officialaat in het bisdom Utrecht, in Tijdschrift voor Geschiedenis, dl. 60, 1947, blz. 67). In 1231, evenals in 1244, staat men dus voor het paradoxale feit dat een proost-aartsdiaken, of, als ik het zo noemen mag, een geestelijke dignitaris met een feodale inslag - bij elke wisseling van aartsdiaken of bisschop te Utrecht ontving deze laatste immers het 'homagium' van de aartsdiaken - tegelijkertijd het moderne ambt van officiaal waarneemt. Daar proost Diederik in deze oorkonde de titel van officiaal alleen volledigheidshalve naast zijn andere titels schijnt te voeren, kan het ontstaan van het officialaat in het bisdom Utrecht nog wel hoger opklimmen.
2) Ter Hage, in de parochie Beoostenblide, tegenwoordig in de gemeente Zuiddorpe bij Aksel (prov. Zeeland), waar in 1236 een abdij gesticht werd.

Gandavo[1] decimam eandem ab jure feodali et omni dominio quod in ea habebat penitus absolutam per hominum meorum judicium legitime contuli libere et quiete tenendam et cuicumque loco vel persone vellet absque omni contradictionis obstaculo libere conferendam[2]

et nos hanc donationem piam laudamus et sigilli nostri munimine confirmamus, et ne quis contra hanc confirmationem nostram ire presumpserit, sub pena excommunicationis stricte inhibemus.

Actum anno Domini M^{o}CC^{o}XXXI° mense Septembri.

XIV. 1232, November. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, stemt toe, dat de abdij van Nieuwenbosch een tiend te Assenede koopt van Bernard van Wambrechies, die het in leen hield van de graaf van Vlaanderen.

A. Origineel: Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, B 51. Perkament (hoog 122 mm, plooi 23 mm, breed 154 mm) met aan zijden streng fragment van het bisschoppelijk zegel in groene was (Corpus, no. 16). In dorso: (13e e.) Confirmatio decime de Hasnede ab episcopo Traiectense; (15e e.) XXII.
B. Afschrift: (eind 13e e.) Gent, Archief Bisdom, fonds abdij Nieuwenbosch (rol perkament zonder nader inventarisnummer).
C. Vertaling: (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac 2, fol. XXI vo., sub litt. ii b xv xxii, door N. Hallinc (Vlaams).
Zelfde formulier als voor de nummers XI en XV.

Wilbrandus, Dei gratia Trajectensis episcopus, omnibus presentes litteras inspecturis in Domino salutem. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne concedimus ut decimam quan-

1) Kanunnik van Sinte Veerle te Gent (F. Blockmans, Het Gentsche stadspatriciaat tot omsreeks 1302, in Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren van de Universiteit te Gent, afl. 85, Antwerpen en 's-Gravenhage, 1938, blz. 402).
2) De aankondiging van de bekrachtigingstekens en de datering uit de oorkonde van burggraaf Zeger ontbreken in dit vidimus. Men vindt ze in het nog bewaarde origineel (zelfde fonds, I 2).

dam jacentem in parrochia de Hasnede, quam Bernardus de Weneberchies miles a domino comite Flandrie in feodum tenere solebat, monasterium monialium de loco beate Marie in Bosco prope Gandavum sibi comparet et de manu redimat laicali de cetero ab eodem monasterio jure hereditario in perpetuum pacifice possidendam. Ut hec autem nostra concessio in posterum firma et stabilis perseveret, prefatis monialibus eandem decimam presentis scripti patrocinio confirmamus.

Datum anno Domini M°CC° tricesimo secundo, mense Novembri.

XV. 1232, November, Zwolle. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, stemt toe, dat de abdij van de Haven der H. Maagd een nader omschreven tiend koopt van Bernard van Wambrechies, die het in leen hield van de burggraaf van Gent.

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, C 19. Perkament (hoog 74 mm, plooi 8 mm, breed 192 mm) met aan zijden streng stukjes van het zegel van de bisschop in groene was (Corpus, no. 16). In dorso: (13e e.) XXXVII; (14e e.) Confirmato (sic) decime ab episcopo Traiectensi in officio de Hass(enede).
B. Afschrift: (14e e.) Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, Rooden boeck, I. no. XLIX T.
C. Vertaling: (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 90, door P. Fierens (Vlaams).
Regest: J. Walters, op cit., III, blz. 279-280, no. 64.

Wilbrandus, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne et libere concedimus ut decimam quandam iacentem per viam de Hacuorth usque ad Suenuelde[1)] et inde ad crucem, que separet morum[a)] ecclesie de Portu beate Virginis et ecclesie de Reclinatorio beate Virginis[2)], et ex alia

1) Beide onbekend.
a) u geradeerd, o bovengeschreven.
2) Marquette, abdij van Cisterciënserinnen, Frankrijk, dép. du Nord, arr. Lille cant. Lille (Ouest).

parte usque ad locum unde colligitur decima de Reclinatorio beate Virginis, scilicet[a] de nova terra, quam Bernardus miles de Wenebertcis a castellano Gandensi in feodum tenere solebat[1], monasterium monialium de Portu beate Virginis, Cisterciensis ordinis, iuxta Gandavum sibi comparet et de manu redimat laicali, de cetero ab eodem monasterio jure hereditario pacifice possidendam. Ut autem hec nostra concessio in posterum firma et stabilis perseveret, prefatis monialibus eandem decimam presentis scripti patrocinio confirmamus.

Datum Suoll[is], anno Domini millesimo ducentesimo XXX secundo, mense Novenbri.

XVI. 1233, April. - Wilbrand, bisschop van Utrecht, geeft verlof aan Bernard van Wambrechies om afstand te doen van een novale tiend in het ambacht van Assenede, dat hij in leen hield van de burggraaf van Gent.

A. Origineel: Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, B 58. Perkament (hoog 84 mm, plooi 16 mm, breed 167 mm). Het zegel dat door D. beschreven wordt als 'minusculę formę in cera viridi ex duplici cauda pergameni pendente', is verdwenen. Of deze beschrijving geheel juist is, moet men zich afvragen, daar er nu een zijden(!) streng aan de oorkonde hangt. In dorso: (13e e.) Confimatio episcopi Traiectensis super decimis novalium in officio de Hasnede; (14e e.) XXIIII.
B.-E. Afschriften: B. (13e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 50, charters, doos 1 (perkament); C. (eind 13e e.) Gent, Archief Bisdom, fonds abdij Nieuwenbosch (rol perkament zonder nader inventarisnummer); D. (1627) afschrift naar A. door J.J. du Brabant en J. Stalins (niet voorhanden); E. (17e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 380, door J. Van Steenberghen (naar D, op papier).
F.-G. Vertalingen: F. (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathe-

a) Er staat: silicet.
1) De desbetreffende oorkonde van de burggraaf van Gent vindt men bij A. Miraeus en J.F. Foppens, Opera diplomatica, dl. III, blz. 92 (ad 1232).

draal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac 2, fol. XXII, sub litt. ii b xvii. xxiiii, door N. Hallinc (Vlaams); G. (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 137, door P. Fierens (Vlaams).

Wilbrandus, Dei gratia Trajectensis episcopus, omnibus presentem paginam inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum esse volumus quod nos benigne et libere concedimus Bernardo de Wenebrechies militi ut decimam quandam, quam tenet a domino castellano Gandensi in feodum, scilicet de novis terris jacentibus in officio de Hasnede, ecclesiis quibus voluerit vendere valeat licite vel donare. Et quibuscumque ecclesiis dictam decimam dederit vel vendiderit eisdem ecclesiis ipsam in perpetuum confirmamus. In cujus rei testimonium presentem paginam sigilli nostri munimine fecimus roborari.

Actum anno Domini M^{o}CC^{o} tricesimo tercio, mense Aprili.

XVII. 1233, Mei. - Hendrik, domdeken van Utrecht en persoon van de Vier Ambachten, geeft verlof aan Bernard van Wambrechies om afstand te doen van het novale tiend in het ambacht van Assenede, dat hij in leen hield van de burggraaf van Gent.

A. Origineel: Rijsel, Archives départementales du Nord, série H, fonds abdij Loos, no. 45/662. Perkament (hoog 51 mm, plooi 7 mm, breed 148 mm). Het zegel in groene was aan zijden streng is verdwenen. In dorso: (gelijktijdig) rot. V. XXVII; (17e e.) De decima de Assenede; (18e e.) Assenede, 1233 en mai, 104.
Zelfde formulier als no. XVI.

H[enricus], Dei gratia decanus sancti Martini in Traiecto et persona Quatuor Officiorum, universis presentia inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum esse volumus quod nos benigne et libere concedimus Bernardo de Wenbertsis militi ut decimam quandam, quam tenet a castellano Gandensi in feodum, scilicet de novis terris iacentibus[a)] in officio de Hassnede et in nostro personatu, ecclesiis quibuscumque voluerit vendere valeat licite vel donare. Et quibuscumque ecclesiis dictam

a) De e in gaatje weggevallen.

decimam dederit vel vendiderit, eisdem ecclesiis ut persona in perpetuum licentiamus. In huius rei testimonium presentem paginam sigilli nostri munimine fecimus roborari.

Actum anno Domini M^{o}CC^{o}XXX° tercio, mense Maijo.

XVIII. 1234. - Otto, elect van Utrecht, staat toe, dat de abdij van de Haven der H. Maagd een tiend te Bassevelde uit handen van Gijzelbrecht van Zottegem, die het in leen hield van de burggraaf van Gent, koopt, en het samen met een kleine tiend te **Sutmade,** *door dezelfde Gijzelbrecht geschonken, in ongestoord bezit houdt.*

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, C 42. Perkament (hoog 108 mm, plooi 21 mm, breed 147 mm), met uithangend zegel (zonder tegenzegel) in bruine was (Corpus, no. 18). In dorso: (14e e.) † Confirmatio decime de Basseuelde et cuiusdam parve decime de Zutmade ab electo Traiectensi; (14e e.) XXXV. V.
B.-C. Afschriften: (14e e.) Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, Rooden boeck, I en II, no. XXXV. V.
D. Vertaling: (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 73, door P. Fierens (Vlaams).
Regest: J. Walters, op. cit., III, blz. 286, no. 73.
Misschien werd no. X als voorbeeld gebruikt.

Otto, Dei gratia Trajectensis electus, omnibus presentes litteras inspecturis in Domino salutem. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne concedimus ut decimam quandam jacentem in parrochia de Basseuelde[1)], quam Gilbertus de Sottenghem miles et antecessores sui a castellano Gandensi in feodum tenere solebant[2)], monasterium monialium de Portu beate Marie Gandensis sibi comparet et de manu redimat laicali et quandam parvam decimam de Sutmade[3)] habeat, quam dictus ..G[ilbertus] in elemosinam contulit, de cetero ab eodem monasterio in perpetuum

1) Bassevelde, gem. in België, prov. Oost-Vlaanderen, arr. Eekloo, cant. Kaprijke.
2) De waarschijnlijk desbetreffende oorkonde van de burggraaf van Gent dd. 1230 Mei bij Miraeus-Foppens, Opera diplomatica, III, blz. 92.
3) Onbekend.

libere ac pacifice possidendas et easdem decimas predicto monasterio presentis scripti patrocinio confirmamus.

Actum anno Domini M°CC° tricesimo quarto.

XIX. 1235, April. - Otto, elect van Utrecht, verleent aan de abdij van Vaucelles vrijheid van tol en waaggeld in zijn gebied alsmede bescherming door de kerkelijke rechters in zijn bisdom.

Origineel: Rijsel, Archives départementales du Nord, 28 H 16, no. 169. Perkament (hoog 58 mm, breed 124 mm), met fragment van aanhangend zegel in bruine was (Corpus, no. 18). In dorso: (13e e.) O. Traiectensis electi de wienagio; (15e e.). CCXCVI.; (16e e.). 1235.; (18e e.) BBB, 34. no.1.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Noverit universitas vestra quod nos ecclesie et fratribus de Valcellis[1)], Cisterciensis ordinis, Cameracensis diocesis, concessimus in elemosinam ut per totam terram potestatis nostre tam in terra quam etiam in aqua eant et redeant, ducant et reducant res suas, emant et vendant ad opus suum tam in nundinis quam extra nundinas absque omni exactione telonei et ponderationis, inhibentes etiam universis hominibus et servientibus nostris ne ab eis consuetudines huiusmodi exigere vel extorquere presumant. Precipimus etiam universis decanis et presbyteris nostre diocesis ut quicumque predictos fratres molestaverit vel gravaverit vel nuncios eorum, res eiusdem ecclesie deferentes, ad satisfaciendum eis per censuram ecclesiasticam eum compelleret sine alterius exspectatione mandati. In cuius rei testimonium et munimen, cartam presentem nostri roboravimus appensione sigilli.

Actum anno Domini M°CC° tricesimo quinto, mense Aprili.

XX. 1235, Juni 13, Middelburg. - Dietbold, abt van Middelburg, en Boudewijn, abt van le Cateau, oorkonden, dat Otto, elect van Utrecht, aan de abdij van Drongen

1) Vaucelles, zie no. VII.

verlof heeft gegeven om de kapel te Hulsterloo te laten inwijden.

A. Origineel: niet voorhanden.
B.-D. Afschriften: B. (ca. 1300) Drongen, Archief klooster der Paters Jezuïeten, fonds abdij Drongen, Register Fundationum, t. I, fol. 28 ro.; C. (begin 15e e.) ibidem, Register Fundationum, t. II, fol. 69 vo.-fol. 70 ro.; D (18e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Drongen, no. 135, Descriptio de origine conventus postea abbatiae Trunchiniensis, fol. 9 vo. (foutieve datering).
Uitgegeven: a) J.J. De Smet, Chronicon Trunchiniense, in Commission royale d'histoire, Corpus Chronicorum Flandriae, dl. I, Brussel, 1837, blz. 716, no. XXV (naar D); b) L.Ph.C. van den Bergh, Oorkondenboek van Holland en Zeeland, dl. I, blz. 197, no. 359 (naar a); c) K. Heeringa, Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301, dl. II, Den Haag, 1940, blz. 308, no. 902 (naar a).
Vermeldingen: A. Wauters, Table chronologique, dl. IV, Brussel, 1874, blz. 224; G. Brom, Regesten, dl. I, blz. 170, no. 896. Fotographisch negatief: Filmotheek van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren van de Rijksuniversiteit te Gent, zonder nummer (naar B).
De juiste datum wordt door B en C expliciet aan de hand gedaan.

XXI. 1237. - Otto, elect van Utrecht, hecht zijn goedkeuring aan het in pand geven aan de abdij Baudeloo van een tiend, met een jaarlijkse opbrengst van zeven mud haver, door Diederik Bellekin, die het in leen hield van zijn neef Willem Bloc.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift. (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 1, Cartularium A, fol. 262.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, universis presentes literas inspecturis, salutem in Domino sempiternam. Justis petentium desideriis dignum est favorabilem prebere consensum et vota, que a rationis tramite non discordant, effectu prosequente com-

plere. Cum itaque dilectus noster Th[eodericus] dictus Bellekin[1] decimam quandam iacentem in Steenlant, valentem annuatim septem modios avene ad mensuram Gandensem quam de Willelmo dicto Bloc[2], filio fratris sui, nomine feodi tenes viris religiosis domino Th[eoderico] abbati et conventui de Bodelo, Cisterciensis ordinis, titulo pignoris obligaverit, nos volentes ipsam impignorationem debitam obtinere firmitatem eidem impignorationi nostrum benigne prebentes assensum eandem approbamus et suo testimonio presentium confirmamus et sigilli nostri appensione munimus.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo XXXVII°.

XXII. 1238, Maart. - Wulfram, persoon van de Vier Ambachten, verleent toestemming aan Olivier van Aksel om een tiend te Otene voor de duur van vijf jaren aan de abdij van Sint Baafs te Gent te verpanden.

A. Origineel: niet voorhanden[3].
B. Afschrift: (1771) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds Sint Baafsabdij, doos 8, no. 71, door L. De Sadeleere, notaris van de Raad van Vlaanderen.

Universis praesentes litteras inspecturis Wulfranus, persona Quatuor Officiorum, etiam in Domino salutem. Universitati vestrae significamus quod Oliverus de Axele decimam suam in personatu de Nothene[4] jacentem, videlicet unam collectam de Nothene et tertiam partem de Diepene[5] quas a viro nobili

1) Deze komt voor in Mei 1255 als leenman van de in no. XXVII nog genoemde Hugo van Steenland (C.P. Serrure, Cartulaire de l'abbaye de S. Bavon à Gand, Gent, [1835,] blz. 279, no. 297). Zie ook no. XXVIII.
2) Zie no. XXVIII.
3) Volgens B droeg het origfineel een uithangend zegel in witte was en stond in dorso te lezen: ‘Litterae Wulfrani, personae Quatuor Officiorum, de impignoratione decimae jacentis in suo personatu de Nothene facta ecclesiae sancti Bavonis ad quinque annos per Oliverium de Axele.’
4) Otene, gehucht in de gemeente Zaamslag (Zeeland).
5) Diepenee, eertijds polder tussen de wijk Otene en de polder Oud-Otene.

Theodorico de Anthena[1] in feodum tenet, ecclesiae sancti Bavonis Gandensis pro centum libris flandriensibus ad quinque annos continuos pignori obligavit de nostro beneplacito et consensu, ita quod nos dictae ecclesiae super praemissa decima nullam omnino calumpniam inferemus vel gravamen, sed eam dicta decima quamdiu de consensu praefati Oliveri habuit gaudere permittens, renunchiantes..... omni exceptioni tam juris canonici quam civilis. In cujus rei memoriam praesentem paginam sigilli nostri munimine duximus roborandam.

Actum anno Domini M^{o}CC^{o}XXX° septimo, mense Martio.

XXIII. 1238, September. - Otto, elect van Utrecht, bekrachtigt de gift door Zeger van Gent, ridder, van een deel van zijn tienden te Oud-Otene ten behoeve van een kapellanij in de abdij van Baudeloo.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 2, Cartularium B, fol. 184 vo., door Matthias van den Eede.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, universis Christi fidelibus, ad quos presens scriptum pervenerit, in Domino salutem. Universitati vestre significamus quod vir nobilis Sigerus de Gandavo, miles[2], consentiente uxore sua Oda, contulit in perpetuam elemosinam monasterio beate Marie de Bodelo, Cysterciensis ordinis, unam collectionem et dimidiam in decimis suis iacentibus in Veteri Othene[3] ad opus unius capellanie in predicto monasterio perpetuo deserviende[4]. Nos ergo prefatam donationem inconcussam permanere cupientes, eandem presentis scripti et sigilli nostri roboravimus munimento.

Datum anno Domini millesimo CC^{o}XXXVIII, mense Septembri.

1) Wellicht Diederik van Altena; dan te spellen als Authena.
2) Broeder van Hugo, burggraaf van Gent.
3) Zie hoger, no. XXII.
4) De desbetreffende oorkonde van Zeger van Gent en van Oda is uitgegeven door A. Duchesne, Histoire généalogique des maisons de Guines, d'Ardre, de Gand et de Coucy, Preuves, Parijs, 1631, blz. 500 (1238 Febr.).

XXIV. 1238. - Otto, elect van Utrecht, bekrachtigt de oorkonde van de persoon der Vier Ambachten van Maart 1238 (no. XXII) voor de abdij van Sint-Baafs te Gent.

Origineel: Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafsabdij, supplement op de inventaris van A. Van Lokeren, 1238. Perkament (hoog 42 mm, breed 113 mm), met, door dubbele snede, het uithangend zegel in witte was (Corpus, no. 18), geen tegenzegel. In dorso: (13e e.) de confirmatione decime iacentis in Zaemslaecht; (18e e.) de anno 1238.
Afschrift: (1771) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds Sint-Baafsabdij, doos 8, no. 74, door L. De Sadeleere, notaris van de Raad van Vlaanderen.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, venerabili viro abbati sancti Bavonis in Gandavo salutem in Domino. Significamus vestre discretioni quod nos scriptum et consensum domini W[ulfranni], decani et thesaurarii sancti Salvatoris in Traiecto, de decima Oliveri de Axle iacente in Sameclath[1)], laudamus et ratificamus, et presenti scripti patrocinio confirmamus. In huius rei memoriam presentes litteras sigilli nostri fecimus appensione signari.

Datum anno Domini M^{o}CC^{o}XXXVIII°.

XXV. 1238. - Otto, elect van Utrecht, verleent aan de abdij van Baudeloo de toestemming om tienden te verwerven in de Vier Ambachten.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 2, Cartularium B, fol. 218 vo.-219 ro., door Matthias van den Eede.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, universis presentem paginam inspecturis in Domino salutem. Iustis petentium desideriis dignum est facilem adhibere consensum. Cum igitur dilecti nostri abbas et conventus beate Marie de Bodelo, Cysterciensis ordinis,

1) Zaamslag, gemeente prov. Zeeland. Er staat een t, waar men een c zou verwachten.

devotis ad nos precibus directis, humiliter postularent quatenus eis potestatem acquirendi decimas in Quatuor Officiis concedere dignaremur, nos, petitioni eorum satisfacere volentes, predictis abbati et conventui benigne et divino intuitu concedimus quicquid in decimus in Quatuor Officiis impignorationis seu emptionis titulo, vel etiam per elemosinam sibi collatum iam acquisierunt vel in posterum fuerint acquisituri. Ut igitur hec nostra concessio inconcussa permaneat, presens scriptum sigilli nostri roboravimus munimento.

Datum anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo octavo.

XXVI. 1238. - Otto, elect van Utrecht, verleent aan de abdij Nieuwenbosch en aan de Haven van Maria de toestemming om in de Vier Ambachten tienden van leken te verwerven.

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, D. 13. Perkament (hoog 113 mm, plooi 21 mm, breed 159 mm) met, door dubbele snede, het gaaf bewaarde uithangende zegel in groene was (Corpus, no. 18; geen tegenzegel). In dorso: (14e e.) de libertate acquirendi decimas ab electo Traiectensi Ottone. XXXII.
B.-F. Afschriften: B. (1242 Mrt.) Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, E. 6, in een vidimus van de voormalige bisschop van Lausanne; C. (13e e.) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Nieuwenbosch, no. 50, doos 1 (perkamenten rol); D. (eind 13e e.) Gent, Archief Bisdom, fonds abdij Nieuwenbosch, zonder nummer (perkamenten rol); E. en F. (14e e.) Gent, Archief Toevlucht van Maria, Roodenboeck I en II, no. XXXII.
G. Vertaling: (1435) Gent, Archief Sint-Baafskathedraal, fonds abdij Nieuwenbosch, Cartularium ac. 2, fol. XXIII, door Nicolaus Hallinc (Vlaams).
Uitgegeven: J. Walters, op. cit., dl. III, blz. 296-297, no. 92.

Otto, Dei gratia Traiectensis electus, omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus quod nos benigne concedimus ut moniales de loco beate Marie in Bosco et moniales de Portu beate Marie Gandensis, Cysterciensis ordinis, in Quatuor Officiis Gandensibus in perpetuum libere possint percipere decimas a manu laicali, sive emptione

sive pignore sive elemosina ab eisdem monialibus fuerint acquisite. Et quascumque decimas dicte moniales in dictis Quatuor Officiis acquisierint vel in elemosinam receperint, eis presentis scripti patrocinio in perpetuum confirmamus.

Datum anno Domini M^{o}CC^{o} tricesimo octavo.

XXVII. (1233-1244). - Otto, elect van Utrecht, hecht zijn goedkeuring aan het in pand geven door Hugo van Steenland van een tiend, met een jaarlijkse opbrengst van zeven mud haver, aan de abdij Baudeloo.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 1, Cartularium A, fol. 91 ro.
Otto was elect van Utrecht tussen 1233 en 1244. Zelfde formulier als voor no. XXI.

Otto, Dei gratia Treiectensis electus, universis presentes literas inspecturis salutem in Domino sempiternam. Iustis petentium desideriis dignum est favorabilem prebere consensum et vota, que a rationis tramite non discordant, effectu prosequente complere. Cum itaque dilectus noster dominus Hugo de Stenlandt[1)] decimam quandam, valentem annuatim septem modia avene ad mensuram Gandensem, viris religiosis domino abbati et conventui de Bodelo, Cisterciensis ordinis, titulo pignoris obligaverit, nos, volentes ipsam inpignorationem debitam obtinere firmitatem, eidem impignorationi nostrum benigne prebentes assensum, eandem approbamus et sub testimonio presentium confirmamus et sigilli nostri appensione munimus.

Datum anno Domini M^{o}CC^{o} ....[a)]

XXVIII. 1247, Mei 23, Ommen. - Otto, bisschop van Utrecht, verleent aan de abdij van Baudeloo de toestemming om de opbrengst van een tiend hun door Die-

1) Hugo van Steenland, schout van Assenede.
a) Met behulp van een krabbel heeft de copiist waarschijnlijk willen aanduiden, dat het cijfer onleesbaar was geworden.

***derik Bellekin in pand gegeven, behoudens het recht van de Utrechtse kerk, te gebruiken*[1].**

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 1, Cartularium A, fol. 262 vo.-263 ro., door Matthias van den Eede.

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus presentia visuris eternam in Domino salutem. Universitati vestre notum facimus quod nos, intuitu pietatis et nomine elemosine, secundum tenorem literarum domini pape, abbati et conventui de Bodelo, Cisterciensis ordinis, concessarum et ad nos directarum, eisdem concessimus quatenus fructus decime Th[eoderici] dicti Bellekin, valentem annuatim septem modios avene ad mensuram Gandensem, quam eisdem Th[eodericus] dictus Bellekin impignoravit de consensu Willelmi dicti Bloc[2], nepotis sui, a quo dictam decimam tenebat in feodo, dicti abbas et conventus perceperunt et percipient in futurum, possint in usus suos convertere et habere et absque conscientie scrupulo plenius retinere, retento nobis et ecclesie Traiectensis in dicta decima iure proprietatis, sub poena excommunicationis interdicentes ne quis huic concessioni in aliquo temere aut sine causa rationabili se opponat.

Datum Ummen anno Domini M^{o}CC^{o} et XLVII°, decimo kl. Junii.

XXIX. 1247, Juni 26. - Otto, bisschop van Utrecht, verleent aan de abdij Nieuwenbosch en aan de Bijloke de toestemming om in hun schuren in de Vier Ambachten godsdienstoefeningen te houden.

A. Origineel: niet voorhanden.
B.-C. Afschriften: (14e e.) Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, Roodenboeck I en II, no. CXXXVIII.

1) Zie ook no. XXI.
2) Willem Bloc van Eine was in dit jaar 1247 baljuw van Oudenaarde en hoogstwaarschijnlijk tevens baljuw van Kortrijk (H. Nowé, Les baillis comtaux de Flandre, des origines à la fin du XIVe siècle, in de Académie royale de Belgique, Classe des Lettres, Mémoires in-8°, deel XXV, 1929, blz. 398).

D. Vertaling: (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 179 vo.-180 ro., door P. Fierens (Vlaams).

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, de Buscho et de Biloke[1] monialibus salutem et suam gratiam. Cum vestra temporalis penuria ad promotionem vestram nos invitet, nos, vestris acquiescentes petetionibus, de gratia vobis concedimus ut in grangiis vestris in Quatuor Officiis constitutis, salvo iure per omnia parrochialium ecclesiarum, vobis liceat divina officia celebrare.

Datum anno Domini M^{o}CC^{o}XL° septimo, feria quarta post Nativitatem beati Iohannis Baptistae.

XXX. 1247, September 22. - Wolfram, deken van Oudmunster en persoon van de Vier Ambachten, bekrachtigt de oorkonde (van 1238; no. XXV), waarbij de bisschop van Utrecht aan de abdij van Baudeloo de toestemming verleende om tienden te verwerven in de Vier Ambachten, zich evenwel in het vervolg het beschikkingsrecht voorbehoudende op de vrijgekomen tienden.

A. Origineel: niet voorhanden.
B. Afschrift: (1544) Gent, Rijksarchief, fonds abdij Baudeloo, no. 2, Cartularium B, fol. 219, door Matthias van den Eede.

W[lframmus], Dei gratia sancti Salvatoris in Traiecto decanus et persona Quatuor Officiorum Flandrie, omnibus presentia visuris tam posteris quam presentibus salutem in Domino sempiternam. Cum venerabilis ac dominus noster Otto, Traiectensis episcopus, reverendis viris et religiosis abbati et conventui sancte Marie de Bodelo, ordinis Cysterciensis, motus pietate divina, gratiam suam et favorem inclinaverit literatorie conscribendo et sigillando, ut ipsis liceat in Quatuor Officiis et alias infra terminos diocesis Traiectensis decimas conquirere in modum donationis in elemosinam, impignorationis sive emptionis, et easdem sive acquisitas sive acquirendas in ipsius episcopi gratia et dispensatione licite possidere[2], nos, qui sumus persona dictorum officiorum et in

1) Bijloke, vroeger de Haven van Maria genaamd (zie no. XI).
2) Zie no. XXV.

eisdem officiis et novas et antiquas decimas habemus et occasione dicti personatus, qui annexus est thesaurarie eiusdem ecclesie, quam nunc in presentiarum habemus et de iis praefate ecclesie luminaria ministramus, huic concessioni domini et episcopi nostri gratum et benignum assensum adhibemus, antedicto abbati et conventui in Bodelo favorem nostrum in hac parte favorabiliter inclinantes, ita tamen quod decimas iam nobis vacantes vel vacaturas sive eas quas nunc in pensione sine censu pactionarii nostri sive .....[a] possident, sive feodales nostri easdem in nostra gr .....[a] et conventus sibi nullatenus attrahant vel usurpent .....[a] vel titulo pignoris seu in elemosinam recipiendo in nostri .....[a] nostre per iudicium et contemptum maxime nobis irrequisitis vel successoribus .....[a] et nostra sive successorum nostrorum licentia speciali.

Datum anno Domini, millesimo II^{c} quadragesimo septimo, in die beati Mauritii.

XXXI. 1249, Maart. - Otto, bisschop van Utrecht, verleent aan de abdij Nieuwenbosch en aan de Haven van Maria de toestemming om in de Vier Ambachten tienden van leken te verwerven.

A. Origineel: Gent, Archief Toevlucht van Maria, fonds Bijloke, F. 12. Perkament (hoog 105 mm, plooi 21 mm, breed 147 mm) met, door dubbele snede, zijden streng met gaaf bewaard zegel. (Corpus no. 20) met tegenzegel (ib., no. 21). In dorso: (14e e.) Otto, de libertate acquirendi decimas ab episcopo Traiectense. XXXII.; (rode inkt) T.
B.-C. Afschriften: (begin 14e e.) Gent, ibidem, Roodenboeck I en II, no. XXXII. T.
D. Vertaling: (1637) Gent, Stadsarchief, fonds Bijloke, no. 225, fol. 70 vo.-71 ro., door P. Fierens (Vlaams).
Regest: J. Walters, op. cit., dl. III, blz. 333, no. 142 (ad 1248).

Otto, Dei gratia Traiectensis episcopus, omnibus presentes litteras inspecturis salutem in Domino.

Volgt de herhaling van de oorkonde van elect Otto van 1238 voor dezelfden (no. XXVI).

Datum anno Domini M^{o}CC^{o}XL° octavo, mense Marcio.

a) lacunes door B gelaten, waar A klaarblijkelijk beschadigd was.
a) lacunes door B gelaten, waar A klaarblijkelijk beschadigd was.
a) lacunes door B gelaten, waar A klaarblijkelijk beschadigd was.
a) lacunes door B gelaten, waar A klaarblijkelijk beschadigd was.
a) lacunes door B gelaten, waar A klaarblijkelijk beschadigd was.

Claes Kniphof
Kaperkapitein van Christiaan II in 1525 voor de Hollandse kust
Medegedeeld door J.L. van der Gouw.

Het verblijf van de verdreven koning van Denemarken, Christiaan II, in de Nederlanden van 1523-1531 was in de verhouding tussen de Hollanders en de Hanze een voortdurende bron van moeilijkheden. Nadat de pogingen van Christiaan om van Duitsland uit zijn rijken te heroveren en de bemiddelingsacties van Karel V mislukt waren, was hem een inval uit zee nog als enige mogelijkheid overgebleven. De pogingen, die hij in deze richting aanwendde, waren voor de grote Hanzesteden een blijkbaar welkome aanleiding om de Hollanders van steun aan Christiaan te beschuldigen. Een episode in de reeks mislukte heroveringstochten is de avontuurlijke kaperloopbaan met het zo tragische einde van de jonge ridderlijke Claes Kniphof. Het verloop van de tocht van Kniphof is door Mr G.A. IJssel de Schepper in grote trekken en over 't geheel juist beschreven[1)]. De wijze, waarop dit geval door de Hanzesteden in hun eindeloze onderhandelingen met de Hollanders uitgebuit werd, vindt een geduldig lezer in de Hanserecesse over de jaren 1525 en volgende[2)].

Bij de inventarisatie van de gedeponeerde stukken van de Charterkamer van Holland, afkomstig van ambtenaren van de Centrale Regering tijdens Karel V[3)], vond ik over deze kapertocht

1) G.A. IJssel de Schepper, Lotgevallen van Christiern II en Isabella van Oostenrijk.... gedurende hunne ballingschap in de Nederlanden. Zwolle, 1870. Blz. 150-158.. Oppervlakkig relaas met nogal onjuistheden bij J.J. Altmeijer, Histoire des rélations commerciales et diplomatiques des Pays Bas avec le Nord de l'Europe. Bruxelles, 1840 p. 133-139.
2) Hanserecesse von 1477-1530. Neunter Band. Verder geciteerd: Hanserecesse no..... of S.....
3) De stukken zowel als de door mij daarop vervaardigde inventaris berusten op het Algemeen Rijksarchief. De collectie wordt verder aangehaald als A(mbtenaren) C(entraal) B(estuur) no...

een aantal tot heden geheel onbekende stukken, die vooral verrassend zijn voor de gebruiker van de Hanserecesse, die wel de indruk gekregen moet hebben, dat Christiaan hier rijkelijk steun, zij het dan in 't geheim, verleend werd en dat de Hollandse gedeputeerden naar de Hanzedagen de ondankbare taak opgelegd was om een kromme zaak recht te praten. Het blijkt hier immers duidelijk, dat de centrale regering van de Nederlandse gewesten van de aanvang af een duidelijke houding aangenomen heeft, hoezeer ook belemmerd door de morele steun en bescherming, die Christiaan II van zijn zwager Karel V ontving.

Allereerst iets over de herkomst van de hier gepubliceerde stukken.

Nadat Vincent Cornelisz van Myerop, die het charterbewaarderschap van Holland een halve eeuw met ere vervuld had, was overleden, werd de functie opgedragen aan Viglius[1)] en de waarneming van het ambt aan de schoonzoon van de overleden functionaris, de rekenmeester Vincent Damaesz. van Droegendijck[2)].

De overdracht zou verricht worden door Mr Cornelis Suys, raad in het Hof van Holland, die in 1552 een uitmuntende inventaris opstelde en na het kort daarop gevolgde overlijden van Vincent Damaesz. blijvend met het substituut-charterbewaarderschap belast werd[3)]. De ingewikkelder vorm, die het landsbestuur tijdens het Oostenrijkse Huis aangenomen had, was de oorzaak geweest, dat zich behalve in de officiële charterkamers ook archiefstukken hadden opgehoopt in de woningen van allerlei personages, die de regering in ambten en commissies gediend hadden. Deze stukken had de regering, geleid door een groeiend archief-begrip, dat niet alleen vraagt naar het eindresultaat, maar ook naar het verloop van een zaak, bij de dood van de betrokkene in beslag doen nemen en deze 'mortuaires' namen in het huis van de weduwe van de kanselier Pierre Vereycken zoveel plaats in, dat zij aan Viglius moest verzoeken de stukken van haar over te nemen - iets waarin Viglius geen lust had. Hij kreeg gedaan, dat op 19 Mei 1553 twee deskundigen, Mr Matthijs Strick, secretaris in de Conseil-Privé, en

1) Algemeen Rijksarchief. Rekenkamer der domeinen van Holland no. 493. Ruige blauwe register van de Commissiën fol. 126.
2) Als voor. fol. 128. Droegendijck was rekenmeester van 1531-1554. Algemeen Rijksarchief. Coll. Swaen. Aanw. 1838, A I^5.
3) Algemeen Rijksarchief. Rekenkamer der domeinen van Holland no. 494. Zwarte register van de commissiën fol. 185.

Jeronimus Boot, secretaris in de Raad van Brabant, opgedragen werd de stukken te inventariseren en te verdelen over de bestaande charterkamers en rekenkamers[1]. Zo ontving Cornelis Suys als zijn aandeel de stukken betreffende de Noordelijke gewesten en hij nam het respect des fonds wel in acht: hij schreef de stukken onder de naam van de persoon, van wie ze afkomstig waren, in zijn reeds voltooide inventaris van de charterkamers. De grootste hoeveelheden waren afkomstig van Hoogstraten[2], Dublioul[3], Carondelet[4] en Vincent Cornelisz.[5]. Helaas is door latere verwaarlozing de oude orde en zeker ook een deel der stukken verloren gegaan[6], alleen met veel geduld zijn J.K. Bondam[7] en Dr. P.A. Meilink[8] er in geslaagd een deel van het bewaard gebleven op de inventaris-Suys te identificeren[9]. Voor ieder, die begrijpt hoezeer Hoogstraten, Dublioul en Carondelet, als naaste medewerkers van de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, in de zaak-Christiaan II betrokken geweest moeten zijn, zal het nu ook duidelijk zijn, hoevele stukken betreffende Christiaan II onder de gedeponeerde papieren van de Hollandse charterkamer verzeild konden raken.

1) Commissiebrief geregistreerd in inventaris - Suys fol. 248. Archives du Royaume de Belgique. Inventaire des inventaires no's 76 en 78. ‘Inventaires des diverses mortuaires 1552’.
2) Antoine de Lalaing, seigneur de Montigny, als echtgenoot van Elisabeth van Culemborg graaf van Hoochstraten, was van 1522 tot 1540 stadhouder-generaal van Holland, Zeeland en Westfriesland, sinds 1528 ook van Utrecht.
3) Laurens du Blioul, seigneur du Sart, in 1522 benoemd tot audiencier. (A. Walther, Die Burg. Zentralbeh. Leipzig, 1909. S. 162.)
4) Jean Carondelet, deken van Besançon, later aartsbisschop van Palermo, sinds 1519 conseiller, van 1531-1540 president van de Conseil d'Etat (kanselier).
5) Mr Vincent Cornelis van Myerop, rekenmeester in de Rekenkamer van Holland, charterbewaarder van Holland, tenslotte tresorier-generaal.
6) Als aanwinsten van het Algemeen Rijksarchief zijn enige stukken ook weer teruggekeerd: 1831, 1860 no. 1, 1867 XI no. 3, 1891 no. 24t, 1892 no. 1 IIIb, 1 IVd en 1 VI a en b, 1893 no. 20b, 1897 LII no. 1, 1902 XXVI no. 58, 1911 XV no. 1.
7) Ambtenaar aan het Algemeen Rijksarchief 1900-1924.
8) Hoofdcommies aan het Algemeen Rijksarchief 1914-1921, Rijksarchivaris aan het Algemeen Rijksarchief 1921-1945.
9) Het geïdentificeerde is door mij vastgelegd in een concordans.

Een merkwaardig complex vormt de verzameling stukken afkomstig van Thomas Holste, kameraar van Christiaan II, in onze collectie verzeild via Hoogstraten, die ze in beslag deed nemen, toen de Brusselse regering na Christiaans vertrek in 1531 de belangen behartigde van zijn in de Nederlanden achtergelaten dochter Dorothea.

Nadat Christiaan II in 1523 naar de Nederlanden was gevlucht, hadden zijn aanhangers alleen op Gotland onder aanvoering van de onversaagde Severyn Norby stand kunnen houden[1]. De onenigheid tussen de Hanzesteden en Denemarken onder zijn nieuwe koning Frederik van Holstein, oom van Christiaan, had de positie van Norby slechts versterkt en zo kon Christiaan in 1524 uit Duitsland van zijn mislukte ondernemingen en zijn bezoek aan Luther teruggekeerd[2], terecht zijn hoop op Norby vestigen, die

1) De strijd om Gotland is uitvoerig beschreven. Wilhelm Kruse, Lübeck und der Streit um Gotland. Hansische Geschichtsblätter, 1913 S. 337-416, 1914 S. 463-478, 1915 S. 229-262.
2) De ondernemingen mislukten door de hebzucht van de Duitse vorsten. Zie hiervoor de brief van Keurvorst Joachim van Brandenburg aan zijn vrouw Elisabeth, zuster van Chritsiaan II in: C.F. Allen, Breve og Aktstykker til oplysning of Christiern den Andens og Frederik den Förstes Historie, Kjöbenhavn, 1891. I no. 40 blz. 65. Zie ook no. 50 en 51. De dagvaart te Hamburg, waar onder leiding van keizerlijke gezanten tussen Christiaan en zijn tegenstanders bemiddeld zou worden mislukte (C.F. Allen, De rebus Christiani II exulis Commentatio pag. 62 seq.), door de algemeen heersende bezwaren tegen Christiaan persoonlijk. Treffend voorbeeld in een brief van J. Hannart (Liedkerke) keizerlijk gezant op de rijksdag te Neurenberg aan koningin Isabella (Allen, Breve no. 91. 17 Maart 1524): ‘Et est ladviz de mondit seigneur vostre frère (d.i. Ferdinand), que le roy vostre mary ne doit icy venir avec vous, a cause qu'il y a beacop (sic) de ses malveullans et constraires, et que luy pourroit advenir quelque honte, dont mondit seigneur auroit regret’. Met voldoening schreef Hannart aan de landvoogdes, dat hij de komst van Christiaan op de Rijksdag om redenen verhinderd had. 30 Maart 1524. Arch. de Belgique. Secr. d'Etat Allemande no. 764 fol. 35 vso. K. Lanz, Correspondenz des Kaisers Karl V, Erster Band. Leipzig, 1844. I.J. Hannart (Liedkerke) aan de Keizer, S. 108. 13 Maart 1524: ‘Jentens que le roy de Danmarke se tient a Wittembourg ou est Luthere, avec bien peu de gens, et font aucunes foiz bonne chiere ensemble’.

zeker de steun van de Deense burgerij en de plattelandsbevolking zou krijgen[1]. De inval door Norby vanuit het oosten beraamd en inderdaad in 1525 op Schonen uitgevoerd, moest vanuit het westen ondersteund worden en Christiaan, die reeds ondervonden had, hoe weinig gehoor zijn klachten bij 'tante Margaretha' vonden[2], zond zijn gezanten naar elders: Cornelis de Schepper naar Karel V in Spanje[3] en Alexander Kynghorn, zijn lijfarts, - een Schot van geboorte - naar Schotland[4].

Intussen werden in de Nederlanden reeds maatregelen genomen. Zogenaamd om naar Spanje over te steken verbleef Christiaan reeds in het najaar van 1524 te Veere bij Adolf van Bourgondie[5]. Toevallig werden daar ook allerlei transacties betreffende schepen afgesloten[6] en Lambert Andersen, een kanunnik uit Ribe, reisde uit Zeeland over Bergen op Zoom[7] naar Amsterdam[8] om behalve nieuws uit het vaderland ook geschut, ammunitie, victualiën en ervaren zeelui op te doen. Hij moet zich haasten, want Norby's

1) De stemming van het Deense volk voor Christiaan: N.J. Ekdahl, Christiern IIs Arkiv I. Handlinger rörende Severin Norby. Tredje Afdelningen, no. 758. 1 Sept. 1524.
2) De persoonlijke vooringenomenheid van de landvoogdes ten opzichte van Christiaan vond grond in zijn Lutherse gezindheid en de krenkende wijze, waarop hij tijdens zijn eerste huwelijksjaren haar nicht Isabella van Oostenrijk (zuster van Karel V) ontrouw was geweest door zijn verhouding met Duveke.
3) De Schepper heeft voorlopig te Madrid weinig succes. Karel V heeft wel andere zorgen dan het herstel van zijn zwager op de troon, Allen, Breve no. 158. Zie ook K. Lanz, Correspondenz, I S. 150.
4) Zijn resultaten d.d. November 1524 bij Allen, Breve no. 155: In Schotland kan op alle mogelijke medewerking gerekend worden.
5) Lanz, Correspondenz, I S. 145 no. 58 (Margaretha aan de Keizer). Adolf van Bourgondië had Christiaan bij zijn aankomst in de Nederlanden in 1523 op zijn huis Zandenberg zeer hartelijk ontvangen.
6) Allen, Breve no. 154. Claes Kniphof uit Antwerpen aan mr. Lambert Andersen te Middelburg.
7) N.J. Ekdahl, Christiern IIs Arkiv I. no. 1298 (pag. 801, Tredje Afdelningen). Lambert Andersen aan de koning. Bergen op Zoom 6 Januari 1525. Dit werk verder aangehaald als: Ekdahl, Arkiv.
8) Ekdahl, Arkiv no. 1300 en 1301. Lambert Andersen van Amsterdam uit aan de koning. 12 en 16 Januari 1525.

beden om hulp worden dringend[1]. Het gaat allemaal erg geheimzinnig, maar langzamerhand wordt het duidelijk, dat men te Vere of Arnemuiden met medewerking of althans met toelating van de admiraal Adolf van Bourgondië en de rentmeester Bewesterschelt, Adolf Herdinck[2] bezig is een groot galjoen uit te rusten om daarmede de actie van Norby te ondersteunen. Lambert Andersen, de kanunnik[3], zal aanvoerder zijn en terzijde gestaan door de jeugdige Claes Kniphof, stiefzoon van de rijke burgemeester en muntmeester van Malmö, Jörgen Kock. Claes' moeder, Sidse Kortzdatter, was een ondernemende koopvrouw. De zoon uit haar eerste huwelijk, die in 1521 op één en twintigjarige leeftijd in dienst van Christiaan II was getreden, werd voortdurend van huis uit ondersteund, want de dienst bij de eeuwig in de schulden stekende koning was meer eervol dan lucratief. Aan Claes, die zich door zijn karakter bij het Deense Hof zeer bemind gemaakt had, was door Christiaan een wapen verleend[4].

Zoo gaat ook de onderneming, waarvan Claes door de speling van het lot het middelpunt zal worden, uit een magere beurs: 's Konings secretaris, Hans Bayreuth, die ook mede zal gaan om volgens opdracht van zijn meester eens een paar schrammen op te doen, moet eerst nog trachten van de koning een ducaat los te krijgen om zijn verpande ‘rock’ te kunnen lossen en aan de koningin vraagt hij een paar hemden, want hij heeft er slechts één, dat in flarden hangt en vindt het toch wel wat erg om zonder hemd de zee op te gaan[5]. Ondanks alle geheimzinnigheid wordt het plan toch in Holland bekend[6] en de koopmanswereld komt in rep en roer.

De Hollanders zijn terecht bevreesd, dat door de onderneming

1) Regesta Diplomatica Historiae Danica. Tomus prior, Kjöbenhavn. 1847. S. 792. no. 7482-7484.
2) Ekdahl, Arkiv (2e Afd.) no. 654.
3) ‘Canonicus i Ribe’. Ekdahl, Arkiv (2e Afd.) p. 363.
4) Ekdahl, Arkiv (2e Afd.) p. 374. Allen, Breve no. 154, noot 5. Zie ook Hanserecesse, 29 § 11 en 12. Kniphof was in 1521 al in dienst van Chr. II. Bijdr. en Med. v.h. Hist. Gen. XXXV (1915) blz. 284.
5) Brief van Hans Bayreuth, 's konings secretaris, van Antwerpen uit aan 's konings kameraar Thomas Holste alias Pyttherson. 8 Febr. 1525. A.C.B. no. 981. Zie hierachter bijl. I.
6) Joris de Bye Dircxson, van Delft uit aan Pompejus Occo te Antwerpen. 6 Februari 1525. Hanserecesse no. 15. De Bye bekleedde een vertrouwenspositie bij Christiaan: Ekdahl, Arkiv (2e Afd.) p. 355, 415.

van Christiaan, de toch al twijfelachtige vrede met de Wendische steden van de Duitse Hanze geheel verstoord zal worden. Aart van der Goes, de landsadvocaat van Holland en Andries Jacobsz., de pensionaris van Amsterdam, reizen naar het Hof te Mechelen om te bewerken, dat de uitvaart verhinderd zal worden[1]. De landvoogdes stelt de schepen onder arrest en Christiaan belooft aan Carondelet en Van der Goes, die naar Lier gestuurd zijn, dat de schepen binnen zullen blijven. Andersen wordt door de rentmeester Adolf Herdinck, op de hoogte gebracht van de actie van de Hollanders en de steun, die ze aan het Hof vinden. Van Arnemuiden uit bericht mr. Lambert op 21 Februari aan zijn heer, dat het galjoen zeilree ligt en zodra het goed weer is, zal uitvaren[2]. Dit moet kort daarna geschied zijn, want op 5 Maart vernemen Andries Jacobsz en Aert Van der Goes te Mechelen, dat het schip voor het Vlie ligt en alles neemt wat in- en uitvaart, uitgezonderd onderdanen des Keizers. Excuus wordt gezonden aan Lübeck c.s.[3] en Amsterdam krijgt volmacht het schip met geweld te nemen. Men ziet daar evenwel geen kans toe en door het Hof wordt Christiaan, die beweerd heeft, dat de kapers van hem geen commissie hebben[4] - in strijd met de waarheid overigens - gedwongen zijn mannen terug te roepen. De uitgevarenen - die alleen door de ongunstige wind gedwongen voor het Vlie liggen, en door de landsregering tot zoorovers verklaard zijn - stellen enige condities o.a. kwijtschelding van straf. Als aan deze conditie eindelijk is voldaan, is de wind gedraaid en voordat de Amsterdammers met hun brieven van pardon gearriveerd zijn, zijn ‘dese

1) Het hier volgende relaas is ontleend aan het gedrukte Register gehouden bij meester Aert van der Goes, advocat van de Staten 's lands van Hollandt. Eerste deel. Te beginnen bij de passage ‘Dese naevolgende poincten dienen te rapporteren ende antwoirt inne te brengen ter naester Dachvaert sonder prefixen dach (9 en 10 Februari 1524 Paasstijl, dus 1525), aangevuld uit het ten gemeente-archieve van Amsterdam berustende handschrift: Protocol van Andries Jacobsz. secretaris van Amsterdam fol. 86 e.v. ‘Effect van een dachvard gehouden tot Bruesselen ende oeck tot Mechelen....’ Hierachter bijlage I.
2) Ekdahl. Arkiv (3e Afd.) no. 1304. Verkeerd gedateerd en ook de plaatsnaam verkeerd gelezen. Moet zijn: Arnemuiden 21 Februari 1525.
3) Hanserecesse no. 27. Margaretha aan Lübeck. 10 Maart 1525.
4) Originele commissiebrieven in het stadsarchief te Hamburg: Lier 6 en 16 Februari 1525. Voor het eerst vermeld: Zeitschrift für Hamburgische Geschichte V S. 228. Uittreksels in Hanserecesse 17 en 21.

boeven mitte Gallion gezeylt in zee'. Te Mechelen krijgen de heren nu door, dat Christiaan ze bedot heeft - er ontstaat nog een vermakelijke kijfpartij tussen de raadslieden van de landvoogdes en de heren uit Holland over de vraag, aan wie deze ongelukkige gang van zaken geweten moet worden.

Christiaan bewijst nog eens zijn onschuld door een attestatie over te leggen van Kardinaal Wolsey, waarbij deze verklaart, dat de gevluchte Deense koning tijdens zijn verblijf in Engeland in 1523 niets heeft gedaan om het handelsverkeer van de Hanzesteden en Denemarken met Engeland te bemoeilijken[1)].

De kapers hebben in het Vlie een goede buit behaald: binnen acht dagen zeven of acht kleine schepen met koren of haver[2)]. De inhoud van de schepen verkopen ze aan die van Kampen. In die stad heeft Christiaan een verbindingsman: Jorien Hansen, oud-voogd van Bergen, die, burger van Kampen geworden, met het stadsbestuur op de beste voet staat[3)]. De gevangen schepen met de bemanning worden tegen een losprijs vrijgegeven, behalve een hulk, toebehorende aan de moeder van Claes Kniphof. De hulk wordt het tweede schip van de kapervloot. Het gaat nu in de richting van Noorwegen. Voortdurend blijven ze voor het Skagerrak kruisen en vangen daar een rijke buit. En passant proberen

1) A.C.B. no. 1012. Gedateerd 1 September 1523. De copie is gedateerd 7 Mei 1525. Zie hierachter bijlage V.
2) Het verblijf van de kapers op zee wordt het best gekend uit de 'Desposicie Joachim Wandelman' 19 September 1525 A.C.B. 1026. Zie ook noot 6 blz. 47. Dit relaas kan een enkele maal gepreciseerd worden uit de Hanserecesse en uit de brieven van Hans Bayreuth aan Thomas Holste: (A.C.B. no. 981) hierachter bijlagen III en IV.
3) Zie: Register van Charters en Bescheiden in het oude archief van Kampen. II, blz. 210 en 264. De hier aangehaalde stukken uit Minuten V en IV kunnen aangevuld worden met Minuten:
V 306. Febr. 1524. Anden voecht van Bergen van den Borgervarers ende andere.
VI, 41 (na Agathadach 1527) an Lubeck voer Jorien Hansen. 42. 28 Oct. 1528 Machtichbrieff vorden voicht van Bergen.
Het vrijgeleide van Christiaan II voor de Kamper schippers (Minuten V, 363) van 3 Juni 1524, was zeker niet zonder Jorien Hanssons bemiddeling tot stand gekomen; Hansson trachtte in de zomer van 1525 tevergeefs nog een schip voor Chr. II uit te rusten. Ekdahl, Arkiv no. 1431 en 1432.

ze met weinig succes de Deutsche Brücke te Bergen in brand te steken; een paar rijke abdijen in die buurt worden geplunderd[1]. In Schotland kunnen ze komen 'buten en paerten'[2]. Terwijl zijn mannen de 'peuthpfenning' met de Schotse hoeren verteren[3], organiseert Mr Lambrecht de hulpactie voor Norby. Hij ruilt de hulk voor een sneller schip, koopt er een schip bij: 'de Jacht' en werft 300 man Schotse hulptroepen. De koning van Schotland zegt meerdere hulp toe[4]. Weer in zee gestoken, in de richting Noorwegen, raken ze op Pinksterdag met vijf grote hulken uit Danzig in gevecht, waarbij vele mannen sneuvelen, o.a. de kanunnik-kaperkapitein Lambert Andersen. Het commando komt nu aan Claes Kniphof alleen. Met een vloot van nu al zes schepen ligt Kniphof bij Fleckerö[5] om de Lübeckse Bergenvaarders op te vangen. De landbevolking is de zeelui uitstekend gezind: nog steeds voelt het gewone volk het meest voor Christiaan. De beloofde hulp van de Schotse koning[6] blijft uit en de steun aan Norby is ook overbodig geworden. Diens onderneming loopt mis: te Landskrona reeds negen weken belegerd, begint hij, handig gebruik makend van de woede der Denen over het optreden van de Lübeckers op Gotland, onderhandelingen, die op 28 Juni tot een voor Norby zeer gunstig einde komen[7]. De geest op de kapervloot wordt minder goed. Voortdurend dreigt verraad en de Schotse huurtroepen blijken een onbetrouwbaar element. In Schotland teruggekeerd probeert men zich van de Schotten te ontdoen, wat, in verband met de afrekening van de soldij, nogal moeilijkheden oplevert. Ook door andere oorzaken is nu de stemming in Schotland voor Christiaans mannen er niet beter op geworden.

Op de Hanzedag te Lübeck op 13 Juli was besloten aan de koning van Schotland te laten weten, dat, indien aan Kniphof het verkopen van de buit in de Schotse havens toegestaan werd, de Hanzesteden genoodzaakt zouden zijn Schotse kooplieden en

1) Hanserecesse S. 158 no. 97 en Hanserecesse blz. 60 noot 1.
2) Saufconduit in Schotland: Allen no. 174. 31 Mei 1525.
3) Zie over het moreel van de Schotse dames de brief van Hans Bayreuth aan Thomas Holste uit A.C.B. no. 981, hierachter bijlage III.... en ook Allen, Breve no. 179 (p. 355-360): Bayreuth aan Christiaan II.
4) Allen, Breve no. 175 en 176.
5) Zie bijlage III.
6) Allen, Breve no. 175 en 176.
7) Kruse, a.w. Hansische Geschichtsblätter 1915, S. 231.

hun goederen te arresteren[1]. Hamburg had reeds eerder in deze geest geschreven, wat Schotse kooplieden weerhouden had om naar het Oosten te varen. Een gezant van Frederik, de verkozen koning van Denemarken, is ook in Schotland aangekomen. In de verwarde toestand te Edinburgh komt het tot vechtpartijen, waarin enige van Kniphofs mannen, o.a. de reeds genoemde secretaris Hans Bayreuth, ernstig worden gewond[2]. De stemming is nu zo slecht geworden, dat Kniphof en zijn mannen niets overblijft dan te vertrekken. Waarheen?

Wij dienen nu onze aandacht te verplaatsen naar Christiaan, die te Lier het verloop der gebeurtenissen geduldig af moet wachten. Bereikt Cornelis de Schepper eerst weinig voor zijn heer aan het Spaanse Hof, na de successen die Karel V op Frans I behaald heeft, is de keizer genegen daadwerkelijke hulp aan zijn zwager te verlenen, mede tot versterking van de positie van zijn huis. Juist als Margaretha één van de vele verzoeken van Christiaan om bijstand, nu aan de actie van Norby, heeft afgewezen, komt de brief van Karel V, waarbij hij toestemming geeft om ten behoeve van Christiaan brieven te doen depecheren, waarin alle inwoners der Nederlanden toegelaten wordt Christiaan bij te staan en aan alle bondgenoten van Christiaan saufconduit in de Nederlanden wordt verleend[3]. De uitvoering van deze maatregel blijft, ondanks de aandrang van Christiaan[4], achterwege. Margaretha meent het belang van de Nederlanden voor te moeten laten gaan[5]. De Nederlandse raden, meest Christiaan niet al te best gezind, zullen Margaretha de argumenten wel aan de hand doen, waarop ze haar weigering kan baseren[6]. Voor zijn vertrek naar Spanje heeft de keizer zijn tante op het hart gedrukt alles te vermijden, wat de landen van herwaarts over in oorlog kan

1) Hanserecesse S. 259.
2) Allen, Breve no. 179 en hierachter bijlage IV (brief van Bayreuth op zijn ziekbed).
3) Allen, Breve no. 171.
4) Allen, Breve no. 172.
5) Kronyk Historisch Genootschap 1850 blz. 158. Brief van Christiaan II aan de landvoogdes.
6) Deze gedragslijn duidelijk geschetst door Jane de longh, Landvoogdessen der Nederlanden. I Margaretha van Oostenrijk blz. 137 vv. A.C.B. no. 959. ‘Semble que Madame pourra faire responce par escript au Roy de Dennemarche selon ceste menute’. Hierachter bijlage VI.

brengen. Voorts kunnen deze landen de handelsbetrekkingen met het Oostzeegebied, die door Christaans optreden verstoord worden, niet missen. Tenslotte is het bekrachtigen van in Spanje uitgevaardigde brieven door het hoofd van de Nederlandse conseil buiten alle gebruiken.

De landvoogdes gaat nog verder dan deze weigering: ze doet bij Karel ernstig haar beklag over de houding van Christiaan en het optreden van zijn kapers onder Kniphofs leiding[1]. Maar Christiaan voelt zich door 's keizers brieven voldoende gesterkt en roept brutaalweg zijn schepen uit Schotland terug. In Schotland wordt Kniphof door de hopman Jörgen Stegentin een bevel[2] overhandigd van Christiaan II om, indien hij voldoende volk kan werven, Norby te hulp te komen. Anders moet hij ‘lopen up de Masse ofte vor de Zuderzehe vor dat Vlii, ofte bij der Masse lycht eyn haven, het Mardep, der Delffte haven’. Hij moet oppassen de Lübeckers en Hamburgers uit de weg te gaan, op 's keizers stromen geen schepen aanhouden en niet landen voor hij een vrijgeleide heeft ontvangen. De hulp aan Norby is al overbodig geworden, dus volgt Kniphof het tweede deel van het gegeven bevel op. Hij komt 15 Augustus voor Goeree en stuurt een dienaar met een beleefde credentiebrief[3], van de hand van Hans Bayreuth, naar het stadsbestuur om vrijgeleide te verzoeken. Het gevraagde vrijgeleide kan het stadsbestuur niet verlenen, overigens is het de kapers niet slecht gezind: ze brengen negotie en dan is het al lang goed. Te Antwerpen had Christiaan een ‘factor’, de koopman Hendrik van Lith[4]. De geroofde goederen worden hem in kleinere schepen aangevoerd, waartegen hij weder oorlogstuig en victualiën levert. Alles zou in stilte verlopen zijn, hadden niet die tussen Goederede en Antwerpen heen en weer varende scheepjes geweigerd de gewone grafelijke tol te betalen. Over deze weigering richt de tollenaar van Yersekeroord een request tot de Rekenkamer in Den Haag[5]. Zo krijgt men er in Den Haag lucht van, wat te Goeree gaande is. Door de Graaf van

1) Karl Lanz, Staatspapiere zur Geschichte Karls V Stuttgart 1845, III Denkschrift.... S. 27 § 41.
2) Hanserecesse S. 308 noot 1.
3) A.C.B. no. 1014. Hierachter bijlage VII.
4) ‘Henric fan Litthen’ als agent van Chr. II te Antwerpen 4 Augustus 1524. Ekdahl Arkiv (2e afd.) no. 755.
5) A.C.B. no. 1058. Hierachter bijlage VIII.

Hoogstraten als stadhouder van Holland wordt de baljuw van Brielle en Voorne, tevens raad in het Hof van Holland met name Mr Andries Bronchorst, op 27 Augustus naar Goeree gezonden om poolshoogte te gaan nemen. De dag na zijn aankomst schrijft Mr Andries van Hoochstraten zijn eerste bevindingen en het blijkt al dadelijk, dat de verhouding tussen kapers en magistraat van Goeree hoogst gemoedelijk is: de avond brengen burgemeester en schepenen vrolijk door aan boord van de kaperschepen en de Goereese kooplui willen ook wel wat aan de kapers verdienen. Wat hij aan proviand niet uit Antwerpen kan krijgen, kaas en bier, neemt Claes tegen betaling uit voorbijvarende schepen[1]. De derde dag treedt Mr Andries in bespreking met de kapiteinen en het blijkt duidelijk, dat deze volkomen te goeder trouw zijn[2]. Het zal voor de eenvoudige varensgast ook moeilijk te vatten geweest zijn, waarom of de keizer zijn zwager steun toezegt en de tante van beide heren, als landvoogdes, die steun weigert en 's konings dienaren zelfs niet in de havens wil toelaten. In den Haag teruggekeerd, brengt Mr Andries een uitvoerig rapport uit, waarin hij alles wat hij reeds aan de stadhouder per brief berichtte, samenvat[3]. Het verhaal dat Christiaan als non verkleed door Brabant is getrokken[4] en aan boord van de schepen is geweest, moet Mr Andries ontkennen. Francois Cobel, raad-extra-ordinaris moet naar de admiraal Adolph van Bourgondië die, op grond van zijn oude vriendschap met Christiaan, niet van plan is tegen diens kapiteinen op te treden, maar toch niet kan nalaten Cobel weg te zenden met schone beloften en een beleefd briefje[5] aan de landvoogdes, die juist te Den Haag vertoeft. Ze vond het nodig ook Christiaan zelf weer eens over de zaak te doen aanspreken en zond daartoe op 26 Augustus Mr Gerard Mulart met een uitvoerige instructie[6] naar Lier. Mulart moet nog eens aan de koning duidelijk maken in welke gevaren hij deze landen brengt. Beweert de koning weer, dat Kniphof niet op zijn bevel handelt, dan kan Kniphof's brief aan die van Goeree als bewijsstuk dienen. Wenst de koning zelf geen maatregelen te nemen, dan moet de

1) A.C.B. no. 1018. Zie hierachter bijlage IX.
2) A.C.B. no. 1018. Zie hierachter bijlage X.
3) A.C.B. no. 1018. Zie hierachter bijlage XI.
4) Nog bij Ter Gouw, Gesch. v. Amsterdam IV, 55.
5) A.C.B. 1019. Zie hierachter bijlage XII.
6) A.C.B. 1015. Zie hierachter bijlage XIII.

landvoogdes optreden, maar ze kan dan ook niet meer voor 's konings veiligheid in deze landen, die hij misbruikt, instaan. Op 28 Augustus heeft Mulart zijn onderhoud met Christiaan, met weinig succes: hij stelt op listige wijze voor het terugroepen van Claes drie voor de landvoogdes onuitvoerbare voorwaarden en wat zijn saufconduit in deze landen betreft: die heeft hij van zijn zwager de keizer, aan wie ook Margaretha gehoorzaamheid verschuldigd is[1].

Daar intussen te Goeree alles maar zijn gang gaat[2], wordt te den Haag een formele zitting van de Conseil Privé gehouden, teneinde de maatregelen, die de regering dient te nemen, te beramen. Het uitvoerig advies van de Conseil[3] is de landvoogdes tot richtsnoer voor haar maatregelen geweest, zoals de door Carondelet in de marge gemaakte aantekeningen uitwijzen.

Allereerst moet nagegaan worden, wie aan Kniphof en zijn trawanten vivres en oorlogstuig geleverd hebben. De medeplichtigheid van Hendrik van Lith te Antwerpen komt aan het licht. Hij wordt gevangen gezet, wat het stadsbestuur een woedende brief van Christiaan bezorgt[4]. De heren van Antwerpen laten het er niet bij en doen hun beklag bij hogerhand en Christiaan heeft er van de landvoogdes een reprimande over te incasseren[5]. Intussen kan Van Lith brommen. Gedeputeerden van Christiaan komen bij de landvoogdes voor hem op: in een roerend verzoekschrift pleiten ze voor de onwetende hals[6].

De procureur-generaal van Brabant wenst Van Lith voor de raad van dat gewest te slepen, maar dat achten de stadsbestuurders van Antwerpen in strijd met hun souvereiniteit[7]. Tenslotte komt Van Lith, nadat hij een jaar gezeten heeft, er af met vrijspraak,

1) A.C.B. 1016. Zie hierachter bijlage XIV.
2) A.C.B. 1020. Zie hierachter bijlage XV.
3) A.C.B. 1021. Zie hierachter bijlage XVI.
4) Kronyk Historisch Genootschap 1850 blz. 239. Twee brieven van Christiaan koning van Denemarken en Isabella zijne echtgenoot aan de stad Antwerpen. Uit Lier 1 October 1525.
5) A.C.B. no. 1028. Hierachter bijlage XVII.
6) A.C.B. no. 1047. Hierachter bijlage XVIII.
7) Stadsarchief Antwerpen, Privilegeboek S. Geëxtendeerde criminele vonnissen fol. 108 recto 3 Juni 1526. Hierachter bijlage XIX. Dit stuk en bijlage XX dank ik aan de medewerking van de heer Stadsarchivaris van Antwerpen.

waarvoor heel wat woorden nodig waren[1]. Ook de door de conseil geadviseerde publicaties in verschillende steden tegen Kniphof[2] en zijn mannen hadden plaats en overnieuw worden enige raadsheren naar Christiaan gezonden: Mr Gerard Mulart wordt dit keer vergezeld van Jehan le Sauche, secretaris in de conseil-privé en hun instructie is uitvoeriger dan men mogelijk zou achten[3]: de hele misère van Christiaans verblijf in de Nederlanden passeert de revue. Indien mogelijk moeten de heren ook met de koningin afzonderlijk praten: zij heeft invloed ten goede op de koning. Deze zending heeft al even weinig resultaat als de vorige: zowel bij koning als bij koningin krijgen de heren de kous op de kop[4]. De 'practijken', die de admiraal van de Zuiderzee en de baljuw van Brielle[5] met de zeelui van Claes Kniphof moeten ondernemen, hebben meer succes. Een van de schippers, Joachim Wandelman, weten ze mee te tronen naar Den Haag en op 29 September neemt de audiencier Du Blioul de man een verhoor af. Het verslag van dit verhoor[6] is een prachtige bron voor onze kennis van de tocht: het geeft interessante bijzonderheden van de toestanden op de kaperschepen en bovendien de kijk op het geval van een deelnemer te goeder trouw aan de onderneming. Aan Joachim Wandelman wordt door de landvoogdes gratie verleend, wat de goedkeuring van Amsterdam niet kan wegdragen: Joachim wordt te Amsterdam aangesproken door een Danziger, die van Kniphof schade heeft geleden, maar de aangesprokene beroept zich op de hem verleende remissie en abolitie. Amsterdam vreest, dat men het nu in de 'Oosterse' steden op onschuldige Amsterdamse

1) Als voor, fol. 109 recto 21 September 1526. Hierachter bijlage XX.
2) Antwerpsch Archievenblad, Eerste reeks I (1864) p. 120 Index der gebodboeken berustende ter secretarye der stad Antwerpen.... door N. van Setter, blz. 182. 1525 8 dito (Sept.) Publicatie tegen Kniphof c.s. Hetzelfde te Bergen op Zoom: C.J.F. Slootmans, Rondom de aanhouding van Lübecksche goederen door Antwerpenaren op de Paaschmarkt van 1520 te Bergen op Zoom. (Tijdschrift voor Geschiedenis 58e Jrg. blz. 57).
3) A.C.B. 1022 en 1023. Hierachter bijlage XXI en XXII.
4) A.C.B. 1024. Hierachter bijlage XXIII.
5) Willem Croeck en Mr Andries van Bronkhorst.
6) A.C.B. no. 1026. Hierachter bijlage XXIV.

kooplieden zal verhalen[1]. De Staten van Holland vragen aan de landvoogdes, dat zij aan de Oosterlingen de vergoeding van de door Kniphof geleden schade formeel zal verzekeren[2]. Wat de Hollanders te Lübeck te hunner verontschuldiging allemaal hebben aangevoerd kan men elders vinden[3], maar waarschijnlijk als gevolg van de troepenzending van Gorkum uit, verlieten de schepen Goeree. Kniphof heeft van zijn koning bevel ontvangen zich te begeven naar de 'Wester-Emze under Frezlandt', om daar troepen in te nemen, nadat ze door Jörgen Stegentin beëdigd zijn. Ze moeten dan Helgoland in alle stilte passeren en bij avond de troepen in Noorwegen doen landen[4]. De aanvoerders zijn van nieuwe commissies voorzien[5], en Jorien Hansen uit Kampen is hen als helper toegevoegd, maar hij heeft nogal bezwaren tegen de onderneming[6]. Ze zetten koers naar Oostfriesland, vanouds als toevlucht voor zeerovers zeer in trek[7]. Tevoren waren de heren op keurige wijze door Christiaan bij graaf Edzard van Oostfriesland geïntroduceerd[8]. Voordat ze aan land gaan, sturen ze Hans Bayreuth met een door hemzelf geschreven, en door Kniphof als admiraal en Jörgen Stegentin als hopman getekende credentiebrief[9] naar de graaf. Ze worden toegelaten op de Oostereems en beginnen troepen te werven.

Intussen laat de landvoogdes het er niet bij zitten en maakt aan graaf Edzard bekend, dat hij zeerovers herbergt, maar deze beroept zich op het generaal mandaat des keizers en laat duidelijk merken, dat hij maling heeft aan de landvoogdes der Nederlanden[10]. De landvoogdes en ook de kanselier Carondelet richten vanuit Den

1) Protocol van Andries Jacobsz. fol. 101 recto. Hierachter bijlage XXV.
2) A.C.B. 1096. Uittreksel hierachter bijlage XXVI.
3) Hanserecesse 1525 passim.
4) Hanserecesse S. 308. In Denemarken verwachtte men een poging om Bergen te nemen. Regesta Diplomatica Historiae Danicae 7583.
5) Originelen in het Stadsarchief te Hamburg; vermeld: Zeitschrift für Hamburgische Geschichte IV, 230.
6) Allen, Breve no. 181. Brief van Jorien Hansen uit Kampen aan Christiaan II met zijn bezwaren 3 September 1525.
7) B. Hagendorn, Ostfrieslands Handel und Schiffahrt im 16. Jahrhundert. Berlin 1910. S. 4 u. 5.
8) A.C.B. 1017. Hierachter bijlage XXVII.
9) A.C.B. 1025. Hierachter bijlage XXVIII.
10) A.C.B. 1027. Hierachter bijlage XXIX.

Bosch nog eens vertogen tot Christiaan en zijn vrouw om aan de actie van Kniphof en de zijnen een einde te maken[1], waarop Christiaan en Isabella nogal vinnig reageren[2].

Deze laatste correspondentie was overbodig geworden, want de Hanzesteden waren daadwerkelijk tegen Claes Kniphof opgetreden.

Wanneer men in Zeeland nog bezig is het galjoen voor de uitvaart in gereedheid te brengen, heeft men in Lübeck reeds geruchten opgevangen van de gemaakte voorbereidingen om Norby te hulp te komen; men verwacht van Frederik van Holstein tegenmaatregelen[3]. Op de dagvaart te Segeberg van 10-27 Maart komt de zaak breedvoerig ter sprake[4]. De Hollanders krijgen van alles de schuld en de slappe houding van de Denen wordt scherp gelaakt: ze staan toe, dat Kniphof door zijn stiefvader ondersteund wordt, wat van Deense zijde heftig wordt bestreden[5]. Het geval wordt één van de vele twistpunten tussen de bondgenoten, die in het verjagen van Christiaan zo eendrachtig zijn geweest. Hamburg neemt op zich schepen in zee te brengen, om Kniphof te bestrijden[6], maar wenst zekerheid, dat ook de andere belanghebbenden hun aandeel in de kosten zullen dragen: de 'naties' van de kooplieden te Lübeck moeten bijdragen en voor het kantoor te Bergen wordt 2000 £ opgenomen bij de vicarissen van de Mariënkerk te Lübeck[7]. Hamburg zelf stelt een nieuwe tol in, de z.g. roder-tol om de kosten te bestrijden[8]. Als dan na veel uitstel de vier karvelen van Hamburg kort voor Pinksteren uitvaren, zijn ze

veel te laat en moeten onverrichter zake terugkeren. Hoezeer de daden van Kniphof de aandacht van de grote Hanzesteden gespannen houden, bewijst de geagiteerde brief-

1) Allen, Breve no. 182 en 183.
2) Antwoorden van Christiaan en Isabella. A.C.B. 1030 en 1031. Hierachter bijlagen: **XXX** en **XXXI**.
3) Hanserecesse no. 16.
4) Hanserecesse no. 29.
5) Hanserecesse no. 29 § 11 en 12.
6) Hanserecesse no. 29 § 34.
7) Friedrich Bruns, Zur Geschichte der Kleinodien des deutschen Kontors zu Bergen. Hansische Geschichtsblatter 1895 S. 147-151 Bergen moest in 1528 zijn kerkzilver verkopen om de gemaakte schuld te betalen.
8) Hanserecesse S. 153 noot 1. Opgeheven in 1530: H.R. no. 588 § 163.

wisseling gedurende de zomer van 1525[1)], en de woorden aan dit gevaar voor de koopman op de Hanzedag te Lübeck van 7 tot 29 Juli 1525[2)] besteed. De Hollandse gedeputeerden hebben het daar zwaar te verduren[3)]: men eist, dat de Hollanders Kniphof van de zee zullen jagen; tot het nemen van represailles tegen de Hollandsche kooplieden wordt besloten[4)]. Danzig en Reval nemen eerst een nogal neutrale houding aan, maar worden door Kniphof evenmin ontzien[5)]. Maatregelen worden beraamd om de uitvarende koopman tegen de kapers te beschermen[6)] en Hamburg wordt opnieuw tot activiteit aangespoord[7)]. Van het verblijf van Kniphof bij Goeree is men uitstekend op de hoogte en als de Hanzesteden van de landvoogdes der Nederlanden machtiging hebben ontvangen Kniphof aan te pakken, ook als hij zich in de havens van de keizer bevindt[8)], komt Hamburg tot nieuwe activiteit. De vier karvelen worden opnieuw uitgezonden, nu versterkt met twee boeiers[9)]. Op 7 October wordt Kniphof door de Hamburgers op de Oostereems bij Greetsiel gesnapt, een woedende strijd ontbrandt onder het oog van de graaf van Oostfriesland[10)]. Na een dappere strijd, waarbij aan beide zijden vele doden vallen, moet Kniphof het onderspit delven. Volgens de verhalen wordt 300 man zonder meer over boord gezet[11)]. De vier bruikbare schepen met een groot aantal gevangenen[12)] worden ondanks de protesten van Graaf Edzard[13)], die aangevuurd wordt door

1) Hanserecesse o.a. no. 43, S. 56 noot 2, 61, 68, 73, 82.
2) Hanserecesse no. 131.
3) Hanserecesse no. 93. Men beweert zelfs, dat Kniphofs schip ‘de Flegende Geist’ hem door de Amsterdammers geleverd is. H.R. no. 107.
4) Hanserecesse no. 132 §§ 144, 167-172.
5) Hanserecesse no. 25, 34, 38, 40, 79, 133 en 157.
6) Hanserecesse no. 131 §§ 117 en 118.
7) Hanserecesse no. 131 § 125.
8) Hanserecesse no. 147, 20.
9) Zeitschrift für Hamb. Geschichte II S. 578. ‘Exposita’.
10) H. Reimers, Edzard der Grosze, Aurich 1910. S. 137-138. Ubbo Emmius, Rerum Frisicarum Historia, Leiden 1616, p. 829 en 830.
11) Ekdahl no. 1013.
12) Door een Lübecksche kroniek op 75 gesteld. Dietrich Schäfer, Die Lübeckische Chronik des Hans Reckemann in ‘Hansische Geschichtsblätter 1876 S. 76’.
13) Hanserecesse no. 205.

Christiaan en Isabella[1)], mee naar Hamburg gevoerd en in triomf binnen de stad gebracht. Op verzoek van Frederik van Holstein wordt een rechtszitting gehouden, waarin Kniphof met zijn mannen, die zich zelf met hun koninklijke commissiebrieven als krijgsgevangenen beschouwen, op grond van een brief van de landvoogdes der Nederlanden, die hen eerloze zeerovers noemt, ter dood veroordeeld wordt. Claes' laatste uren worden ons treffend getekend in een lied op zijn daden en dood, door zijn biechtvader Steffen Kempe vervaardigd[2)]. Geheel overgegeven aan Gods wil ontvangt Claes tegelijk met vele van zijn mannen de dood door het zwaard aan de oever van de Elbe op 3 October 1525. Zijn schepen met het geschut worden ten bate van de stadskas verkocht[3)]. Jarenlang hing Kniphofs vaantje nog boven de preekstoel in de Domkerk[4)] en deden de liederen op zijn koene daden en godzalig afsterven de ronde[5)]. De afloop van de tocht was voor Christiaan II en zijn omgeving een zware slag[6)] en nog gedurende tien jaar werd aan de Hollanders door de Hanze de weinige medewerking die Kniphof hier gevonden had, als een ware misdaad verweten[7)].

1) Vermeld in: Zeitschr. für Hamb. Gesch. II, S. 130. Hierachter bijlage XXXII.
2) Zeitschrift für Hamburgische Geschichte II S. 1108: Das Stephan Kempe Lied von Claus Kniphof. Mitgeteilt von J.M. Lappenberg, Hierachter bijlage XXXIV.
3) Hanserecesse S. 336 n. I: de gallyon, de Berthum 'Brittanica navis', de Flegende Ge(i)st, Hollandica navis' een jacht en een 'Enghelsche Ketze'.
4) Zeitschr. für Hamb. Gesch. II S. 579.
5) Zeitschr. für Hamb. Gesch. II S. 121 ff. Anoniem Lied S. 577-591: Das Hans von Gottingen Lied von Claus Kniphof. Zeitschr. für Hamb. Gesch. VI S. 212: Fernere niedersächsische Lieder auf Claus Kniphof mit Uhrkundlichen belegen.
6) Ekdahl, Arkiv no. 1524 en 1526. Allen, Breve no. 185 en 186. Cornelis Duplicius de Schepper schreef voor Christiaan de scherp gestelde 'Actio regiae Maiestatis et dignae defensionis Daniae contra Joachimum Wollenwever'. Wollenwever, lid van de raad van Hamburg en voormalig dienaar van Christiaan, werd beschouwd als de terdoodveroordeling te hebben doorgedreven (Biogr. nat. de Belgique V. sub voce De Schepper (K. 717).
7) Voor de willekeur, waaraan de Oostlandvaarders in deze tijd bloot gesteld waren, zie hierachter bijlage XXXIII.

In de orde der hier gepubliceerde stukken is de loop van het verhaal gevolgd. Een chronologische lijst moge daarom hier volgen:

1523 September 1	Bijlage	V
1525 Februari 8	Bijlage	II
1525 Maart	Bijlage	I
1525 Juni 19	Bijlage	III
1525 Juli 30	Bijlage	IV
1525 Juli 31	Bijlage	VI
1525 Augustus 15	Bijlage	VII
1525 Augustus 26	Bijlage	XIII
1525 Augustus 27	Bijlage	XIV
1525 Augustus 28	Bijlage	IX
1525 Augustus 29	Bijlage	X
1525 Augustus 29	Bijlage	XXVII
1525 Augustus 31	Bijlage	XI
1525 Augustus (eind)	Bijlage	VIII
1525 September 1	Bijlage	XII
1525 September 2	Bijlage	XV
1525 September 6	Bijlage	XVI
1525 September 7	Bijlage	XXI
1525 September 7	Bijlage	XXII
1525 September 14	Bijlage	XXIII
1525 September 15	Bijlage	XXVIII
1525 September 19	Bijlage	XXIV
1525 September 20	Bijlage	XXIX
1525 September ?	Bijlage	XXV
1525 October 5	Bijlage	XVII
1525 October 7	Bijlage	XXXII
1525 October 9	Bijlage	XXX
1525 October 10	Bijlage	XXXI
1525 najaar	Bijlage	XXVI
ca. 1525	Bijlage	XXXIII
1526 Juni 3	Bijlage	XIX

1526 September 21	Bijlage	XX
	Bijlage	XVIII

J.L.v.d.G.

I. 1525 Maart. Rapport van Andries Jacobsz., secretaris van Amsterdam, van zijn beleid inzake het uitvaren van de Deense kapers.

Eerst gesolliciteert an mijn Genadiche Vrouwe, dat de galeoen leggende in Zeelant nyet uuytzeylen en soude, noch van wegen des Conincs van Denemarcken, noch Hans Knyphoff, Meester Lambert van Rijpen, secretaris des voirseyde Conincx, gemerct, dat de Keyserlijcke Maiestewt daerdeur in een nuwe oerloghe comen souden werden (zoe 't te beduchten stonde) ende hoeren goederen gebeut ende gepaert ende de negociatie geheel ende al belet ende dat de zee vol pyraten coomen soude etc.

Waeromme mijn Genadiche Vrouwe heeft tot tweemael heeft doen stellen arrest ende oeck verbieden allen officieren, zoewel in Hollant als in Zeelant, gheen vorderinge noch van vitalie, van cruyt noch anders 't voirseyde schip te doen noch doogen gedaen te werden. Desz al nyet jegenstaende is 't voirseyde scip boven arrest uuytgeseylt, coomende leggen in 't Vlie ende nemende all 't gunt van Oisten quam, uuytgesondert de goederen des Keyserlicke Maiesteyts ondersaten toebehoorende, welcke uuytseylinghe meeste part te imputeren staet Adolff Hardinck, rentmeester van Bewesterscelt, dat hij geen arrest op 't scip gedaen heeft als 't wel behoort hadde, want hij 't scip zijn roer noch zijn zeyl nyet en benam etc.

Alsoe de galeoen leggende in 't of voor 't Vlie nam al 't gunt daer inne quam oft uuyt voer, uuytgeseyt skeysers ondersaten, ende wij an mijn Genadiche Vrouwe versochten remedie, soe is de stede van Aemstelredamme toegelaten 't voirseyde schip mit cracht te overvallen ende mit de luyden te leven ende doen als mit zeerovers ende angaende de costen die de stede doen soude, soudt men nae disputeren, waermen die vinden soudt. Ende is burgermeestere Allert thuysgereyst, om 't scip te doen overvallen, mij alleen tot Mechelen, omme te solliciteren ordonnancie van 't remboursement van 't gunt de stede deburseren soude, waer toe ick nyet en konde geraken, want de bisschop van Palerme seyde altijt, dat men nae disputeren vande costen etc.

Alsoe 't nyet wel mogelijck was de galeoen mit macht te overvallen, soe is Robbert Jacobsz, burghemeestere, tot Mechelen haestelicke gecomen, begerende remedie in dese saecke. Eyntelick

zijn de bisschop van Palerme met Meesters Aerent vander Goes, Joost Bets, Robbert Jacobs ende ick tot Lier gereyst ande Coninck van Denemarcken, hebbende zeer scarp beveel van mijn Genadiche Vrouwe, omme de Coninck voirseyt te seggen ende heeft de bisschop de Coninck alleen gesproken.

Ende de Coninck ontkende bestelbrieff meester Lambert ende Claes Knyphoff gegeven te hebben. Eyntelick ist daertoe gecomen ende zijn brieven daeroff, zoe bij mijn Genadiche Vrouwe als oeck bijden Coninck van Denemarcken geexpedieëert, dat 't gunt zij misdaen hadden, soude vergheven wesen ende zij welverstaende, dat zij restitutie van de genomene goederen souden doen etc.

Ende alsoe Goessen Reecalff ande galeoen geweest hadde ende die daer inne waren wel geneycht waren an 't lant te coomen, salvo quod non restituerent, oft indien hen seyde van restitutie, dattet te beduchten stonde, dat zij weder in zee loopen souden, soe heeft de stede mijn gesonden mit Jan in 't Hart ende Peter Zeylmaker als ostaigers ande voirseyde galeoen, hen seggende dat Allert Boelensz. ten hove gereyst was mit Heyman Jacopsz. ende Reecalf omme te verwerven an mijn Genadiche Vrouwe, waer 't mogelijck, dat zij gestelt souden werden in allen alsulcken state, als zij waeren eer zij uuyt Zeelant voeren, versouckende daeromme, dat zij mit dat schip bij Enchuysen varen souden; presenterende tot dien eynde Jan in 't Hart ende Peter Zeylmaker oistaigers, dat hen binnen middelentyden nyet misdaen ende soude werden.

Ende alsoe ick hen nyet en conste verseckeren van de Oisterlinck onbescadicht te blijven, soe zijn zij in 't Vlie blijven leggen, belovende nyettemin geduerende de tijt vande handelinge nyemant te bescadigen. Ende overmits dat daer een Voecht van Bergen uuyt Noorwegen over ende wederover reysde ande Coninck van Denemarcken ende daer deur te beduchten stonde, dat de stede van Aemstelredamme de brieven van pardon mit restitutie after hielde, soe heeft de stede de selffde brieven 's anderen dach nae mijn vertreck na de galeoen an de galeoen gesonden bij Meester Jacob Bosschut ende Willem van Swol des Conincx van Denemarcken dienaer, waeroff ick alsnoch geen antwoorde en weet, ergo 't nyet gestelt.

Ende alsoe ick naderhant eyntelick bescheyt van der voirseyde saecke verstaen heb, so is waer, dat Goessen Reecalf, Heyman Jacopsz. mit Allert Boelensz. thuys van boven gecomen zijnde, hebben medegebrocht brieven van pardon van al 't gunt Claes Knyphoff cum cociis misdaen souden mogen hebben sonder mentie

te maken van restitutie gedaen te werden, sonder oeck nochtans dat zij vrij ende quyt sullen wesen van gheen restitutie te doen. Want de brieff van perdon spreken noch seggen uuyt noch inne ende heeft de stede Reecalff voirseyt, Wollebrant Dircxsz. waert in ‘de Heylige Drie Coninge’ ende mijn gesonden omme den voornoempte Meester Lambert van Rypen, Claes Knyphoff cum sociis te gheven de brief van perdon. Ende als wij bij 't Vlie gecomen waeren want zij ewech getogen waeren sonder bescheyt te laeten in 't Vlie, waermen se vinden soudt, dwelck zij mijn ende Reecalff te voeren toegeseyt ende belooft hadden te doene, ende dat zij uuytloopen souden, souden zij daeromme doen (soe zij ons geseyt hadden) dat de osterlingen de gaeten hem nyet stoppen en souden. Nyettemin hebben wij in de Noortsee mit een carvielscip geseylt, souckende henluyden vertreckende nae 't Marsdiep toe, belastende alle scipheeren die Ooist oft West vaeren wilden ende oeck den visscheren, dat zij de luyden vanden galeoen seggen souden, dat wij brieven van perdon hadden ende dat zij noch inne coomen souden daeroft noch nyet gebuert en is ende is daeromme te beduchten, dat de Coninc van Denemarcke ende de luyden vanden galeoen een heymelick verstant hebben, tsamen, want Joriaen Scrijver, 't anderen tijden. Voecht tot Bergen in Noorwegen over ende weerover reysde hangende de tijt vande voirseyde handelinge. Ende de Coninck van Denemarcken hadde oeck een brieff ande stadthouder van Vrieslant geschreven, inhoudende in effect, indien zijluyden daer quemen, dat hij die soude willen houden voor gerecommandeert.

Effect van een reyse bij mij alleen gedaen tot Bruesselen beginnende leste marcii anno 1525.

Eerst heb ick mit Meester Cornelis Boogart vertoent dat vertreck van de galeoen boven ende contrarie hoeren belofte de stede van Aemstelredamme gedaen. Waerop de bisschop van Palerme in presentie vanden Stadhouder seyde dat onse sculde te wesen, want de stede de brieven vande Coninck een dach mitsgaders mijns Genadichen Vrouwen brieff opgehouden hadde. Waerop wij t'antwoorde ghaven, dat de brieven van de Coninc van Denemarcke hilden ende seyden van restitutie, ergo dat 't selffde van best gedaen was ende dat de luyden van de Galeoen van gheen restitutie soude willen hooren ende oeck, dat Joriaen Scrijver als voirseyt is ghins ende weder reysde an ende van de Coninc van Denemarcken, ergo dattet een gemact werck was. Waeropp de stedt-

houder seyde, dat zij die van Aemstelredamme bedrogen hadden, als zij te voeren den rentmeester van Bewesterschelt bedrogen hadden, seggende daer bij van de bisschop brieve van recommandacíe, die de Coninc van Denemarcken an de Stadhouder van Vrieslant gescreven hadde ende dochte daeromme den Stadthouder van Hollant, dat men bij openbaer edict den voornoempte Meester Lambert van Rypen cum sociis souden verclaeren ballingen ende rebbellen van dese landen ende vianden. Waerop Meester Cornelis ende ick namaels seyden een placaet generael van zeerovers gepubliceert te zijn, dwelck genouch wesen souden, want indien bij een speciale placaet de voornoempte Meester Lambert cum sociis vianden der Keyserlijcke Maiesteyts landen verclaert hadde geweest ende zij dat te weete gecregen hadden, soe souden zij onze luyden oeck genomen, gebeut ende gepaert hebben voor vianden.

Ende aangaende dat wij begeerden, dat mijn genadiche Vrouwe an die van Lubeck scrijven soude, indien zij scepen van oerloge op dese luyden toe maken wouden mit hoeren adherenten, dat mijn Genadiche Vrouwe an oeck van desen zijde scepen van oerloge toemaken soude. Waerop mijn de stadthouder gaff, dat mijn Genadiche Vrouwe genouch vander saecke andie van Lubeck gescreven hadde in een voergaende brieff ende nu onlancx oeck an die van Bremen. Waerop ick hem seyde, dat de brieff an die van Lubeck nyet en helde van scepen an dese syde toe te maken. Waerop hij seyde, datter een dachvert onlancx boven wesen soude ende dat men alsdan soude mogen spreken van de voirseyde saecke.

Or. Gemeente-archief Amsterdam.
Protocol van Andries Jacobsz. fol. 86 e.v.

II. 1525 Februari 8. Brief van Hans Bayreuth uit Antwerpen aan Thomas Holste.

Mein willig freuntlich dienst mit alles meines vermogens ungespartem vleys zuvor. Besonder freuntlicher lieber brueder Thomas.

Nachdem empfangener mein abschied euch aller gelegenheyt berooft, ist derwegen, dieweyl ich armuthalb mein raven rock beym musterschreyber hab umb einen ducaten mussen verstan lassen, welchen ich inn der warheyt gar schwerlich empern mag, mein freuntlich vleyssig bitten an euch: ir wollet mein gnedigsten herrn uffs underthenigst, in ansehung das ich andersgar nichts hab, bytten das Sein Koninglicker Werde mir so gnediglichen erscheinen wolte unnd dene von genandten musterschreyber lösen wolle, so

will ich samer poz marter S.K.W., alls mir Got helfft, einen peutpfennig bringen, der muss Heinz heyssen unnd mich sunster auch inn anderweg gebrauchen lassen, wie sich einem erlichen fromengesellen geburth, auch dieweyl mein leyb und leben werrt S.K.W. bestes gern helffen verfurdern unnd auch damit in aller underthenigkeyt S.K.W. bevelen wollet. Ist auch das S.K.W. mir den rock durch euch losen lest, so wollet mir den noch heuth unverzogenlich heyeher gen Antdorf inn den gulden engel schicken unnd euch dess nit beschweren alls mein ganz trostlich zuversicht. Gem euch will hierfuro in einem merern euch auch bruederliche lieb und freuntschafft wiederumb zu erzaygen mich unbeschwerth bevleyssen sigen. Weyters so hab ich hieneden auch mein gnedigsten frauen der Konigin uffs underthenigst geschryeben und Ir Koniglicher Durchleuchtigkeyt gebetten, das Ir K.D. mir zo gnediglichen erscheynen wolte, dieweyl und ich nit mer alls ein hembd hab, das dazue auch mital zerryssen und ein cleine hylff zw zweyen hembden senden, dann es gar beschwerlich auf der sehe ist sunder hembder zu sein etc. Welchs is auch Irer K.D. behendigen und uffs underthonigst verfurdern, was sie euch dann gybt in einem zettellem euer antworth zu senden unnd allen sambt junck unnd alt gesegenen sye bitten meiner im besten zu gedencken, dessen gleych, ich kumb wohe ich woll, zw allenzeytt auch thun will. Das alles ich mich zuverdienen gern euch wie vor angezeygt bruederlich unnd dienstlich erbieth. Bith jo eur schrifftlich antworth: Ich will euch zw lon ein schonen peuthpfennig bringen. Datum Antdorff, am 8ten Februery anno XXV.

Eur williger
Brueder
Hanss Bayreuth.

(Adres:) Dem Erbarn Thomas Holsteinn K. werd zw Denmarcken cameryer meynem besondern freuntlichen lybenn brueder zw hanndenn.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 981.

III. 1525 Juni 19. Brief van Hans Bayreuth uit Fleckenroe aan Thomas Holste.

Mein unverdrossen ganz willig unnd freuntlich dienst mit allem vleys zuvor. Gunstigen unnd freuntliche lieben geselln und

brueder, eur sambt aller andern unsers gnedigsten lieben konig und herrens getreuen diener gesungtheyt unnd gluckselighen wolfarth wer ich zuvernemen ganz herrlich unnd hochlich erfreuet in dem ir mich von den gnaden dess almechtigen gottes zymblichen auch wissen sollet. Unnd nachdemmal und ich euch sovilmals getreuherziger und bruderlicher wolmaynung zugeschryeben unnd byss noch zurzeyt nyemals schrylfftlich oder muntlich antworth empfangen, so thut mich dasselb genomenens unserm abschied nach nit wenig befrembden, in anschung, das mer alls einer die innerhalb der zeyt by K.W. gewesen und bey uns erschynnende.

Nun thw ich euch gleychwol bruederlichen eröffnen, das wyder got geclagt unser obrister meyster Lamprecht in den heyligen Pffingstagen, alss wir uns wieder K.W. feinde gegen VI schweren marschyffen, in der gross alss das unser, die, gethonem unserm ayd nach, ze straffen alein mit deissem galleon und den Fliegenden Geyst, den wir in Schotlandt fur ein holck verwechsselt begeben, wye einem erlicher aufrechtigen haubtman von seines hern wegen zuthun geburt, von den feinden erschossen. Und hat sich warlich von K.W. wegen alzeyt, mer dann ich im jemer zugetraut het, aufrichtig gebraucht und dermassen bewyesen, das ime jedermann ere und lob alles seines thuns nachsagt. Nun haben wir noch den erlich brueder Clauss Knyphoff gleychs bevelhs, der sich erbeuth unnd wir alle mit ime von K.W. wegen gegen den feinden er ein zelegen oder alle leyb unnd leben zuverlassen; auch in maynung so bald die Schotten bey unns komen her Severin der zur Landskron belegert zuentsetzen und noch mer zu thun dann ich der federn vertrauen darff, verhoffende Christus Jhesus in den wir vor alle vertrauen soll mit unns wesen. Der perikel oder gevarlickeyt dess todess byn ich beyleuftig gewont; gedenck meins parts umb der lyeb willen, die ich von tag zw tag gem K.W. gewyn und trag, ire feindt in werung meins leybs unnd lebens helffen zustraffen, dann will Got mit unns sein, den Teuffel wollen wir nicht furchten. Unser geschutz gat durch alle schyff, so es tryfft, durch unnd durch; daruff haben wir beyleufftig auch byss III^{c} person jung und alt etc.

Unser obrister ist auch ein verstendig, fein gesell; lest ime rathen, weyss mit schimpf unnd ernst umbtzugeen. Ich hoff zwischen west unnd ost stetten soll immer auch vhed sein, uff das wir destmer hylff bekomen. Ich schickt euch gern ein peuthpfennig so hab ich leyder mein gelt alles verspylt unnd in Schotlandt verzert. Aldar sind wir Got hab lob wilkommen. Ich hab auch

alle mein lebenlang mer hurn wie gesehen dan in Schotlandt, es lest sich alles sambt jung unnd alt breutten.

Gleychwol gedenck ich auch einen peutpfennig selbst mitzebringen, aber wieden so sind etliche gesellen, die unsere Quartermeyster gewesen und bevelhsleut, mit namen Arnt von Orll, Gerth von dem Busch, Lavycken von Bockstall, Georg von Werth und meyster Carneli, von uns geschyeden und mit meyster David ussgereyst in willen bey K.W. ze sein. Die haben mir ire pasporten unvergnugt entrongen. Ob der ayner bey K.W. kome, den wolle nicht verlassen, er gibt euch dann einen hornischen gulden fur die paspoirt und das vertrynck umb meintwillen. Ich wolt wol gross darumb schuldig sein, dass wir ire nye gesehen hetten. Hoch sprechen sie, aber es ist nichts darhinder; K.W. soll auch denselben keinen glauben beymessen. Ursach alls ich bey euch kome, will ich genugsam erzelen. Wir beginnen nun erst recht zu schermuzlen, getrauend in Got. Ein ganze floth 20 oder 30 schyff anzusprechen, sind wer unverferth. Wir haben nun uffs neu etliche schyff genomen, mit der wir alssbald wi wind kryegen nach Schotlandt lauffen peutten und parten. Ich het euch beyden vil zu schreyben, so mag ich warlich nit sovil muss gehaben, dann ich wurd nun mer gebrauch, dan vor je weil, auch dieweyl mayster Lamprecht tod ist, mit und zusehen umb meins hern willen, dan ich vor je gethan hab. Nit mer; dann beveleht mich in aller unterhenigkayt K.W. und K.D. beden meinen gnedigsten herrn und frauen, der jungen herschafft, herrn electo, kanzler Hansen Michelssen, preposito mr. Jenssen, Cristiern Winter, Cristiern Thomassen etc. Albrecht Hondorff, Jorgen Siedo, Gamel Mattessen, Peter Falster unnd allen andern hoches und niederes stand, geystlichen und werntliche, jungen und alten, den meyden und Anna auch unvergessen; dem frauezymer nach eins jeder gebur sambtlich und sunderlichs, mit wunschung hundert taussend gueter nacht. Wollet sie auch bitten, das sie mir mit der antwurt zuschreyben wollen, das ich gern verdienen unnd wollet euch solichs umb meinetwillen mit nicht verdreyssen lassen unnd wollet mir doch zuschreyben, wie alle K.W. sachen sich anlassen und ob ir nicht vermercken, ob wir wiederumb inkomen mogen oder nit unnd ob K.W. anderwegs auch wass hylff erlangt und ob mayster Carneli guts oder boses erlangt mit eroffnunng neuerzeyttigung dess oberlands. Ich hor wunder in der sehe und weys keinen grunth. Die Hollendischen und andere schyff liegen hie bey uns; von dennen nemen wir sovil uns zukombt. Got schicks zum besten. Ich habe inn euer aller gedechtniss ein schalen getrunken, darumb

wollet zeygern diz brieffs umb meynet willen auch eins zutrincken.

Wir haben uff allen unsern schiffen, der numer elff sind, anderss nit dann gut teutsch pyer und Reinssche wein zutrincken, Got hab lob. Meyster Hanns von Gock lest euch allen sambt vil gueter nacht sagen. Ich hab nun marter leyden vil zuschreyben, tag und nacht nyemer ru, damit ich euch in die gnad des almechtigen bevelhe. Datum in eyl zu Fleckenroe in Norwegen am 19 tag dessen monats Juny Anno XXV.

E. Willige
Brueder
Hanss von Bareuth
K.W. zu Denmarken secretari.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 981

IV. 1525 Juli 30. Brief van Hans Bayreuth uit Edinburgh aan Thomas Holste en Hans Wefering.

Mein willig freuntlich dienst und alles guths zuvor. Sunnderlichen guethen freundt und brueder, Eur antwurth, uff negst zu mir gethan mein schreiben mit Joryen Stegentin, hab ich alles inhalts bruderlichs und freuntlichs willens verstanden. Thue mich hoch bruederlich und freuntlich bedancken und erfreut mich warlich nit wenig, das ich vernomen sich unser gnedigste herschafft alt und jung noch in gluckseliger gesungtheyt richtiglich zu erhalten etc. Aber das der guthe cannzler in Got verstorben, hat mir nit wenig anfechtung in dieser meyner krankheyt erweckt, dann ich hab in ser geleybt, und der musterschreyber war in der warheyt auch ein getrew man; ist fur die verstorben zebitten, so gnad in Got, lieben brueder.

Es gehet mir leyder nun zur zeyt seer ubel. Ich bin ser verwundet unnd gestochen in die seytten, wol in der tyeff meines lengsten fingers; hat mich gernzlich dess sterbens verwegen; Got weyss wo der aussgang noch erfinden. Mein stalbrueder, der mit mir gewundt worden, ist gestern verstorben unnd begraben, das mir auch ein grosse forcht gybt, wy ir allen beschayd inn dem bryeff, den ich unserm genedigsten Hern geschryeben, vernemen werdet. Mir steet der zers nun wye ein handvol drecks, doch verhoff ich genzlich der teuffel soll diesse verpreutte omechtige pluthhundt noch mit unserm her Got bescheyssen, darumb das sie die Teutschen anderst nit alls hundt halten. Ich wolt wol dass

sie pox marter und crafft schendt in die verfluchten schelm, aber ich muss nun schweygen. Wills aber gleychwol Christo clagen, der soll inen noch Sandt Valentins sichtagen geben. Wer es mir vor den feinden gescheen, solt es mir nit wee thun oder das ich doch het mogen in jegenwer stan unnd niet also verrettherlich hinderwertling geschlagen und beschediget werden etc.

Eur Johan Weferings beladung dess fyebers ist mir von herzen leyd; Got der almechtig wol euch sein gnad zur gesungtheit gnediglichen mitteylen. Es ist ein arm ding umb ein menschen, der mit kranckheyt beladen. Mir ist mein tag schreiben so sauer nie worden alls es mir nun wurdet; one underlass will mir das gesicht vergeen, die linck handt ist mir schier, die helfft ab oder der stych hat mir sovil zuschaffen geben, das ich an die handt nit eins gedenck. Got verleyhe mir bessrung unnd gesungtheyt. Ich wolt wol, wer es moglich, das ich möcht bey euch sein dar ich dest mer gesunghteyt zuerlangen verhofft, den ich befrucht mich je langer je serer, dweyl Cornelius gestorben ist. Alles, das ich nun kryegen soll, muss ich dem meyster geben unnd villeycht noch mer darzw unnd muss darneben sovil unnutz ussgeben, das es mir im herzen wehe thutt, hylfft dannocht alles nichts. Aber ich glaub ich sey ein kryegssman, Got hab lob. Wo nyemanndt wil, da bin ich von herzen gern intelligentibus satis dictum. Ich bin nun vierzehen tag im kindelbeth gelegen, darff anderss nit alls warm pyer mit putter trincken, damit vermeynt der maister soll mir am stych geholffen werden. Gedenck der zeyt wol das ich einen menschen einen zapfen ins leyb steckt. Nun ists aber dartzu kommen, das ich wiederhalten muss unnd leyde das man mir inder leng eins fingerss wyederumb ein zapfen instecke; befrucht on underlass ich werd schwanger. Mein zerst hat mir in vierzehn tagen warlich nye recht gestanden. Er stund mir wol ein wenig in dieser nacht. Es war aber schuldt das mir not pyssen ward. Alssbald ich aber gepist hat, syele er wyeder nyeder, darumb ists ein wunderlich ding lieben bruder. Wollet ir dir mein schreiben in keiner ungutten vermercken, dann ich glaub und wer ich noch so kranck, kont ich gleichwol der alten schwanck nit dahinden lassen. Ich bin nit allein schwach am leyb, sunder auch im peuttel also das ich nit mer einen gulden fulen kan. Der neuen zeytigung, die ir mir habt zugeschryeben, kan ich mich nit genugsamlich verwundern. Got wil allding zum besten rychten. Es muss aber alles also gescheen dann Christus hat as Mathejam XXIIII^{ter} alles prophetisirt.

Ich verhoff, will Got, wir wollen noch vor diesem winter was

fruchtbars aussrichten. Wollet darobsin das K.W. niet allen zukomblingen glauben geben. Es sind warlich eins part verzweyvelte verrether. Es kam in Norwegen ein Schottisch pfaff zw uns. Hat willens, alls der schyffer darnach selbs bekanth, uns alle zuverraten und zu verkauffen blyeb uff keiner red. Clauss gab ine den Schotten in ir recht, vermaint sie solten in gestrafft habe: so liessen sie in ledig. Aber hinfuro soll es nit mer gescheen. Er hat sich verdingt uff die Tanzker holck fur ein pechsenschuzen; das laugenter verlaugent, er kent und west nit was es fur ein schyff wer, daruff er gefarn het. Es war aber ursach, sein schyffer het im verheyssen, kont er aller gelegenheyt kunthschaft bringen, wolt er in zway jar die kost geben etc. nit mer. Dann grust mir alle herrn edel und unedel, gseln und guete freundt und wunsch dem apothecker die scheyssen.

Damit alle die gnad Cristi Jesu bevohlen. Datum Edenburg in Schotlandt am Montag nach Jacobi anno XXV.

Hans Bayreuth.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 981.

V. 1523 September 1. Acte van attestatie afgegeven door Thomas Wolsey, kardinaal-legaat van Engeland, ten behoeve van Christiaan II. (Authentieke copie 7 Mei 1525).

Thomas miseratione divina titule Sancte Cicilie sacrosancte Romane ecclesie presbiter cardinalis Eboracensis, apostolice sedis legatus Anglie primas et cancellarius necnon felicis recordacionis domini Leonis illius nominis dudum pape decimi ac sanctissimi in Christo presbyteris et domini Adriani divina providencia huius nominis pape sexti moderni dicteque sedis ac serenissimum et potentissimum principem et dominum nostrum Henricum octavum dei gratia Anglie et Francie regem fidei defensorem et dominum Hibernis universumque eius Anglie regnum ac omnes et singulas ipsius regni provincias civitates terras atque loca illi subiecta et alia illi adiacentia etiam de latere legatus universis et singulis has litteras nostras visuris lecturis vel audituris salutem in domino et fidem indubiam presentibus adhibere.

Cum nuper (ut accepimus) Lubecensium orator coram illustrissima Domina Margareta, - Archiducissa Burgundie, ducissa Sabaudie etc. et cesarie majestatis consilio in Mechlina inter nonnullos alios articulos contra Serenissimum Principem Cristiernum

Dacie, Norvegie etc. regem propositos hunc inter ceteros articulum obiecerit videlicet quod rex ipse Dacie per interpositas personas etiam suos in regno Anglie ut Lubecenses et alii mercatores in suis libertatibus et privilegiis turbarentur atque ut indignationem prefati et illustrissimi et potentissimi principis et domini nostri Anglie et Francie regis etc. contra ipsos provocaret multis viis instetit fuerimusque pro parte dicti serenissimi Dacie regis instanter requisiti quatenus super huiusmodi articulo an res ita vel secundus se habuerit per litteras nostras patentes veritatem attestaremur.

Nos igitur Thomas cardinalis et legatus de latere antedictus considerantes opus esse meritorium et deo gratum veritati testimonium perhibere quodque uterque reus sit et qui veritatem occultat et qui mendacium dicit quandoquidem ille prodesse non vult et iste nocere desiderat. Ad universitatis vestre noticiam deducimus et deduci volumus per presentes:

Nos tam toto eo tempore quo prefatus serenissimus rex Dacie in regno Anglie moram fecit quin in quibuscumque conferentiis et aperturis per aliquos eius nomine ante hac inter ipsum regem vel alias personas eius nomine et dominum serenissimum Anglie et Francie regem et cum eiusve consiliarios habitis semper presentes ibidem extitisse ac omnibus tractatibus consiliis et conventionibus que inter prenominatos Anglie et Francie ac Dacie reges eorumque consillarios habite fuerunt personaliter semper interfuisse adeo, quod nulla huiusmodi instancia contra Lubecenses ipsos aut mercatores alios eorumque privilegia ullo pacto fieri potuit quin ad nostram noticiam devenisset,

Quam ob rem firmiter asserimus et attestamur nihil tale contra dictos Lubecenses aut alios mercatores sive eorum privilegia per ipsum serenissimum Dacie regem neque per suos aut alios quascumque interpositas personas penes prefatum illustrissimum dominum Anglie et Francie regem ipsiusve consiliarios unquam actum procuratum sive petitum fuisse vel quovis modo attemptatum.

In quorum quidem premissorum fidem et testimonium has litteras nostras desuper testimoniales fieri sigillique nostri iussimus et fecimus appensione communiri.

Datum in manerio nostro de Hampton Courte primo die mensis Septembris anno domini millesimo quingentesimo vicesimo tercio.

Concordat presens copia cum suis literis originalibus de verbo ad verbum. Quequidem litere originales sigillo suprascripti cardinalis Anglie cordulis sericis viridis albique coloris appenso munite

sunt. Collatione diligenter facta A^{o} 1525 mensis may die septima per me Augustinum Remigii Noydens sacra apostolica auctoritate et venerabilium dominorum decani et capituli ecclesie Sancti Gummari Lyrensis Notarium iuratum.

Afschr. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1012.

VI. 1525 Juli 31. Memorie (van Hoochstraten?) voor de landvoogdes om te antwoorden op het verzoek(schrift) van Christiaan II.

Semble que Madame pourra faire responce par escript au Roy de Dennemarche selon ceste menute.

Madame, ayant veue les lettres que lempereur a escript en faveur du roy de Dennemarche ensemble certain escript signé de sa main.

Combien quelle luy desire complaire en toutes choses comme la raison le veult, toutesfois ensuyant ce quelle luy fist hier dire de bouche, que lempereur avant son dernier partement de pardeca pour retourner en ses royaulmes dEspaigne et depuis par ses lettres luy a par pluiseurs fois escript et expressement deffendu de fairre ou permettre chose dont quelque guerre se pourroit mouvoir et ensuyr en ses pays de pardeca.

Aussy quil y a communication de marchandise entre iceulx pays dunepart et ceulx de la Hanse thiose dautre par traictee fait et aggree par ledict seigneur empereur.

Lequel comme dit est escript a madicte dame quelle face ce que sa maieste luy mande par ses lettres sy avant que inconvenient nen adviengue, lequel vraysemblement est apparant avenir esdicts pays, en faisant ce que icelle roy requiert.

Parquoy madicte dame le prie ledict seigneur roy vouloir prendre de bonne part la responce quelle luy fist hier dire de bouche cydessus mentionnee.

Et quant a ce quil requiert dordonner a larchevesque de Palerme chef du privé-conseil de lempereur de signer les copies des lettres de lempereur adressans au duc de Holst, et au princes, officiers et villes dOostlande, madicte dame ladvertist quil na este jamais vue use ne accoustume, que les chanceliers ou chiefz du conseil de pardeca signent semblable ou quelconques copies ne vidimus, avec ce seroit de mauvaise consequence.

Et au regard des lettres que ledict seigneur roy requiert estre escriptes au duc de Merkelborch, pour presenter les lettres de

lempereur audict duc de Holst, semble que icelle dame luy pourroit escripre une gracieuses lettres, contenant comme ledict seigneur a obtenu quelques lettres de lempereur et requis a madicte dame d'adresse.

A ceste cause elle luy prie de faire audict seigneur roy toute adresse quil pourra, affin que lesdictes lettres soient adressees et presentees selon le bon plaisir de lempereur.

Et ausurplus elle pourra aussi escripre au roy d'Engleterre et au cardinal comme ledict seigneur roy requiert.

Fait a Heusden le dernier jour de juillet XV^{C}XXV.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 959.

VII. 1525 Augustus 15. Brief van Claes Kniphof aan de magistraat van Goederede, houdende credentie voor een gezonden dienaar.

Ersamen weyssen besondern lieben Herrn und Freundt,

Eur weyszheyt sind ganz willig freuntlich dinst mit vleys zuvor.

Gunstigen Herrn, Eur weyszheyt gib ich hiemit gutter mayning zu vernemen, das ich jegenwertige meine diener mit bevelh muntlich an Euer Werde zu tragen volmechtiglich an E.W. gevertiget hab. Ist derhalben an E.W. mein gar vleysig bitten E.W. wollen diese meine diener empfangenes irer bevelhs daran mir nit wenig gelegen und meinetwillen gunstiglichen anhören und inen dyszmals genzlichen glauben gleych meiner selbs person beymessen und sich alls ich verhoff unabschlegig erfinden lassen und mir desz ir schleunig antwort sunder verlengerung mit meinen dienern verstendig machen. Das ich wo mit ich kan zuverdienen willig erfunden werden will.

Datum in der sehe am 15ten tag Augusti anno etc. XXV°.

Claues Kniphoff koninckIycker majesteyt tho Denmarken verordenter capiten.

Adres: Den erbarn ersamen und weyssen hern balluw, burgermaystern und schoppfen der stede van Gudere meinen besondern gunstigen heren und gutten freunden sambtlich und sunderlich.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1014.

VIII. 1525 Augustus (eind). Brief van de tollenaar te Yrsekeroord aan de Rekenkamer te 's Gravenhage over de betaling van tol door schepen, die krijgsbehoeften en victualie voor Claes Kniphof aanvoeren.

An de Keyserlijcke Maiesteyt

Geeff te kennen die tollenair van Yrsekeroordt hoe dat in den naem van den genadigen koninc van Denemercken gepasseert zijn verbij uwe genades tolle versz. drye sceepen met boescruyt, harnaes, piecken, hellebairden, speck ende kasen varende nair die sceepen die leggen ter Goede Reeden,

begeert dair omme ordynancye de versz. tollenair of hij de scepen zal doen betaelen tolle off op scrijven om de keyserlijcke maiesteyt te cortten.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1058.

IX. 1525 Augustus 28. Brief door Andries van Bronchorst tijdens zijn verblijf te Goederede geschreven aan de Graaf van Hoochstraten.

Hoghe edele vermoghende Heer, Ic ghebye mij tot uwer edelheyt zoe ic meest mach. Vermoghende Heer, op huyden ben ic ghecomen ter Goederee daer mijns heeren genaede mijn ghesonden heeft ende hebbe aldear bevonden vier groete scepen van oerloghe, daer of die cappeteynen hem zeyden te weesen inden dienst vanden coninck van Denemercken ende hebben bij hemluyden twee cleene scepen, die oec veel ghevanghen binnen haere scepen. Die cappeteynen hebben een van hemluyden ghesonden anden coninck van Denemercken ende laeten die fame gaen, dat den coninck in parsone comen sal ter Goederee.

Sij hebben meede een ghesonden tot Amsterdam om te hebben meer vollecxs ende vytaelye want sij hebben veel zycke parsonen ende haer meeste vollec sijn Scotten, die sij niet zeer betrouwen ende zouden gaerne zoe veel vollecxs hebben van deese landen, dat sij die Scotten machtych waren. Sij hebben ghebreec vytaelye, zoe dat sij alle die scependie Valckee of comen met vytaelye anhaken, zoe dat ic op huyden hebbe ghesyen, dat sij een scyp mit byer ghelaeden, comende van Delleft ende woude weesen tot Brouwershaven, mit crachte mit haer boeten an hebbe ghehaelt ende al zijn byer ghenomen; mar of sijt hebben betaelt of niet en weet ic niet, mar eneghe hebben mijn gheseyt, dat sij dat byer hebben betaelt.

Ic hebbe bevonden veel van die prinssepale uut die scepen bynnen der steede ende verstaen, dat die vander stat als burghemeester ende scepenen ende andre ghaen daghelijcxs maecken guwer zyer binnen die scepen mit hemluyden.

Die cappeteynen zouden gaerne vercopen die guweeden die sij ghenomen hebben ende noch bynnen haere scepen sijn die zeer groet sijn, om vytaelye te comen ende sijn oec veel coepluyden, die die goeden gaerne zouden copen ende hebben mijns raet ghevraecht, daer ic hem gheen antwort hebbe ghegheven, mar gheseyt, dat ic gaerne mijn genadige vrouwe ende uwer moghentheyt daer of zoude adverteren.

Die vander stat hebben mijn gheseyt, dat die cappeteynen van hemluyden hebben begeert gheleye aldaer te legghen ter tijt tuwe dat sijluyden antwort hadden van die coninck van Denemercken ende begeerden niet verder consent, dan dat die cappeteynen mochten opcomen mit III of IIII parsonen; segghen voerts, dat die selleft cappeteynen segghen, dat hemluyden belast is van die coninc van Denemarcken tot gheene plaetsen ende landen der keyserlycken majesteyt an lant te ghaen noch gheen conversacyen aldaer te hebben zonder ecxspres consent ende geleye vanden offycyer ter plaetsen daer sij arryveren suyllen ende dat sij niet zoe cloec en zouden sijn, ellecxs op haer lijff, enighe ondersaeten der keyserlijcke majesteyt misduwen te watere of te lande, mar die voer te staen daer sij moghen.

Waer of van als ic uwer genade hebbe wille adverteren, begherende in als uwer ghenade antwort, huwe uwer edelder gheliefte is in als ende in wat manieren ic mijn voert sal draghen.

Hoghe edele vermoghende Heer, God die spare U in ghesonde.

Ghescreven ter Goederee den XXVIII^{en} in Augusto A^{o} XXV.

Al uw onderdanighe dienaer A. van Bronchorst.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1018.

X. 1525 Augustus 29. Brief door Andries van Bronchorst tijdens zijn verblijf te Goederede geschreven aan de Graaf van Hoochstraten.

Hoghe edele vermoghende Heer, Ic ghebye mijn dienstelijc tot uwer edelheyt zoe ic meest mach.

Vermoghende Heer, Ic hebbe op huyden ontboeden bij mijn te comen enighe cappeteynen uut die vier scepen, daer of vier per-

sonen, hem segghende last hebbende, ghecomen sijn ende ic hebbe hemluyden voer ghehouwen tot wat zaecken sijluyden ghecomen sijn inder keyserlijcker majesteyts landen ende wat haerluyder begeerte was. Waerop sijluyden mijn hebben ter antwort ghegheven bij monde van een van hemluyden, huwe dat waer is, dat den cappeteyn-generael des conincks van Denemercken Severyn Noerman, noch wessende int territoyr van Denemercken, an hemluyden ghsesonden heeft, om bij hem te comen mit haere scepen ende dat sij zouden varen in eneghe havenen der keyserlijcker majesteyts landen ende aldaer copen cruyt ende vytalye ende dat sellefde voer hemluyden brenghen ende hadde den sellefden cappeteyn daer of brieven vander keyserlijcker majesteyt daer of sij mijn coppye ghelevert hebben, die ic mijn heer over sende ende waren sellefde bij consente van mijn genadige vrouwe begerende al zoe te durven ende begerende vrij gheleye haer guweeden te moghen vercopen om penninghen te maecken om te copen, dat hemluyden van noede was ende dat een tijt van een maent of zoe langhe als mijn gnadige vrouwe sellefde zoude ghelieven.

Vant sellefde dat gheseyt was, dat sij ter Goederee zouden begeeren of ende an te varen: Segghen sellefde alzoe niet begeert te hebben, want sij in gheender meneghe en sijn te maecken vander keyserlijcker majesteyts landen een roefnyst, mar vant verstant van of ende an te varen, daer meede verstaen sij te moghen uut haere scepen inder stat varen niet hogher dan X of XII parsonen teffens om te copen ellec, dat hemluyden van noede waer.

Seyden noch, dat sij in gheender meeneghe en sijn ymant vander keyserlijcker majesteyts ondersaeten te bescaden van ene stuver, noch noyt ghedaen en hebben, mar sij houwen haer voer diendren der keyserlycker majesteyt ende mijn genadiger vrouwen ende willen die vianden der keyserlijcker majesteyt crencken ende sijner genades bevelen in als obediren.

Sij hebben mijn ghebeeden mijn heer te willen scrijven, huwe dat sijluyden verstaen hebben, dat enych quaet rappoert van hemluyden zoude ghedaen weesen, zoe dat sij eneghe scepen opter keyserlijcker majesteits stromen ghenomen zoude hebben; dat al suyllecxs nymmer meer bevonden en sal worden, zoe sij segghen, mar die van Hoemborch zouden hemluyden ofghenomen hebben bynnen VIII daghen een scip opter stroem der keyserlijcker majesteyt.

Waer of van als ic uwer moghentheyt gaerne hebbe wille adverteren.

Hoghe edele overmoghen Heer, mach ic yet guwets duwen,

ghebiet over uwer diender, daer ic uwer moghentheyt bidde mijn te willen houwen.

Ghescreven den XXIXen in Augusto A^{o} XXV.

Al uwe guwetwillighe diender A. van Bronchorst.

Or. Afg. Rijksarchief. A.C.B. 1018.

XI. Rapport van Andries van Bronchorst, Raad in het Hof van Holland en Baljuw van Brielle en het land van Voorne over zijn onderzoek naar de te Goederede binnengelopen kapers in dienst van Christiaan II.

Opten XXVIIen dach van Augusto anno XV^{C} ende XXV, zoe ben ic Andries van Bronchorst, raidt der K.M. in zijnen G. Raede van Hollant deur bevel van myn genadige vrouwe gereyst binnen der stede van der Goederee in zyne genade landen van Voorne, omme te vernemen vande comste van vier schepen van oirloge, die dair omtrent gearriveert waeren ende wat intentie ende meninghe zijluyden hadden.

Eerst ben ic gecomen ende gearriveert binnen der stede van Goederede opten XXVIIIe dach der voirsz. maent, aldair ick bevonden hebbe optie stroom voirden stede vander Goederede die voirsz. vier scepen van oirloge ende noch twee andere scepen, diemen seyde dat prijssen ende genomen waeren bij de voirsz. vier scepen.

Hebbe noch dair en boven binnen den voirsz. stede bevonden veel cappeteynen ende andere gesellen van oirloge uuyt de selfde scepen gecomen.

Item opten selfden dach hebbe ick gesien, dat die geselle van die scepen inhaelden mit gewelt een groot bierscip, dat mit bier geladen was ende woude weesen tot Brouwershaven, duende 't bier uuyt den scepe mair, zoe ick hebbe verstaen, zoe hebben zij 't selve bier betailt. Opten selfden dach zijn bij mij gecomen die bailliu ende burgemeesters der voirsz. stede, te kennen gevende, dat die cappiteynen van de scepen waren begerende geleye omme uuyt hair scepen inden stat te varen off ende an ende vitaelie dagelics te mogen copen ende hair gueden te vercopen ende seggende die voirsz. cappiteynen, dattet volck vanden scepen machtiger was dan die van binnen der stadt ende dat die selve vander stadt niet machtich wairen hemluyden te wederstaen.

Item 's daichs dair aen twelck was den XXIXen der voirsz. maent van Augusto zoe hebbe ick bij mijn ontboden eenige van die capiteynen, die bij mijn gecomen zijn tot inden getalle van vijf parsonen hemluyden seggende bevel te hebben van hueren admirael om bij mijn te comen. Wair off een genaempt was Roede Claes, noch een genaempt Joachem scipper vandie galiaesse, beyde van Amsterdam, een genaempt Willem van Sartoghenbossche, een genaempt Hanskin, mair den naem van den vijfften is mij onbekent. Item hemluyden ghevraecht, wye die vier scepen van oirloge toebehoerden ende uuyt wyens name zijluyden dair quamen ende wat zij begerende waren:

Soe hebben zyluyden mij ter antwoirt gegeven bij monde van Hanskyn voirsz., dat die scepen toebehorende waeren den coninck van Denemarcken ende dat zij hem eedt gedaen hadden ende uuyt zijnen name dair quamen ende dat hij hemluyden ontboden hadde mit eenen bode uuyt Scotlant alhier te commen ende dat zij alle somer in zijnen dienst hadden geweest ende waren begerende geleyt aldair te mogen gaen ende staen ende hair geuden te vercopen ende dat een tijt van een maent off min, tot geliefte van mijn genadige vrouwe ende tot sij ander tuighe hadden vande voirsz. coninck van Denemarcken.

Gevraecht wye hemluyden betaelde ende die coste van die scepen dede:

Seyde dat die coninck van Denemarcken die cost dede op den halven buyt ende zoude die coninck wel hebben voir zijnen beuyt XX^{M} cronen boven alle coste, ende die gesellen die op die scepen waeren hadden ter maent vier gouwen guldens ende die cost off halff den beuyt dair off die gesellen hair koere hadden, te weeten: off zij wouden hebben den buyt half, die inder maent gevallen was, of IIII gouden guldens.

Gevraecht: waer zijluyden alle die somer off ende an gevaren hadden, zeyden, dat zij alle deese somer off ende an gevaren hadden in Noorwegen ende Scotland, daer zij die gueden, die zij dese somer genomen hadden, vercoft ende gebruyct hadden.

Gevraecht: hoe veel scepen sij dit jair wel genomen hebben en wair die scepen zijn gebleven ende dat volck,

Seyden, dat zij gheen scepen hadden gehouden, noch eenige parsonen geranssoneert hebben, mair hebben alleen dat guet gehouden.

Gevraecht: waeromme dat zij die twee scepen bij hemluyden hielden, die daer lagen ende die parsonen, die dair inne waeren noch gevangen hielden,

Seyde, dat die scepen waeren van Hoemborch ende die van Hoemborch hadden int Vlye hemluyden een buyer off gelopen ende die gesellen gevangen ende hielden die prysen, omme hair gesellen mede te lossen ende indien die van Hoemburch hair gesellen exsecuteeren, zij zullen die gevangen coepluyden mede exsecuteren ende laten zij hair gesellen gaen, zij zullen die coopluyden mede laten gaen.

Zeyde voirt dat zij in dit jair wel genomen hebben I^{C} ende omtrent XXXVI scepen, al oosterlinge, dair veel cleene scepen onder waeren.

Ende nae veele communicatien int lange, zoe hebbe ic hemluyden geseyt, dat die wille vander K.M. ende mijnen genadigen vrouwe niet en is dat zij verd.. opter zee roven, noch oec dat zij aldair gearriveert zijn in zijne genaden landen; ende ic was begerende. dat zij den stadt wilden ruymen ende niet weder incomen ende dat in mijne macht niet en was hemluyden geleye te geven.

Dair zij mijn op ter andtwoirdt gaven, dat zij jegen den wille van den K.M. ende mijnre g.v. niet en wilden duen mair den coninck van Denemarcken hadde hemluyden geseyt, dat alle die hij dede off bij hemluyden gedaen was, dat was wel die wille van den K.M. ende waren begerende, dat die hoeftluyden mochten opcomen mit heur thiene off twalefe ende twee of drie, die dagelics souden mogen coemen binnen der voirsz. stede omme vitailge te mogen copen, ter tijt ende toe, dat mijne g.v. anders gelieven sal.

Wair op ic hemluyden seyde, dat ik dair toe gheen macht en hadde, mair woude gairne mijnre g.v. dair off adverteren; nae welcker woerden hebben die hooftluyden die gemeen gesellen uuyter stadt duen gaen, blijvende die selve hooftluyden binnen der voirsz. stede.

Opten XXXen der voirsz. maent, zoe is aen 't boert van geliaesse gecomen een hoede mit vier parsonen, mair wie zij waeren en weet ic niet anders, dan dat opten selfden dach te Goederede gecomen is een coopman seggende, dat sdaechs dair tevoeren die voirsz. hoede tot Zierczee gecomen was mit vier parsonen, dair die coninck van Denemarcken een off was, mair hij en wilde niet bekent weesen; seggende oic die voirsz. coopman, dat hij den voirsz. coninck dicwijls gesien hadde ende dairomme hem wel kende ende dat hij niet en twijffelde off die voirsz. coninck en was ten selven tijde te scepe. Ende sulcs zijn oick opten selffden dach alle die cappiteynen te scepe gevaeren ende was alsduen ende opten selfden dach noch een hoede an boert gecomen mair wat hij geladen hadde en wist ick niet.

Item opten XXXIen dach der voirsz. maent zijn die cappiteynen weder inder stadt gecomen ende ic hebbe bij mijn ontboeden een genaempt Hanskin, hem vragende, off die coninck 't scepe was ende off hij aldair geweest hadde; dair op hij zeyde: nee, mair dat de coninck aldair gesonden hadde vier parsonen van zijn huyse dair aff zijn secretarys een was.

Gevraecht, wat die hoeden geladen hadden ende wat zij brochten, zeyde, dat die een hoede brochte vier last boscruyt ende veel hellebaertze pycken ende andere geweer ter oirloge dienende ende dander hoede brocht hemluyden vitailge ende anders dat hem van node was ende namen weder over eenige guden, die zij geladen hadde. Gevraecht, wat gueden zy meest geladen hadden, zeyde: meest cooper, zuycker, caneel, greyn ende ander specerien ende veel peleeryen ende ander ware. Hiernae hebbe ic eenige communicatie gehadt mit Roede Claes, wairomme hij hem in deesen dienst hielt ende was te bedouchten, dat de coninck hemluyden soude verlaten; wair op hij mijn ter antwoirdt gaff, dat hij niet en sorchde noch twijffelde, dat die coninck hemluyden soude verlaten, mair indien zijluyden hadden dat hemluyden van node was, die voirsz. coninck hadde hemluyden belooft zijn soen mede te geven ende hoopten hem binnen twee maenden een coni(n)crijck te leveren. Seyde nietemin die voirsz. Claes, dat, indien hij onderhouden mochte worden ende mijn g.v. hem wilde vergeven, dat hij mochte missdaen hebben, hij wilde dat geselscap laeten ende indien hij met hem drie of vieren dair off scheyden, zy soude allegader van gelijcke scheyden.

A. van Bronchorst.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1018.

XII. 1525 September. 1. Brief van de Heer van Beveren aan de landvoogdes.

Madame, Tres humblement a vostre bonne grace me recommande.

Madame, Le reyntmeester de Zellande et moy avons advisé sur ce que vous avez escript et present maistre France Keuble, lequel de ce quen nous a este concludt, en est du tout informé.

Madame, atendu que ledit maistre France vous recitera tout et au long de ce quen avons besoigniee, ne vous fay plus longue lettre.

Madame, Il vous plaira au sourplus me commander voz nobles

desirs a yceulx, mectray paine les acomplir. Ce scait le createur auquel prie vous octroyer ce que plus desires avoir saincte bonne vie et longue.

De Zandenborg ce premier de septembre XXV.

Vostre treshumble et tres obeisant serviteur Adolphe de Bourgogne.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1019.

XIII. 1525 Augustus 26. Memorie van instructie voor mr. Gerard Mulart om namens de landvoogdes te spreken met Christiaan II over de aankomst en de actie van Claes Kniphof.

Maistre Gerart Mulart, conseiler et maistre des requestes ordinaere de lempereur, dira au roy de Dennemarcke, comme Claes Knyfhof capitaine de son galion sest trouvé en mer devant la havene de Goereede en Hollande, avec six aultres navires.

Et a envoyé deux hommes aux officiers de ladicte ville, pour avoir saulfconduyt pour lever et recouvrer vivres, y vendre cuyvre, cuyrs, especeries et aultres les biens et marchandises quil a esdicts navires.

Et que les estaz de Hollande, de ce advertiz, ont envoyé vers elle, a luy declarer, quilz ayent nouvelles du duc de Holstain, de ceulx de Lubecke et aultres de la Hanze, quilz soyent deliberez de faire guerre a ces pays et aux subgectz de Hollande, ne soyt quilz treuvent moyen de retirer ledict Claes capitaine et ses gens de la mer, et quilz restituent tous les dommaiges, que icelluy Claes et les siens leur ont fait et porté.

Et pour remede ont requis lesdicts de Hollande a madame, que son plaisir soyt tant faire, soyt par le moyen de luy Roy ou par la force ou aultrement, de retirer ledict Claes et tant faire, que les dommaiges quil a fayt soyent restituez.

Et entant, que madame ait pesé leur request sur la difficulté du moyen dy pourveoir a leur desir, ilz luy ayent requis, si elle ne le vouloyt ou povoit ainsi faire, que son plaisir feust leur consentir en faire comme ilz mieulz pourroient, sans aultrement declairer comme ilz lentendoyent.

Et que sur ce, que madame les a pressé de luy declairer leur intencion, ilz luy ont dit, que ne feust que elle leur pourveist, ilz seroyent constrans par pure necessité et se deliberassent soy joindre et alier pour ceste affaire a ceulx de Lubeke, de Hamborch et

aultres de la Hanze pour deffendre et ruer jus ledict Claes et ceulx de sa compaignye, saulfve toutesvoyes et garder leur leaulté et obeisance et aultres choses a lempereur et a madicte dame.

Et oultre ce, a madame entendu, que lesdicts de Hollande et aultres de ces pays eussent tenu secretement quelque communication par ensemble du moyen quilz pourroient tenir pour eulx recouvrer sur luy roy de Dennemarche des dommaiges, que a loccasion des emprinses dudict Claes et aultres serviteurs dudict roy, ils ont receu, et plus recevoir pourroient pour ce quils feussent serviteurs du roy et estoyt notoire, quilz eussent ses lettres de retenue et adveu.

Mais que toutesvoyes lesdicts deputez de Hollande interroguez par madicte dame sur ce dernier point lont voulu ignorer et lont constamment denyé, combien que madame soyt certainement informee de ce que dessus.

A ceste cause, ledict Mulart de la part de madame, requerra au roy et luy conseillera, que sur autant quil desire retenir la grace de lempereur et pourveoir a sa seurté en ces pays, que incontinent il revocque ledict Claes et tous ceulx qui sont avecq luy et faice mectre ledict galion et les aultres navires occupez par ledict Claes en quelque port de pardeca et oultre trouve moyen, que les dommaiges par eulx faiz soyent restituez.

Si le roy sen excuse, disant que ledict Claes ne soyt a luy, ledict Mulart luy monstrera la lettre, que icelle Claes a escript ausdicts de la Goereede, par laquelle il se porte pour capitaine du roy. Et oultre que madame sache que ledict Claes ait envoyé deux de ses gens devers ledict seigneur. Et que diverses et souventeffois le roy ait eu nouvelles deulx et eulx de luy, puis quilz sont sur mer.

Et si le roy persiste en son excuse, quil ne les puist ou veult revocquer, Mulart luy dyra, que madame le face adviser, quil ne soit en elle a la longe et aussi quelle ne vouldroyt empescher ceulx de ses pays de a leur seurté et pour demourer en paix son alier a qui ilz vouldroyent pour ruer jus ledict Claes et ses complices. Et oultre ce, si a ce vient, que en elle ne seroyt asseurer le roy de sa personne, si les subgectz de pardeca recevoient cy apres aucuns dommaiges a loccasion des emprinses dicelle Claes. Et tant que ceulx de pardeca tous sachent, quilz soyent au roy et que par son ordonnance ilz sont en mer et facent leur emprinses et que le tout ait esté et encoires soit contre lintencion de lempereur et de madame et audehors de la promesse et asseurance, que le roy luy avoit donné et aussi contre le serment, que icelluy Claes et aultre

avoyent fait, de non partir des portz de pardeca sans le consentement de madicte dame.

Et en oultre luy dira, sil ne pourvoit a ce que dessus, que madicte dame pour son devoir et acquit vers lempereur seroit constrainte et se delibere, den advertir lempereur par courier et que le roy doit considerer, que sa majesté ne le prendra pas bien, a quoy madame, pour lamour quelle luy porte aussi a la royne et leurs enffans, auroit regret. Et pour le fait de rechief, prier au roy quil remede a tous ce inconveniens. Et sur tout luy conseille madicte dame, quil advise de retenir la grace de lempereur, sachant si la perdist, quil auroit point ou peu damis.

Sy le roy deliberase retenir ses gens et il fist difficulté de la maniere ou doubte de leur seurté et silz venissent en ces pays, que lon procederoit contre eulx comme criminelz, quilz sont, en ce cas ledict Mulart luy pourra dire, quil espere, sil ne restast a aultre chose, madame - moyennant bonne asseurance que en lavenir ilz ne feroient plus de malleur - pourroit faire grace et pourveoir de bonne seurté.

Ledict Mulart entendra lintencion et resolution du roy si avant que en luy sera et a diligence en fera rapport a madame.

Ainsi ordonné par madicte dame a la Haye en Hollande le XXVIe jour daoust XV^{c}XXV. Ainsi signé: Marguerite.

Eenv. gelijktijdig afschrift Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1015.

XIV. 1525 Augustus 27. Rapport door Mr Gerard Mulart van het antwoord, dat hij van Christiaan II inzake Claes Kniphof heeft ontvangen.

Responce en brief du roy de Denemarcke sur ce que luy a esté dit et proposé par maistre Gerart Mulaert de par madame le XXVIII jour d'aoust XV^{C}XXV touchant le galion et autres navires arrivez et estant presentement devant hanrede (sic!) la Goedereede.

Primo le dict seigneur roy a confessé, que Nicolas Knyphoff capitaine desdicts galion et navires sont a luy en son service ayans ses lettres de retenue de la servir et adommaiger par la mer ses ennemis.

Dit aussi et confesse avoir promis a madicte dame, que le dict galion ne partiroit ne entreroit en la mer sans son sceu et congie; neantmoins estoit party avant quil le sceut et ne pensoit point, quil deust si tost sengler en mer.

Sur ce que ledict Mulaert a requis audict roy, quil revocquast ledict Claes et tous ceulx qui sont avec luy et feist mectre lesdicts galion et navires en quelque port de pardeca et que les dommaiges par eulx fais feussent restituez, icelluy seigneur a dit et respondu, apers plusieurs devises, que s'il plaisoit a madicte dame luy accorder trois points:

assavoir quelle feist expedier lettres d'abolition et pardon audict Claes et ses assistens de ce que depuis leur partement ilz auroient fait sur la mer jusques a present;

le second que le butin, quilz ont saisy, ilz puissent retenir, le vendre et enfaire leur prouffit, lesquelz deux points le roy a dit, que autrefois luy ont este presentez ou promis par madicte dame;

et le IIIe que le dict Claes puist vendre, louer ou autrement faire son prouffit desdicts navires ou sil plaist a l' empereur il s'en pourra ayder et servir contre les francois. Et en cas dudict accord le roy donnera desmaintenant congié audict Claes et fera tant, que les dicts galion et navires ensemble ses gens se retireront.

Et quant a la restitucion des dommaiges, dit que ce, que de par luy ou en son nom a esté fait, ce a esté contre ses propres ennemis. Et quant iceulx luy auront restitué ce quilz luy ont prins sans raison, comme il dit, il sera content de restituer les dommaiges, quil leur a faiz. Autrement luy semble chose desraisonnable le constraindre a restituer a ses ennemis les dommaiges, quil leur a faiz.

Et s'il ne plaist a madame accorder les trois points dessusdicts, le roy est encoires content et requiert, quil plaist a icelle dame donner bonne seurte a quatres cincq ou six personnes de sesdicts gens deulx trouver et comparior pardevant madicte dame ou le roy en tel lieu et a tel jours quil plaira a icelle dame, aus quelz lieu et jour se trouveront aussi les deputez du roy, pour avec eulx et les gens de l'empereur communiquer du congié et deslogement desdicts galion et navires. En quoy le roy semployera de sorte, que madicte dame verra par effect, quil lui desire complaire et eviter tous inconveniens, qui pourroient avenir aux pays de pardeca au moyen dudict galion, pourvue toutesvoyes, que durant le temps de ladicte communication lesdicts galion ensemble les navires et gens et biens y estans demouront en bonne seurte et quilz puissent avoir victailles pour leur vivre.

Apres le roy a demandé audict Mulaert sil avoit charge d'asseurer ledict Claes et ses gens et compaignons, que on ne leur feroit empeschement en corps ne en biens, en quel cas il manderoit incontinent audict Claes, quil ne partist ou retournast en mer, tant quil auroit autres nouvelles de luy; sur quoy icelluy Mulaert a

respondu, que il navoit autre charge hors ce quil lui avoit dit et declairé de bouche, qui estoit ensuyant son instruction, a quoy le roy lui dit et protesta puis quil ne povoit asseurer sesdicts gens, se doncques le galion et les autres navires dessusdicts retournoient en la mer, que il nen povoit moins et sen tenoit pour tout excusé.

Dit en oultre en cas que madame ne pourroit soustenir et asseurer sa personne pardeca, il lui prie, quil lui plaise len advertirer devant, attendu quil avoit bon saulfconduit de l'empereur de povoir et frequenter pardeca.

Et priant aussi a madame, quelle veuille prendre sa responce de bonne part, ayant regart a la disposition de ses affaires. Et si elle en escript a l'empereur, prier sa majesté, aussi le tout prendre de bonne part.

Eenv. gelijktijdig afschrift. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1016.

XV. 1525 September 2. Brief van Hendrik Jansz. Been uit Goeree aan Andries van Bronchorst over de toezending van twee patrijzen en de aankomst van schepen met victualiën uit Antwerpen.

Eerbare wijse ende zeer beminde Heer,

Ic ghebiede mij in uwe goede gracie.

U sal ghelieve te wete, alsdat ic U sende die II patrysen, daer ghij mij (om) ghescreven hebt.

Woert soe sal mijn heer weten, dat den hoep vande knechten ghemeert is meer dan hondert man, die welcke ghecomen sijn uyt Antwerpen end ut Hoeck ende wort soe isser ghecomen van Antwerpen III scepen vol vyctage van broet, botere, cas, vleys ende een scyp met VI ofte VII hondert sijden specx ende die selfde scepen die laen wederom die anderen goeden, die die scepen van oerloege in hadden. Dit is gheboert den II dach in Septembri a^{o} XXV.

die alle uwe neef Heyndrick Jansz. Been, uwe dienaer

(aan de achterzijde:)

die man van de partrijsen heb ic ghegheven XVI st.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1020.

XVI. 1525 September 6. Advies van de Conseil Privé over maatregelen te nemen tegen de schepen van Christiaan II, die nu voor Goederede liggen.

Ladvis du conseil tenu le VI jour de septembre touchant le galion et autres navires estans devant la Gouree est tel que sensuyt dessous.

+ Que certains commis seront deputés pour aller a Anvers, Berghes, Bois le Duc et ailleurs pour s'informer qui sont ceulx qui ont mene vivres pouldres et autre chose esdicts navires et pris paiement deulx des pilleries par iceulx faiz.

+Maitre Jeorge Despleghem ung du conseil d'Hollande... commissaire a Amsterdam Jehan Hendrickx

+ Item de faire faire publications escestes villes et ailleurs es pays de pardeca, que nulz ne soustienne, favorise ou assiste lesdicts navires, mais que chacqu'un les addommage par prise de leurs personnes et aussi emporter qu'on face la publication, qu'il apportiendra en faissant les autres ordonnances.

+comme de premiers

+ Item que lon face demonstration si avant que l'on porra, pour les adommager ou ilz sont separement, affin que chaqu'un sognoistre, que madame ne les veuille porter ou soustenir.

+Il est fait

+ Item d'envoier devers le roy de Denemerke quelque bon personnaige pour l'advertyr de ce qu'en audicte chose que le consent est parcidevant, remonstrant mefers que l' empereur et madame de par luy l'ont recu pardeca bienveuillant comme beaufrere et frere de l'empereur et la raison veult et qu'il ne doit en renumeration de ce vouloir mectre ses pays de pardeca en guere, dont a regret fauldra que madame advertisse l' empereur, que ne fera volentiers, pourquoy il y veulle remedier et pourveoir, si avant qu'il porra, pour le requis de sesdicts pays.

+Pallerme Mulart et la Sauche

Item que le roy a esté escestes navires et parlé aux capitaines desdictes navires, dont le peuble est fort troublé et esmouvé, dont quil peult penser ne peult venir nostre bien.

+ Item descripre bonnes lettres a le seigneur de Bevres a la fin que dessus.

Nota des esterlings, qu'il envoye les IIII navires de Flandres

+Facit Le rapport de Cobbel a Bevres a conclud (?) emsemble

+ Item a monsieur de Femeurs de la conclusion de ce que dessus surtout(?) ce qui touche Flandres.

+Quant au Praet allé envoye vers lempereur

+ Item d'advertyr l'empereur et a diligence de tout ce que dessus.

+face que en l'empire

+ Item d'envoier le bailly et amman Andries, qui sera advisé pour practiquer les capitaines desdictes navires, quil a advisé.

+Ou a envoyé Croock

+ Item d'envoyer querir les pietons estans au tour de Gorghem pour faire la demonstration que (of: comme?) dessus.

+Il est fait

De faire justification pour ceulx doostlant,
avertir ce que est fait,
leur offrir quils seront contentés
si le flot en fist partie,
pour comperage
item pour Cobel
Contredict vers les esterlings.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1021.

XVII. 1525 October 5. Brief van de landvoogdes aan Christiaan II over diens onvriendelijke brieven aan Antwerpen.

Onsen fruntlycken groes ende wes wij liefs ende gruets vermogen altzyts te voeren.

Duerlochtege hoochgebooren vermogende forst, besondere lieve heere ende neve,

Die burghemeesteren scepene ende raidt der stadt van Antwerpen hebben alhier bij ons geschict zekere huere gedeputeert, welcke ons gebracht heeft twee brieven aen hen bij U liefden gescreven van d'inhouden vanden welcken wij houden U.L. wel indachtich.

Ende konnen ons nyet genouch verwonderen, dat de selve U.L. zulcke brieven scrijven wille, aengesien dat tgene des de voirsz.

van Antworpen gedaen hebben tegens Claes Kniphoff, Heyndryck van Litte ende anderen, dat hebben zij gedaen bij last ende bevel van ons als regente ende gouvernante van desen landen inden name van den keyser ons liefs heeren ende neve ende nyet uuyt haer selfs auctoriteyt, mitswelcker der selve U.L. gheen oirsake en heeft den voirsz. van Antworpen yet daerof te eysschen noch zulcke brieven aen hen te scrijven.

Maer indien zij of anderen van desen landen yet deden in verachteringe van den selven U.L. oft in achterdeele van heuren dieneren, U.L. sal ons mogen daerof adverteeren ende zullen haer goet recht ende justicie doen administreren, zoe wij altyts gedaen hebben ende noch geneycht zijn, versouckende hieromme der voirsz U.L. haer voirtaen te willen verdragen zulcke brieven te scrijven noch te dreygen den voirsz. van Antworpen ende anderen ondersaten van desen landen. Oft anders wij zouden bedwongen worden daerinne te voirsien ende daervan onderechten der voirsz. Key. Ma., dewelcke zoe wij wel weten en zoude van U.L. nyet konnen te vreden wesen.

Versouckende hierop ons een scriftelijcker antwoorde te doen van Uwe L. meyninge, umme de selve, mits de copie van desen onsen brieve ende vanden twee bij U.L. gescreven zoe voirsz. es, te zeynden aen onsen voirsz. heere en neve den keyser, om voirts op al bij hem te voirsien soe hem goetduncken sal.

Duerlochtige hoochgeboeren vermogende forst, besonder lieve heere ende neve, wij bidden onsen Heere God dat hij der selve U.L. altijts gesond ende vroilich bewaren wille.

Gescreven tot 'sHertogenbossche den Ven dach van October A^{o} XV^{C} XXV.

Aldus ondergescreven die Eertshertoginne van Oistrijck Hertoginne ende Gravinne van van Bourgognen, Douaigiere van Savoyen, regente ende gouvernante etc. ende geteyckent

Marguerite.

Superscriptie was dese: Den deurlochtigen hoochgebooren, vermogende forst, onssen besonderen lieve Heere ende Neve Cristiern, Conynck to Zweden, Hertoge to Sleeswijk und -to Holsten. Grave to Oldenborch und Delnenhorst.

Eenv. gelijktijdig afschrift. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1026.

t.o. 80

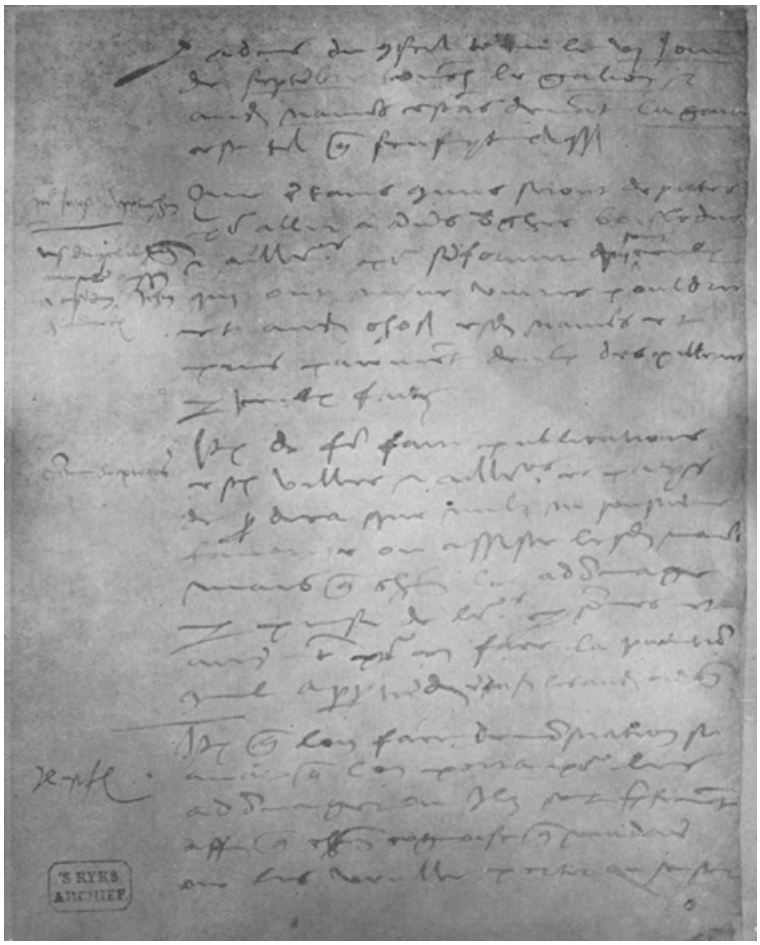

Notulen van de zitting van de Conseil-privé. 6 September 1525 A.C.B. 1021.

XVIII. 1526. Les deputéz du roy de Denemercke supplient a madame que ensuit le pardon accordé a la requeste dudict seigneur Roy en la ville de Lire a ung Henri van Litten, de ce qu'il povoit avoir meffait par avoir hanté le capitaine Clais Kniphoff pour ce que ledict Henri van Litten est maintenant par le procureur-general prins et constitué prisonier Il plaise a madicte dame mander dudict procureur general le relaxer et mettre en delivre. (Verder in het handschrift van Melchior de Germania, secretaris van Isabella van Oostenrijk, koningin van Denemarken:)

A Madame

Tresillustre princesse et gouvernante, les deputes du roy de Dennemarce etc. ausquels a son partement il a donné commission et charge de conduire ses affaires par decha, m'ont envoyé par devers votre tresnoble dignité, pour a icelle treshumblement ramentevoir: comment ledict roy, apres le bon traicté d'entre vous et luy a Lire faict, prioit singulierement pour ung marchant dAnvers, nomme Hery van Litten, lequel on chargeoit davoir hanté avec Claus Kniphoff, que a icelluy marchant povoit estre pardonné, ce que en telcas (si favorable aux droits dudict et ses enfans) povoit avoir meffaict, ce que alors le roy se disoit de vous avoir impetré. Car madame, vous feistez pour luy complaire sur ce despeicher voz lettres a ceulx d'Anvers, de quoy notre dict maitre le roy se tenoit pour bien content. Mais, madame, le procureurgeneral est maintenant venu et a pris le dict marchant presonnier sur la bourse d'Anvers en presence de tous les aultres marchans; et pour present le tient presonnier a son grand dommaige, car il ne peult conduire (en ces foires d'Anvers) son faict, comme bien mestier luy estoit, ce que sera son entiere destruction. Et le dict procureur ne luy veult donner cause, pourquoy semble au icelluy marchant, que cest pour le cas dessusnommé. A cause de quoy le dict marchant nous, qui sommes au roy de Dennemarcque, a requis pour en avoir quelque consolation et depuis que tel cas par devant est pardonné quil pouvit estre delivré. Tresillustre princesse et gouvernante, depuis que nous scavons que le marchant desusdict a faict de bons et agreables services au roy et la feue royne treshaulte memoire (a laquelle dieu vueille faire mercy) et aussi scavons, que notre dict maitre est bien incliné pour le dict marchant, de quoy madame nous avons bien voulu vous advertir et supplions treshumblement pour la bonne amitié, que est entre

vous et icelluy roy nostre maistre et pour lentretenement dicelle, quil vous plaise faire tant, que icelluy marchant dessus nommé peult estre delivré et sur ce faire despeicher voz lettres patentes audict procureur general, quil laisse icelluy marchant si franchement aller et hanter comme par devant. En quoy faisant, ferez tresagreable plaiser au roy nostre maistre et ouvre de misericorde vers le povre prisonnier. Et votre tresnoble dignité ne vueille prendre de malle part, que nous faissons mention pour ce marchant, car il nous semble, quavons bonne raison, cest que nous en cela scavons bien la voulenté du roy nostre maistre. Et en oultre disirons que la bonne amitié et fraternité entre lempereur, vous madame et dudit roy notre maistre sera entierement entretenue, pour lequel voulons employer notre petit pouoir, si en y pourrons.

Madame, nous supplions treshumblement, quil vous plaise nous donner sur cela telle responce, que bonne vous semblera.

De par les deputés du roy de Dennemarce etc.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1047.

XIX. 1526 Juni 3. Weigering van burgemeesters en schepenen van Antwerpen om Hendrik van Lith voor de Raad van Brabant te laten voeren.

Naer dien dat meester Peeter du Fief, procureur-generaal ons heeren skeysers in Brabant, ande heeren burgermeestern ende scepenen der stadt van Antwerpen gethoont hadde zekere oepenen brieven van commissiën oft provisiën desselfs heeren skeysers, hem verclarende, dat hij in meyningen was, achtervolgende zijnder voors. commissiën, eenen geheeten Henricke van Lith, deser stadt ingesetene poertere, dien hij aengetast ende gevangen hadde ter zaken van zekeren delicten bij hem, soe hij seyde, gecommitteert, te vuerene uut deser stadt ende hem dairaf aen te sprekene met rechten voere mijne heeren den cancelier ende raedt van Brabant, ende voorts, dat hij inventaris maken soude van allen den goeden desselfs Henricx, versueckende ende begeerende aen deselve mijne voers. heeren burgemeesteren ende scepenen, dat zij hem daerinne obedieren wouden, op welck versueck de voers. mijne heeren hem geantwoort hebben, dat zij tevreden waren, dat hij den inventaris van den voers. goeden maecte in presentiën nochtans van twee scepenen derselver stadt; maer aengaende den uutvuerene ende aensprekenen met rechte voer mijne voers. heeren den cancellier

ende raede, daer tegens opponeerden zij hen, want tselve is ende wesen soude tegens de Blijde Incompste ons genadichs heeren ende den privilegiën deser stadt ende off(r)erden hem alhier, daer de selve poertere te rechte behoerde, goede expedicie van rechte te administreren.

Aldus gedaen den derden dach van Junio int jaer M V^{c} ende sessentwintich, daer ic mede bij was.

J. De Keyser.

Or. Stadsarchief Antwerpen. Privilegeboek S. 'Geëxtendeerde criminele vonnissen'. fol. 108 ro.

XX. 1526 September 21. Vrijspraak voor Hendrik van Lith.

Allen denghenen die dese letteren selen sien oft lesen, burgemeesteren, scepenen ende raide van der stadt van Antwerpen, saluyt. Alsoe Gielis van Bouchout, onderschoutet in der hooger vierscharen ons genedichs heeren des keysers alhier, voere burgermeester ende scepenen aldaer te rechte sittende, beticht ende aengesproken heeft Henricke van Lith, hem op ende aenseggende, dat hij duerende den tijt van der lestleden oirlogen alhier in der stadt doen laden heeft in zekere scepen vitaliën van specke ende broode ende andere diergelijcke provanden ende oic bij nachte ende ontijde bussen poedere, hellebaerden, pyken ende andere wapenen ende athellerye zonder deselve wapenen alhier in den tol te noemene ofte vercleerene, maer alleenlicken de voirs. vitaliën omme alle de voirs. provanden ende stucken dienende totter oorlogen beschic ende geadresseert te wordene in den scepen ten behoeve ende secours van eenen geheeten Claes Knyphof, liggende voere der Goederree in Zeelant, in wiens scepen deselve oic bij nachte onladen ende gesceepte zijn geweest, sonder den tollenaere tot Goederree aen te sprekene, defrauderende ende onthoudende ons genedichs heeren toll; voorts hem op ende aenseggende, dat hij diverse brieven ende missiven aen den voerseyden Claese gescreven ende gedirigeert heeft gehadt, antwoirde daeraf ende oic vaten met pelteriën, gebroken bussen pepere ende andere geroefde goeden, zonder den scippers aen ennigen tol oirlof te nemene, dan alleene tAntwerpen, coopende ende ontfangende al tsegens diversche placcaten der keyserlijcker majesteyt in den jare van negenthienen, twintigen ende anderen tijden gepubliceert, bij denijwelcken eenen iegelijcken verboden es te scheydene ,te trans-

porterene oft te vervuerene buyten desen landen ennige bussen, pycken, poeder oft andere diergelijcke wapenen totter orlogen dienende, ende specialijcken tsegens de geboden ende publicatiën uuyt bevele van onser genadiger vrouwen alhier bij den heere ende der stadt gedaen, den achsten dach in Septembri in den jare van viventwintich, verbiedende, dat nyemandt commerceren, noch verkeeren soude aen de scepen der coninckliJcker weerden van Denemercken, liggende voere der Goederree, hen vercoopen oft van hen coopen ennigen dingen oft goeden hoedanigen die wesen moegen, opte pene ende verbuerten van live ende goeden; presenterende van al thoon ende waerheit, concluderende indien hij tselve den rechte genoch zijnde over hem gethoonen conste, dat hij daerane verbuert hadde zijn lijf ende goet tot mijns genadichs heeren behoef ende dat hij daer over rechten ende doen rechten soude gelijck men over sulcken misdadigen schuldich es te rechtene. Daerop Cornelis Vrancx in den name ende als voersprake des voirs. Henricx antwoirde, dat men nemmermeer metter waerheyt bevinden en soude, tselve expresselycken ontkennende, dat hij tsegens de geboden deser stadt oft ennige mandamenten ende placcaten der keyserlycken majesteyt voirs. gedaen heeft, oft oic in ennigen dingen gefraudeert den tol ons genedichs heeren, maer dat hij altijt volbracht heeft na zijn vermoegen de bevelen der keyserlijcken majesteyt ende omme de waerheyt te kennen te geven seyde, dat nadien onzen genadigen heere den keysere bij sijnen openen brieven ende letteren, dwelcken in deser stadt openbaerlijcken voere der stadthuys, kercken ende andere publycke plaetsen geslagen ende geassigneert zijn geweest, belieft ende geconsenteert heeft, dat men der coninckliJcker weerden van Denemercken alle hulpe ende assistencie doen soude tsegens sijne vianden ende tot dien eynde hem ende zijne dieneeren toe vueren alle provanden ende nootdorsten vercoopen ende overlaten zoude zoe was hem behoeflijcken ende van noode wesen soude, de voirs. Henric achtervolgende de voirs. brieven van der keyserlycken majesteyt ende omme der coninckliJcke werden van Denemercken dienstich te wesene, heeft alhier tAntwerpen in den scepen van Cornelise Janssone ende Janne Henricxzone in tbeginsel van Septembri voere ende eer ennige publicatiën ter contrariën alhier gedaen zijn geweest, doen laden vitaliën van specke ende brooden ende besundere ende verscheyden pycken, hellebaerden ende buspoedere nyet by nachte oft ontijde, maer bij schoonen lichten dage, hem transfererende met Jacope Wolf opten toll alhier, aldaer bij Anthonise Goetheyns, clerck opten selven tolle vercleerde ende

te kennen gaf, dat hij twee scepen met specke, tennegoet ende anderssins geladen hadde, tselve alleene hen ende nyemande anders toebehoorende, presenterende daervoere zijnen eedt te doene; midts denwelcken tvoirs. goet, gelyck alle poorters goeden behooren, tolvrij van hier gevuert es, den voirs. Jacope op alle andere wachten, daer tselve toe schuldich was, een gerechten tol ende ongelt opleggende ende betalende, ende alsoe den voirs. Clase als dieneere van der coninckIycken weerden van Denemercken vercocht ende gelevert, diewelcke wederomme na Antwerpen schicten sekere pelterije, peper, een gebroken busse ende andere goet, dwelck alhier opten tol in zijnre presentiën als op eenen vreemden ende onder wegen, soe hij verstaen heeft, bij den scippers daer dat behoorde aengesproken ende vertolt is geweest, uuyt denwelcken hij sustineerde claerlic te blijcken den voirs. Henricke egheensins tsegens de mandaten der koninckIijcke majesteyt gedaen te hebbene, derwelcker belieft hadde te derogerene ter contemplatiën des conincx van Denemercke den voergaende bevelen. Seggende voorts, dat al hadde de voirs. Henrick dierectelic gedaen, gelijc hij nochtans nyet gedaen en heeft, tsegen de voirs. ierste placcaten oft oic nyet betaelt den behoirlijcken tol, dat hij nochtans daerane nyet verbuert soude hebben lijf ende goet, zoe mijne heere de schoutet concludeerde, gemerct de voirs. placcaten ende tolrechten de transgresseurs alleenlijcken civilijcken ende nyet capitalijcken punieren ende alle penen, na rechte behooren gerestringeert ende nyet geamplieert te wordene. Concluderende, dat de voirs. Henrick van des voirs. schouteten conclusiën van desen dage ten eeuwigen dagen gewesen zoude worden los, vrij quyten ende verweert, met meer woorden ten beyden zijden geproponeert. Welcke dingtale in der vierscharen gedaen zijnde, de voirs. Henrick wederomme ten dage nabescreven voer recht aldaer gecompareert es omme in der voirs. saken voorts geprocedeert te wordene, ende alsoe her Aerdt van Lyere, burgermeester, exhibeerde sekeren besloten brief van onser genadiger Vrouwen aen Burgemeesteren ende Scepenen gedierigeert by denwelcken huere V. genaden remitteerden den voirs. Henricke alle tghene dat hij ennichssins misdaen soude moegen hebben voere den laetsen geboden van wegen der koninckIijcke majesteyt in Septembri in den jare viventwintich voirs. gedaen, als dat hij van den voirs. Clase Knyphof gecocht oft ontfangen zoude hebben sekere goeden bij hen genomen opte zee oft denselven gefavoriseert, welcke remissie accepterende de voirs. Cornelis sustineerde voorts, dat achtervolgens den voirs. brieven de heeren aldaer te

rechte sittende alleenlijcken letten mogen ende regardt hebben souden opt ghene des mijne heere de schoutet hem vermeten hadde te thoonen den voirs. Henricke gedaen te hebbene tsegens ende na den voirs. lesten geboden, persisterende indien zijne waerheden bij hem geproduceert tselve over hem nyet en thoonden in zijne ierste conclusie ende tot absoluciën als voere, welck versueck hij den voirs. Cornelise in den name als boven gedaen. Mijne heere de schoutet, condescenderende in de voirs. remissie, begheerde copie van den voirs. brieven omme hen daermede te beradene ende te sprekene met mijne heere den Merckgrave, daerinne de voirs. Cornelis nyet consenteren en wilde, al begerende tselve dierectelicken te wesen tsegens d'ordianciën ende bevelen van mijne genadiger vrouwen, inhoudende, dat men den voirs. Henricke van Lith van stonden ane ende sonder ennigen dilaeyen recht ende justicie administreren soude van des hij in processe betrocken was tsegens de voirs. leste publicatiën gecomen oft gedaen te hebbene, sustinerende dat mijne heere de schoutet midts desen de voirs. sake van stonden ane schuldich soude wesen uuyt te dingene. Ende na dien tselve alzoe interlocutorie gewesen was, begheerde ende heysche myne heere den schoutet eenen heerlijcken dach ende uuytstel na der ouden costumen, ende vierscharen rechte, omme na der informatie te nemene ende thoon te produceren van des voirs. es; sustinerende, dat na rechte tselve alsoe schuldich was te geschiedene, bysundere gemerct dat hem de voirs. brieven noch copie daeraf niet overgegeven en waren. Den voirs. Cornelise Vrancx, excipierende de judicato, sustineerde ter contrariën ende tot corroboratiën van desen, allegerde dat mijne heere de schoutet in zijne capitale tichte den voirs. Henricke bezwaert hadde tsegens de voirs. lesten ordinantiën ontfangen ende gecocht te hebbene van den voirs. Clase Knyphof pelterie, pepere ende andere geroefde goeden ende omme tselve over hem te thoonen diversche dagen peremptorie gehadt over lanck geëxpireert zijnde ende in gevalle na den gewijsden vonnissen, zoe mijne heere de schoutet sustineerde, hij noch hebben soude eenen heerlijcken dach ende uuytstel, zouden bij dien middele alle sentenciën tsegens recht illusoir gemaect worden, op welcke dingtale anderwerf in collocutorie gewesen werdt, dat de heeren bleven bij hueren iersten gewijsden; gehoort de voirs. tichte ende aensprake, de deffenciën ende antwoorden ter contrariën bij den voirs. Cornelise in den name als boven gedaen, den thoon bij mijne heere den schoutet geleyt ende geproduceert; gesien oic de brieven van onser genadiger vrouwen ende op al gelet hebbende des te beyden zijden zoe voere zoe na

bedingt ende geallegeert es geweest ende daer men van rechtswegen schuldich is op te delibereren, soe is ter manissen des voirs. schouteten by heeren Aerde van Lyere, burgermeester ende scepene, met gevolge van Scepenen, zijne medegesellen gewesen voor een vonnisse diffinityf de voirs. Henrick van Lith los, vrij, quyte ende verweert van desen daghe ten eeuwigen dagen van des voirs. schouteten aensprake ende conclusiën, sonder argelist. Ende des torconden hebben wij den segel ten saken der voirgenoemde stadt van Antwerpen desen letteren doen aenhangen opten eenentwintichsten dach van Septembri int jaer Ons Heeren als men screef duysent vijfhondert ende sessentwintich.

J. de Keyser.

Or. Stadsarchief Antwerpen. Privilegeboek S. 'Geëxtendeerde criminele vonnissen'. fol. 109 ro. - 116 vso.

XXI. 1525 September 7. Instructie voor Mr. Gerard Mulart en Mr. Jehan de la Sauche om namens de landvoogdes met Christiaan II te spreken.

Maistre Gerard Mullart, conseiller et maistre des requestes, et maistre Jehan de la Sauche, secretaire ordinaire du prive-conseil de l'empereur, de la part de madame l'archiducesse tante de l'empereur et pour luy regente et gouvernante es pays de pardeca, se trouveront par devers le roy de Denemarcke luy feront les affectueuses recommandacions de madite dame et luy presenteront ses lettres contenans credence sur eulx. Et pour l'exposicion dicelle, luy reduiront en brief a memoire ce que ledit Mulart en son dernier voyage vers luy de la part de madite dame luy avoit exposé, et ce que de la part de l'empereur elle luy avoit requiz et conseillié touchant son galion et les navires de guerre estans sur mer puis nagaires arrivez devant la Goderee. Et consequamment ce que le dit seigneur roy auroit respondu.

Diront que de sa responce il ait fait leal rapport a Madame, et que madite dame, comme il scet, luy a tousjours de son povoir compleu et adressé et le desire encoires faire, mais que de pardonner a ses gens estants esdits navires les pilleries et autres maulz quilz ont fait, sans ce quilz restituassent les dommaiges par eulx faiz, elle metteroit les pays de l'empereur en guerre, et donneroit bonne et bienfondee querelle et action a ceulx qui sont esté interessez par ses gens de se recouvrer sur lesdicts pays et les subgectz de l'empe-

reur de pardeca. Ce que sur touttes choses l'empereur, comme souventeffoiz elle la fait declairer au roy, luy a deffendu.

Et a ce que le roy auroit respondu quil n'auroit interessé nulz que ses ennemis, ilz diront que ores que ainsi feust, dont luy ne Madame nont asseurance, que le dommaige qu'il auroit fait ou faire pourroit a ses ennemis en soy ne despleuest a l'empereur ny a Madame, mais quil leur desplairoit et desplaist et aux subgectz de pardeca, que pour le dommaige que le roy pourroit porter a ses ennemis par telz moyens, qui seroit bien petit, et dont il ne sauroit gaires prouffiter, il mist comme il samble il veulle mettre les pays et subgectz de pardeca en guerre, et quil doye entendre que ceulx de pardeca ne l'endureroient. Et quil deust considerer quil n'ait moyen de recouvrer son royaulme ne auttres pays ne soit par le moyen de l'empereur et l'assistence des pays de pardeca, et que pour ce il se deust conduire de sorte quil puist retenir la grace de l'empereur et lamour des vassaulx et subgectz de cesdicts pays. [des quelz apres l'empereur, et pour honneur de sa majesté il peult attendre plus d'assistence que d'autres][1].

Luy diront aussi, que en parcidevant il avoit dit a madame, que les capitaines et gens qui sont esdits gallion et navires ne fuessent siens il les ait puis advoé, et que, aprez quilz ont esté sur mer et y pillié et robé tout le monde, il les ait fait venir a la coste de ces pays.

Et oultre luy diront, que ou madame avoit espoir, que pour honneur de l'empereur et obtemperant a la requeste, que elle luy avoit faite de les faire retirer, il devist avoir advisé du moyen de ainsi le faire, elle ait entendu quilmesmes se soit trouvé sur lesdicts navires, et qu'il ait trouve moyen et fait practicquer divers marchans et subgects de ces pays de leur mener vivres, pouldres, hallebardes, picques ploncqz et ne dont ils avoient besoing et de prendre en payement de leur denrees et marchandises le larrecin desdicts navires, qui est le droit chemain de mettre lesdicts pays en querre, tout au rebours et au contraire de sa requeste au nom de l'empereur et de leur intencion. Et, que pis est, que madame entende dont les subgectz de pardeca sont avertiz, que ledit seigneur roy par appointement et convencion faite avec ces gens qui sont larrons et pirates de mer, doye avoir la moitié de leur larrecins. Et a ces moyens et autres, que lesdicts Mulaert et la Sauch adviseront se perferreront persuader ledit roy de Denemercke et de la part de madame au nom de l'empereur, le requerreront quil veuille trouver

1) Deze passage voor zover tussen haakjes geplaatst, doorgehaald.

t.o. 88

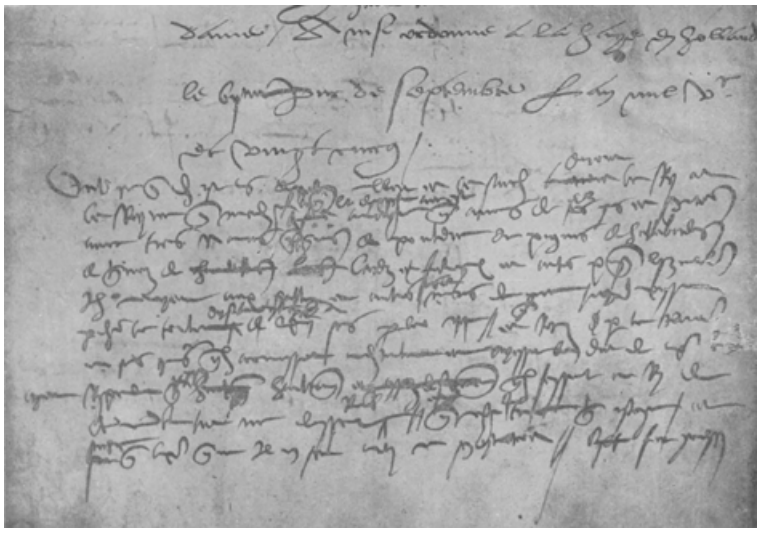

Slot van de instructie voor Mulert en Le Sauche A.C.B. 1022.

moyen de faire retirer ses gens de la mer et quilz restituent ce quilz ont pillié et robé, a cette fin et en de sorte que les pays et subgectz de l'empereur pour le pillage de sesgens et sa culpe ne viennenent en guerre et ne recoivent dommaige ou interest. Et si ledict roy reffuse ou sexcusast retirer ses gens du sort qil ne luy seroit possible, ne feust moyennant pardon et abolicion de leur mesuz et en retenant leur butin, luy sera dit que madame pour la doubt et raison que dessuz, ne puist faire ledite abolicion et ne le fera et quil doye considerer et comprendre si l'empereur est averti de sa conduite, la quelle madame pour son devoir ne luy peult ne doibt celer, que sa majesté ne se contenteroit, et d'autrepart que les subgectz de ces pays en murmurent tresfort, et si a son occasion ilz se trovoient adommaigiez, comme il est apparant que estre patent et desia le samble, quilz ne se contenteront nullement.

Et si le roy demandast si de sa personne il ne seroit en seurté en ces pays, comme il la ja demandé audit Mulart, nestoit quil eust saufconduit de l'empereur, ilz luy diront, que madame ne touche au saufconduit de l'empereur, et que au prejudice diceluy elle ne vouldroit rien faire ne a son pouvoir souffrir y estre contrevenu, mais dont il desplaist a madame, quil ait experimenté que cest dexemple et dautrepart que tousceulx qui ont saufconduiz, ne doibvent faire ou porter ne estre occasion de dommaige aux princes, qui leur ont donné saufconduit, ne a leur pays.

Et pour ces raisons resulucion requerreront de rechief au roy revoquer ses gens et leur navires et pourveoir quilz restituent ce quilz ont prins, ladvisant sil ne le fait, que madame pour son debvoir en advisera promtement l'empereur.

Les dessusnommez auront lettres a la royne et silz voyent l'opportunité les luy presenteront et de la plus doulce sorte quilz pourront luy decaireront leur charge au roy et la persuaderont a ce que elle se veulle employer vers luy a la fin que dessus.

D'autrepart les dessusnommez luy pourront dire plus par maniere d'avertissement que par charge de madame, quilz saichent que lon ait rapporté a madite dame, que partout ou elle s'est trouvé en Flandres et ailleurs, elle ait fait de grosses plaintes et doleances du petit traittement que l'empereur fait au roy son mary, a elle et ses enffans, et que l'on luy doibre grant partie de son dot et que ceulx aulsquelz elle en parle et aussi tous ceulx qui l'entendent, le tiennent a une murmure, et que elle, qui est seur germaine de l'empereur, si autres murmurassent contre sa majesté le debvroit excuser, dirent eulx, que madame cognoisse et entende bien que le traittement du roy et d'elle soit petit selon leur estat de roy et

royne, mais que elle doibt et peult croyre, si madame leur povoit mieulz faire, que elle le ferit voulentiers.

Et que le roy et elle doyvent, entendant ce serment, croyre que le traitement que elle leur fait, est de l'ordonnance de l'empereur et quant au dot dicelle dame, que par avanture de ses noches il estoit expressement dit, que les deux pars se payeront des domaines et lespargne du royaume d'Espaigne et la IIIme thiers a la charge des pays de pardeca et que lesdits pays de pardeca y ayent furny en Danemarque.

Et entre luy parlent dira par maniere de remonstrance, que elle doibve considerer les grosses charges esquelles l'empereur a esté et encoires est, a cause des guerres quil a et des armees quil a entretenu et encoires entretient. Et oultre que, a leur request, madame leur ait consenti demourer en la ville de Lyere et leur y a fait adressé de logiz le meilleur que elle a peu, et que le roy et elle doibvent bien entendre, que madame en a averti l'empereur.

Et outre, que combien quil soit tout ung a madame ou ilz se treuvent, que toutesvoyes ils deussent porter ceste reverence a l'empereur, que de point changier de logis mesmement pour demeurer ou sejoerner sans le sceu et consentement le l'empereur et que ce neantmoins madame leur a enterdict quilz --- tenir propos de vouloir permettre leur demeure en autre lieu et hors Brabant.

Et en conclusion luy diront que tout l'espoir, que elle peult avoir, soit de traittement, soit de recouvrance de leur royaulme et pays, doibve estre en l'empereur, et que pour ce elle doibve bien adviser de luy conplaire, et de ne faire chose, qui luy pourroit tourner ne a ses pays et subgectz a dommage, comme vraysemblement faire pouroit la conduite du roy et des gens quil a cidevant envoye et veult entretenir sur la mer pour pillier tout le monde, et a ces moyens et autres quilz adviseront exhorteront et se parforceront persuader la dite dame royne a la conduite vers le roy son mary de l'intencion de madite dame dessus touchié. Et ce que respondu leur sera redigeront par escript et le rapporteront a madame. Lequelle le ainsi ordonné a la Haye en Hollande le VIIme jour de septembre lan mil V^{c} et vingt cincq.

Outre ce que dict est, les desputés Mulert et le Sauche diront le roy et le royne, que madame apres leur despeche arresté, est avertye, que aucuns de leurs gens et serviteurs avec trois navires chargees de pouldre de piques, de hellebardes, de harnaz, de lardz, frommages et autres provisions, lesquels ils envoyent aux gallion et autres navires de guerre.

Et quils passent pardevant le tonlieu dYrsikkeroerdt parcontre a lempereur ses parlee. Et retenuz par le tolner et ses commis quils accostent ledict tonlieu et payessent le droit de lempereur, quils ayent respondu tres haultement quils essent du roy de Denemerke et ne dussent riens. Et que madame le trouve tres estrange et sache que lempereur, quant il en soit averti, ne sera content ---

Minuut Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1022.

XXII. 1525 September 7. Instruction pour maistre Jehan de la Sauche secretaire de lempereur de ceque de par madame en son nom il aura a dire et remonstrer a monsieur de Bevres admiral de la mer.

(Het eerste deel handelt over de bescherming van de visserij en over de omslag en verdeling van het lastgeld. Het onderste deel van de bladzijden is verteerd).

--- aucuns jours escript du galion du roy de Denemarcke et ses navires de guerre estans a la Goerede. Et luy sera requis densuyr le contenu en lesdictes lettres et tenir la main a lexecution dicelle le plusavant que possible sera, afin que aucun inconvenient nen puist advenir pour cesdicts pays.

--- Ainsi fait et ordonné par madicte dame au conseil de l'empereur le VIIe jour de septembre XV^{c}XXV.

Minuut Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1023.

XXIII. 1525 September 14. Verslag door Gerard Mulart en Jehan de la Sauch van hun zending naar Christiaan II.

Recepta le XV jour de septembre a la Haye annee XXV.

Madame si treshumblement que faire po(v)ons a vostre bonne grace nous nous recommandons.

Madame, mardi dernier contre le soir arrivasmes ici et feismes savoir au roy et a la royne nostre venue, pour ententre quant il leur plairoit nous donner audience, qui nous remirent a hier le devant disner que eulsmes audience. Et aprez l'exposicion de

nostre charge, le roy nous dist, que pour ce que les choses que luy avons declarees luy estoient de poix, y voulloit pencer avant en faire la responce. Et sur ce nous retirasmes.

A laprez disner nous envoya requerre par son chancellier, que luy voulsissons bailler par escript les articles de nostredict charge, adfin que tant mieulx il y peuist respondre, ce quavons fait selon le contenu de nosdictes instructions, en ce que touchoit vers le roy seullement.

Aujourdhuy matin a renvoye vers nous pour entendre entre aultres choses que cestoit de la prinse des cendres de ceulx d'Amsterdam dont il disoit navoir riens oy, et dont madame loy eult les nouvelles comme denions partir. Surquoy navons sceu que respondre, si non que a nostre dicte partement lon avoit entendu que par aulcuns ses navires lesdicts cendres avoyent este prinses, dont estoit rumeur par ceulx dudict Amsterdam, et que ne savious quant, ny combien en avoit este prins.

Contre le disner a renvoye devers nous, et nous fait requerre que eulssions pacience d'attendre aprez sa responce, sans nous faire declarer quant il la porroit ou vouldroit faire pour ce quelle luy estoit difficille et pesante. A quoy, pour luy complaire, avons dit, que ne le veullions precipiter, mais que desirons bien dentendre, quant son plaisir seroit la voulloir faire. A quoy il nous a fait faire responce quil le fera endedens dimenche prochain jour tout le jour; dont, madame, vous avons bien volu advertir pour nostre acquit et descharge. Aussi pour ce que par ce moyen le voyage de moy(et) de le Sauch devers monsieur de Bevres sera dautant retardé. Et ce pendant nous allons a Mallines ou je feray la reste de ce que vous a pleu me commander.

Madame, nous prions dieu vous donner tresbonne vye et longhe. De Lyeres le XIIIIe jour de septembre.

Votre treshumbles et tresobeissans serviteurs G. Mulart et Jehan de la Sauch.

(Adres:) A Madame

(Opschrift:) Lettres de Mulart et la Sauch a Madame de leur besoignye a Lubeke (sic!).

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1024

XXIV. 1525 September 19. Verhoor van Joachim Wandelman door de audiencier L. Dublioul.

Deposicie Joachim Wandelman opte interrogatien die de audiëncier hem gedaen heeft inden Hage opten XIXen dach Septembris a^{o} XXV° inde presencie van Willem Croeck, ammirael vande Suyderzee ende Pieter van Nes, procureur in den Hove van Hollant.

Ten eersten geinterrogeert den voorsz. Joachim van zijnen ouderdom, waar hij geboren was ende waarmede hij hem geneerde. Heeft geantwoort, dat hij omtrent Makelenburch in Oostlant geboren is, maer dat hij over XIII jaren burger is geweest van Amsterdam ende aldaer gewoent. Ende altijt zedert die tijt ter zee gevaren heeft, zoo met coomanscepe als anders.

Bevraecht hoe hij gecomen is in tgeselscap vanden luyden vanden koninc van Denemarcken wesende inde galioen, heeft geseyt, dat eene Mr. Lambrecht, secretaris vanden K., omtrent drie weken voor de vasten lestleden bij hem quam binnen Amsterdamme ende uuyt die kennisse, dat hij voertijden den K. gedient hadt, heeft hij gevraecht, off hij den K. nyet dienen wilde op de galioen, hem te kennen gevende, dat 't selve wesen soude in meeninge Severij Norby tonsetten ende al bij weten ende wille vande keyserlijcke maiesteyt, ende mijn genadige vrouwe, waer toe hij deposant consenteerde. Bevraecht off hij nyet en wist, dat mijne genadige vrouwe van wegen de keyserlijcke maiesteyt hadde doen verbieden, dat die galion ter zee nyet en soude varen zonder hare genade oirlove.

Heeft geantwoort: neen.

Bevraecht tot welcken tijden zij ter zee voeren ende wat zij eerst deden, heeft geantwoort, dat zij ten eersten contrarie winden hadden te varen off te seylen nair Severyn ende dat zij binnen acht dagen zij in zee waren seven off acht cleyn sccepen mit coren, haver ende diergelijcke goeden, toebehoerende in Denemercken, Hoemburch, Hensen ende Rypen, als vianden vanden coninck van Denenmercken, namen ende de selve, overmits den windt, int Vlie mosten brengen ende aldaer hebben zij de coorn, haver ende andere greynen coopluyden van Campen ende daeromtrent vercoft; als vanden scepen ende ancleve vandien gaven zijlieden wederomme dengenen dien zij die benomen hadden

ende de..... lieten zij den eygenaer omme eenen redelijcken penninge.

Bevraecht wat zij nairdien □deden□, heeft geantwoort, dat zij mitten galion ende een hulcscip, die zij genomen hadden, toebehoirende de moeder van Claes Cnyphoeft wonende tot Coppenhaven, nair Noerwegen seylden, aldaer sij namen tot vijff cleyn toe, geladen mit assche, terre ende mit claphout ende noch een grooter scip geladen mit gelijcke ware ende dair toe ses hondert stuck geladen copers. Dat dit selve scip mit coper bij den fransoysen henluyden benomen was ende zoe wanneer die fransoysen tselve scip beroeft hadden vanden voorsz. coper ende des hen diende, den selven scepe begaven en dit overmits quam dat weder in hande vanden capiteynen vanden galioen ende zijnen gesellen, dewelcke die selve scip mitten anderen in Schotlant gevoert hebben inde stede van Lyet ende aldaer vercoft, zoe scip zoe goed, aldaer zij lagen omtrent seven weken. Aldaer liggende, zoe heeft die voors. mr. Lambrecht mitten coninck van Schotlant ende zijnen Rade, dat hij ende zijn gesellen tot allen tijden souden mogen commen mit heuren buyt ende winninge in Schotlant ende den selven aldaer buyten ende paerten alzoe hen believen sal.

Den voorn. mr. Lambrecht heeft een scip in Schotlant gecoft, geheeten den jacht ende den selven totten oirloge toegereedt ende tot den volcke, die hij te voren hadden, drie hondert Scotten in zijn scip genomen ende mitten selve gevitaelgeert zijnde, heeft wederomme naer die zee gevaren ende wesende inde zee, hebben opten Pincxterdach bevonden een scip van Danswijcke geladen mit claphout, terre, vlasch ende diergelijck, bevracht in Schotlant, toebehoerende dieselve goeden een deel die Danswijcker coopluyden, dewelcke zy gehouden hebben ende dander toebehorende den Schotten, hebben zij laten varen nair Schotlant.

Van daer voorts zijn sijlieden gegaen nair Noorwegen ende onderwege hebben geminet ses groote hulcken, die bevracht waren nair Lonnen in Engelant; zij hebben malcanderen versocht ende scade over beyden zijden geladen ende dair is mr. Lambrecht hooftman dootgeschoten ende meer mit hem.

Voort aen zijn zijlieden gevaren nair Noorwegen ende corts daernaer hebben zijlieden genomen ses scepen van oesten: eerst eenen Noorman, een Rysman mit assche ende terre, drie Hansschen verladen mit meel, mout, bier, asch ende hout ende daer

toe twee Danswijckers mit assche ende hout ende inden eenen Danswijcker vonden zijlieden seven groote lasten copers ende in d'ander tien last ende daertoe twee groote bodemen wasch mit vier vaten bonte voeringen.

Dit gedaen zijnde, want zij mitten volck, dat zij inne hadden als tusschen vier ende vyffhondert mannen, nyet en mogen tot Severyn Norby commen ende zij ock verstonden, dat dieselve Severyn in communicatie was mitten vianden, soe zijn zij mit haren prijsen nair Schotlant gevaren.

Hier is te weten dat wijlen mr. Lambrecht, wesende in Schotlant, geloefte gecregen hadde vanden coninc vanden Schotten, dat zij vijf groote scepen mit negenhondert mannen nairsenden soude om Severyn Norby te onseten ende den voorn. mr. Lambrecht in zijnen voornemen te helpen, twelck nyet geschiet is.

Wesende in Schotlant mitten voorsz. prysen, zoe hebben die heeren ende raetgierders vanden coninc van Schotlant geschoncken IX off thien t..... maerters, dwelcke zij in seeckere tonne gevonden hebben.

Die anderen gouden als: teere, peck, assche, hout ende diergelijcke, mitten scepen, hebben zijluyden aldair vercoft ende hebben aldaer gelegen wel thien weeken.

Daer wesende hebben zijlieden twee scepen gecocht ende totten oirloge gereedt ende want die coninck van Denemercken mit diversche boden aende capiteynen gescreven heeft zeer scerpelijck, dat zij, latende in Schotlant allen den Schotten, die zijlieden hadden, nair dese landen commen souden, alwaer hij getroest was hulp en bijstant te vinden, soe zijn zij gereyst mit vijf scepen ende wesende inde zee hebben bevonden drie Oostersche scepen commende van Zeelant, diewelcke zij genomen hebben. Inde twee hebben zijlieden nyet gevonden dan ballast; deen vandien is getrangt ende verdorven, dander hebben zijlieden gebrocht voer Goereede mitte anderen. Inden derden scepe vonden zij een pack Enggelsche lakenen, en bael amandelen ende drie bael pepers ende omtrent vijff ende twintich angeloten aen gelde en die meester van dien scepe hebben zij zijn scip wederomme vercoft ende nair huys laten seylen, houdende den coopman voor de composicie.

Wesende voor Goedereede zoo hebben zylieden van stonden aen gesonden aende coninck van Denemercken, naer bevel zij van hem hadden, omme te weten, wat zij doen souden ende aleer die bode gecommen is, soo is een hue aen hen gecommen geladen mit ses off zeven hondert sijden specx, mit een last cruyts off wat meer, mit driehondert pieken ende omtrent hondert hellebaerden ende vijffhondert grooten roggenbroeden, maer van wye de selve hueye quam en weet hij deposant nyet.

Sij hebben geleyt begeert aende raetgierders vanden Goedereede, dewelcke henlieden geweygert is geweest zonder wete van onse genadige vrouwen.

Gehoirt hebbende die gesellen, dat men hemluyden geley nyet mit scutelen wilde, zoe zijn zij qualick te vreden geweest van haren capiteynen, want men hen te verstaen gegeven hadde, dat skeysers en mijner genadiger vrouwen willen waere, zij den coninck van Denemercken dienen souden ende omme die gesellen te vreden, te zoe heeft den capiteynen geconsenteert, dat zij hem deel hebben souden vanden voors. werck vanden lakenen ende vanden peper, die welcke de vooirs. gesellen vercoft hebben hier ende daer op 't lant, gelijck zij best mochten, daer off totten deel van yegelick geselle gecommen is twee gouden gulden ende eenen halven.

Seyt voort die deposant, dat die coopman van denwelcken zij 't voorsz. werck genomen hadden, wesende in hen scepen voor de Goedereede, dat zelve werck gaerne vanden capiteynen gecocht hadde omme eenen redelijcken prijse, daer op dat (een van) die capiteynen hem seyde, dat hij hem dit daer nyet vercoopen wilde, maer dat hy die tot Antwerpen bestellen soude an eenen zijn vrient te weten Heynrick Lith ende dat hy 't vanden voorsz. Heynrick soude mogen crijgen tot redelycken coope ende dat hij hem daer toe eenen brieff aenden voorsz. Heynrick scriwen soude.

Deselve deposant heeft geseyt, dat hij gehoirt hebbende dat skeysers wille nyet en was des Claes Kniphoff ende anderen dieners vanden coninck van Denemercken ende nyet willende doen tegen skeysers wille, heeft gesproken mit Willem Croeck, admirael bovengenoemt, mitten baliu van den Briele ende mitten burgermeesters van den Goedereede ende aender goeden mannen omme middel te vinden aende genaede vanden keyzer te commen

ende dat hij hier inden landen zeecker bliven mochte ende op dien betrouwen is hij gebleven, hoewel hij tot diverschen reysen gemaent ende versocht is geweest te scepe weder inne te gaen.

Hij heeft geaffirmeert ende wilt doen blijcken, dat hij diverschen luyden van Amsterdamme ende anderen van desen landen diverschen proffiten gedaen heeft, des zij anders geleden souden hebben.

Ende wes hij ter Goedereede voor hem scepen off voor den gesellen heeft doen halen off nemen, dat hij tselve deuchdelich heeft doen betalen.

Voort dat hij wel geweten heeft, nair dat hij vande scepen is geweest, dat die capiteynen twee coggescepen mit bier geladen genomen heeft ende tbier uuyten scepen genomen ende in den hueren gedaen ende datmen den coopluyden coper daer voer in betalinge geven wilde ende overmits zij den coper nyet en hebben derven aenverden, dat die capiteynen vanden scepe henluyden eenen brieff gescreven heeft aenden coninck van Denemercken, te dien, dat hij hemluyden betaelde.

Secht oock, dat hij verstaen heeft, dat die coninck van Deenmercken den voorsz. Claes capiteyn ontboden heeft, dat hij mit zijnen geselscepe van stonden aen vertrecken soude.

Secht oock dat eenige comende vanden coninck van Denemercken grootendeel brieven besegelt gebrocht heeft, zoemen seyde van skeysers segele, bij denwelcken de keyserliche majesteyt Severyn Norby voor zijn diener bekende ende verboot op grooten penen, dat nyemant van hem quaet soude seggen.

Dat hij oeck weet, dat sommige edele lieden dieners vanden coninck Demarcken inden selven scepe mit Claes Cnyphoff gecommen zijn mit nyewe bestellebrieven van den coninck ende daermede ter zeede gevaren zijn.

Seyt voort, dat die capiteynen ende knechten, als zij gehoort hebben, dat zij alhier geen geleyde hebben souden, voor hen genomen hebben nair Vrieslant int quaertier van Overemden te varen ende aldaer alzoe veel knechten inne te nemen als zij gecrygen conden ende van daer in Noorwegen te varen, omme

enige poort off havene inne te nemen, waer zij hem desen winter souden mogen houden.

Ende dat hij in der waerheyt verstaen heeft, dat Cleyn van Hairlem, Jan van Roterdamme ende andere dese voorleden weke ende mit hen vijftich off XL gesellen hen hebben over doen setten van Amsterdam in Vrieslant in meeninge, zoe die fame is, inden voorsz. scepen van Denemercken ter(e)ysen.

Gevraecht den voorsz. deposant off die capiteynen ende enechten vanden galion meyninge waren op die landen vanden K. Mat. te tasten, seyt, dat zijluyden Willem Croeck ende nyet alleen hem openlyck geseyt ende vertelt hebben, dat haer meeninge sulcx was ende den navolgende hebben zij een scip van Edam genomen ende mede gevoert van Amsterdamme varende westwairts genomen en medegevoert.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1026

XXV. 1525 September. Protest van Amsterdam tegen het aan Joachim Wandelmann verleende pardon.

Effect van een reyse gedaen in den Hage an den Raedt omme te hebben consultacie.

Joachim Wendelman heeft scipper geweest op de galeoen, die tegens weete ende wille ende boven arrest uuijt dese landen geseijlt is, committerende diverse lareijnen ende roevinge op de zee, soe dat mijne genadiche Vrouwe een placaet heeft doen publieren op lijff ende goeden nyemant hij hem vynden soude op de voirseyde galeoen. De voirseyde Joachim poorter van Aemstelredamme heeft de galeoen leggende voor Goedereede geabandonneert ende remissie oft abolitie vercregen inhoudende 't gunt dat hij tegen ons ende de justitie misdaen heeft. Quaeritur off mijn genadiche vrouwe geremitteert heeft ius tercii et spolietorum. Want een man van Dansick sprack Joachim aen voer sekere honderden gulden. De Raedt en woude hoer advys gheven, seggende, dat mijne genadiche vrouwe te sHertogenbossche was. Die soude oeck wel interpretreren hoeren brief van remissie, quia illius est interpretatio cuius est conditio. Nyettemin zij en verstonden nyet dat de keijzer ius tercii woude ewech geven. Ende aengaende dat de man van Dansick begeerde, dat Joachim caucie soude stellen omme tgewisde te voldoen off te gaen inde vange-

nisse, dunct den raede goet: quod prestaret talem caucionem qualem posset, id est: juratoriam, sonder dat hij caucie suffisante soude moeten stellen. (In margine): Non obstante hac consultatione, tgerechte heeft gewesen, dat quod caucionem sufficientem poneret unde appellavit Joachim.

Effect van een reyse bij Cornelis Banninck tresorier ende mij gedaen tot Mechelen an mijne genadiche vrouwe van de 26en October tot den 11en Novembris beyde incluz.

Que aussi madame ne donne point ou souffre donner remission ou abolition a ceulx qui ont este sur le galeoen et aultres navires du roy de Denemerche, comme on a faict a Joachim Wendelman jadis marinier sur ledict galeoen, affin que les osterlings ne imputent point aux subgez de lempereur les dommages et pilleries par cydevant par ceulx qui ont esté sur ledict galeoen et aultres navires faictz. Comme iceulx Oisterlinge desja ont volu imputer et recoevrer des subgez de lempereur les dicts dommages et pertes euz et soustenuz. Car le Duc de Holsten a en ses pays passé long temps faict arrester les navires de pardeca chargeez de seel et aultres marchandises, pour ainsi aydier ses sugez adommaigeez a recouvrer leur perte, lesquelles (que on sache) ne sont point encoires eslargeez. Et aussi il sembleroit aux Oisterlinge, que lempereur ou ses subgez eussent porté faveur a ceulx, qui ont esté sur lesdicts navires. Et aussi beaucoup des proces sensuiroient, quant ceulx de oisten trouveroient es pays de lempereur eulx qui leur biens ont prins comme desja ung Pauwels Yevenszn. van Dansick a institué ung proces a Joachim Wendelman.

(In margine:) Madame ne donnera nulles remissions a ceulx qui ont esté sur le galeoen, car si elle a donné grace a Joachim Wendelman ce a esté pour despourveioir les pirans de stuerman et piloet dont ils avaiant besoing et pour savoir leur conduite.

Or. Gemeente-archief Amsterdam.
Protocol van Andries Jacobsz. fol. 101 ro. en 104 ro.

XXVI. 1525 najaar. Memorie overgelegd door de gedeputeerden van Holland en Friesland wegens de dagvaart te Lübeck, bevattende de punten waarop door de landvoogdes beslist moet worden.

Memoire.

Extraict d'aulcunes poinctz et articles contenus au raport des deputez d'Hollande et Frise, sur lesquelz madame doibt faire depescher lettres de provisions comme de raison appartient.

Item que madicte dame veuille faire restituer sans long proces a toutz ceulx qui s'en plaignent d'estre dommagés de Knyphoff, tout ce quilz veriferont eulz avoir prins par le dict Knyphoff ou lestimacion pourveu que madame par ces lettres a escript et commandé que ce fust aux oesterlinckx promis comme dessus.

Des quelles lettres ilz ont retrains copie, affin qu ilz ne dient que les traictéz soient de notre part premier violés.

Or. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1096

XXVII. 1525 Augustus 29. Brief van Christiaan II aan Edzard, graaf van Oostvriesland over de toelating van Claes Kniphof in het gebied van Edzard.

Cristiern von Gots gnaden zu Denmarcken, Sweden, Norwegen etc. Kunig Herzog zu Slesswig, zu Holstain, Stormarnn etc.

Unser freuntschafft und alles guthen zuvormn. Edler besonder lyber, Wir geben euch guther meynung zuvernehmen, Wie das wir unser oratores bey der romischen kayserlicher majestät unsern lybenn herr swager und bruder inn Hispaniën gehabt, welche nuhnn inn kortz hochgnante romische keyserliche majestät bey denselben unsern oratorer gnedige und guthe vertrostung haben thun und anzeigenenn lassenn, unns wyderumb entwante kunigreych land und leuth zu restituirenn und durch gotliche vorleyhung einzusetzen. Auch yre kayserlich hulff furschub unnd beystanndt uns getreulich mitzuteylen etc. und haben uns des zum mehrem schein etliche mandata und gebotsbrive an alle stand des heyligen romischen reychs bey berurten unsern oratornn zugeschickt, des wir auch hiemitt warhafftig copien ubersendenn, wie yr vornehmen werdet. Dwayl wir dan etliche unser getreue dyner und anslyger inn der offen sehe habenn, dero zukunft wir unns teglichs versaumlich vormunthen, ist derwegen unser freuntlich beger und gnedig ansynnen, wenn unser dyner so unsern schein bey sich haben und anzeygen mitt yren schiffen, haben, guthern, zugehorenden dynern unnd verwanthen mit ychtenn an euch gelangen, in euer lannd, stedt, verwaltung, haven und gebieth

lauffen und ankohmen wurden, ir wollet ynen fur sig und den yren, auch alle yr hab unnd guther ewer frey sicher vehlig guth gleyth zu land wasser, aus und ein, oder abe und zw, zu reyssen, passiren, zu handlenn unnd wandlenn, fur menniglich unverhindert geben, und uberreychen lassen, sie auch umb usern wyllenn in ghedigem gunstigem und guthwilligen bevel habenn, yenen gnad, gunst, forderung und alles guthes in yrem anlygend und sunst uff yr ansuchenn gutlich erzeygenn und beweysen, als wir uns in dem zu euch ganzlich versehen. Das wollen wir hier weyderumb auch in aller freuntschafft gutlich verschulden.

Geben zu Lyr in Brabant am neunundzwantzigsten tag des monats Augusti. Anno Domini etc. XXV. Cristiern.

(Adres:) Dem wolgebornnenn unserm bysondern lyben hernn Erzardenn gravenn zw Everembden.

Ondert. oorspr. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1017.

XXVIII. 1525 September 15. Credentiebrief door Klaus Kniphof en Jörgen Stegentin als gemachtigden van Christiaan II op Hans Bayreuth om te onderhandelen met graaf Edzard van Oostfriesland.

Edler wolgebornner gnediger Herr,

Euren gnaden sind unsere ganz unverdrossenne willig dinstparkeyt ungespartes vleys zuvor. Gnediger Herr, wir haben jegenwertigen desz durchleuchtigsten grossmechtigsten fürsten und herrn herrn Cristierns der reych Denmarcken, Schweden, Norwegen etc. konigs herzogenn zw Schleswick Holsstein etc. unseress gunstigen koning und herrns diener unsers lieben freundt Hanssen Beyreuth inn sachen daran koniglicher maiestät und unns mercklich gelegen inn der eyl, mit bevelh die muntlich an euer gnaden zetragen, verfertiget.

Derwegen an euer gnaden unser ganz dienstich vleyssig bitten, euer gnaden wollen genandten unsern freundt empfangenes seines bevelh gnediglichen anhorn unnd ime dyssmals gleych unsern selbs personen geinzlichen volkomenen glauben beymessen, sich auch umb koniglicher majestät willen seinen bith, nach wie wir zw E.G. alls unserm gnedigen herrn wnzweyvelich verhoffen, in guede welfarung erfinden lassen, das wir umb E.G., womit wir konnen, alles unseres vermogens zuverdienen in alweg willig und geneygt sein wollen.

Datum inn der sehe am funfzehenden tag Septembris anno XXV°
Eur Gnaden
willige
Claves Kniphoff
Jorg Stegentyn hopeman.
koninklicher verde amerall
(Adres:) Dem Edlen wolgebornn Herrn Herrn
Esserten Graffen zw Embdenn und
Herrn zum Ostfrieszlandt etc.
unserm in Sunderheyt gnedigenn
lieben Herrnn.

Ondert. oorspr. Algemeen Rijksarchief. A.C.B. 1025.

XXIX. 1525 September 20. Brief van Graaf Edzard van Ostfriesland aan de Landvoogdes der Nederlanden.

Durchlichtigste hochgeborne fürstin, gnadigste vrow,

Ick erbiede my tot uwen gnaden als ick dienstlichs vermach.

Denselven wil believen te weten, dat ick op datum van diesen enen brieff an den graven van Overemde geschreven entfangen. End howel dat mijn titell nyet en is, dan mijn oldere end ick, alwege graven tot Ostfrieslant genoemt, heb ick nyet demynder U.G. brieff mit behorliker reverentz angenomen end wel verstaen, dat Claus Knyphof end andern in nahme end dat hij des konigs van Denemark dienen soude zijn, hebben tegens den wille ordonnantie end verbot van den keyser, ock boven hueren gelofte end eet, uuyt den haven gevaren end als openbar szerovers gepillert; dat ick derselven in mijn land end haven nyet ontfange noch volck, vitalie oft anders verlene, mair als szerovers to tracteren na vermelden van U.G. schrift.

So doen ick uwen gnaden dienstlich te vornemen, dat die erbar Benedictus van der Wisch, mit Keyserlycker Majesteyt mandat und Koninglicher Werden to Denemarck brieff an mij gekomen, die ick U.G. hyr bij overschicke. Uu is Claus Knyphoff achte dagen dar na mit sijnen schepen an die costen van mijnen land gekomen, dar he sick noch tot deeser tijt entholdet up die sze vor den eylanden. Heft tom tweden male K.M. mandat end dar beneven synen brieff, den ick ock an U.G. senden tegeschick. Deweyl dan

K.M. ge(ne)erall mandat an allen stenden des Hilligen Rijks vermeldet dem vorgenanten Clausze Knyphoff, op zijn ansokenen mit privande end anders forderinge to doen, end ick mit aller onderdenicheit den keyserlichen geboden gehorsam tzijn willig end schuldich, end uwer gnaden schreiben contrarie, sin ick derhalven hoge beswart, so ick nyet weet waer na ick mij houden sal. Datwelk ick uwe gnaden in antwort te kennen geve.

End bevele mij hyr mit denselven uwer gnaden.

Datum Griethusen am avende Mathei apostoli anno etc. XXV°

Edezardt grave tot Ostfrieszlandt.

Ondert. oorspr. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1027.

XXX. 1525 October 9. Brief van Christiaan II aan de landvoogdes.

Onsen vriendelicken groet ende wat wi goets vermoghen te vooren. Durluchtighe vorstinne, vriendelicke lieve moye,

Wi hebben eenèn brief van U.L. mit een copie van dien van Lubeque toot deselvige gescreven, ontfangen. Ende als U.L. scrivet omme een scip dat onse dienaren inder zee van die onderzaten keyserlicker majesteits in deesen Lande naemlick van Edam, soude ghenomen hebben, so is dat selve, ons gaere onbekent ende onghewist, oock van herten leet daer't also geschien es, want sij datselve buten al onse bevelinghe ghedaen hebben. Ende willen daeromme vlusch ernstelick an hemluden voorscriven, dat, indien het alzo is als U.L. gescreeven heeft ende van hemlieden beclaghet, zij sullen terstont dat weederomme gheven ofte die luden, daer voor tot den minsten penninghe betaelen ende te vreeden stellen in dier manieren, dat zijlieden daeromme voor U.L. gheen recht sullen hebben te beclagen.

Ende aenghaende dat die lubischen in der afgheschickter copie onsen dienaren voor pyraten ende zeerovers scriven ende begheeren, dat U.L. dieselve oock voor sodanighe luden wille houden ende mit den sweerde als misdadighen rechte, so ist U.L. wel bekent, dat die lubischen niet gespaert en hebben up onse eyghene persoone van koninclijcke name weeghe veele ontamelicke dinghen ende woorden te dichten ende up te gheven, daer meede zij voor-

menden ons recht te verminderen ende huer onredelicke oorsaecke teeghen ons, onse lieve ghemaal ende onschuldighen kleenen kinderen gebruket, te bedecken ende ontsculdighen. Mit ghelijcker woorden bruken si sich oock nu up onsen ghetrauwen dienaren.

Doch hoopen wij, dat U.L. mit meer heeren ende vorsten wel rechtverdick onderwiset is ende verstaen heeft huyt der lubischer hoochmoedighen weldighen daet ende daeghelicke ghebruykinghe, wat ghewalt ende onrecht ons gheschiet es.

Ende wille daeromme onsen dienaren houden achten ende reeckenen voor die gheene, die hueren heeren ende natuerlicken prince mit trauwe dienen wilde ende sinen vianden crancken. Wij hebben an U.L. oock den troost ende bidden vriendelicke, dat zij niet wil ghedoghen onsen aenlighenden saecken in eenighen anderen maeten voor keyserlicke majesteyt onse lieve heere broeder ende eenighe rechter voorgebracht werden, dan als die gheleghenteit sich in de waerheit bevindt.

Ende dat U.L. oock onsen vianden niet meer gheloves voordeels ende gunst wille gheven dan ons, onse lieve ghemael ende kinderen in onsen rechtverdighen saecken. Dat willen wi als die schuldighe onghespaerlick mit allen vlite gherne verdienen.

Ghegheven te Liere, den neghensten in Octobre in tjaer viftien hondert ende vijf entwintich.

Vostre bon cousin Christiern.

Ondert. oorspr. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1030.

XXXI. 1525 October 10. Brief van Isabella en Christiaan aan de landvoogdes.

Notre amiable salutation et avecques tout bien que nous povons etc.

Tresnoble princesse, treschiere tante,

Nous avons receu vous lettres et en icelles deux supplications lesquelles escripvez estre presentees a vous. Nous navons parcydevant riens sceu dudit affaire et fort nous en desp(l)aist, car il est fayt sans quelque commandement de nous. Et aussy le remonstrer, sil plaise a votre noblesse, nous voulons incontinent et a diligence escripre a iceulx, quilz payent les gens et les contentent tellement qu'ilsz ne puissent avoir occasion deulz plaindre. Et

t.o. 104

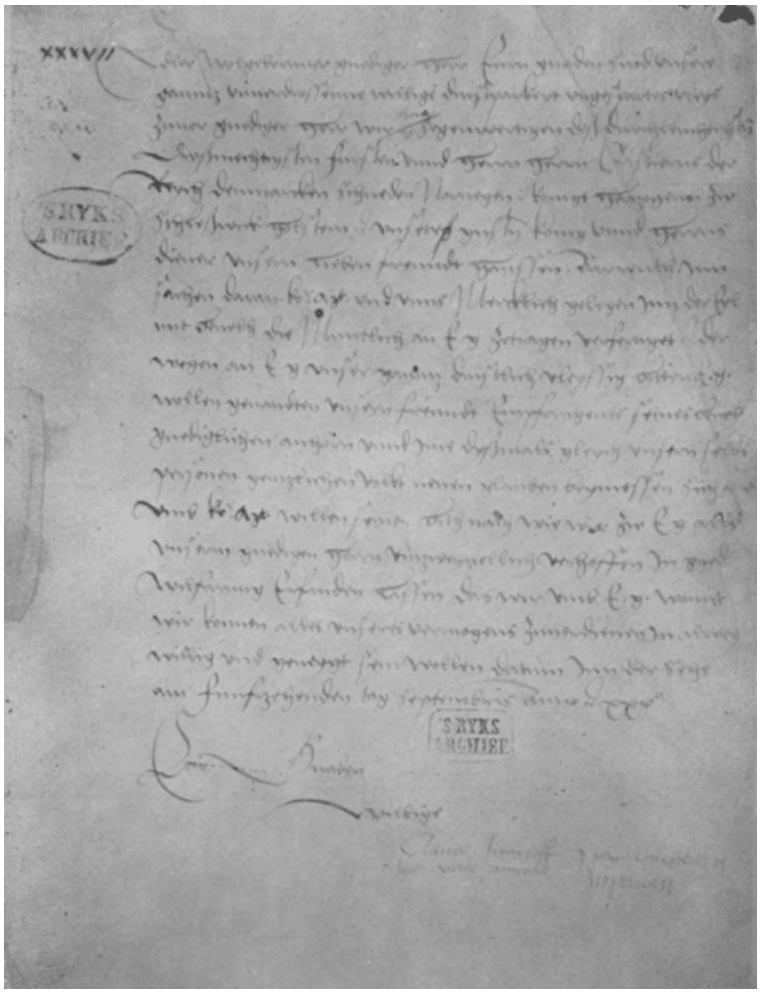

Brief van Claes Kniphof en Jörgen Stegentin. A.C.B. 1025.

Briefzegels van Claes Kniphof en Jörgen Stegentin. A.C.B. 1025.

touchant que escripvez que de nostre gouvernement et de nos gens escripverez a limperiale majeste, lequel de ce ne se contentera: ainsi ne scavons, treschiere tante, que nous avons riens fait dont ne voulons devant ladicte imperiale maisté et tous aultres princes et seigneurs de raison respondre et confesser; pareillement ce que nous serviteurs ont fait par nostre commandement. Mais silz font quelque chose de leurs voulentes de ce nous estans par vous advertys, voulons volentiers faire ce que droyt et raison requiert. Amiablement requerant et esperant votre noblesse ne souffrira que notre affaire soyt aultrement rapportee a limperiale maiesté que en verité sera trouvé. Aussy scet votre noblesse, que par deux foys avons a voz deputez descouvert nostre intension pour retirer nous serviteurs de la meer et requis de vous en faire rapport trouver en conseil aultre moyen, auquel vous vous pourriez aider de nous en bonne raison; nouz estions et sommes encoires content et prest de laccepter et y en faire nostre extreme debvoir tellement, que de droyt ne pourrons estre incoulpez. Et les batteaulx ainsi par bonneté arrivez povons bien souffvrir que tous les biens que y seront trouvez soubz leurs singe et marcke, pour lamour de vous, soyent restituez a ceulz ausquelz il sont prins, combien que de droyt ilz ne sont tenuz de le faire.

Requerant pour ce que vostre noblesse par ses lettres veuille recommander a l'imperiale maiesté nous, mon treschiere espouse et nous petits enffans, lequel faisant vostre noblesse comme une bonne mère, nous ferez singulier plaisir lequel serons tousiours obligez deservir devers vostre noblesse.

Donné a Lyre, le Xe jour doctobre lan XV^{c} et XXV.

Soubzsignee vostre bonne cousine et Chistiern.

Eenv. gelijkt. afschrift. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1031.

XXXII. 1525 October 7. Brief van de landvoogdes aan Lübeck ove rhet optreden van Claes Kniphof c.s.

Marguerite etc.

Eerzamen eerbaeren lieve beminde. Uwen briefven van den XXen Septembris lestleden innehaldende als dat een Claes Kniphoff met sijnen complicen uuyt dien poorten van onser administratie in den voirleden zomere ter zee oostwerts gezeylt zouden hebben, ende aldaer onder den naam off tytele van den coninck van Dennemarcke den gemeynen ganck ende cours van der

coopmanscepe geturbeert heeft, dat hij mit zijn rooff in den poort van der Goedereede gecommen ende ontfangen ware geweest, dat hij zijn rooff aldaer vercocht zoude hebben off die in bewaeringhen gestelt, dat men hem voirzien zoude hebben van victaillen, van harnasch, van volck ende des meer hij behouffde,

in grooten achterdeele ende preiudicie van U ende uwe geallyeerde ende vrienden, ende buuten dien tractaten met U gemaekt ende den briefven wij U gegeven hebben, ende bij denwelcken ghij aen ons begheert wij den rooff, bij den voirsz. Claes ende zijnen complicen gedaen, souden willen doen bewaeren tot behouf vanden ghenen diese behoorden ende den misdadigen ende hueren toestanders, hulpers ende fauteurs in desen scerp recht te doen ministeren, ende sulcx daerinne voerzien, dat zij hiernaer van gelijcken niet en attempteren, hebben wij ontfangen.

Waerup wij U te kennen geven, dat wij in Februario lestleden gehoort hebbende, als dat een meester Lambrecht, hem seggende secretaris vanden coninck van Dennemarcke, ende met hem desen Clays Kniphoff ende andere, in meyninge souden wesen ter zee te vaeren, sonder nochtans haeren meyninge te wetene, maer beduchtende des gebuert is, wij om daer toe te voerzien soo verre alst in ons was, hemlieden van wegen den keyser onsen heere ende neve tot diverschen reysen hebben doen verbieden, ter zee te vaeren ten waere bij bevele of wetene ende consente vanden keysere off den onsen, ende dat zij ons 't selve te doene ende 't achtervolghen solemnelijck gelooft ende gezwooren hebben ende dat de coninck van Denemarcke, den welcken wij alsdan daeraff spraken, ons toezyde, als dat hij daerinne naer onse begheerte voerzien soude.

Dat waer is, dat de voirsz. Claes ende sijne complicen de welcke mit den gallioen alleenlijcke ter zee gevaeren waeren omtrent Goedereade in de diepte buiten der havene mit vijf scepen ter oorloghen gestelt, binnen zeker tijts herwaerts zoo ons aenbracht was gearriveert zijn ende geanckert hebben, ende aen den bailliu ende die wethouders vanden Goedereede gesonden ende begheert hebben om geleyde binnen der stede te moghen sommen, dien goeden die zij in haere scepen hadden te vercoopen, ende victuaillen ende des zij gehoufden te mogen hebben.

Dat wij tselve gehoort, van standen aen aen den voirsz. bailliu ende wethouders van den Goedereede gesonden ende gescreven hebben, hen verbiedende ende allen ingeseten vanden voirsz. steden ende vant quartier daeromtrent alle conversacie ende communicatie mit Claes Kniphoeff ende zijnen complicen, daertoe scer-

pelicken ordinerende, als dat zij van hemlieden nyet coopen noch ontfangen en souden, noch hem voerzien van victaillen noch van eenigen dinghen, al op 't verbeuren van lijve ende goeden, ende het tselve hebben wij gescreven ende bevolen gehadt den heere van Bevren, admiral van den zee, ende den rentmeester van Zeelant, den marcgrave ende wethouders van Antwerpen, den heere van Berghen, den wethouders tot Amsterdam, ende anderen steden ende plecken aen de zee gelegen, daertoe, dat wij gehoort hebbende als dat eenige vanden ghenen die in de voirsz. scepen waeren sommels van hueren scepen te lande quamen, twee hondert knechten daerwaerts gesonden hebbe ende hen gelast allen den ghenen die zij van den voirsz scepen vinden souden waer het waere te vangen ende anders te traitteren als piraten ende zeeroovers.

Ende inschelijcx hebben wij gescreven aenden voirsz. heere van Bevres admiral ende aenden rentmeester van Zeellant ende hen scerpelijck bevolen, als dat zij al sulck getal van scepen van orloghe ende van volck opbringhen zouden, als zij behouffde, om de voirsz. vijf scepen ende die daer inne waeren, als piraten ende zeeroovers neder te werpen.

Ende dat tselve niet en heeft moghen gebueren, overmits dat die spaensche scepen ende groot getal vande scepen van desen landen naar Spaengen ende Portugal gezeylt waeren, ende dat het meest deel van den scippers ende anderen mannen van Hollant ende Zeellant inder zee ten harinckvanck waeren. Des ons herterlijck leet is geweest. Is oock waer, dat de selve piraten, tselve vernemende, deur heymelicke vrienden, hebbende zekere scepen vander stede vander Goude mit bier ende booter geladen fortsselinghen genomen ende 't bier ende de booter sonder die te betalen in hueren scepen gedaen ende ter zee gezeijlt zijn ende daer toe ons te bemoeijen in..... zijnde omtrent 't Vliet op den stroom vanden keijser, wesende eenen cravel, toebehoorende den burgers van Edam in Hollant mit groote goeden geladen genomen, gebuyt ende gepaert hebben.

Dat wij verstaen hebbende, dat sommighe vremde coopluijden hen geaventuert souden hebben dese vijve scepen zekere victaillen ende anders des zij behoufden te voeren ende eenige goeden daervoor van hen ontfangen, eenen skeysers secretarys gedeputeert ende die gesonden tot allen den principaelste steden van Hollant ende Zeelant ende 't Antwerpen ende elders in Brabant gesonden om informacie te nemen, wie die ghene zijn geweest die de piraten gevisiteert oft getroost hebben, ende wie eenige goeden

van hen ontfangen hebben. In meyninge off eenige bevonden zijn, die goeden te bewaerene tot behouf vanden ghenen die 't selve behoeren soude, hoe wel wij bemoyen, dat tselve des bevonden wert sobre wesen sal, mits dat dien piraten den cooper die zij hadden, twelck heuren meesten ende besten rooff was, behouden hebben ende mit heurlieden bij gebreck van coopluyden gevoert, zoo wij 't selve verstaen hebben van eenen denwelcken wij van heurlieden, om heurlieder secret te weten, ontogen hebben ende dat wij dien naevolgende een scip bij den voirsz. Kniphoff ende zijnen complicen gerooft ende vercocht eenen burgher van Hamburch hebben doen restitueren.

Daet wij den voirsz. Claijs ende sijnen complicen om de redenen boven verhaelt over allen desen landen hebben doen verclaeren ende condigen openbaer zeerovers ende piraten en doen gebieden, dat men tegens heurlieden ende alsulcken, waer men die vinden mocht, procederen soude ende daertoe duncken wij tegens hueren fauteurs te procederen ende de selve te straffen alst behoort.

Dat wij verstaen hebbende, dat die voirsz. zeerovers in meijningh zijn zouden int lant van den grave van Empde te zeijlen ende aldaer victaillen ende luijden te gecrijgen, aen den voirsz. grave van Empde gesonden ende gescreven hebben hem adverterende van des voirsz. is, ende aen hem van weghen den keyser versocht, als dat hij heurliedene gheen bijstandicheyt en dade, maer de selve als piraten ende zeerovers ende der K.M. rebellen ende allen goeden luyden vijanden aff soude werpen, waerup wij daghelijcx andwort verwachten.

Opdat ghijluyden bat weten ende verstaen moecht, dat onse meyninghen sulck sijn, soo consenteren wij U ende uwe vrienden ende geallyeerden, inden naem ende van weghen den keysere, den voirsz. piraten ende zeeroovers te volghen ende te prosequeren in allen poorten ende havenen van allen desen landen, overe de welcke wij administracie hebben, dat meer is, presenteren wij U daertoe inden name ende van weghen als boven alle hulpe ende bijstandicheyt, want wij anders niet en soucken, noch en begheeren, dan dien vrientscap ende communicacie vanden coopmanscepen ende daertoe die gemeyn navigacie over allen zijden te onderhouden, dewelcke van ouden tijden tusschen Uluyden ende uwe geallyeerden ende vrienden ende den ingeseten van desenn voirsz. landen geweest is, soo wij per Herman van Zuyderhuysen doctor gedeputeerde ende ambassator vanden K.M. bij U wesende int antwoordt op den artyckel, ghij hem gegeven hadt om ons te senden, breedere gescreven hebben, soo

wij al noch scrijven om U tselve van wegen der K.M. ende den onsen te verclaeren ende te seggen.

Waerup ghij U verlaten ende vast betrauwen moecht.

Eersame ende eerbaere lieve beminde etc.

Gescreven tot 'sHertogenbossche, den VII^{en} dach Octobris A^{o} etc. XXV.

Marguerite.

(Adres:) Den eersamen ende eerbaren den overraden ende Raden der K. Stadt van Lubeck onsen besunderen goeden vrienden.

Minuut. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1029.

XXXIII. circa 1525. Brief van de magistraat van Antwerpen aan Koning Gustaaf van Zweden over het geweld en de schade den Antwerpsen schipper Corijn Jacobsz aangedaan.

Alder doerluchtichste ende aldermogenste vorst ende heere,

Wij gebieden ons in alre reverencien tot uwer coninclijcker weerden, der welcker sal believen te wetene, dat ons zeere clagelijcken te kennen gegeven hebben: de huysvrouwe Corijns Jacobsz. scippers ende ingesetene poortere deser stadt van Antwerpen ende Aerdt van Zierczee oic poirtere ende stierman van desselfs Corijns scepe ende voorts de deken, geswoerne ende ouders vanden scippers-ambachte alhier, hoe dat inden voirgen somere omtrent sint-Jans-Onthoofdinge de voirsz. Corijn met zijnen stiermanne ende bootsgesellen geseylt es met zijnen scepe van hier t' Antwerpen geladen met des coopmans goeden sommige van Dansicke sommige van Lubeke toebehoorende. Ende comende onder den Borrenholm omme aldaer midts grooten tempeesten ende storme vander zee heur scip ende goeden te bergen stille liggende op zijnen ancker, sijn met eenen boote XV oft XVI gesellen uuyt een jachte, dwelck omtrent hemlieden liggende was, aen des voirsz. Corijns scip gecomen ende verstaende dat een scip van Antwerpen was, begheerden zij een vat Jupenbiers. Daerop de voirsz. Corijn antwoorde, dat hij gheen bier en hadde, dat hij derven mochte; presenterende ende gevende nochtans goetwillichlijcken t'etene ende te drinckene van alle tghene des hij hadde, vragende henlieden van waer heur scip was. Daerop de sommige antwoirden: van Coppenhage ende de scippere van Lubeke; seggende voorts: ‘Zijt nyet vervaert, wij willen morgen vroech te Coppenhage na huys met U varen’, alsoe uuyten scepe vertreckende, danckende den

scippere van sijnder chieren. Midts den welcken de voirsz. Corijn ende zijn geselscap hem rustelijcken tot repose gevuecht hebben, stellende een wake. Ende omtrent der middernacht zijn die van den voirsz jachte kennisse ende conde hebbende van den voirsz. scepe met heuren voirsz. boote ende jachte, achter ende voer met geschutte gefourniert wesende, aen zijn scip gearriveert, alle gereetscap makende omme tselve scipte invaderen ende intenemen. Dwelck de voirsz. wake, midts den geruchte vanden watere ende scepe gewaer worddende, den scipper ende alle dander volck geweckt heeft. Maer eer zij op waren, sijn die vanden voirsz. boote ende jachte int scip gevallen, den scipper hande ende voeten bindende ende alzoe in zijn coye worpende, overvallende ende slaende denselven, ende insgelijcx alle danderen daer inne wesende, seggende: ‘Ghij zeeroever, wij selen U tot Borrenholm opt slot vueren’. Ende naderhant 't voirsz. scip gemant hebbende, de seylen overeynde gestelt ende alle overhandt hebbende, dreyghenden hen over boort te worpen, nyetjegenstaende de voirsz. Corijn daer te voren ende te dier tijt vercleerde hem te wesene ingesetene poortere van Antwerpen, dienende den goeden cooplieden, presenterende oic te thoonen goet bescheet met onsen brieven, dat wij, wiens ondersaten de voirsz. Corijn ende zijn gesellen waren, tsegens egheene princen heeren oft vorsten in allen dien landen eenige oorloge hadden ende alsoe tonrechte henlieden efforceerden van live ende goede te beroevene. Daerop bij henlieden geantwoirdt weerdt: ‘Dat wij doen, is uuyten name des Raids van Lubeke, ter saken des dat ghij den verdreven coninck onderhoudt van vitalien, provianden ende andere dingen, daer mede hij ons grootelic beschadicht’. Ende aldus voortseylende ende latende den wech van Borrenholm, hebben zij 't voersz. scip omtrent sint-Michielsmisse gebracht tot Calmaer afdoende 't vaenken, opdat vanden scepen van Rostic, Besont, Breemen, desen ende anderen landen (dier daer vele gehavent lagen) nyet bekent zouden worden; brengende den voirsz. scipper ende zijn volck voer den oversten van Calmaer, die den selven egheene audiencie geven en woude, noch consenteren te communiceren oft te spreken metten scippers, die daer inde reeden lagen, ofter iemand geweest hadde die henlieden verborcht hadde, hoe wel zij insgelicx presenteerden den selven onse voirsz. brieven te laten oversien, verhalende oic de sake van heuren aentaste ende gevanckenisse als voeren: ‘omdat ghij den verdreven coninck etc.’ Ende na dese woorden den voirsz. Corijn zeere deerlijcken ende onmensschelijcken in eenen kelder ge-

worpen een maent lanc duerende, als dat nyemand van buyten den slote met hem spreken mochte. Ende bynnen middelen tijde hebben L oft LX gesellen vanden voirsz. jachte alle der scippers zijnder gesellen ende der andere cooplieden goeden gespolieert ende tgene des zij inde voirsz. scepen vonden gepaert ende gedeylt, denselven noch habilimenten, noch provande latende ende, dat meer is, hier en boven hen gedwongen bij dage te arbeyden, alderhande goet tsegensberchs op 't slot te dragen, zeer groot ende zwaer van gewichte wesende ende alsoe gewrocht hebbende, wederomme in de voirsz. kelder gesloten, onderhavich van alderhande vuylicheyt. Stellende den voirsz. scipper, aldus berooft zijnde van allen zijnen goeden, tot ransoene van vijf oft seshondert gouden guldenen. Welcke saken inder manieren voirsz. geschiet te zijne ons de stierman, diet ontloopen is, verclaert ende geaffirmeert heeft.

Ende want, alderdoerluchtichste ende aldermoegende vorst ende heere, dese voirsz. Corijn ende zijn gesellen zijn onse ingesetene poorteren ende alle tgoet des zij bevracht hadden cooplieden van Lubeke ende Dansicke toebehoort, sunderlinge oick gemerct seker tractaet tusschen Uw C.W. ende desen landen gesloten is geweest, daer bij allen cooplieden van beyden zijden georlooft is vrijlic over ende weder met heuren scepen ende goede te seylen ende onse voirsz. poortere noch zijne gesellen tsegens den voirsz. landen oft steden van derwaerts over egheenssins yet geattempteert heeft wesende ten achterdeele van den selven, maer ter contrarien den cours ende treyn van negociatien ten orbore ende proffijte van beyden zijden gevordert, doe eest dat wij aen Uwen C.W. scriven zeer oitmoedelic biddende, der selver uwer C.W., ten onderhoudene vanden voirsz. tractate ende den gemeynen course van coopmanscapen, huer verneederen wille te scickene aen die van Calmaer voirscr., dat zij onsen voirsz. poorters costeloos ende schadeloos ontslaen uuyten hachten ende hen restitueren syn scip ende voorts zijne ende alle der anderen cooplieden goeden, daer ane uwe C.W. onsen voirsz. schamelen poorters een sake van ontfermherticheyt doen sullen. Ende willen na onsen vermogen uwe C.W. ende hueren ondersaten altijt in alder danckbaerheyt heure affairen ende negotiatien helpen avanceren ende vermeerderen, kenne God almachtich die uwe C.W. lange gespart in salicheden.

Gescreven etc. Aldus ondergescreven uwer C.W. goetwillige vrienden
Burgemeesteren, Scepenen ende Raide van der Keyser-

lijcker stadt van Antwerpen. Ende opten rugge desselfs: Den duerluchtichsten ende grootmogenste vorst ende heere Gustaff etc. der Zweeden ende Gotten gecoren conninck onsen goetgunstigen heere.

Eenv. gelijkt. afschrift. Alg. Rijksarchief. A.C.B. 1037.

XXXIV. Steffen Kempe's lied van Claes Kniphof.

Onder de liederen over Claes Kniphof neemt dat van Steffen Kempe, een Hamburger Franciscaner, die na de Hervorming predikant aan de St Catherinakerk werd, een bijzondere plaats in. Kempe heeft als biechtvader Kniphof in zijn laatste dagen bijgestaan en is daardoor in de gelegenheid geweest de details van de strijd bij Greetsiel te vernemen uit de mond van de hoofdpersoon van ons verhaal. Duidelijk blijkt ook, dat Kniphof het rechtsgeding en dus zijn leven verloor op grond van de brief van Margaretha van Oostenrijk.

Op treffende wijze worden wij verplaatst in de gemoedstoestand van de jonge Kniphof, die, geplaatst in een onoplosbaar conflict tussen zijn plicht als dienaar van Christiaan II en het geldend recht, zich gewillig overgeeft aan het hem beschoren lot.

Ondanks de dramatische stof ademt het gehele lied een fijne geestelijke atmosfeer en we kunnen ons denken, dat het zich op één van de gevoelige naamloze 16e eeuwse melodieën goed liet zingen - ik denk b.v. aan de wijs van Pater Brughans' 'Ik wil mij gaan vertroosten.'

Het leek mij gewenst de moeilijk bereikbare tekst, voorzien van enige verklarende aantekeningen, hier opnieuw af te drukken.

Knijphaves leet

1

Hamborch, du gude stede, grote Ere bystu werth,
Gar lef wer dy de Frede, blefestu man ongeszerth.
Hadde Knyphof so gedan, -
Wol kan Gades Rychte vorstan? -
He wer noch wol vorhanden, de fyne yunge Man.

2

Godt en kan 't nycht liden, dem Armen valt he by,
He mut syck yo erneren, wo grymmych de Vyent ook sy,
He scuwet dat Water nicht,

Mochte he yn Freden slycht
Syn Arbeyt vullenbringen, mid drog et ock gar[1] altes[2] nicht

3

Dat kan de Gyr nicht dulden, vorsocht dat mannychfolt
Up dat se tho syk brynge beyde Sulvergelt und Golt.
Se socht so mennygen Orth.
So kumpt de Homot vorth,
Dewyl de Stede vorderven; de Herscop socht se dorth.

4

Daryegen syck yo mot scarpen dat swert, bevalen hoch
Den Oversten to bescermen des Armen syn Gevoch[3]:
Recht so dar heft gedan
De wyse Radt ersam
To Hamborch vaste beseten; dat Ruchte se dar van han.

5

De Kopman worth genamen uth welken Orde he quam.
Hamborg blef ungewarnet und wuste nergen van.
Ere Scepe se leten utfaren
Se hadden dat lever entbaren.
Se nenen Frede funden, sunder Leth, Noth und Scaden.

6

Dat klagede de truwe Kopman und bat des Schwerdes Recht.
De Radt dat erentfast annam, he sende ut scyp und Knecht;
Twe Boyers wol bemant
Se vorden aver Se und Santh
De Seerover flytych to soken, de quemen en yn de Hanth.

7

1) Draagt vrucht.
2) Altoos.
3) Genoeg.

Veer scepe, genant Kraffele, hadden enen Ammeral,
De anrep Gades starke, udt bevel en alle wol.
Se gyngen to Scepe henan,
Se wolden an den Man,
Myt Knyphof wolden se ryngen, se quemen al daran.[4)]

4) Recht.

8

Int Yar vyfundtwyntich und vyfhundert, des 3 Dages October
Al na dem Nygen Werke se quemen korth aldar.
Wor Knyphof mochte syn,
Deden se alle vragen dar,
Se wolden an em wesen myt alles Levendes Var.

9

De Emse wort en gewyset, se quemen drade[1] daran
O Knyphof, yunge Knape, du quemest dar nummer van!
De starke Gallyon,
Der Slangen[2] vele und Kartouwen
Mochten Dy nycht mer baten. Se grymmeden we de Louwen.

10

Do he der Hamborger Scepe van verne sach kamen an,
Syn Volck rep he tosamen, he wolde varen darvan.
Doch horde he ohren Radt,
De ohne doch nychtes bate:
He scolde belyggen blyven und scolde se wol lathen..

11

'Idt synt men Appelscuten. Worvor wyl wy vorzagen?
Dat kumpt vor Heren und Forsten, vor en wy synt geslagen,
Wij wyllen de Scande nycht,
Wij wyllen ons weren rycht
Und sceten se tho Grunde myt klener Arbeyde lycht'.

12

'Hey! frysch wyl wy ydt wagen,' sprack Knyphof 'fayer Moth!
Eyn yder syne Bussen lade to sceten lam und doth'
Idt wort so balde vorkert,
Grot Yamer wort dar vormert.
Davyd sloch to der Erden den Resen onververth.

1) Snel.
2) Serpentinen, slangen: geschut met lange loop.

13

De Boyers weren de ersten, se scoten also scarp,
Dat Knyphof syck vorverde, eyn Loth edder ver utwarp.
Se menden 't erentfast,

Ydt was en füryg Hast
De Gallyonen to wynnen, eyn faster starker Gast.

14

Dar na kort Scypper Passeval syck draggede[1] an de Gallion.
He scoth so mennych Lode, ydt mochte eme noch nycht don.
De Dragge quam darvan;
Scypper Kol quam wedder an.
He wan de Gallyonen myt Hulpe der Boyer an.

15

Vrysch wort Knyphof syn Herte, do de Ammeral van em quam.
He sprack ane yenyge Smerte: Oren Ammeral synt wij quit,
Dat ander Kraffel kumpt uns an,
Dat Kraffel up dem Sande deyt uns nyt,
Wij hebben dut ene man vorhanden, dat schal uns syn yn korter Tydt.'

16

Darum eyn yder hebbe syn Were klar. Dat segge yck yuw apenbar,
Wan he bordet, so enteret. Unse schal et syn dat se et werden war',
Do im an quam scypper Kol,
He scot myt klenem Scutte dwal[2].
Myt Haken und myt Roren let he dar vele sceten dal.

17

Se scoten yn der Ankumpst wol dortich Man to Dode.
Do de anderen dat segen se wolden enteren van Node.
Se lepen van baven dal;
Et bevel em nycht al likewol.
De Hamborger quemen yn den Gallyon so mennych yung Knape stolt

18

1) Dragge: enterhaak.
2) Door elkaar.

De Flegende Gest und Berduner nycht lange se helden vor.
Clawes hasse so wol gerustet, he scot so scarp herdor.
Dartho eyne klene Yacht

Genamen myt rynger Macht,
Bynnen Hamborch synt se geforet, bynnen Bomes[1] al gebracht.

19

Rode Clawes wort dorchgesteken[2]; der Vangen eyn bose Tyranne,
Eyn Borgermeister van Kopenhagen; eyn Schylt blef dar to Pande.
Benedyct van Anevelde
Dorch scot eyn Bussen Klot[3]
Dat em syn Ingeweyde Uthflot und ock syn Bloth.

20

O Knyphof, kone Herte, wo swack wort dy de Mot,
Do du so vele Manne segest sceten und slan dot!
De Anxt de yagede dy
To enem Kryger fyn,
Dem du dy fangen gevest: he sparde dat Levent dyn.

21

He sprack: ‘wat ys dyn Name, o Kryger fyn und stolt?’
‘Ick byn dat Hovet der Scepe, mijnen Levende sy yo holt.
Den Boszmanns melde my yo nycht,
Yck krijge anders de Yicht!
Gyf my enen fromden Namen, den wyl yck horen lycht’.

22

Grot scryen men horde ropem aver Knyphof, wor he wer?
De scarpen Swerde de sneden al dorch de Herten seer.
Geseen ys he tohant,
Yedoch blef he onbekant.
Dat scach yn ryngem[4] Klede, dar men ene mede strydende fant.

1) Binnen de afsluitboom.
2) Dit is niet juist: Rode Klaas ontvluchtte.
3) Kogel.
4) Gering, nederig.

23

Godt wolde en fristen und sparen, derhalven idt em so gynck.
De Lode toreten de Mouwen[5)] dat Lyf doch nycht entfynck.

5) De kogels doorzeefden de mouwen.

Se scoten an em mis,
He blef gesunt und und frysch.
Godt wolde en salych maken, he straffede syn sundyg Flysch.

24

He wordt gevangen faste yn Dytmer Kols syn scyp.
Idt was em sur geworden bovan aller scepe Lyth.
He bot em byllych Ehre,
Sath Eten gaf he ohme,
Na Hamborch vorde he ene myt groter Froude hen.

25

Des 22. Octobris, eyn Sondach scon und klar,
Dar nu dat Mylrendor ys[1)], wordt yngebrocht myt Scar
Eyn hundert und twe und sostig Man
De Hovetman trat voran
Twysken twen Haveluden, twe stolte Eddelman.

26

An 't Radhusz worden geleydet myt Pypen und mit Trummen,
Darna yn Torne gesetted, gevangen und gebunden.
De Spete und Hellebarden
Mosten se alle Stunde waren.
Idt weren starke Manne, gar systygen hadden se geraden.

27

Den Wynser torne henup gynck
Clawes Knyphof wyllych;
Is yn den staken slaten, dar lach he duldychlich,
Bewenede sine sunde vor.
Syn Elende scouwede he dar.
Unheyl ys Forsten Truwe, des wort he dar wol war.

28

1) Millernthor.

Des 25. Dages des vorgenanten Mantes
Vort wort he int Gerichte; vele Wort lepen up der Ban.
He wort geclaget an
Vor enen seerover Man.
Entsculdygen he syck konde, dat Wort men em wol gan.

29

Synem Heren hadde he gedenet, sprak he myt groter Tucht.
He hadde syne Brefe vorsegelt, me scolde se bryngen ynt Lycht.
Myt des Keysers Willen und Gnaden
Hadde he de Fyende namen.
O Knyphof, truwe Dener, dyn Blot moste dat betalen!

30

Uth Fruwen Margreten Breve ys he eyn Serover kanth.
Warscuwen he nycht dede, eyn Fyent der Stede und Lanth.
Des wort eyn Ordel geven
To doden syn yunges Leven,
Men scolde Knyphof koppen. De Jungelyng wort dar beven.

31

Eyn Wort wort em gegunnet. Dat Ordel was gesecht.
'Warscuwen my nycht temet, yck byn eyn scamel Knecht.
Dem Heren dat behort,
My yo nycht des geborth'.
De Rede was vorlaren; yn den Torne wort he geforth.

32

Enen Bychtvader let he halen, van weme he Leren konde han.
He sach syck gar vorlaten, den Godt mochte em entstan.
He belevede Gades Wort,
Dat was syn enyge Trost.
Des gaf he syck tofreden und quam to guder Rust.

33

He sprack uth Herten Grunde: 'Yck byn noch unvorlaren.
Dem Heren dut behaget, ydt scolde my wedderfaren.
De Gnade ys my behot,
Yck vole[1)] enen gnedygen Godt,
De hyr mijn Flysch wyl straffen, dat yck nycht achte syn Bodt'.

1) Voel, ondervind.

Dat wyl yck duldych lyden und wor't ock dusentvolt mer.
Het wert syck myner erbermen de truwe Godt und Her.
Myt Frouden yn den Doet.

Wyl yck yn Frygmoth gan.
Ick denke an Christi rode Blot, daryck Vorgevinge ynne han'.

35

'Des wyl yck truwlyck loven und beger dat Sacrament
Dar hebbe yck groter Vorwyssyng, yck arme sundyge Vent,
Der godtlyken Gnedycheyt,
Der ewygen Salichheyt.
Darum yck wyllich wyl starfen, vorachten de Bytterheyt'.

36

Des druttygen Dages Octobris, vro Morgen an den Dach
De Rychter syck em benalede[1)] tor stede, dar he lach.
Syne Hende em streckede tho.
Syn Herte was also vro,
He trat gans yllych dale tor Stede des Dodes tho.

37

Vrysch gynck he dorch de Straten so unversageden Herten,
Men sach noch yenych Teken des Dodes bytter Smerten.
Idt yamerde so mennygen Man,
De dar merkede even an,
De Gedult, Tucht und Sede des yungen Capitan.

38

Vor Sunte Katrynen Kerken quam hij myt groter Scar.
Dat Sacramente Christi wort em gebrocht aldar.
'Vor my dyn Blot utgotest,
Sy gnedych, o Jhesu Cryst!'
Sprack Knyphof openbare myt Hertens Frede und Rust.

39

1) Naderde.

De Dot syck em benalede. De Stede quam he neger[2],
Men sach dar Gades Gave. De Dult[3] en konde nycht hoger.
Vorlatynge[4] he dar bat
Alle syner Myssedat.
Dat strenge Swert des Rechtes yn Dult entfangen hat.

2) Nader.
3) Geduld.
4) Vergeving.

40

Den Doth heft he vorwunnen dorch Starckkeyt Gades Gnaden,
Dat Recht heft ene gedrungen, doch heft he nycht vorlaren.
Dat Swert syn Levent nam,
Syn Sele by Gade quam,
Olt vyf und twyntych Yaren, eyn yunger sconer Man.

41

Hamborch, du Gade danke! Van em ys dy de Segen.
Unrecht kan he nycht lyden: ydt heft ock nummer Degen[1)].
Gy Serover alle gar,
Scuwet Gades Torne var,
De dar myt Ernste wyl reken yuwe Sunde by enem Har.

1) Gedijd (of gedeugd).

Een onbekend drama van katholieke zijde over de moord op prins Willem i
Medegedeeld door Dr B.A. Vermaseren

Een van de vele humanistische dichters uit de Waalse gewesten van de tweede helft der 16e eeuw, is de vrijwel onbekende auteur, die zich verborgen heeft achter het grieks-latijnse ‘Panagius Salius’. De Atrechtse pastoor-geschiedschrijver Ferry de Locre (Ferreolus Locrius 1571-1614) heeft aan het nageslacht een kostbaar cataloogje van Salius' geschriften medegedeeld; daaraan voegde hij toe dat de schrijver ervan afkomstig was van St. Omer, hetgeen vrij overbodig was, daar men het op de titelbladen van 's mans opera vermeld kan vinden. De bekende biograaf Valerius Andreas nam in 1623 vrijwel ongewijzigd Locrius' gegevens over, ter aanvulling erbij vermeldend, dat Panagius een ‘poeta ingenii excellentis et judicii supra poetarum vulgus’ was, die overleed op 28 Januari 1595[1].

De 19e-eeuwse historicus H. Piers weet in zijn levens van beroemdheden uit St. Omer nog enige bijzonderheden te geven over Salius - ook wel Toussaint Sailly of Du Sel geheten - daar hij zo gelukkig was enkele van zijn geschriften in handen te krijgen. Uit zijn onderzoekingen blijkt dat Du Sel in een ons onbekend jaar, dat echter rond 1549 moet liggen, het levenslicht heeft aanschouwd. Zijn jeugd bracht hij door te Amiens en Angers. Later vestigde hij zich te Parijs, waar hij de beroemde Schot George Buchanan leerde kennen[2]. Hier voorzag hij in zijn

1) F. Locrius: Chronicon Belgicum ab anno CCLVIII ad annum usque MDC continuo perductum. Tomi tres. Atrebati... MDCXVI, 692; V. Andreas: Bibliotheca Belgica. Lovanii 1623, 710. Wat anderen na hem schrijven, is steeds letterlijk hetzelfde.
2) H. Piers: Biographie de la ville de St. Omer. St. Omer 1835, 68-70.

onderhoud door op te treden als leraar aan het Collegium Becodianum, een onderdeel van de Universiteit. Men kan dit afleiden uit een verzameling 'Orationes', welke hij in 1589 in de Franse hoofdstad bij wijze van letteroefening het licht deed zien[1]. Genoemd college was in 1353 gesticht voor een aantal beursstudenten, afkomstig uit het diocees Terwaan en wel uit het niet aan Frankrijk onderworpen gedeelte van Vlaanderen. De bursarii moesten aangewezen worden door de abten van St.-Bertin bij St. Omer en van Mont-Saint-Eloi bij Atrecht, hetgeen kan verklaren dat Salius daar onderricht gaf. Men onderwees er, zoals op al zulke inrichtingen, de verschillende vakken van de Facultas Artium[2]; Panagius doceerde de klassieke letteren.

In hetzelfde jaar 1589 publiceerde Salius een bundel 'Varia Poemata', welke zo zeldzaam is geworden dat hij niet eens in een der talrijke en goed voorziene Parijse bibliotheken is terug

1) Panagii Salii Audomarensis Orationes. Ad reverendum plurimum atque observandum religionis antistitem Vedastum Grenetium, religionis Syhtiensis seu Monasterij D. Bertini Abbatem dignissimum. (Drukkersmerk) Parisiis, Ex typographia Dionysii à Prato, via Amygdalina, ad Veritatis insigne. 1589. 8° 91 blz. Aanwezig in het British Museum te Londen. Op blz. 1: 'Ad Parisienses Oratio I de suo ingressu in scholam Parisiensem et Becodianam'. Op blz. 22: 'Oratio II habita comitiis rectoriis pro aede D. Juliani cum quadrumvir esset de rectore eligendo'. Op blz. 70: 'Praefatio habita Parisiis cum librum tertium Aeneidos explicare aggrederutur. De optimo genere poetarum'.
Ik heb voor dit en de volgende te bespreken werkjes een inhoudsopgave ter beschikking, welke mijn broer M. Vermaseren, litt. class. drs., heeft willen vervaardigen door tijdens een kort verblijf te Londen in September 1946 twee dagen van zijn kostbare tijd op te offeren. Hij heeft bij die gelegenheid ook het hele drama overgenomen, dat hierachter wordt gepubliceerd. Zonder deze buitengewone hulp zijnerzijds had dit artikel niet geschreven kunnen worden. Daarom stel ik er prijs op, om hem vanaf deze plaats mijn hartelijke dank te betuigen.

2) Zie over het Becodianum, aan welks hoofd een rector stond, C.E. Bulaeus: Historia Universitatis Parisiensis... IV (Parisiis... 1668), 327 en VI (Parisiis... 1673), 381. In de Varia Poëmata (135; 142) wenst Salius twee Universiteitsrectoren geluk, nl. Petrus Gualterus Bellovacus (uit Bailleul) en Jac. Marius d'Ambroise Arelatensis (uit Arles), die resp. in 1588 en 1587 hun ambt bekleedden (Bulaeus, t.a.p., VI, 980; 981).

te vinden[1]. En juist dit boekje, waarvan heden ten dage alleen het British Museum te Londen een exemplaar bezit, is voor Nederland van belang, omdat het 't drama bevat over de aanslag van Balthasar Gerards op de Vader des Vaderlands, dat hierachter besproken en afgedrukt zal worden.

In 1591 schijnt Salius evenwel in zijn geboortestreek terug te zijn. Hij liet toen te Dowaai een groot episch werk verschijnen onder de titel: 'Vedastiados seu Galliae Christianae Libri Quinque'[2]. Uit de keuze van het onderwerp, nl. de prediking van St. Vaast, eerste bisschop van Atrecht, en uit de vele inleidende vriendengedichten kan men besluiten dat de schrijver zich op dat moment bewoog temidden van de humanistenkringen van de Artesische hoofdstad, waarmee hij trouwens het contact nooit geheel verloren had[3]. De belangrijke historicus Philippus Meyerus en diens vader Antonius Meyerus alsmede de toenmalige officiaal van het bisdom Kamerijk, Frans Moschus, en de geschiedkundige Andreas Hoius - om enige namen te noemen - hadden het niet beneden hun waardigheid geacht om epigrammen en anagrammen ter verwelkoming te leveren. En Salius zelf had zijn gedicht opgedragen aan Jean Sarrazin, de abt van het oude St. Vaastklooster te Atrecht, de bezieler van de Waalse geleerden in de zuid-westelijke Nederlanden.

1) Panagii Salii Audomarensis Varia Poemata. Ad illustrissimum Principem, Ducemque invictissimum Alexandrum Farnesium Ducem Parmae, et Placentiae etc. Philippi Regis catholici in Belgio praefectum. Poematum numerum et nomen sequens pagina indicabit. (Drukkersmerk) Parisiis, Ex typographia Dionysii à Prato, via Amygdalina, ad Veritatis insigne. 1589. 8° 148 blz.
2) Panagii Salii Audomarensis Vedastiados, seu Galliae Christianae Libri Quinque ad amplissimum et reverendissimum Patrem Ioannem Saracenum, senatorem regium, Abbatem S. Vedasti etc. patronum suum benignissimum. (Drukkersmerk) Duaci, Ex officina Iohannis Bogardi, Anno CI□I□XCI. 8° 146 blz. Op de keerzijde van het titelblad een gravure van de auteur. Het boekje is aanwezig te Londen.
3) Zie daarover B.A. Vermaseren: De katholieke nederlandsche geschiedschrijving in de 16e en 17e eeuw over den opstand. Maastricht 1941, 154 vlg. In 1588 plaatste Simon Ogier (Ogerius) een gedichtje op hem in zijn bundel 'Irene et Ares' (zie F.v.d. Haeghen: Bibliotheca Belgica... IIe Série, i.v.). Ogerius was wel de meest beroemde dichter uit het Atrechtse milieu; hij was afkomstig van St. Omer, waar hij ook overleed. Volgens Piers stierf Salius in Atrecht.

Inhoud en vorm van de ‘Vedastiados’ zijn interessant genoeg om er even bij stil te staan. De auteur begint zijn geschiedenis-in-versvorm met het verhaal van Clovis' bekering. Na de bekende slag tegen de Alemannen ontbood de zegevierende Frankenkoning de priester Vedastus bij zich en vertelde hem hoe hij vóór de strijd op aansporen van zijn echtgenote Clotilde en bewogen door de dood van zijn enige zoon, de gelofte had afgelegd het katholieke geloof te zullen omhelzen indien hem de overwinning ten deel zou vallen; de uitkomst van het gevecht zelf was onzeker geweest totdat hij Christus had aangeroepen, waarna hem het overwicht was geschonken. En nu dan verlangde hij te horen hoe Vedastus over de goden dacht. Hierop zette de man Gods hem de christelijke leer uiteen en hield hem voor dat God één, eeuwig, onsterfelijk, oneindig goed en almachtig is; zonder misverstaan te kunnen worden verwierp hij de oude goden en wees op de oorzaken van de afgoderij en de veranderlijkheid daarvan; daarentegen was de christelijke leer van Adam tot Christus, die de vervulling er van was, onveranderd gebleven. Door zulke argumenten werd Clovis overtuigd; na het onderricht bekeerde hij zich.

Nadat de vorst, aldus het tweede boek, te kennen gegeven had dat hij het geloof van Vedastus aanvaardde, verscheen hem 's nachts Christus Zelf aan het Kruis om hem de oriflamme, de heilige strijdvaan, te schenken. Toen Vedastus dit vernomen had, greep hij de gelegenheid aan om zijn nog ongedoopte koning een en ander te vertellen over de wonderbare kracht van het Kruis en over de historie van Constantijn de Grote, die eveneens van een soortgelijke verschijning getuige had mogen zijn. In navolging van de Romeinse keizer nam toen ook Clovis het Kruis als veldteken aan. En ziet: al aanstonds won hij een oorlog tegen Verdun, welks inwoners hij op de smeekbeden van de priesters Euspicius en Vedastus spaarde. Laatstgenoemde genas toen voor de ogen van het hele leger een blinde en voorspelde dat de Franse koningen in de toekomst een keelziekte alleen door handoplegging zouden kunnen genezen. Na al deze gebeurtenissen trok het leger naar Reims, waar Clotilde en Remigius Clovis tegemoet kwamen. De koning hield bij de ontmoeting een redevoering waarin hij zijn edelen aanspoorde om evenals hijzelf het Christendom aan te nemen, waarna hij door Remigius werd gedoopt en gezalfd.

In het derde boek verhaalt Panagius hoe Vedastus bisschop werd van Atrecht. Eerst kwam een kluizenaar de zoëven gedoopte

vorst bezoeken met een schild in de hand waarop gouden leliën stonden afgebeeld. Onder de verklaring door Christus zelf gezonden te zijn, overhandigde hij het schild aan de koning, die hierop de leliën als zijn wapen aannam. Remigius, die getuige was van deze wonderbare gebeurtenissen, gevoelde zich hierdoor geïnspireerd en voorspelde Frankrijks komende 'fata'. Na deze aanhoord te hebben vertrok Clovis, Vedastus aanbevelend in de gunst van de aartsbisschop van Reims. Nauwelijks was de koning weg of God zond de engel Raphael om aan Remigius te bevelen Vedastus tot bisschop van Atrecht te verheffen. De nieuwe kerkvorst begaf zich weldra op weg naar zijn diocees, waar hij bij aankomst een blinde en een lamme genas. Hij vond evenwel zijn stad platgebrand en verwoest door de Hunnen: een grijsaard kwam aan de zojuist aangekomen herder het droevig relaas van de doorleden barbaarsheid vertellen. Dank zij echter de energie van St. Vaast werd de stad snel herbouwd en kon spoedig de kerk van Onze Lieve Vrouw worden ingewijd. Vervolgens (aldus het vierde boek) regelde de heilige het bestuur der stad en vervaardigde wetten, terwijl hij tevens voor zichzelf een cella, het begin van zijn klooster, liet bouwen. In een droomgezicht verscheen hem kort daarna een engel, die hem de groei van zijn stichting voorspelde en alle abten en hun daden tot aan Jean Sarrazin opsomde.

Het vijfde en laatste boek heeft Salius bewaard om de eigenlijke geloofsprediking van St. Vaast te schilderen. Volgens zijn verhaal kwamen gezanten uit het gebied van Bailleul de heilige man verzoeken om naar hun streken te komen. Op weg daarheen ontmoette de bisschop een oudgediende van Clovis, die hem vroeg hoe hij het beste zalig zou kunnen worden. Vedastus ried hem aan om een hospitium voor de armen te bouwen; slechts met tegenzin gaf de krijger toe, nadat er eerst een wonder was geschied. Na overal in de zuidelijke gewesten het geloof te hebben verkondigd, vertrok Vedastus weer naar Parijs waarheen Clotilde hem ontboden had. Hij kwam daar aan vlak na de dood van de H. Genoveva en moest de voormalige koningin over het smartelijk verlies troosten. Na de begrafenis van de heilige jonkvrouw, bezocht Vedastus nog koning Clotarius om zich vervolgens in zijn klooster terug te trekken.

Als historisch verhaal heeft de 'Vedastiados' een aparte bekoring, wegens de naïeveteit waarmee de legenden rond het ontstaan van de oriflamme, de 'geneeskracht' der Franse koningen, de bekering van Clovis, de aanstelling van St. Vaast

tot bisschop van Atrecht, enz. verhaald worden. Het werk doet daardoor echt middeleeuws aan. Maar aan de vormgeving kan men de zestiende eeuw terugkennen. Salius had een bijzondere voorliefde voor Vergilius (zie blz. 122 noot 1) en men hoeft van deze Romeinse dichter geen buitengewone kennis te bezitten om met één oogopslag zijn invloed waar te nemen: de zgn. voorspellingen van Remigius over het verloop van de Franse historie en die van de engel over het St.-Vaast-klooster zal ieder zonder aarzelen aanwijzen als een navolging van de 'profetieën' van Aeneas over het Romeinse Rijk en zijn doorluchtige keizers. Ook de redevoering welke Panagius Clovis laat houden, doet denken aan het voorbeeld der klassieke auteurs. Typisch Artesisch is Salius' strijdlust voor zijn geloof, zoals die tot uiting komt in zijn uiteenzettingen over de leer van het katholicisme, welke hij zijn held in de mond legt: hij laat St. Vaast voor alle andersdenkenden de oudheid van het Christendom aantonen en wijzen op Christus' Kruis. Zulk een leerstellige inslag toont vermoedelijk ook zijn, mij verder onbekend gedicht 'Telanthropia, sive de fine hominis libri II', volgens Valerius Andreas 'versu heroico' samengesteld.

De 'Varia Poemata', waarop ik nu weer terugkom, omvatten vier boeken elegieën (blz. 1-70), opgedragen aan allerlei, voor ons Noord-Nederlanders vrij onbekende persoonlijkheden uit de omgeving van de auteur. Opmerkenswaard is evenwel een elegie (blz. 13) tot Janus Dousa, de verdediger van Leiden, als humanistisch dichter niet minder beroemd dan als legeraanvoerder. Salius looft hem als poëet en zou hem drie, vier of meer malen gelukkig prijzen indien hij jegens zijn koning en God rechtvaardiger was; waarom is hij in opstand gekomen tegen zijn vorst, waarom keert hij zich af van de priesters en God zelf?

'Respice Dousa Deum, Regem quoque respice Dousa'.

Hoe groot zult gij in mijn ogen zijn, wanneer gij terugkeert; allen zullen wij U, onze voorganger, te Leiden komen eren. Indien gij echter zo blijft voortgaan, zal het nageslacht U veroordelen in deze woorden:

> 'Dousa quidem antistes e centrum et mille poetis,
> Sed Regi atque Deo perfidiosus erat'.

Dan zult gij in de zwarte doodkist zuchten en zeggen: 'Salius' woorden waren goed'.

Na de elegieën volgt een korte parodie op Catullus' 'Epithalamium' (blz. 71-85) en het eind van de bundel (blz. 116-147) wordt ingenomen door een 'Sylvarum Liber', waar-

onder een ‘Epicedion in Ronsardum ad pias Galandij lacrymas’. De tussenliggende pagina's 86 tot en met 115 worden ingenomen door de tragedie ‘Nassovius’ over de moord op Willem van Oranje. De inhoud van dit in niet al te gemakkelijk latijn gestelde stuk komt op het volgende neer.

In de eerste acte treden de Prins van Oranje en zijn legeraanvoerder Philips van Hohenlo op. Prins Willem voelt zich neergedrukt door de zwaarte van het leidersambt: het leven van een vorst is niet zo eenvoudig als het lijkt, zegt hij tot zijn begeleider. Hoeveel zorgen heeft hij immers al niet gehad om de strijd ‘pro aris focisque’ vol te houden en Don Luiz de Requeséns en Don Juan te weerstaan? Van overal moet hulp komen, want Farnese bezorgt hem momenteel wel de allerdiepste smart. Hohenlo poogt de Prins te troosten met de opmerking dat de vorsten naast de zorgen die zij torsen, toch ook lof, roem en glorie oogsten, waardoor zij de onsterfelijkheid verwerven. Oranje acht dit alles evenwel ijdelheid. Integendeel, vindt hij, het listige lot speelt met de vorsten, die wanneer zij menen het hoogste bereikt te hebben, terstond daarna weer nederstorten. En wanneer zij denken te heersen, dienen zij slechts het volk en zijn zij de slaaf van enkelen. Het is wél ellendig, meesters van deze soort te hebben. Telkens wanneer hij daaraan moet denken, komt de wens bij hem op om dood te zijn!

Op de vraag van Hohenlo wat toch wel zo diep zijn ziel gewond heeft, dat hij zich zo somber en verbitterd uitlaat, terwijl zijn vloot de zeeën beheerst en de vijanden zijn naam vrezen, antwoordt de Prins schamper met de wens, dat het zó mocht zijn als zijn bevelhebber het voorstelt! Ja, eens waren wij gevreesd, maar nu heeft het gunstige lot zich naar de tegenstander gewend. Daarom heeft hij Brabant verlaten en zich naar de krijgshaftige Hollanders begeven; daarom ook is hij momenteel hier, te Delft. En nog weet hij niet of hier alles wel veilig is. De graaf van Hohenlo geeft te kennen dat z.i. geen gevaar dreigt. Waarom zoudt gij U beangst maken, waar van Uw welzijn het bestaan van het hele land afhangt? Immers, indien U iets mocht overkomen, welke macht zou dan nog in staat zijn dit land aan de Spaanse tyrannie te onttrekken? Hier, in het hart van 't land, kan U derhalve niets gebeuren. Zou door deze overweging nog niet alle vrees gebannen zijn, dan bestaat de mogelijkheid om nieuwe troepen te laten aanrukken opdat zij U op al Uw schreden kunnen vergezellen. Wat betreft de nukkigheid der fortuin: ieder weet dat de oorlog lotswisselingen meebrengt.

Zeker heeft Parma grote successen behaald, maar Oranje moet weten dat nu het vijandelijk leger door honger wordt gekweld, wijl de korenschuren van Artois en Henegouwen uitgeput zijn. De Spaanse troepen moeten dus uiteenvallen: bereid U voor op de overwinning!

Prins Willem voelt zich door deze redenering merkbaar verlicht en besluit te Delft te blijven. Hohenlo krijgt van hem bevel na te gaan, welke gevoelens het volk te hunnen opzichte heeft.

Het Koor werkt dan de gedachte uit dat alle mensen, hoezeer zij ook in verschillende omstandigheden leven, ernaar verlangen om op aarde te blijven. Laat echter het lot van de kleine luiden soms moeilijk zijn, het is evenwel met niemand zó ellendig gesteld als met hen die landen en oceanen beheersen. Tijdens waken en slapen worden zij gekweld door een niet te verdrijven vrees voor hun leven; angst voor vergif doet hun hand sidderen onder maaltijd en drinkgelag. Temidden van hun lijfwachten voelen zij zich onbeschermd. 'Ach, al te zeer leert het lot van Willem van Oranje hoe ongelukkig die vorst leeft, die zich naar de onderdanen een weg baant door geweld of die door zijn tyranniek optreden rechten geeft aan zijn volk'.

Na aldus de stemming van de hoofdpersoon, naar wie de tragedie is genoemd, te hebben getekend, laat de dichter in het tweede bedrijf diens tegenstander Balthasar Gerards ten tonele verschijnen. In een alleenspraak wekt deze zichzelf op om Oranje te gaan ombrengen. Waarom aarzel ik, zo zegt hij, tegenover die tyran, die trouweloze wreedaard, die rebel tegen zijn Koning en God? Wordt hoogverraad dan niet terecht gestraft? Moeten wij dan in oorlog geboren worden en in oorlog sterven? De akkers liggen leeg, verwoest en verlaten, te vuur en te zwaard vernietigd. Dat alles heeft *hij* op zijn geweten en wat zal hij nog meer gaan doen? Komaan, laat ik dapper zijn en door een roemvolle moordaanslag (gloriosa caede) op één goddeloze, het leven van ontelbare goede burgers redden. Dit staat vast: er wordt nu een vrome misdaad (facinus pium) ondernomen[1)], waarvan het hele nageslacht zal spreken. Maar bedenk toch, zegt de spreker dan plotseling tot zichzelf, dat de dood wacht indien ge zoiets begint! Welnu, dan besluit ik te sterven, want wat

1) Het kan voor niet-katholieke lezers misschien nuttig zijn erop te wijzen dat de Kerk nimmer een misdaad goedkeurt, ook niet met het oog op het te bereiken doel.

betekent in vergelijking met de dood, de levende glorie door vroomheid verworven, waarover iedere dag zal gesproken worden? Waarom dan nog langer hier getoefd?

Op dit moment komt de Rede of het Verstand van Balthasar Gerards te voorschijn. In een tweegesprek, dat boeiend is en alleszins lezenswaard vanwege de snelle wisseling van korte vragen en antwoorden, somt de Rede de omstandigheden op die Gerards het volvoeren van zijn daad zullen bemoeilijken. Op bondige wijze ruimt deze echter alle tegenwerpingen, die zijn Inzicht maakt, uit de weg. Indien zijn daad succes heeft, zal hij met graagte het leven laten; niets is z.i. roemrijker dan aldus de dood in te gaan, want sterft hij soms slecht, die zijn leven geeft in dienst van Koning, God en Vaderland? Het Verstand, door zulke argumenten tot zwijgen gebracht, geeft Gerards dan de raad toch in ieder geval voorzichtig te zijn en op te passen, want stoutmoedigheid schrijdt vlak vóór het berouw! Waarop Balthasar in woorden, die door het metrum van de hexameter nog benadrukt worden, kort en krachtig zegt:

'Quo fata ducunt, quo vocat Deus, sequor'.

Het Koor bezingt nu de lof van diegene die zich opoffert voor het heil van zijn vaderland en die zijn ellendige dood ten voordele van zijn medeburgers wil laten strekken. Hem geeft de 'rerum opifex Deus' een onoverwinnelijke kracht in het hart. Zij, die het volk met harde wetten verdrukken en in ijverzucht de wapenen tegen hun vorst opnemen, sterven zelden normaal: God verwekt dappere mannen als wrekers van hun misdaden. Ziet, zó is Balthasar Gerards opgerezen als dreiger voor Nassau, die vorst en godsdienst van Nederlandse bodem verdreef en door langdurige muiterij de inwoners van hun goederen beroofde.

Het derde bedrijf moet de spanning, waarin de lezer van het drama reeds verkeert, nog hoger opvoeren. Louise de Coligny, de echtgenote van de Zwijger, heeft in haar slaap een afschuwelijk droomgezicht gehad: de herinnering daaraan doet haar sterven! 'Spaar toch mijn man, o alvader - zo krijt zij handenwringend - of laat althans Uw wraak langzamer komen, indien dit huis dan straf heeft verdiend'. Op de vragen van haar 'nutrix' vertelt zij dan na moeizame aarzeling, overstelpt als zij is door angst voor de toekomst, dat een voorzeggende droom haar heeft gekweld: zij zag haar man, haar geliefde Oranje, badend in zijn bloed dood in de voorhof liggen. Vergeefs poogt de voedster haar gerust te stellen door haar voor te houden dat dromen toch feitelijk bedrog zijn, dat Oranje dapper is en dat

toch zeker niemand iets zal wagen, gezien de straf die volgt.

Als de Zwijger plotseling op het gerucht afkomt, wil Louise de Coligny hem aanvankelijk niet mededelen waarover zij zo hevig ontdaan is. Ten slotte hiertoe toch geprest, bekent zij dat de zaak hem zelf aangaat en dat zij hem dood zag in haar slaap. Maar ook de Prins hecht aan dromen geen waarde. Hoed U toch voor de komende dag, blijf toch thuis, zo smeekt zij dan haar gemaal; zelfs temidden van Uw lijfwachten zijt gij nooit helemaal veilig. Hierop antwoordt Oranje fatalistisch dat men, als de zaken zo staan, toch het noodlot niet kan tegenhouden. Hij wil een eind maken aan het gesprek en zich begeven naar de staatszaken, waartoe het volk hem roept. Aan een laatste smeekbede van zijn echtgenote om het huis niet te verlaten geeft hij eindelijk gevolg om haar de rust weer te geven.

Het Koor brengt nu de gelijkenis onder woorden, die de lezer van dit bedrijf zelf heeft kunnen waarnemen, met de gebeurtenissen vóór de dood van Caesar. Ook diens vrouw zag zijn dood in een droom en waarschuwde haar gemaal; desondanks viel de grote veroveraar toch onder het moordend staal van Brutus en Cassius. Wat zou het geholpen hebben indien hij thuis gebleven was? Ook al zou een man zich voor de toorn van Jupiter in het diepst van de aarde willen verbergen, hij zou toch door de felle bliksem getroffen worden. Oranje echter leeft rustig voort, zich veilig wanend en onbevreesd voor de hand van de machtige God.

Het vierde bedrijf gaat de climax brengen. Nogmaals ziet de lezer Balthasar Gerards, ditmaal op het punt zijn verfoeilijke daad te gaan volbrengen. Na een reis zonder tegenspoed is hij te Delft aangekomen; hij ziet nog de sporen van de brand die de stad in 1536 geteisterd heeft. Het lijkt hem moeilijk in het ‘Princenhof’ door te dringen en daarom besluit hij te doen alsof hij berichten brengt betreffende de dood van Anjou. Over eigen behoud maakt hij zich geen zorgen, daar glorie hem zal omstralen. Hij stort nog een gebed tot de hemel om hulp: ‘Nassovii est quod peto caput, propter salutem publicam’. Aan een naderende schildwacht, die hem vraagt wat hij hier doet, deelt hij mede, de Prins te willen bezoeken om berichten over de dood van Anjou te brengen. Hij vraagt hem de weg en verneemt dat de vorst momenteel nog aan tafel is. Waarop Gerards dubbelzinnig antwoordt: ‘Ik zal naar hem toe gaan en mij kwijten van de mij opgelegde plicht’.

Het Koor roept dan in herinnering hoe allerlei helden

uit de Oudheid de list gebruikten om hun doel te bereiken.

Het vijfde bedrijf brengt de verlossing van de spanning, het einde. De voedster, ooggetuige van de bloedige gebeurtenis, weeklaagt en weet niet hoe de ramp aan haar meesteres te zeggen. Maar reeds komt Louise de Coligny en vraagt met angstig voorgevoel wat al dat rumoer te beduiden heeft. Door de reacties der omstanders begint de vreselijke waarheid langzaam tot haar door te dringen. Hohenlo tracht haar ervan te overtuigen dat haar gemaal nog leeft, doch zij weet al beter. Haar geweeklaag gaat over in een uitbarsting van primitieve woede, wanneer zij roept om het hart van de moordenaar om het tussen haar tanden te kunnen vermorzelen. Zij wil naar het lijk van Oranje terwijl Hohenlo met de voedster overlegt of het niet beter zal zijn haar naar haar kamer te brengen, bevreesd als hij is voor een tweede dode!

In het nu volgend gesprek tussen een Bode en het Koor verhaalt eerstgenoemde de toedracht van de aanslag. De dichter begaat hier historische onjuistheden: hij laat de lijfwacht het hele paleis doorzoeken alvorens de dader te vinden. Deze was onverstoorbaar en roemde op zijn heldhaftigheid. En dat is nog niet alles wat de Bode weet. Louise de Coligny heeft van de emotie een miskraam gehad, het kind is dood geboren en zij zou liefst met man en kind mede begraven worden.

Een korte, moraliserende epiloog van het Koor leidt tot het einde van de tragedie: aldus kan men zien hoe rebellen een ellendige dood sterven; de misdaad wordt op de voet door de straf gevolgd. Leert derhalve Uw vorst te eerbiedigen. God vervolgt met zijn gramschap allen, die misdadige plannen koesteren jegens hen die men moet eren.

Men ziet aanstonds hoe het stuk in zijn vorm door en door ‘klassiek’ is. Er is eenheid van tijd en plaats, het aantal optredenden is zo klein mogelijk gehouden, in ieder bedrijf komen twee, hoogstens drie personen voor. Hun namen staan aan het begin in twee rijtjes afgedrukt, zó als zij elkanders tegenspelers zijn. De opbouw als zodanig is ontleend aan Seneca's treurspelen, die zo'n enorme invloed op het nieuw-latijnse drama, ook in de Nederlanden, hebben gehad[1)]. Er zijn vijf bedrijven, gesloten door een koor. Alleen dient hier opgemerkt, dat Seneca het

1) Voor het nu volgende verwijs ik naar J.A. Worp: De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel. Amsterdam 1892, 5; 32-36.

laatste bedrijf niet met een koor laat eindigen. De eerste acte leidt bij beide dichters de lezer in het gegeven onderwerp in, en aan het slot van de vierde is de handeling voleindigd. Voor Seneca is verder karakteristiek dat hij meermalen een tweetal personen met ondergeschikte rollen laat optreden, nl. de voedster en de bode. De eerste 'is de vertrouwde van de heldin van het stuk; zij geeft goede raad aan haar meesteres'; de tweede heeft in het algemeen geen naam en 'verschijnt gewoonlijk aan het einde van het stuk, om eene beschrijving te geven van den gewelddadigen dood van één der hoofdpersonen'. Het koor geeft als toeschouwer indrukken weer en deelt vermaningen, raadgevingen of troost uit. Seneca laat de koorzangen wemelen van mythologische namen: bij Salius ziet men hetzelfde. De oude Romeinse dichter houdt ook van argumenten; welnu, in het eerste bedrijf van de 'Nassovius' is het vooral Hohenlo die met overmaat van redenen Oranje beweegt te Delft te blijven. Ten slotte mag men niet vergeten het droommotief bij beiden te vermelden.

Bovendien moet nog opgemerkt worden, dat Seneca dikwijls de psyche van zijn personen goed weergeeft. Op dit punt is Panagius zeer sterk. Hij heeft zijn tragedie om zo te zeggen, zuiver psychologisch opgevat: hij wil de gemoedsgesteltenis uitbeelden van hen die min of meer rechtstreeks bij het bloedige gebeuren van 10 Juli 1584 betrokken waren. Daarin is hij wonderwel geslaagd. Hij heeft zich grondig ingeleefd in zijn figuren, hetgeen kan blijken uit de woorden die hij hun in de mond legt (bijv. Oranje over Alva, r. 10 e. vlg.). In het eerste bedrijf laat de Prins zich op typische mannenmanier door mannenredeneringen gerust stellen. De figuur van Louise de Coligny daarentegen wordt heel anders behandeld. Zodoende heeft Salius weten te bereiken dat een aantal passages in zijn drama met sterke spanning geladen zijn. Hij heeft zich echter behoed voor de fout, zijn acteurs als al te overdreven getormenteerde personen voor te stellen.

Hiernaast vallen evenwel in de 'Nassovius' ook, zij het dan betrekkelijk weinige, middeleeuwse elementen waar te nemen. De 'Ratio' van Balthasar Gerards is een typische rederijkersfiguur en het niet-Senecaanse koor aan het einde van het vijfde bedrijf geeft de hele moraal van het stuk in een paar regels weer: men kan zien hoe een rebel door God gestraft wordt. Door aldus deze strekking aan het hele drama te geven, treedt Salius toch weer in het voetspoor van zijn meester: hij wekt

vrees op[1]. Ja, hij is zo weinig middeleeuws, dat hij bijv. Furiën en schimmen, die bij Seneca zulk een plaats innemen en bij Daniel Heinsius en diens navolger Jacob Duym[2] hun allegorische rol vervullen, achterwege laat.

Een ander punt van verschil tussen Seneca en Salius betreft het theatrale in het drama: de Romeinse dichter is hierin een expert, geheel en al in tegenstelling tot de Griekse tragici, die de toeschouwer al het gruwelijke besparen[3]. Salius volgt hierin de Grieken, hetgeen misschien minder verbazing zal wekken als men bedenkt dat hij hun treurspelen wellicht door zelfstandige kennisname heeft bewonderd: zijn eigen naam immers vergriekste hij en rond zijn afbeelding in de 'Vedastiados' staat een griekse tekst.

De inhoud van de 'Nassovius' weerspiegelt in alle opzichten de koningsgezinde en sterk pro-katholieke houding die men in het Atrechtse milieu aannam. Dit is niet te verwonderen, want ook de 'Vedastiados' laat zien hoe de auteur een onderdeel van die humanistenkring is; men beoefende er immers met voorkeur de geschiedenis der Middeleeuwen en was apologetisch ingesteld. In het drama over Oranje treden de in de katholieke kringen van het Zuiden algemeen gangbare opinies over de Prins naar voren, terwijl diens moordenaar wordt beschouwd als een 'godsgezant'. De dichter beziet Oranje als een tyrannieke rebel, 'Regi et Deo suo rebellis, perfidus....' (r. 211) en hij schijnt een aanhanger te zijn van de leer, die in zijn dagen zoveel stof opjoeg, dat het volk rechten heeft tegenover een tyran (r. 203-205). Opvallend is de koningstrouw van Panagius: tweemaal plaatst hij de Vorst vóór God, nl. eenmaal in de zojuist geciteerde tekst over Oranje en eenmaal waar hij de moordenaar laat vragen of hij slecht de dood ingaat, die 'Regi, Deo, Reipublicae serviens' sterft (r. 273). Ik geloof niet dat hier van toeval sprake is; in het gedicht op Dousa vindt men eveneens zulk

1) Worp, t.a.p., 37.
2) D. Heinsius: Auriacus sive Libertas Saucia. Accedunt eiusdem Iambi partim morales, partim ad amicos, partim amicorum causa scripti. Lugduni Batavorum... 1602. J. Duym: Het moordadich stuck van Balthasar Gerards, begaen aen den doorluchtighen Prince van Oraingnen. 1584... Ghedruckt tot Leyden... 1606. Duym wordt door Worp geschetst als een typische mengeling van oud en nieuw (t.a.p., 66-68).
3) Worp, t.a.p., 37-38.

een tekst. Of is in alle drie deze gevallen, waartegenover in dezelfde elegie één ander staat, alleen de versmaat van doorslaggevende betekenis geweest? Het spaanse slagwoord dier dagen, waaraan dit alles doet denken, 'por Dios, Patria y Rey', geeft een heel andere rangordening! De koningsgezindheid van de dichter en zijn gevoel voor gezag komen ook tot uiting in de moraal van het hele drama, zoals hij deze op het eind geeft. Blijkens de epiloog ontloopt niemand, die zich tegen het (door God gestelde) gezag verzet, de gerechte straf des hemels. De opvatting van Salius over Oranje's dood als straf voor zijn opstand was ook die van de reeds genoemde Atrechtse pastoor Ferreolus Locrius. Deze noteert op 10 Juli 1584 in zijn 'Chronicon Belgicum'[1] dat Willem van Oarnje door een gewelddadige dood 'actorum suorum Deum audit Judicem, vereor Vindicem'.

Er zijn aanduidingen die erop schijnen te wijzen, dat Salius' inspiratie door anderen, bewust dan wel onbewust, beïnvloed is. In Parijs was nl. in 1584 een verslag verschenen van Gerards' terechtstelling: 'Les cruels et horribles tormens de Balthazar Gérard....' De inhoud ervan werd gevormd door de vertaling van een latijns verhaal van katholieke zijde over dit feit[2]. Aan de keerzijde van de titelpagina heeft de anonieme vertaler een stuk geplaatst uit een kennelijk groter gedicht, dat ten doel had de daad van de Bourgondiër te verheerlijken[3]. Het merkwaardige is nu, dat hierin de moordenaar optreedt als was hij in tweegesprek met zichzelf over het al of niet volvoeren van zijn daad. Nadat hij echter besloten heeft de Prins wel te doden, verheft hij zijn gelaat ten hemel en gaat bidden. Al heeft Salius dan in deze beide gevallen geheel andere woorden en gedachten geuit, het is toch wel van belang aan te tekenen, dat ook bij hem een tweegesprek (met de Ratio) en een gebed (r. 537-559) voorkomen. Toch blijkt nergens dat Panagius voor de feitelijke gegevens van zijn drama op dit boekje steunt. Hij vermeldt ternauwernood bijzonderheden buiten de algemeen bekende. Hij schreef immers een klassiek gehouden drama, waarvoor een zo

1) Locrius, Chronicon, 661.
2) Zie R. Fruin: De oude verhalen van den moord van Prins Willem I. In: V.G. III, 90-91.
3) Hij leidt het aldus in: 'Amy lecteur, pour veoir de quelle volonté envers Dieu et son esglise estoit poussé ce Balthazar Gerad(!) tirannicide, tu le pourras congnoistre à l'oeil par les vers subsequens, tirez d'un célèbre poète de nostre temps.'

beperkt mogelijke actie in tijd en ruimte werd vereist. En waar hij in het vierde en vijfde bedrijf de aanslag zelf behandelt, wemelt het van gebeurtenissen, die in werkelijkheid ten enenmale niet hebben plaats gehad. Daarom hel ik over tot het gevoelen dat hij alleen het gedicht zelf gekend heeft[1].

Ook in de 'Histoire des causes de la désunion.... des Pays Bas' van de Atrechtse jurist Renon de France, samengesteld tussen 1606 en 1613, vindt men een en ander over Gerards dat sterk aan Salius doet denken. Renon de France was een schoonzoon van de raadsheer Assonleville[2], die met de moordenaar vóór diens vertrek naar Delft had gesproken. De auteur der 'Histoire' merkt op[3] dat de poging van Jean Jaureguy om Prins Willem om te brengen eigenlijk voor Oranje een waarschuwing was; deze sloeg evenwel geen acht daarop, ofschoon hij toch kon weten dat alle verwekkers van burgeroorlogen een plotselinge dood sterven en dat God vroeg of laat Zijn misnoegen laat blijken: altijd wekt Hij iemand op om in 's vorsten naam de executie te voltrekken. Renon de France verhaalt hierna het leven van Balthazar Gerards. Bij Assonleville gekomen, verklaarde de toekomstige moordenaar dat God hem had uitverkoren om op te treden als executeur van de proscriptie; de hemel had hem zulk een brandend verlangen naar het ombrengen van Oranje ingestort dat hij zeker niet zou versagen. Hij bleef onvervaard toen hem werd aangetoond dat Oranje zich bevond in zijn sterkste vesting, het centrum van Holland, omringd door goede wachten en vrienden, en dat een zekere en wrede dood zijn lot zou zijn. De Bourgondiër antwoordde evenwel dat hij aan God zijn leven had aangeboden om dat monster en die publieke pest te doden en dat hij, om dat te bereiken, graag alle pijnen zou verdragen. Te Delft vroeg hij vóór zijn daad aan een page om bij diens meester te worden toegelaten. Hij verkreeg om één uur permissie tot binnengaan en moest wachten tot ongeveer twee uur eer de Prins zijn tafel verliet; gedurende die tijd overvielen hem doodsangsten bij het nadenken over de pijnen die hem wachten. Nadat hij zich echter in gebed verdiept had, voelde hij zich gerust en schoot Oranje neer.

1) In September en October 1584 waren er in Parijs verschillende boekjes over de moord in omloop, ook verzen (Fruin, t.a.p., 92 nt 3).
2) Vermaseren, t.a.p., 173-174.
3) Renon de France: Histoire des causes.... ed. Ch. Piot. 3 dl. Bruxelles 1886-1891, t. III, 87-91.

Men zal het met mij eens zijn, dat de opmerking over Jaureguy en het gesprek met Assonleville - in geen der blauwboekjes of historiewerkjes van die tijd te vinden[1)], evenmin als het verhaal over het gebed vóór het lossen van het dodelijke schot - veel gelijkenis vertonen met bepaalde passages bij onze dramaturg. Maar het houvast is te zwak om verbindingen te leggen en liever dan uit weinige gegevens te veel te concluderen, wil ik deze beschouwingen eindigen. Het zal allereerst zaak zijn 'un célèbre poète de nostre temps' te vinden.

B.A.V.

+ Panagii salii nassovius tragoedia.

+(86)

Personae Dramatis.

Nassovius.
Gerardus.
Colignia.
Satelles.
Holachius.
Ratio.
Nutrix.
Nuncius.

Chorus

Actus primus.

Nassovius, Holachius.

Nemo beatam dicat esse principum
Vitam virorum: dixeretque hoc quispiam
Opinione, non scientia, ut omnia
Diiudicare vulgus ex capite solet.
Iamque haud inexperto fidem tribuens mihi,
Praeferre discat rusticum sceptro pedum,
Palaciis sedes superioribus
Humiles putare pluris: utque habeat ratum,
Fortuna sane sat docet mea, et probat.
Nam ex quo cruenta Albae impiissimi Ducis,
Fato duorum Martiorum fulminum,
+ Meique germani sitis deferbuit,
Quot, quanta vitae venerim in discrimina, +(87)

1) Ook B. Gerards zelf had verslagen van zijn gesprekken met Assonleville en van zijn onderhandelingen met Parma opgesteld (Fruin, t.a.p., 78).

Terra, mari, foris, domi, in penatibus,
Ut liberarem servitutis aspero
Patriam iugo, expulso procul tyrannide,
Etiam incolentes ultimas terras sciunt.
Non dico longius, quibus laboribus
Fuerit resistendum tyranno Iberiae,
Pro aris focisque ipsis, quibus nempe artibus
Fallenda foeminis acutior omnibus,
Senis ferendus inpetus fortissimi,
Clypeus tenendus firmiter, mucronibus
Lodoici, Ioannis Ducum qui obsisteret:
Titulo puer ludendus, auxilia undique
Citanda, Francia, Anglia, Germania.
Repetam tot annis quid memor labentibus,
Casus, labores, quos ego omnes pertuli?
Limes doloris sit mihi Farnesius.
[+] Agere et pati magna, est virorum principum,
Sed multa passis multa contingit quoque [+]HOL.
Laus, fama, gloria, et decus metuens mori,
Virtus nec vilo quam laboris tramite
Se fert Olympo. Ergo severas pectore
Depelle curas, perpotens Princeps, tuo,
Atque immorare praemiis et laudibus,
Quibus futura te merentem secula
Colent, canendo nominis numen tui,
Statuis legere cum aeneis patriae pater,
Vindexque libertatis, ultor et imperi
[+] Tyrannice prementis omnia sub iugo.
[+] Est haec, amice, vana praedicatio [+](88)
Nostrum laborem post manentis gloriae, [+]NAS.
Cum forte nullus amplius sensus manet:
Unumque tantum iudico quidem bonum
(Alia omnia et nugas) frui praesentibus.
Si cuncta passum vita destituat gemens,
Nullumque praesens sit laboris praemium,
Vox, aura, ventus mortuo quid conferet?
Sed haec sinamus. Vis tibi dicam semel?
Sortis dolosae principes sunt ludicrum,
Qui summa cum attigisse se fastigia
Putent, ruentes illico adversum probant:
Cumque imperare sese opinentur, secus
Populo ministrant, serviuntque singulis.

Et misera cum sit servitus omnis, tamen
Dominos habere huiusmodi est miserrimum.
Quoties ad ipse repeto mecum, taedio
Vitae occupatus, ferreum somnium invoco,
Qui nostra claudat haec in aevum lumina.
+ Quo verba tendant miror, o lux principum,
Aut quis dolorem casus excitaverit +HOL.
In tam quieto tamque forti pectore,
Et quod procellis omnibus, quod fluctibus
Tempestuosis nesciam frangi fuit,
Tot lustra constans et manens immobile.
Si vulnus aliquod est latens animo, explica,
Medicina, cum malum invaluit, est serior.
+ An deesse quicquam quod necesse sit vides?
Pecunias? Aut commeatum? Aut militem? +(89)
Num sat triremes nostra iam maria occupant?
Aliqua timendus hostis? Ast age, impera,
Dabitur quod optas. An timendum aliquid times?
Metuunt tui te hostes, vel umbram etiam tuam,
Patria amat ut vitam, quid optes amplius?
+ Utinam se haberent res eo quo ais modo!
Fuimus timendi, fors recedens alteri +NAS.
Tribuit locum favens, et hosti equidem meo.
Fuimus et amati, multo amandi nomine,
Volubile est vulgus, mihique innotuit.
Ducem Andium quod advocavissem, bene[81.]
Vertere primo, nunc mihi vertunt male,
Postquam dolo fuisse secum actum putant:
Sic nempe ponderare consilium solent
Eventibus. Ideo soli Brabantici
Fines reliqui, praecavens pericula,
Batavosque petij Martiam gentem, fides
Perspecta quorum nil habet me uno prius,
Venique Delfium: tamen satis haud scio,
Tutumne plebis istius niti fide
Sit Principem. Nam saepe vultus decipit,
Animumque celat proditor nimis impium.
Nec plura, nos haec cura reddit anxios
Assidua, tu si quid quod adferas habes
Solatij in tristissimis his casibus

81. Ducem Andium: Anjou.

Effare. HOLAC. Rerum longus usus, plus satis
+ Ne consili expers sis facit; dicam tamen,
Quia postulas, quod sentio. Res in vado +(90)
Cur non sit omnis, haud queo pernoscere.
Nam quod domesticum tibi metuas malum,
Cum totius provinciae bonum, et salus
Tuo bono, tua et salute expendeat?
Nam si tibi contingeret (quod sit procul)
Humanitus: quae vis potens, aut quis Deus
Terram hanc cruentis faucibus tyrannidis
Ibericae eripere valeret? Ergo stet
Ex tripode certa et fixa tibi sententia,
Nullum domo imminere posse periculum.
Quod si tamen non omnis aufertur metus,
Et quid sinistri mens sibi dubia augurat,
Hic anchora ratem fundet, est fidissima
Haec statio, Delfii morare, et fingito
Isthic novas te comparare copias,
Tantisper, omnia pede quonam eant, scias:
Id referet autem fidus Aldegondius,
Securiorque hanc nulla surgit cautio.
Quod iam attinet querelam ad alteram, tuis
Favere fortunam hostibus, quis nesciat
Has esse rerum, maxime belli, vices,
Fortuna modo pro his partibus, pro illis modo
Pugnet, triumphent dum quibus Deus dedit?
Farnesius, dices, regens pro arbitrio
Deae rotam, victoriae pene imperat,
Traiectum adivit, occupavit Nervios,
+ Dumkerka paret, ipsa tota Flandria:
Quid restat omnem Parma palmam vicerit? +(91)
At magna spes contra tibi ad res nascitur
Probe gerendus, cum fames omnem premat
Exercitum hostium, ceres victum neget,
Exhausta sint Arthesiae omnia horrea,
Agrique iam nil suppetant Hannoniae:
Quid commeatum non habentes autumas
Audere posse? Castra cogentur quidem
Dimittere, aut morbi simul rabie emori.
Vides ut adsit haud mala expectatio?
Ne saevus ergo te augat et cruciet dolor,
Recolligens sed pristinos animos, para,

Molire, fac, et perfice ad victoriam
Quaecunque de te expectat omnis Belgica.
+ Multam doloris tu tua prudentia
Partem levasti, iamque stat Batavis meis
Hic commorari, nec recedere Delfio,
Occasio dum quid novi nova suadeat.
At tu interim explora quid urbs clam mussitet,
Et rebus, ut soles, severus consule.
Nocturna iam fax suadet aegris quaerere
Mortalibus somnos. Abeo, si foro quies
Solito quietior animum laxet magis,
Curasque fesso pellat alma pectore.

+NAS.

+ Chorus.

+(92)

Ut vivant variis conditionibus
Mortales, in eo conveniunt tamen
Omnes, quod miserae curriculum trahant
Vitae, si modo sit vivere, non mori,
Sortis praecipitem volvier ad roram,
Errare in medio semianimes mari,
Praesentes tumidis fluctibus obrui,
Et passim ancipitem ducere spiritum.
Agrorum dominum torrida sydera,
Foecundae pluviae, frigus et asperum,
Et mentitus ager spem segetis bonae,
Milesque innumeris luctibus afficit.
Mercator fugiens pauperiem vagus
Terraque et pelago, iam Boreae impetum,
Praedonum rapidas iam inveniens manus,
Se clamat miserum, terque miserrimum,
Patronus trepido perdius in foro,
Lites dum rigidas alterius studet
Pacare, inque fidem iungere dexteras,
Impacandum animo litigat in suo.
Armorum cupidis pectora verberat
Trux formido necis, rara pecunia
Dextris, rara quies luminibus, fragor
Munita arce minax fulminis in modum.
+ Sed nec sors humiles tantum agitat domos,
Privatosque viros, est miser, est miser
Qui terras, etiam qui maria occupet,
Et mundi dominus appetat aethera.

+(93)

Est vultur miseri pectora principis
Rodens assidue, cura, metus, tremor
Huic adsunt comites, cumque suos regit
Ardens Phoebus equos, Lunaque cum suos,
Si forte ante lares desideat vigil,
Quaecumque aspiciet mortis erunt notae,
Terretque effigies ducta tapetibus,
Umbras nec proprias impavidus videt.
Molli si requiem quaesierit toro,
Leni non oculos nube teget sopor,
Morpheus mira feret, cumque Phobetore[188.]
Stertenti trepidum schemata phantasos.
Sed curas siculis forsitan in cibis
Perdet, vel posito reiiciet mero,
At non firma tenet iam pateram manus,
Herbae lethiferae semina cogitans.
Ieiunusque epulas deseret horridas,
Servabitque animam, en imminet, imminet
Effulgens capiti mucro necem ferens,
Quem seta Sonipes alligat unica.[197.]
Circundat validis praesidiis latus,
Sed nec praesidiis credere se suis
Confidit, mediis ne stet in hostibus,
Et committat ovem mille lupis timet.
[+] Eheu, quam miserum vivere Principem,
Affectantem animis imperio viam, [+](94)
Aut dantem populis iura tyrannide:
Id fortuna nimis Nassovij docet.

Actus secundus.

Gerardus.

Quid terga vertis anime? Quid trahis moram?
Quis exequendis te avocat coeptis timor?
Quosusque tandem heus tu Gerarde dormies,

188. Phobetor: broer van Morpheus, god van de slaap.
197. Sonipes: de tyran Dionysius I van Syracuse, die het zwaard boven het hoofd van Damocles liet hangen. Hij dankt deze bijnaam waarschijnlijk aan zijn paarden. Zie bijv. Johannes Ravisius Textor: Theatrum poeticum atque historicum. Basileae 1600, 945.

Ardens nihil gerere, timidus, excors, iners?
Vivet tyrannus semper hic Nassovius
Regi et Deo suo rebellis, perfidus,
Immanis, atrox, qualis haud olim fuit
Manuum amputator ille crudelis gigas,
Qui nomen altae fecit Antverpiae?
Nec punietur iure perduellio?
Nasci, in duello et in duello commori,
Pacisque inexpertos vivemus liberos?
Foecunda quondam terra, nobilis, potens,
Iam nuda, inops, iacens nihil de pristino
Retinet decore, nulla habet vestigia
Sui prioris, igne, ferro diruta
Et iam requirit quos colat supplex Deos.
Ille, ille fecit omnia haec, facit mala,
[+] Facietque posthaec? O supreme coelitum
Rector, cum id aspicias, scelus vivit tamen? [+](95)
Age, audeamus, dextera hic nostra cadat,
Et gloriosa caede solius impii,
Multis bonorum vita ematur millibus.
Certum est, stat nunc aggredi facinus pium,
Ingens, quod omne post loquatur saeculum,
Omnes quod orbis audiant stupidae plagae.
Quaerat cuniculos vetus vulpes suos,
Sagacitas dextrae huius inveniet viam.
Quid mente destinas? Necem quaeris tuam,
Gerarde, nam si tale quid tentaveris,
Moriendum erit: sic, sic iuvat, placet mori,
Et morte vivam comparare gloriam
Pietate partam, nulla quam sileat dies.
Igitur quid hic moror? Sed ante mens mea
Rationis audi quam soles sententiam.

Gerardus, Ratio.

Mens aliquid ingens suggerit, Ratio, mihi,
Quodque ipsa suggerit cito expleat manus
Audax, nisi vetas. Quid id sit, proloquar
Nil immoratus, ardor haud patitur moram.
Iam mente pridem fixa stat sententia,
[+] Interficere quoquo modo Auriacum ducem.
Si vis, paratus pergo coepta ut exsequar. [+](96)

+ Audacibus in ausis requiritur modus,
Prudentia, et matura consultatio, +RATIO.
Non res celeritas, sed probe ratio facit:
Temet refrena, et cogita quid cogites.
+ Cum cogitaris quod sat est, opus est manu,
Dilatione saepe abest occasio. +GER.
+ Quae occasio? Auriacus petens Hollandiam
Tota recessit callidus Brabantia. +RATIO.
+ Adeunda nostro Hollandia est enim pede.
+ Adiveris licet, quid illic est spei? +GER.
+ Mitti rebellem nostra ad orcum dextera. +RATIO.
+ Inter suos suis latentem in aedibus? +GER.
+ Melius ibi tum cum sibi cavet minus. +RATIO.
+ Vis una vires opprimet quî plurimas? +GER.
+ Iniqua si vis est, dolus vim suppetet. +RATIO.
+ Uni nec ipsa vis, nec ipse sat est dolus. +GER.
+ Unumne eum quîcum Deus sit censeas? +RATIO.
+ Conanti idem alteri Deus non adfuit. +GER.
+ Fere est secunda intentio felicior. +RATIO.
+ Quo res cadat, feliciter tibi nequit +GER.
Contingere. GER. At feliciter, si animum expleam. +RATIO.
+ Certum est mori te, ut expleas, non expleas.
+ Si explevero, mi sufficit, moriar lubens. +RATIO.
+ Unde haec cupido dira, ut optes emori? +GER.
+ Quid gloriosius quam eo mori modo? +RATIO.
+ At quo modo. GER. Regi, Deo, Republicae +GER.
+ Qui serviens moriatur, an moritur male? +RATIO.
+ Haec verba digna fortibus quidem viris. +(97)
+ Sunt verba inania, at viros factum probat. +RATIO.
+ Audi Gerarde, tuta consilia accipe, +GER.
Siste impetus parumper, et tibi consule, +RATIO.
Animaeque ne sis prodigus, melioribus
Vitam reserva casibus, fortem virum
Fugiat temeritas, vera quam sapientia
Sequitur, nihil lucri videns, damni satis.
+ Vetasne Ratio liberare patriam,
Finire bella? Reddere et mundo diem? +GER.
Stygiis in undis mergere invisum caput?
Fatis resistes? Fata quod posco volunt:
Posco ut cadens mea manu Nassovius
Miserabili exemplo doceat apud inferos,
Principibus arma quid sit inferri suis.

+ Postquam furor te coepit, et nullus modus
Datur temeritati, licet, fac omnia
Animi tui ex sententia, iubeo nihil,
Etiam nihil veto. Sed aspice terminum,
It poenitentiam ante paulo audacia.
+ Quo fata ducunt, quo vocat Deus, sequor.

+RATIO.

+GER.

Chorus.

Cui sunt publica propriis
Exoptata magis commoda, cui sua
Vilet pro patria salus,
Coelum, auras superas, lumen et aurei
+ Qui fastidit Apollinis,
Mortis nec dubitat supplicia horrida
Forti pectore perpeti,
Si prosit miseris mors sua civibus,[303.]
Illi rerum opifex Deus
Robur pectoribus non superabile,
Invictosque animos dedit:
Inque eius calido plurima sanguine,
Aurae semina miscuit
Coelestis, solidi propositi tenax
Et nullo domitus metu,
Auderet populi colla resolvere,
Infandum feriens caput.
Hac virtutue polum Mutius attigit,[313.]
Quamvis non sine Cassio.
Hac vitam Harmodius nominis obtinet,[315.]
Quamvis una ope fortior.
Notus post genitis hac erit omnibus
Audax in patrem Carnabas.[318.]

+(98)

303. Oorspronkelijk miserus i.p.v. miseris.
313. Oorspronkelijk Hae i.p.v. Hac; in 315 eveneens ‘hac’. Mutius: Mucius Scaevola, die in 508 een mislukte aanslag deed op koning Porsennna, die toen voor Rome lag.
315. In 514 hebben Harmodius en Aristogeiton de beide Atheense tyrannen Pisistratus en Hippias vermoord.
318. Oorspronkelijk in patre i.p.v. in patrem. Karnabas of Karkabas was de zoon van een Griekse koning Triopas. Hij vermoordde zijn vader wegens diens tyrannie.

Invisi superis qui populum premunt
Duris legibus impij, et
Qui contra Dominos ambitiosius
Periuri arma ferunt suos,
Hi raro pereunt morte sua; Deus
Ingentes animis viros
Ultores scelerum suscitat, hoc genus
+ Qui tradant celeres neci.
En talis superum numine Baltasar +(99)
Surgit, Nassovio minax,
Uni Nassovio, qui pepulit solo
Belgarum dominum et deos,
Nudavitque bonis omnibus incolae
Longis seditionibus.

Actus tertius.

Colignia, Nutrix.

Pavet animus, horret, horror artus concutit:
Perii misera, si pondus insit somniis.
Quae dormienti visa somnus attulit
Horrenda, tetra, monstruosa, atrocia!
Mens deficit, memoria sola me necat.
Pietas aliqua si restat, o mundi arbiter,
Cui paret ordo numinum fatalium.
Cuius voluntatem deae sequitur rota.
Averte quaeso, si quod est omen malum,
Serva virum incolumem meum, et si quid domus
Peccavit ista, parce, vel veni, pater,
Ad ultionem lentior. NUT. Quis te timor
Alumna torquet? Pallor ora quis occupat?
Cur o natantes lacrymis cerno genas?
Effare, fando saepe minuitur dolor.
+ Animus refugit, Altrix, nec audet dicere,
Ne forsan accidat quod ipse sibi malum +(100) COL.
Praesagit. NUT. Inclusus dolor cor strangulat,
Secreta cura pectus exurit magis,
Resume vires, te excita viriliter,
Quod mi ipsa dixeris, tibi dictum puta.
+ Nostrum levamen, nostra consolatio
In rebus arduis et afflictis, mea +COL.
Nutrix, parentis quam instar ipse diligo,

Ut hoc velim celare te, haud valeam tamen.
Nec quicquid abditissimum penetralibus
Animae latere possit. Ergo percipe
Verbis tribus. Me terruerent somnia.
+ Somnia quid aliud sunt precor quam somnia?
Parva est doloris ansa si nihil amplius. +NUT.
Sed perge tamen, et explica quid videris.
+ Cadebant coelo sydera, et iam Lucifer
Lucebat axe solus, indicans diem +COL.
Cito nasciturum, solis ortu proximi,
Cum somnus absens parte noctis plurima
Gravis irruit, fessos graviter oculos premens;
Tum visus est mihi meus. Sed sustine
Altrix cadentem, deficio, morior. NUT. Bono
Sis animo, alumna, vana somnus obiicit
Simulacra plerumque, et metus vanos ciet,
Ne metue, rem narra velut iam occoeperas.
+ Tum visus est mihi meus Nassovius,
Nassovius meus, mea salus, cor meum, +COL.
+ Mea vita, tabo, sanguine, sanie fluens,
Evisceratus, mortuus crudeliter +(101)
Medio iacere in atrio. Subito quies
Rumpitur imagine impia, tetra, truci,
Vigilque quaero perditum visu virum,
Quem mihi repertum amplexibus vix credidi.
Quid hoc mali portendat haud scio, tamen
Viri ob salutem palleo dubiam mei,
Sudorque totum frigidus corpus tenet.
+ Est somniorum inanis aestimatio,
Domina, ac alumna, nec fidem sapiens eis +NUT.
Unquam tribuerit: quippe novit plus salis,
Fortasse si quid mente nimium impressimus
Vigiles, idem redire dormientibus,
Horribiliorem praeferens imaginem,
Quae postea evanescit umbris ocyus
Amor timorem gignit, et multos timor
Meditatur eventus sinistros improbus,
Quos nocte somnus reddit horrorem ferens.
Atque id tibi iam contigit amanti virum.
Vidus ut haud sit ampla materies metus?
At enim quis audax est satis Nassovium
Ut ausit aggredi? Aut quis adeo est impius

Ut moliatur patriae patri malum?
[+] Nescio quis ausum fuerit in eundem prius?
[+] Nescis quid audax praemii perceperit? [+]COL.
[+] At rursus alter si audeat felicius? [+]NUT.
[+] Audaciae exitus prioris efficit, [+]COL.
[+] Imposterum ne quis nefas tantum audeat. [+]NUT.
[+] Faxit Deus ut hoc ita sit, at timor nequit [+](102)
Recedere, et vim colligit quod suspicor. [+]COL.
Sed ecce cerno cui parento coniugem.

Nassovius. Colignia.

Cuius querelas audio, coniux, tuas?
[+] Utinam esset integrum meas non dicere!
[+] Quid esse dicam hoc? Causa quae cogit queri? [+]COL.
[+] Permitte sileam, causa nam prodest nihil. [+]NAS.
[+] Celare quicquam coniugem possis tuum? [+]COL.
[+] Celare possum scita quae prosunt minus. [+]NAS.
[+] Prosit: vel obvit, quid sit audire expeto, [+]COL.
Uterque cur te deficit poples? Tremio [+]NAS.
Etiam viro praesente? Quid metuis tibi?
[+] Metas quidem mihi, sed et primum tibi.
[+] Mihi quid? COL. Necem. NAS. Necem? Unde sed necem auguras? [+]COL.
[+] In somniis, quae dum recordor, protinus [+]NAS.
Examinor. NAS. An vanis fidem addio somniis? [+]COL.
Mantoque somnians futura coniicis?
Sed quae ista tandem terruere insomnia?
[+] Hac nocte visa sum heu cruentum in atrio
Medio iacentem evisceratum cernere, [+]COL.
Te, dulce decus et omne praesidium meum.
[+] Hoc scilicet te angit, premitque hic scupulus?
Nimium es mulier: effunde fletus aequior. [+](103) NAS.
Nocturna spectra facere stultitiae arguit.
[+] Quam stulta sic dici, augur et mendax velim!
[+] Secura vive, pectus antiquum advocans. [+]COL.
[+] Securitatis da mihi causam prius. [+]NAS.
[+] Tu quicquid optes postula, certum est dare. [+]COL.
[+] Caveas nefastum hunc postulo tibi diem. [+]NAS.
[+] Num sat satellites meum stipant latus? [+]COL.
[+] Numerus tuetur Principem, melius fides. [+]NAS.
[+] Batavisne gens possit fidelior eligi? [+]COL.
[+]NAS.

[+] Etiam parari tibi alta insidiae queunt.
Quod ante subiisti periculum, vide. [+]COL.
[+] Parere fatis, si velis, nolis, decet,
Humanaque illic nil valet prudentia, [+]NAS.
Contra, ante mortem cura te facit mori.
Timere cessa, nil timendum contigit.
Ego bonorum turba quo me civium
Ad res gerendas advocat, me confero.
[+] O te deorum percolenda numina,
Per patris impie necati umbram piam, [+]COL.
Per filium fastidiosum Iberiae,
Per mutuam dextram atque coniugii fidem,
Per spem tumentis alui, o coniunx, obsecro
Ne luce saltem hac lumine efferas pedem,
Si lux meretur dicier, quae nubibus
Obducta (cernis quis dies) noctem tibi
Longam videtur ni caves portendere.
[+] Ut vortit omnia male, nec demens potest
Timorem opinione conceptum levi [+](104) NAS.
Deponere. Extorquet quod ipsa vis nequit
Tandem mulier. Age, hoc tibi tribuo, queri
Ut desinas, ne lumine efferam pedem,
Hac luce saltem. Sed decus serva meum,
Causamque necte civibus probabilem,
Ut differantur in diem comitia.

Chorus.

Cum fata cunctos eripiant sua,
Nec pareat ulli dira necessitas,
Sortita reges et colonos,
Omnem animam rapiente dextra:
Incerta certe mortis erit dies,
Nullusque vivam dicere crastinum
Audebit, in lucro reponet
Temporis articulos futuri.
Quandoque vitae terminus attamen,
Mors et virorum nota potentium
Monstratur ignitis cometis,
Milleque prodigiis polorum.
Quin saepe porta ducere cornea
Est visus umbras Morpheus indices,
Mortis futurae saeva nati

Fata sui sequitantis aprum
+ Sub nocte vidit Lydius, et fides[478.]
Visum secuta est, occidit impios +(105)
Prave expiati Parricidae
Regia progenies sagitta.
Sub nocte vidit vulnera Caesaris
Culpurnia uxor, luceque postera
Videre Brutum Cassiumque
Caesareo madidos cruore,
Alto iubentes e Capitolio,
Ut servitutis deposito iugo,
Iure et recepto civitatis,
Sacra deis populus referret.
Quid prisca? Coniunx Auriaci, viri
Aperta vidit viscera dormiens,
Unde ominatur moesta caro
Exitium veniens marito.
Exorat orans ut lateat domi,
Sic et cruentas effugiat manus,
Nec novit imprudens, in herba
Tabificum latitare sepem.
Quencumque poscit Iuppiter ad necem
Iratus atram, ne fugiat, latens
Telluris in centro profundae,
Non media caput aodat unda.
Externa late magna Iovis manus
Pertingit omnes una simul vias.
Quo se impius, dum saevit, orbem
Fulmine concutiens corusco?
+ Ille, ille solus non metuat Dei
Tutus potentis fulmineam manum, +(106)
Vivatque secure quietus,
Conscia quem minime premit mens.

478. Het is niet duidelijk wie hier bij het verhaal van de jacht op het Caledonische everzwijn wordt bedoeld. Evenmin heb ik kunnen achterhalen waarvandaan Salius deze bijnaam gehaald heeft. J. Seznec: La survivance des dieux antiques. Essai sur le rôle de la tradition mythologique dans l'humanisme et dans l'art de la renaissance. Londen 1940, geeft vooral in Bk II, hfst. I: La science mythologique au XVIe siècle, een waardevol overzicht van de verzamelwerken over mythologie, die men toen algemeen gebruikte. Ook hierin heb ik tevergeefs gezocht.

Actus quartus.

Gerardus.

Iam Delfii ad ripam ratis nostra appulit
Ventis secundis, nec meram traxit natans,
Adeo institutum comprobant aquae meum.
Suspicio templa queis Deus abactus fuit,
Arasque sacras ante, nec graves haras.
En cerno edax quas flamma relliquias adhuc
Liquit videndas. Lustra labuntur decem,
Vulcanus ex quo civitatis plurimam
Partem voravit. Cerno iam Auriaci domum,
Impia, profana, incesta, rapidis ignibus
Palatia pianda. En tumet pectus mihi,
Erigitur, exardescit, advocat manum.
Nunc dextra agendum fortiter, tempus vocat,
Cogenda virtus, omne robur masculum
Circumlegendum, res locusque postulat.
Sed occupatas esse conspicio fores
Magna satellitum manu: admitti tamen
Intro necesse est, arte, fraude, industria
[+] Aditus parandus. Mors recens ducis Andium
Causas mei adventus probabiles feret. [+](107)
Simulabo ferre literas ad Principem,
Et fata amici nunciare tristia.
Admittar, io vicimus. Cum venero
Coram, celeriter utar intrepida manu.
Hic restat actus. De salute nam mea
Parum laboro, cum salutem gloria
Vitamque vincat morte facta illustrior.
O Summe Rector omnium quae sol videt,
Etiam, invidendo quae sinu tellus ferax
Altumque celat, unus imperio omnia
Iugi gubernans, qui tyrannos aspicis
Plebem prementes, perduelles et viros
Atroce vultu ad ultionem concito:
Si potuit ingens Goliae corpus, manus
Pastoris imbellis lapide consternere:
Si mulier ausa est Sisaram Ducem Iahel
Interficere clavo applicato tempori:
Si aberavit urbem ab ultimis malis
Vidua, inimicum dum tulit saeco caput,

Te tela semper dirigente fortia,
Propter salutem publicam, iam dirige
Tela mea, vires suppetens. Nassovii est
Quod peto caput, propter salutem publicam.
Impune Regi perduellis hic suo
Intulerit arma? Impune sacram virginem
Claustris rapuerit sacrilegus? Imagines,
+ Delubra sacra effregerit et exusserit?
Fac cum parabo tradere impium neci, +(108)
Abstrusa flammae ne nimis sint semina,
Nec lentus ignis veniat ad vim plumbeam.
Sed tutum erit silentium: satellitem
Video paratum de meis negotiis
(Ni forte fallor) quippiam cognoscere.

Satelles. Gerardus.

Quis es, unde pergis? GER. Gallus, eque Gallia.
+ Cuius pedem istuc contulisti gratia?
+ Ut nunciarem Principi quod contigit +SAT.
Illic novi, non absque magno pondere, +GER.
Et ecce missus quas ei adfero literas.
+ Sed amabo quid novi? GER. Propius ergo tuam
Aurem applica, ne quis secundus audiat: +SAT.
Recens supremum regius clausit diem
Dux Andium. Ne plura quaesieris, sat est
Legati obire munus ut videar male.
Sed dic vicissim, ubi reperiam Principem?
+ Iam commode mensae assidet subtristior.
+ Adibo, fungar munere imposito mihi. +SAT.
+GER.

+ Chorus.

+(109)

Qui suos victor superavit hostes,
Ne dolus quaeras fuerit ve virtus.
Si fidem prisci coluere sancto
Marte Quirites:
Gloriae id fecit violens cupido:
Sed revolvatur ratio utriusque,
Gloriam virtus, dolus ipse quaerit
Utilitatem.
Noverat prudens Itachus, valeret[584.]

584. Itachus: Odysseus.

Quid dolus: quare sapiens vocari
Dignus, et magno potuit videri
Maior Achille.
Impiam nati cineres parentem
Arte luserunt, retinetque laudem
Quod patris manes ita vindicarit
Cautus Orestes.[591.]
Iure Zopirus, celebratur amplis[592.]
Laudibus, Regi Babylona subdens,
Auribus scissas sociano pudendo
Vulnere nares.
Tarquini natus Gabios paterno[596.]
Addidit regno, bene praedicandus,
Tincta nudarit licet indecoro
Terga cruore.
Ille dux fertur melior triumphum,
Qui refert victo rediens ab hoste,
[+] Foeminis fletos nitido reducens
Ense maritos: [+](110)
Plurimum quam qui tolerans inarmis,
Sorte bellorum variante casus,
Vicerit multa, male gloriosus,
Caede suorum.
Qui latet, Martem fugiens apertum
Hostis, occidi poterit latenter.
Rectius vulpi valet obviare
Altera vulpes.

591. Orestes, zoon van Agamemnon, door zijn zuster verborgen gehouden toen Agamemnon bij zijn terugkeer uit Troje door zijn gemalin werd vermoord; volwassen geworden, doodde hij op zijn beurt uit wraak zijn moeder.
592. Zopyrus, een voorname Pers, diende in het leger van Darius I (521-485), toen deze Babylon belegerde. Toen de stad niet kon worden genomen, verminkte Zopyrus zichzelf en liep naar de Babyloniërs over, tegen wie hij zeide dat Darius hem dit had aangedaan. Hierdoor won hij het vertrouwen der burgers, die hem aan het hoofd hunner troepen stelden. Hij gaf daarop de stad aan Darius over, die hem beloonde door hem tot satraap over Babylon aan te stellen.
596. Tarquinius Superbus, zoon van Tarquinius Priscus, veroverde met list de stad Gabii, een der oudste en machtigste steden van de Latijnse Bond.

Actus quintus.

Nutrix.

Ubi sum? Quid aspexi? Quid excepi auribus?
Quid misere vidi? Quid notavi oculis nefas?
Iam tota Eurinys, horror et furiae truces[614.]
Dominantur aula. Eheu iacet Princeps, iacet
Exanimis, in suo natatque sanguine,
Domini fluens sparsim irrigat domum cruor,
Parietibus addens triste et horrendum decus.
O quam extiterunt vera alumnae insomnia
Adeo nihil mentita! Quid faciam? Quid heu
Facies alumna cum dolorem intelliges
Luctusque tantos? Fata vivens coniugus
Audire perferes? Num erit satius mori?
[+] Comitemque manes ocyus sequi pios?
Egone tantae cladis esse nuntia [+](111)
Invisa possum? Non feram, iussit tamen
Sibi referri, misit et hoc nomine
Per me resciret quo omnia hic starent loco.
Quippe animus illi semper inquietior
Momenta fuit ad singula, ex quo somnium
Vidit, nec illam effugit anxietas metus
Crescens in horas, corque pungens acrius
Sed ecce cerno quae cito huc rapitur gradu,
Ardente vultu, qualis Euthyas furit[634.]
Pindi iugalis vertice, aestuat, fremit,
Quaeritur, gemit, proclamat, est impos sui.
Audivit ipsa scilicet strepitum loci,
Sonosque tristes ex citatos atrio.
Ne vera sint, quae vera sunt nimis, timer.

Colignia. Nutrix. Holachius.

Si quis amor, Altrix, quicquid est referens, citam
Concede vitae vel necis mihi copia.
[+] Aequa ferendum est mente quod Deus imperat.
[+] Perplexitate quid tua miseram necas? [+]NUT.
[+]COL.

614. tota Eurinys: alle wraakgodinnen tezamen.
634. Euthyas: onbekend gebleven waarop Salius doelt. Vgl. de toelichting bij 478.

Differsque longis veritatem ambagibus?
Rem ut est refer, simplex tua sit oratio.
[+] Quis clamor ille? Quis peditum strepitus fuit?
Nunc luctuosus patriae, at primum mihi? [+](112)
Vivitne coniux? An quid aliter contigit?
Etiam rem aperte monstrat adveniens comes
Sed quid loquelas? Sat docet silentium,
Oculi tristes et genua labantia
Etiam rem aperte monstrat adveniens comes
Holachius, cuius cadit ab oculis fides.
Perii, occidi, non sum amplius, fulmen cadat
Coelo coruscum, hocque obruat cadens caput,
Inhians ne terra quam aedidit iam obsorbeat.
Vel lenta si Iovis manus, si immobilis
Tellus opem negat, aequora misereamini,
Me rapite, per vos ad Stygem pateat via.
[+] Veterem advoca constantià, Princeps, dolor.
Non serpat ultra, disce fortunam pati, et [+]HOL.
Necessitatis robur insuperabile.
Non occidit coniux tuus, spes est super
Plurima salutis, vivit et loquitur, necem
Non omnia adferunt cruentam vulnera.
An fles calentem? Cur parentas vivido?
[+] Ne vana iacias verba spem fingens mihi,
Impia peremit Principem manus meum. [+]COL.
O dira fata! Quod mihi restat malum?
Omnia peregi, si morior, accedere
Mors sola nostris quam expeto potest malis.
Thalassiarchae (dedecus liquar meum)
Patris senectus ad crucem rapta est, foret
[+] Cum regias prius vocata ad nuptias,
Cum Sequana erubuit, et aggere plurimo [+](113)
Potuit retardari caverum, fluens
Vulneribus undas ni coëgisset cruor.
Portocriptionem non refero, vetus est malum,
Amissa bona, priscique sanguinis decus:
Malum recens instar malorum est omnium,
Vir cum occidit meus. Quis ô, quis adferat
Cor parricidae dentibus praedam meis?
Deducite ad virum, feram ultima oscula,
Frigemque quamvis corpus, amplectar tamen,
Luminaque claudens hac manu, moriar super.

[+] Illam doloris anxifer vortex premit:
Vides colorem ut mutet, et maculet genas? [+]HOL.
Eius liquescat animus? Ut sudor fluat
Algens suadenti fronte? Inest periculum
Morae. Intus illam ducere, atque aegram toro
Mandare, praesens nos monet necessitas,
Animas duas ne rapiat una eadem dies.
[+] Ne solvat uterum cruda Lucina horreo,[693.]
Matrique foetus viperae fatum ferat. [+]NUT.

Nuntius. Chorus.

Res quanta cessit? Quem decennia per duo
Domare tota non potuit Iberia,
En unius conatibus momentulo
Temporis, animae inanis iacet Nassovi?
[+] Expone seriem caedis, enarra omnia.
[+] Medium axem Apollo transierat, et iam ad plagam [+]CHO.
Fiebat inclinatio occiduam, atrio [+](114) NUN.
Princeps inambulabat, imo pectore
Plurima revolvens quam solebat tristius.
Ibi quod videretur severior, sui
Reliquerant solum, imperata dum daret.
Vix semihora exacta, cum bobardulae
Onere solutae percipitur ictus strepens
Totum atrium quatere. Subitus omnes timor
Invadit aliquid male timentes Principi.
Concurritur, primusque comes Holachius
Singultientem extrema reperit Principem,
Fusum, cruore turpiter pictum suo,
Cuius latus traiecerat glans plumbae
Gemina. Autor eius quaeritur cladis, fores
Claudi iubentur, ne saluti sit via.
Scrutantur omnes angulos palatii
Satellites, omnemque pertentant domum.
Quid plura? Reperitur necis qui autor fuit.
Constantiam admirabilem prae se ferens.
Nec quaestionibus coacti est veritas:
Ecce adsum, ait, si quaeritis qui Principem
Peremerit, perempto eo perimar lubens,
Supplicia quamvis mihi parentur barbara.

693. Lucina of Juno Lucina: godin van de geboorte.

Qui fortia ausus est agere, et is fortia
Audere debet perpeti. Custodiae
Iam traditus, poenas graves audaciae
+ Expectat audax, nec timori dat locum
In pectore inflato rei actae gloria. +(115)
+ Rem audio stupendam, omnemque quae superat fidem.
+ Sed nondum habes omnia: querelas audiit +CHOR.
Mortem gementum coniugis Colignia, +NUN.
Exiliit ipsa sedibus, ululans, furens,
Qualis Leaena cui catuli adempli, et Leo.
Tandem doloris ferre pondus nescia,
Prolapsa terram contigit, Lucinaque
Novos labores adferens sine tempore
Uterum resolvit, aediditque mortuum
Foetum, parente respuentem mortuo
Auras subire vitae. At ipsa puerpera,
Puerpera haud tamen, dubium agit spiritum,
Tumulumque vult unum capere tria corpora.
Mirum, videre si queat lucem alteram.

Chorus.

Tragico fine rebelles dare finem
Videas curriculo vitae, et obire
Miseros caede cruenta. Scelus aequo
Sequitur poena pede. Ergo reverenter
Dominos discite vestros reputare,
Et iis arma movere ambitiose
Sceleri vertite summo. Deus omnes
Odio prosequitur, qui scelerato
Animo sunt in eos, quos coluisse
Merito debuerint, perfidiaeque
Iubet aequas cito persolvere poenas.

TRAGOEDIAE FINIS.

Instructies aan en rapporten van gouverneurs uit 1830
Medegedeeld door Dom A. Smits O.S.B.

Bij de voorbereidingen van mijn proefschrift over de scheuring in het Koninkrijk der Nederlanden in 1830, kon ik in de rijke bron van de Staatssecretarie in het Rijksarchief te 's Gravenhage de hand leggen op een reeks hoogst belangrijke documenten.

In Den Haag, en wel in het Kabinet van de Koning, liepen alle draden van het staatsbestel samen en niets ontging aan Willem I. Persoonlijk maakte de vorst zijn aantekeningen op de inkomende stukken. Het origineel of afschrift werd opgeborgen in de portefeuilles van de Staatssecretarie. De ingekomen rapporten werden soms doorgezonden om consideratiën en advies, opnieuw opgeborgen, dikwijls weer gelicht om later ter tafel te worden gebracht. Het is daarom lastig zoeken als men moet afgaan op indices, klappers en agenda's van in- en uitgaande stukken, al moet theoretisch een stuk te vinden zijn op de plaats waar het na al zijn omzwervingen terecht is gekomen. Om dit eindeloos gezoek te ontgaan werd door mij portefeuille na portefeuille doorgewerkt en de stukken moesten zo wel voor de dag komen.

Tevens krijgt men dan een indruk van het werk door Willem I verzet. Ieder stuk draagt een spoor van zijn activiteit, soms een enkel woord, soms hele zinnen. Wat ik hier in dagen moeizaam doorworstelde, verwerkte de Koning iedere dag en dan nog veel meer dan in de Staatssecretarie zit opgeborgen. Elk Departement had zijn aandacht. Voeg daarbij nog zijn audienties, besprekingen met Ministers en men wordt werkelijk met eerbied vervuld jegens de Vorst, die door de centralisatie het zenuwknooppunt van heel het bestuur was.

Van al de officiële stukken, rapporten, verslagen, berichten, adviezen enz., die in Den Haag in 1830 en vooral in de eerste maanden van de woelingen in het Zuiden binnenliepen, gaf Prof. Dr H.T. Colenbrander in zijn *Gedenkstukken*, en speciaal

in de delen 37 en 46[1], reeds heel wat. Hij putte voornamelijk uit private collecties en vooral het archief van Van Maanen leverde veel op. Daarnaast gebruikte hij ook stukken uit 's Konings kabinet, die reeds in 1913 naar het Algemeen Rijksarchief waren overgebracht[2].

De Minister van Justitie kreeg ambtshalve van zijn Procureurs of hun Substituten regelmatige verslagen over de publieke sfeer en toestand in het Zuiden. Ook had Van Maanen meer persoonlijke rapporteurs.

Na het ontslag van Van Maanen werden de officiële verslagen aan de nieuwe Minister ad int. gezonden. De Minister zond deze verslagen door aan de Koning, die ze na inzage liet terugzenden. Door de overstelpende drukte echter bleven waarschijnlijk stukken achter, die in de Staatssecretarie een onderkomen vonden, soms zelfs in de geheime afdeling. Deze stukken bleven voor Colenbrander verborgen, daar dit gedeelte van de Staatssecretarie nog niet toegankelijk was bij de uitgave van zijn *Gedenkstukken*.

Prof. Dr C. Gerretson slaagde er in de schatkamer van de Staatssecretarie reeds in 1920 binnen te dringen, en aantekeningen te maken van bescheiden die tot aanvulling op Colenbrander moesten dienen. Dat aantal nieuwe documenten was zo overstelpend groot, dat de conclusie zich aan hem opdrong dat de *Gedenkstukken*, door wat ze gaven en niet gaven, een ‘dagelijksch huiskruis’[3] vormden, ‘beneden alle critiek’[4]. Noch de lange inleidingen die Colenbrander schreef voor zijn publicaties, noch de reeks monografieën, die hij aan het tijdvak wijdde, konden iets vergoeden.

Er zijn inderdaad vele tekorten, massa's hiaten. Eerst met een bron als de Staatssecretarie ter beschikking zou een ideale uitgave van de bronnen van het Verenigd Koninkrijk verkregen kunnen worden. Al zou dan heel wat moeten geschift worden in de 6809 portefeuilles van gemiddeld 10 cm dik.

In 1922 en 1928 werden de gewone en geheime gedeelten van de Staatssecretarie uit het Kabinet van de Koningin over-

1) Gemakshalve volg ik de nummering van de R.G.P. Colenbranders uitgave wordt in het vervolg aangehaald als: Gedenkstukken.
2) Thans geklasseerd in de Staatssecretarie o.a. vnl. Port. 6164 en 6165.
3) Muiterij en Scheuring, deel I, blz. XII. Voortaan aan te duiden als Gerretson I of Gerretson II.
4) Gerretson I, blz. XI.

gebracht naar het Algemeen Rijksarchief. Toen werd deze mijn voor iedereen toegankelijk. Prof. Gerretson had toen echter reeds zijn 'Benedictijnenwerk'[1] voor het jaar 1830 verricht. In 1936, doordat 'Waalsche onbescheidenheid'[2] hem hiertoe dwong, liet hij het verschijnen.

Wanneer men de oppervlakkige verwijzingen naar de bronnen achter in deel II van *Muiterij en Scheuring* raadpleegt, staat men verbaasd, dat men hier niet de codificering van het Rijksarchief aantreft, en ook dat de keuze zo onvolledig en vaak willekeurig is. Weliswaar werd de inventaris[3] van de Staatssecretarie, zoals deze in het Algemeen Rijksarchief staat, pas in 1938 door de heer H. Bonder voltooid, d.w.z. gestencild, maar dat overzicht was daarvóór reeds bruikbaar. Bovendien had reeds Dr Demoulin in zijn *Les journées de Septembre 1830*[4], welk werk in 1934 verscheen, een gedetailleerde beschrijving van de stukken uit de Staatssecretarie, die van belang waren voor 1830, gegeven, veelal met de nieuwe aanduiding van de portefeuilles. Zeker, de gehele verwijzing is hier nog niet in de nieuwe code, doch de beschrijving van de stukken, die Demoulin geeft, toont zonneklaar aan dat er heel wat meer is dan wat Gerretson publiceert. Juist door de 'Waalsche onbescheidenheid', was Demoulin's activiteit aan Gerretson bekend en moet hij notitie hebben genomen van diens werk. Trouwens een enkele blik in de klapper van 1830, op het trefwoord 'Volksbeweging', overtuigt een ieder van de overstelpende hoeveelheid stukken voorhanden. Buitendien kan men dan nog de portefeuilles zelf nagaan van Augustus tot November 1830.

Daarom geldt voor Gerretson niet het excuus van Colenbrander: in 1936 waren de bronnen uit de Staatssecretarie voor 1830 toegankelijk en *bekend*.

Wij noemen hier de verslagen van de Commandanten uit de Vestingen in het Zuiden: Gent, Brugge, Bergen, Doornik, Namen, Ath, enz. Dagelijks zonden dezen hun bevindingen aan De Eerens, Directeur Generaal van het Departement van Oorlog.

Uittreksels

1) Gerretson I, blz. XI.
2) Gerretson I, blz. XIV.
3) Het gaat hier over de index van al de portefeuilles. Ieder jaar heeft bovendien zijn eigen index, klapper en agenda, die door de ambtenaren van de Staatssecretarie werden bijgehouden.
4) Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liége. Fasc. LXIII. Liège, Paris 1934.

hiervan en soms het gehele rapport, werden aan de Koning voorgelegd. Die uittreksels, die ongeveer alles geven wat van belang is, zijn in de Staatssecretarie te vinden[1]. Deze verslagen geven naast de rapporten van de Gouverneurs prachtige aanvullingen en leren ons b.v. onomstotelijk hoe de geestesgesteldheid in de Borinage anders was dan in Vlaanderen.

Daarnaast vermelden we de petities uit de verschillende steden uit het Zuiden voor of tegen de scheiding. De Ministers van Nationale Nijverheid en van Financiën gaven hun adviezen op de belangrijkste problemen van economische en sociale aard. Afgevaardigden ter Staten-Generaal gaven hun mening in private correspondentie of traden gezamenlijk op. Zo waren de Hollandse afgevaardigden tegen het reeds ver uitgevoerde plan om in October 1830 te Antwerpen de vergadering der Staten-Generaal te houden.

Private personen stuurden hun meningen in. Het wemelt van rapporten van Tarte Cadet (waarvan Gerretson een enkel stuk opneemt) en Libry Bagnano en anonieme stukken, welke wij meer als kaf bestempelen.

Al deze stukken ondergebracht in de Staatssecretarie zijn onontbeerlijk voor een juist beeld van de toestand in 1830 in de maanden Augustus tot November.

Gerretson geeft in *Muiterij en Scheuring* heel veel belangrijks: de briefwisseling tussen de Koning en de Prins van Oranje, verslagen van de Prins van Oranje van zijn verblijf te Brussel en zijn bestuur in de Octoberdagen te Antwerpen, daarnaast vele private berichten. Dit alles uit de Staatssecretarie en het Kabinet des Konings (nu doorlopend geklasseerd als Staatssecretarie).

Een groot deel wordt echter gevuld met de verslagen van de Gouverneurs uit de Zuidelijke gewesten aan de Minister van Binnenlandse Zaken gericht. En juist deze verslagen zijn door Gerretson niet gevonden in de Staatssecretarie, maar in het Departement van Binnenlandse Zaken, Portefeuille 973[2]. Ofschoon deze laatste afdeling in het Algemeen Rijksarchief ook nu nog niet geïnventariseerd is, komt de verwijzing naar deze afde-

1) Port. 3453 en vlg. Wij hopen deze stukken later elders uit te geven.
2) Gerretson spreekt achter in deel II van zijn Muiterij en Scheuring, verwijzende naar de bronnen, van Port. 793. Het moet zijn 973. Van deze portefeuille heb ik wel het IIde en IIIde gedeelte kunnen raadplegen. Het door Gerretson ook vermeldde Iste deel is ondanks de ijverige naspeuringen van het personeel van het Algemeen Rijksarchief niet gevonden. Daarom waarschijnlijk heb ik enkele rapporten van de Gouverneurs niet kunnen verifiëren en in het vervolg opgegeven als niet in Port. 973.

ling 973, aanhoudend voor. Het is mogelijk dat Colenbrander deze bron heeft gekend blijkens zijn verwijzing naar Binnenlandse Zaken[1].

Ambtshalve moesten de Gouverneurs, krachtens 's Konings lastgeving dd. 8 Augustus 1830, la K 25, geheim[2], hun bevindingen meedelen aan de Minister van Binnenlandse Zaken De la Coste. Deze zond de verslagen door aan de Koning en ze werden na gelezen te zijn teruggezonden naar Binnenlandse Zaken, waar ze in Portefeuille 973 werden opgeborgen. Doch niet alle verslagen kwamen terug, zoals we boven reeds zeiden voor Van Maanen. Enkele bleven achter en verdwenen in de Staatssecretarie, waar Gerretson ze niet heeft opgespoord.

Indien Gerretson bovendien ook nog Colenbranders bronnen, o.a. het geheim archief van Justitie, beter had nagezien[3], dan zouden nog heel wat meer stukken voor de dag zijn gekomen. Zo vertoont de uitgave van Gerretson vele hiaten. Wat erger is: het waren juist de belangrijkste stukken, die werden achtergehouden. Hierover werd beraadslaagd, gevraagd om advies aan andere Ministers enz. Vooral voor de toestand in Oost-Vlaanderen en in het bijzonder Gent zijn de rapporten van de Gouverneur van groot belang. Juist hierover werd veel door de Koning en de Ministers beraadslaagd, zodat dergelijke rapporten niet in Portefeuille 973 terugkwamen.

Nu had Gouverneur Van Doorn nog de gewoonte de rapporten te zenden aan het Ministerie van Justitie, aan Prins Frederik, en aan de Secretaris van de Staatssecretarie De Mey van Streefkerk. Daarom kon Colenbrander reeds heel wat rapporten van Van Doorn opnemen, want hij raadpleegde Justitie (hier zag hij er echter vele over het hoofd) en Demoulin had kennis van de rapporten gericht aan De Mey[4], hoewel Portefeuille 973 van Binnenlandse Zaken aan zijn aandacht ontsnapte. Daarom mocht bij Gerretson eigenlijk geen enkel rapport van Van Doorn ontbreken, want de vier dagelijkse rapporten van Van Doorn

1) Gedenkstukken 46, blz. XI.
2) Staatssecretarie 5735.
3) Gerretson heeft hier b.v. uitgehaald het stuk in deel I, blz. 471.
4) Les journées de Septembre blz. 23.

waren identiek (mutatis mutandis). Bovendien heeft Gerretson in Portefeuille 973 heel belangrijke rapporten van Van Doorn over het hoofd gezien, doordat ze op een andere plaats geklasseerd zijn, dan hij waarschijnlijk verwachtte. Van Doorn spreekt daarbij soms nog van een rapport van de vorige dag, b.v. op 8 September[1]. Dit rapport had toch moeten worden opgezocht of anders vermeld als niet te vinden. Het zit o.a. in Portefeuille 973.

Het is niet de enige tekortkoming. Wel is achter in deel II een chronologische lijst opgenomen van de weergegeven stukken, doch de inhoudsopgave vooraan in deel I geeft slechts 'Verslagen van de Gouverneurs der Zuidelijke gewesten'. Gerretson heeft die rapporten provinciegewijs gegeven, doch dit blijkt niet uit de inhoudsopgave, terwijl nochtans deze technische hulp noodzakelijk is, willen we deze verslagen met vrucht en gemak gebruiken.

Annotaties ontbreken bijna geheel, andere noodzakelijke verwijzingen bleven achterwege. Waarom Gerretson soms wel en soms niet brieven opneemt, die Colenbrander reeds uitgaf, is me niet recht duidelijk. Hetzelfde geldt voor bijlagen van brieven. Soms drukt hij de bijlage af, elders laat hij ze om onverklaarbare reden weg.

Dit geldt eveneens voor de verslagen van de Gouverneurs. Wel neemt hij de rapporten op van de Gouverneur van Luik doch van de Gouverneurs van Namen, Henegouwen, Luxemburg, geeft hij niets, uitgezonderd twee verslagen dd. 10 en 14 Augustus welke hij toeschrijft aan de Gouverneur van Henegouwen, terwijl het rapport van 10 Augustus van de Gouverneur van Namen is[2]. Van Noord-Brabrant geeft hij enkele verslagen en hier kunnen we doen gelden het motief van aangrenzende provincie aan de Zuidelijke Nederlanden. Doch van Zeeland, vooral in verband met Zeeuws-Vlaanderen toch van belang, is geen verslag opgenomen. Verder wordt van de Gouverneurs van de Noordelijke gewesten, waarvan toch een enkel rapport aanwezig is, niets gegeven.

Soms begint Gerretson met zijn verslagen vroeg in Augustus en dan weer later. Het zou redelijk geweest zijn alle verslagen te geven, waarin sprake is van de gebeurtenissen, onverschillig of ze nu beschreven werden na 24 Augustus of wel pas worden aangekondigd als dreigend, in het begin van die maand, voor

1) Gerretson I, blz. 330.
2) Gerretson II, blz. 194 en 196.

of na de instructie van 10 Augustus om dagelijkse rapporten in te zenden.

Van Doorn schreef, zoals hij zelf bij de datering meestal aangaf, zijn brieven 's avonds laat of te middernacht. Dat dit van belang is, blijkt wel hieruit, dat Van Doorn een enkele keer twee rapporten op één dag schreef en dan ook de uren vermeldt. Gerretson heeft het uur bij één brief vermeld; Colenbrander heeft het telkens aangegeven. Ook bij de rapporten van de andere Gouverneurs is het uur dikwijls wel aangegeven, doch blijft soms bij Gerretson achterwege.

Nergens geeft Gerretson aan wie de Gouverneurs eigenlijk waren, wat toch wel van belang is. Hij vermeldt alleen de namen. Dat een uitweiding over de persoon van de Gouverneur wel gewenst is, blijkt b.v. hieruit dat de Vlaming Van den Bogaerde, Gouverneur van Noord-Brabant, door Willem I gehandhaafd wordt als de Koning besluit alle ambtenaren uit de Zuidelijke Nederlanden te ontslaan. De Macar, Gouverneur van Henegouwen, wordt later onder Belgisch bewind Gouverneur van Luik.

Wij zullen ons van zo scherpe kwalificaties als Gerretson op het werk van Colenbrander toepaste, onthouden, maar de conclusie dringt zich op dat ook zijn aanvulling zowel nieuwe aanvulling als correctie behoeft. Zonder deze is de historicus nog niet in staat zich van de zo belangrijke gebeurtenissen van 1830 een zuiver denkbeeld te vormen.

Wat wij hier bieden, is bedoeld om in die behoefte te voorzien. Natuurlijk draagt de volgende verzameling een fragmentarisch karakter en kan alleen naast de *Gedenkstukken* en *Muiterij en Scheuring* gebruikt worden.

Toch ontbreekt een zekere eenheid niet geheel. De stukken die door de regering werden achtergehouden, vertonen over het algemeen eenzelfde karakter. Het accent ligt op het sociaaleconomische.

Ik heb me bepaald tot Gouverneursrapporten. Buiten de aanvullingen op de rapporten, die Gerretson geeft, heb ik bovendien nog de rapporten van de Gouverneurs van Zeeland, van Henegouwen, Namen en Luxemburg opgenomen.

De rapporten van de Gouverneurs uit het Noorden liet ik achterwege.

Het leek me verder noodzakelijk om de instructies; die de Minister van Binnenlandse Zaken De la Coste aan de Gouverneurs liet afgaan, bijeen te brengen. Gerretson geeft enkele van die

instructies, dwars door brieven van andere schrijvers heen. Om het gehele Binnenlands Bestuur bijeen te hebben, worden hier de aanvullingen gegeven met verwijzing naar de stukken, die Gerretson of Colenbrander reeds opnamen.

Dit heb ik ook gedaan bij de gouverneursrapporten, zodat alle verslagen hier te vinden zijn *óf* de plaats waar ze reeds eerder zijn afgedrukt. Ook de bron, waar het origineel te vinden is heb ik telkens aangegeven[1].

Om De la Coste's geesteshouding geheel te begrijpen zijn de hiervoor noodzakelijke adviezen, door hem aan de Koning gegeven, nog toegevoegd. Voor de adviezen van Van Maanen raadplege men Colenbrander.

Wij hielden hier dezelfde volgorde der provincies als bij Gerretson, ofschoon deze niet de officiële is gebaseerd op de oude waardigheid der provincies. De la Coste's instructies plaatsten wij vooraan.

A.S.

1) De afkortingen hier gebruikt zijn dezelfde als op de stukken voorkomt. B.v. Staatssecretarie 5735, 26 Aug., la R 27, geh., wil in gewone taal zeggen: Staatssecretarie Portefeuille 5735. Op 26 Augustus treft men dan geklasseerd het stuk Ja R 27, geh. aan. Deze aanduiding staat zo op het stuk en betekent littera (soms afgekort als litt.) R nummer 27 geheim. Men volgde bij de klassering over het algemeen het volgende systeem: Eerst werd de datum van ontvangst aangegeven. Het zo genaamde Exhibitum. Dan werkte men de letters van het alphabet af met de aanduiding 1. Waren alle letters gebruikt, dan begon men van voor af aan met A en plaatste er 2 achter enz. Dus eigenlijk een dubbele klassering a/ volgens datum, b/ volgens de letters van het alphabet. Ook in de andere departementen, o.a. Justitie, volgde men deze aanduiding. Alleen de geheime stukken dragen de aanduiding geh. Zij zitten bovendien in een aparte, geheime afdeling (groep portefeuilles) geklasseerd. In sommige portefeuilles dragen de stukken een doorlopende nummering o.a. Staatssecretarie, portefeuille 6033 no. 5326 c, of datum en enkel een nummer, b.v. Staatssecretarie, (nummer portefeuille), 29 Sept. no. 63.

De la Coste, minister van binnenlandse zaken.

JONKHEER Mr EDMOND CHARLES GUILLAUME GHISLAIN DE LA COSTE. Geboren te Mechelen 24 Februari 1788. Zijn moeder heette Van der Fosse. Hij studeerde rechten te Leuven. Na verschillende functies te hebben bekleed onder het Franse bewind, ging hij in 1814 weer te Leuven studeren. 1816 werd hij referendaris eerste klas bij het Departement van Binnenlandse Zaken. 1821 lid van de Raad van State. 21 Februari 1828 Gouverneur van Antwerpen en Staatsraad in buitengewone dienst. 1 Januari 1830 Minister van Binnenlandse Zaken. Na met de Prins van Oranje te Antwerpen een laatste poging gedaan te hebben om de scheuring tussen Noord en Zuid te voorkomen, nam hij 17 October 1830 ontslag, en vestigde zich te Mechelen. In 1831 tot lid van de Senaat gekozen, weigerde hij deze functie te aanvaarden. In 1842 liet hij zich de keuze tot volksvertegenwoordiger welgevallen. In 1846 tot Gouverneur van Luik verheven, kreeg hij 12 Augustus 1847 ongevraagd ontslag, maar bleef volksvertegenwoordi[+] Overleden 30 Maart 1870.

[+]GER.

I. De la Coste aan de gouverneurs van West-Vlaanderen, Namen, Henegouwen En Luxemburg. 5 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

De Minister geeft een instructie om dagelijkse rapporten in te zenden, van wat er allemaal aan de Franse grenzen gebeurt. 29 Augustus wordt dit bevel ingetrokken.

II. De la Coste aan de gouverneurs der zuidelijke en noordelijke provinciën, 10 en 11 Augustus.

Justitie 4594, 10 Augustus, la P 23 en 14 Augustus la B 24, geh. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 6. Gedenkstukken 37, blz. 836.

Deze instructie[1)] van 10 Augustus is blijkens een schrijven

1) Dr A.J.C. Rüter geeft in zijn Rapporten van de Gouverneurs in de Provinciën 1840-1849 Dl I, Utrecht, 1941, als datum van dit stuk op 16 Augustus (blz. XIX). Het zou volgens hem na de missive aan de gouverneurs uit de Noordelijke Provinciën dd. 11 Augustus verzonden zijn. Dit is onjuist.

van De la Coste aan Van Maanen 10 Augustus gezonden aan de Gouverneurs van Zuid-Brabant, Limburg, Luik, Oost en West Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Antwerpen en het Groot Hertogdom. (Justitie 4594, 10 Augustus, la P 23, geh.). Van het afschrift hier heeft Colenbrander een copie gemaakt.

10 Augustus zendt Van Maanen afschrift van deze instructie aan de Procureurs Generaal te Brussel en te Luik, met verzoek de inhoud van het stuk ter kennis te brengen van de Officieren van Justitie en Directeurs van Politie binnen hun ressort, met bevel om zich zo nodig met de Gouverneur te beraden.

11 Augustus meldt De la Coste de Min. van Justitie dat hij dezelfde voorschriften (ongeveer, zie afschrift in Justitie) aan de Gouverneurs van de Noordelijke Provinciën heeft gezonden. (Justitie 4595, 14 Augustus, la B 24, geh.). Van Maanen schrijft daarop de Procureur Generaal in Den Haag aan[1].

III. De la Coste aan Van der Fosse (Zuid-Brabant), 14 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 978. *Gerretson II, blz. 195*[2].

IV. De la coste aan de koning, 15 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 26 Augustus, la R 27, geh. Gerretson II, blz. 205.

Gerretson zet dit schrijven op 22 Augustus. Het is zeer duidelijk op 15 Augustus gedateerd. De minuut hoort thuis, zoals

1) Zie hiervoor het verslag van de Ministerraad over die onderwerpen door Van Maanen aan de Koning ingezonden. Gedenkstukken 37, blz. 832. De Koning kon zich met dit advies verenigen en gelastte De la Coste de gouverneurs in die zin te instrueren. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1; Staatssecretarie 5735, 8 Augustus la K. Bij hetzelfde besluit van 8 Augustus moet de Minister van Justitie de Officieren van Justitie en Directeuren van Politie in dezelfde geest aanschrijven, volgens het 2de lid van de conclusie van het advies.
Men zie hiervoor de klacht van De la Coste dd. 25 Augustus. Gerretson, I, blz. 210. Zie verder blz. 169.

2) In verband hiermee raadplege men het schrijven van Gendebien aan de Potter dd. 16 September. Th. Juste: La Révolution belge de 1830 (La Haye 1872), II, blz. 189. Hieruit blijkt inderdaad dat een opstand werd voorbereid.

Gerretson opgeeft in Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, waar ze door mij niet gevonden is. Het schrijven aan de Koning in de Staatssecretarie als boven, werd door Van Maanen na inzage, zonder consideratiën teruggezonden. Door de juiste datering vervalt de door Gerretson in noot 2 gemaakte opmerking.

V. De la Coste aan de koning, 17 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 980. Staatssecretarie 5735, 21 Augustus, la Z 26, geh.

Op de apostillaire beschikking dd. 16 Augustus la Z 25, geh., waarbij om consideratin en advies aan het Departement van Binnenlandse Zaken is toegezonden een rapport van de Heer Min. van Justitie[1)] omtrent de door de Procureur Generaal te Luik genomen voorzorgen tot bewaring van de rust, zendt De la Coste het volgend advies aan de Koning.

De plakkaten waarvan in nevensgemeld rapport en bijlagen wordt melding gemaakt getuigen van afkeer voor eenen hoogen staatsambtenaar en voor zekere grondwettige beginselen en andere verordeningen en zijn oneerbiedig voor U.M. doorluchtige persoon. Dezelve spruiten alzoo uit eenen slechten geest; doch bewijzen niet dat die geest algemeen of bij velen zoude heerschen. Toezigt is intusschen noodig, maar men dient naar mijn inzien onnoodige bewegingen en blijken van bekommering te vermijden. Hoogst onvoorzichtig zoude het bijvoorbeeld zijn geweest, de officieren der schutterij bijeen te roepen, gelijk de heer fungeerende proc. gen. het verlangde. Dergelijke veruitziende misstappen, zullen door de tusschenkomst der gouverneurs

1) Van Maanen aan de Koning 10 Augustus. Staatssecretarie 5735, 21 Augustus, la Z 26 geh.

Ik heb de eer U.M. ter lezing aan te bieden twee brieven en bijlagen van den fungeerende Proc. Gen. te Luik welke stukken ik zoo op het oogenblik ontvang, en waaruit U.M. zal gelieven te zien welke maatregelen van voorziening die ambtenaar heeft vermeend te moeten nemen tot bewaring der rust, voor welker stooring echter tot nu toe geene vrees bij hem schijnt te bestaan, niettegenstaande men de ingezetenen van Luik, bij de twee in afschrift nevens gevoegde plakkaten tot opstand heeft trachten aan te hitsen. U.M. zal tevens gelieve op te merken dat de bevelen door voorn. Proc. Gen. aan de officieren van Justitie in zijn ressort gegeven, geheel en al in de geest zijn van de aanschrijving op last van U.M. door den Heer Minister van Binn. Zaken aan de Gouverneurs gedaan, en waarvan ik heden avond een afschrift aan de Proc. Gen. te Brussel en Luik mededeele. (De la Coste was hierdoor opnieuw op de hoogte van het doorzenden van de instructie aan de Proc. Gen. Zie De la Coste aan de Koning 25 Aug. blz. 169.)
De twee genoemde plakkaten luiden als volgt:
Mort à van Maanen tome deux de Polignac, à bas la monstrueuse Loi contre la presse que nous ne devons qu'aux Hollandais.
à bas un Roi inviolable sans responsabilité Ministérielle.
à bas le stadhouder, vive la Loi Fondamentale, qu'il a violée.
Peuple si tu connais tes droits, s'ils te sont chers, aie le courage de les reprendre il en est tems, on te les a assez souvent refusés. (dd. 6 Augustus).
C'est par sa faute disent les français que Charles a perdu son royaume Prédisons donc les mêmes succès à Notre bon Roi Guillaume. (dd. 7 Augustus). Justitie 4596, 8 September, la B 29, no. 31 en 32.
De bedoelde brieven van de Proc. Gen. De Lantremange op Justitie t.a.p. no. 27 en 33.

overeenkomstig U.M. bevelen worden voorkomen. Ik laat aan Hoogstdezelve ter beoordeeling over, of het niet zake ware om de bezettingen der vestingen in de Zuidelijke Provincien allengskens door overbrenging van een gedeelte der bezettingen van Noordelijke steden te versterken, daar toch ook de Franschen van hunnen kant hunnen vestingen aan de grenzen in staat van verdediging brengen; doch in allen gevalle zou men zich wel moeten

wachten, dergelijke maatregelen in een ander licht te doen voorkomen, dan als voorzorgen tegen de mogelijkheid van vijandelijke invallen. Tot beteugeling van de ingezetenen zelve, zou dat middel onnoodig en onvoldoende wezen. U.M.'s stipte en gemoedelijke naleving der grondwet en andere wetten van den staat, Hoogstdeszelfs vaderlijke zucht om alle belangen zoo veel mogelijk overeen te brengen en om de lasten van het volk te verminderen, en de voordeelen welke de Nederlanders in hun zelfstandig bestaan vinden, zijn trouwens naar mijn inzien de beste waarborgen van inwendige rust.

VI. De la Coste aan de koning, 21 Augustus.

Staatssecretarie 6033, no. 5326c. Gerretson II, blz. 204.

VII. De la Coste aan de koning, 23 Augustus

Staatssecretarie 3457, 1 September, no. 28. Gerretson II, blz. 206. Gerretson geeft in noot aan, dat dit stuk opgeborgen is in de geheime afdeling. Dit is onjuist.

VIII. De la Coste aan de koning, 25 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 29 Augustus, la E 28, geh. Gerretson II, blz. 208[1)].

IX. De la Coste aan de gouverneurs der zuidelijke provinciën (behalve Zuid-Brabant) en de burgemeester van Leuven, 27 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 982. Gerretson II, blz. 217.

Aan de Gouverneurs van Henegouwen, Namen, Luik, Groot Hertogdom en de Burgemeester van Leuven in 't Frans; aan de Gouverneurs van Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen en Limburg in 't Nederlands.

X. De la Coste aan de koning, 27 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 981. Staatssecretarie 5735, 31 Augustus, la S 28, geh.

1) Aan het slot van deze brief klaagt De la Coste dat Van Maanen zijn instructie aan de Procureurs heeft medegedeeld. Het verzoek van Van Maanen was anders duidelijk. Hij schreef 9 Augustus aan De la Coste:
Uit eenen op gisteren bij mij ontvangen brief van den Heer Secretaris van Staat, heb ik gezien dat Uwe Exc. is gemagtigd geworden om aan de Gouverneurs der provincien eene aanschrijving te doen in den geest van mijne aan den Koning uitgebragte en aan U. Exc. medegedeelden rapporten dd. 5 en 7 Aug. j.l. la N 22 en E 23. (Gedenkstukken 37, blz. 828 en 832).
Ik neem alzoo de vrijheid U.Exc. te verzoeken om mij zoo spoedig mogelijk, met den inhoud der door Haar te doene aanschrijving bekend te willen maken, ten einde zij door mij aan de Officieren van Justitie en Directeuren van policie kunnen worden medegedeeld, en aan die ambtenaren tevens den last gegeven om zich ten aanzien der onderwerpen daar bij vermeld, met geml. Gouverneurs te beraden, en in derzelver geest of overeenkomstig hunne aanwijzingen, bij voorkomende zaken van dien aard te handelen. (Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 1).

Op de apostillaire beschikking dd. 20 Augustus, la J 26, geh. waarbij vanwege de Koning aan het Departement van Binnenlandse Zaken is toegezonden om consideratie en advies, na de zaak op de gewone wijze in de Raad van Ministers te hebben gebracht, een rapport[1)] van Z.Exc. de Heer Min. van Justitie, betrekkelijk de gerechtelijke vervolgingen tegen sommige dagbladschrijvers in verband met de jongste gebeurtenissen in Frankrijk, zendt De la Coste het volgend advies aan de Koning.

De nevensstaande zaak, door mij overeenkomstig Uwer Ms. bevelen in den Raad van Ministers gebragt zijnde, heeft dezelve aldaar het onderwerp uitgemaakt van lange beraadslagingen, waarvan ik trachten zal de strekking en uitkomsten hierbij op een beknopte wijze ter kennisse van U.M. te brengen.

Onderscheidene leden ofschoon schoorvoetend overgaande tot het uiten van eene bepaalde meening over eene zaak van zoo tederen aard, welke reeds zoozeer uit haar geheel is gebragt, en die zwarigheden bevat, waarvan de volledige oplossing de kennis van den tegenwoordigen stand der bedoelde vervolgingen mitsgaders een grondig onderzoek van meer dan één moeilijk punt van regtsgeleerdheid zou vereischen, hebben zich echter niet kunnen verbergen dat het vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden wenschelijk ware, dat er geen zoo ruim gebruik ware gemaakt van de bepalingen der wet van 1sten Juni j.l., als waardoor niet alleen in het algemeen de zedelijke kracht der wet wordt ontzenuwd, maar eene gisting ontstaat, die thans zoowel uit het oogpunt van de bewaring der inwendige rust, als uit dat van de buitenlandsche betrekkingen van het Rijk, bedenkelijk voorkomt. In het oog der zelve leden, zijn vervolgingen zooals die waarop het hier aankomt, van eenen staatkundigen aard en kunnen dezelven niet geheel en al worden overgelaten aan het doorzicht van het Publiek Ministerie, hetwelk die zaken in de onderscheidene gedeelten van het Rijk, niet altijd in denzelfden geest zou behandelen en soms met de beste inzigten de staatsregeering in verlegenheid zou kunnen brengen, door snaren aan te roeren, welke voorzichtigheidshalve stil zouden dienen te blijven.

Ofschoon alzoo de bedoelde leden niet meenden U.M. te kunnen aanraden om aan de aangeklaagde dagbladschrijvers eene amnestie te schenken, waartegen de bedenkingen pleiten in het rapport van den Heer Minister van Justitie aangehaald, en hetwelk boven-

1) Dit rapport zit in de Staatssecretarie op de boven aangegeven plaats, ook Ministerraad, No. VIII. Gedenkstukken 37, blz. 845.

dien bij de steeds toenemende boosaardigheid der gezegde schrijvers als een blijk van zwakheid zou kunnen beschouwd worden, kwam het hen echter wenschelijk voor dat aan de Heeren Procureurs Generaal te Brussel en Luik, op eene vertrouwelijke wijze een wenk wierd gegeven ten dien effekte, dat zooveel zulks alsnog mogelijk en met de waardigheid der Regeering bestaanbaar is, de bedoelde vervolgingen ten minste gedeeltelijk, en voor zooverre de toepasselijkheid der wet eenigszins twijfelachtig mogt wezen, wierden gesmoord.

Den Heer Minister van Justitie verzette zich tegen dat voorstel, meenende dat het voor het algemeen bestuur bedenkelijk zoude zijn, om zich in te laten met het al of niet voortzetten van vervolgingen, hetgene naar deszelfs inzien, aan de eene zijde inbreuk zoude maken op de vrijheid, welke aan het Openbaar Ministerie in de vervulling van de hem door de wet opgelegde pligten behoort te worden gelaten, en aan de andere zijde het algemeen bestuur aan reflectien zou bloot stellen, wanneer eenige daad of geschrift door hetzelve strenger mogt worden beoordeeld dan door den betrokken Procureur Generaal. Zijne Exc. gaf evenwel aan den Raad te kennen dat er reeds aan die ambtenaars te Luik en Brussel ondershands was aanbevolen om in het vervolg met bijzondere omzichtigheid ten aanzien van de vervolgingen wegens hoon en laster te werk te gaan; doch zag Z.H.E.Gestr. geene mogelijkheid in, om aan de reeds aangegane procedures eene andere wending te geven; terwijl hij bovendien vreesde dat men tevergeefs inschikkelijkheid zou gebruiken.

De overige leden, zonder het gewigt dier aanmerkingen te ontkennen, zijn echter van gevoelen gebleven dat wanneer de invloed van het hoogste gezag zich alleen deed voelen om den welgemeenden doch soms overdreven ijver van ondergeschikte ambtenaars te temperen, zulks dan aan geene bedenkingen onderhevig kon zijn en niet missen kon het gewenschte gevolg te hebben. Geenszins twijfelende dat door de vertrouwelijke mededeeling, door den Heer Min. van Justitie aan de Heeren Procureurs Generaal gedaan, het beoogde doel *voor het vervolg* zoude worden bereikt, gaven zij in bedenking of niet *voor het verledene*, dit is voor de reeds geentameerde vervolgingen, iets dergelijks kon worden beproefd. Het genoemde lid bleef in zijn gevoelen volharden, doch stelde hij voor dat indien U.M. aan het gevoelen der andere leden den voorkeur mocht geven, hij Minister van Justitie gemagtigd wierd aan de Procureurs Generaal *zeer vertrouwelijk* aan te schrijven en met last om daarvan alleen aan de

officieren van Justitie, door welke de bedoelde procedures ontgonnen zijn, en aan geene anderen, *bij monde* opening te geven.

De overige leden van den Raad hopende dat daardoor vele hatelijkheden en aanleidingen tot het in beweging brengen der gemoederen zouden worden afgesneden, hebben vermeend U.M. te moeten aanraden om zoodanige magtiging op den Heer Min. van Justitie te verstrekken, en daar ik onder die leden behoor zoo verzoek ik U.M. dat advijs ook als het mijne te willen beschouwen.

(Ontwerp aanschrijving).

Dat de trillingen, welke de jongste staatkundige gebeurtenissen in Frankrijk, hier en daar binnen de Nederlanden schijnen te hebben veroorzaakt, het in het belang der gemeene zaak noodzakelijk maken, dat voor zooverre dit maar eenigszins mogelijk en met eerlijke, opregte en behoedzame pligtsbetrachting bestaanbaar is, alles wordt vermijd, wat zoude kunnen leiden tot het aanwakkeren of gaande maken van driften en overdrijving; - en dat het dientengevolge, in de tegenwoordige omstandigheden van zaken, wenschelijk wordt geacht, dat het Openbaar Ministerie in de aangevangene procedures tegen onderscheidene personen, terzake van overtreding der wet van den 1 Juny 1830, zich bepalen tot de meest eenvoudige, doch duidelijke en pligtmatige adstructie der gronden van regt, met vermijding van alle uitwijdingen of bespiegelingen, of van het behandelen van staatkundige aangelegenheden, welke met de zaak zeker niet in onmiddellijk of daarvan onafscheidbaar verband staan. Dat ook daarom, voor zooverre onder de betichte artikelen van sommige dagbladen eenige mogten gevonden worden, welke zouden kunnen beschouwd worden van minder belang te zijn of vatbaar voor aannemelijke bedenkelijkheid in verband met de bepalingen der Strafwet en derzelver toepasselijkheid, het doelmatigst zal wezen op dezelve niet bijzonder te drukken, ja die zelfs, zoo mogelijk, verder onaangeroerd te laten, en in alle geval de aanhangende zaken met den meesten spoed en met betragting van alle kortheid, ten einde te doen brengen.

De Mey heeft hierbij geschreven: Vervallen door de omstandigheden, welke sedert bekend geworden zijn.

XI. De la Coste aan de gouverneurs van Luik en henegouwen, Zuid-Brabant en Oost-Vlaanderen, 28 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 983.

Gerretson drukt de instructies af aan de Gouverneurs van Zuid Brabant en Oost-Vlaanderen, II, blz. 218 en 219). Aan de Gouverneurs van Luik en Henegouwen gaat eenzelfde instructie in het Frans. Het is wel van belang hierop acht te geven, want die Gouverneurs doen ook een beroep op de regering om voor de fabrikanten hulp en schadeloosstelling te krijgen.

XII. De la Coste aan de koning, 29 Augustus.

Staatssecretarie 6033, no. 5353c. Gerretson II, blz. 225.

Gerretson geeft in de 3de alinea aan, dat er staat 'weit en wreet', er staat echter 'weit en breed'. (noot vervalt).

XIII. De la Coste aan de koning, 30 Augustus.

Staatssecretarie 6033, no. 5363c.

De ondergeteekende geeft zich de eer Z.M. twee brieven over de tegenwoordige gebeurtenissen aan te bieden. Verder dient ter U.M.'s informatie dat een jongmensch gisteren uit Brussel aangekomen te kennen heeft gegeven dat Frederik Sécus tot de deputatie behoort. Volgens berigt van dienzelfden jongmensch die vollen vertrouw schijnt te verdienen hebben de zaken in Brussel eene zeer bedenkelijke wending genomen door den invloed van Claes, en zulk andere schrijvers.

XIV. De la Coste aan de koning, 31 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 31 Augustus, no. 2, geh.

De Min. van Binnenlandse Zaken legt volgend schrijven voor aan de Koning om af te zenden aan de Gouverneurs van de Noordelijke Provinciën. Of het schrijven ook inderdaad verzonden is, heb ik niet kunnen uitmaken, waarschijnlijk wel.

Het zal U H.E.G. aandacht niet ontgaan zijn dat de gebeurtenissen welke in Brussel plaats hebben, de liefde en genegenheid der ingezetenen in de Noordelijke Provintien voor de Koning en zijne dynastie zeer sterk doen uitkomen en hoe langer hoe meer aanvuuren. Blijkbaar is zulks uit de gesprekken der menigte, uit de aanbiedingen welke gedaan worden, uit het opsteken van vlaggen en het algemeen dragen van oranje kleurige linten en versiersels.

Hoe zeer deze uitboezemingen van verknogtheid en geestdrift den koning niet dan aangenaam kunnen zijn, voor zoo verre

dezelve binnen de grenzen van gematigdheid blijven, is er nogthans oneindig veel aan gelegen, dat dezelve die grenzen niet overschrijden, noch in hartstogten ontaarden, welke ligter ontstoken dan tot bedaardheid gebragt worden, en waarvan de gevolgen al dan niet te berekenen zijn. In den aanvang met den besten geest bezield, vervalt voornamelijk de lagere volksklasse al spoedig tot daden en vorderingen, welke even moeilijk geduld als toegestaan zouden kunnen worden. U H.E.G. gevoelt dat in zoodanig geval de moeilijkheid welke het gouvernement door de gebeurtenissen in het Zuiden ondervind, aanmerkelijk zoude vermeerderd worden, en de wederkerige driften hoe langer hoe meer zouden ontbranden.

U H.E.G. zal derhalve ook gaarne met mij erkennen dat de grootste dienst, welke de ingezetenen der Noordelijke provintien, bij den uitmuntenden geest welke dezelve bezield, aan den Koning en het Gouvernement zouden kunnen bewijzen daarin bestaat, dat dezelve een rustige en bedaarde houding aannemen en steeds bereid zijnde om dezelve met al hun magt te ondersteunen, echter gene daden verrigten waardoor het gouvernement eenigszins vooruitgeloopen of in deszelfs handelingen belemmerd zou kunnen worden.

Het is dan ook dien ten gevolge dat ik U H.E.G. met den meesten nadruk verzoek, om op alles in uwe provintie een wakend oog te houden en in den voorschreven geest op de plaatselijke besturen te werken, teneinde dezelve, hoezeer hulde doende aan de goede gezindheid hunner ingezetenen, echter alles trachten afteraden en te voorkomen, waardoor de rust eenigszins gestoord, andersdenkenden of vreemdelingen gehinderd en het gouvernement ook alhier in moeilijkheden zou kunnen gewikkeld worden, waarvan het tot nu toe bevrijd is. Voorbeeld en voorschrift door het plaatselijk bestuur te geven na mate de omstandigheden dit mogten vorderen, zullen voorzeker de agting vermeerderen waarop de inwoners der Noordelijke gewesten zoo veel aanspraak hebben.

---

31 Augustus schrijft De la Coste de Gouverneur van Zuid-Holland, speciaal te waken voor de rust in de residentie, vooral met het oog op de aanstaande bijeenkomst van de Staten Generaal in Den Haag.

Binnenlandse Zaken Secreet Verbaal, 31 Augustus, no. 5, geh.

XV. De la Coste aan de koning, 31 Augustus.

Staatsssecretarie 6164. Gedenkstukken 46, blz. 78.

XVI. De la Coste aan de koning, 1 September.

Gerretson II, blz. 244 en 246. Staatssecretarie 3457, 1 September, no. 137.

Deze memorie is door de Min. van Binnenlandse Zaken aan de Koning overhandigd nadat hij de Heren van de Brusselse deputatie had gesproken. Door De la Coste werd een ontwerp proclamatie opgesteld, die de Prinsen zouden moeten uitvaardigen bij hun komst te Brussel. Deze proclamatie is hierbij gevoegd.

XVI. De la Coste aan de gouverneurs van de zuidelijke provinciën, 5 September.

Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 5 September, no. 1/A.

De Gouverneurs van de Waalse gewesten ontvangen eenzelfde instructie in het Frans. De Gouverneurs van de Noordelijke gewesten ontvangen alleen het eerste gedeelte (eerste alinea), waarop later nog aan Zuid-Holland en Noord-Brabant een aanvulling volgt in de geest als de onderstaande tweede alinea. Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 September, no. 2.

Z.M. de Staten Generaal buitengewoon in de stad 's Gravenhage tegen den 13 dezer maand bijeen geroepen hebbende, is het van belang dat alle de leden dier vergadering zonder uitzondering nauwkeurig aan die oproeping voldoen. Nimmer is deze pligt meer gebiedend geweest als in de gewigtige omstandigheden waarin het Rijk zich bevind. U H.E.G. gelieve derhalve voor zooveel van U H.E.G. afhangt mede te werken ten einde dezelve nauwkeurig werde vervuld.(,)

en voornamelijk aan de gedeputeerde van uwe provincie te doen kennen dat de ongerustheid welke eenige personen schijnen te hebben opgevat nopens de gesteldheid der gemoederen van de ingezetenen dezer residentie, ten aanzien der leden welke tot het Zuidelijke gedeelte van het Koninkrijk behoren, van grond ontbloot zijn, dat hun character van afgevaardigden, grondwettelijk door den Koning bijeengeroepen, hen in allen geval tot waarborg zou verstrekken, en dat Z.M. ten overvloede de stelligste orders zal doen geven en de kragtdadigste zal doen nemen, ten einde dezelve niet alleen volkomen gerust zullen zijn, maar be

handeld zullen worden met al dat ontzag het welk men aan de functien, welke zij uitoefenen, verschuldigd is.

XVIII. De la Coste aan de koning, 6 September.

Staatssecretarie 5736, 8 September, la A 30, geh. Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 6 September, no. 3.

Denkbeelden van de Min. van Binnenlandse Zaken over de militaire bezettingen. Gerretson II, blz. 280. Door De la Coste in de ministerraad dd. 8 September gebracht, welke zich eenstemmig met hetzelve verenigd heeft. Staatssecretarie 5736, t.a.p.

XIX. De la Coste aan al de gouverneurs, 6 September.

Binnenlandse Zaken, II, 6 September, la A no. 108/A.

De Gouverneurs der Waalse gewesten in 't Frans.

Ik heb de eer U H.E.G. hiernevens te doen toekomen een getal van.... Proclamatien, met verzoek te zorgen dat die proclamatie zonder het minste verwijl in de geheele uitgestrektheid Uwer Provincie worde afgekondigd en aangeplakt.

Dezelve biedt aan de Natie aan, een openhartige mededeeling der inzigten van 's lands regering, terwijl openbare ambtenaren in dezelve den regel zullen aangewezen vinden, welke zij, in hunne gedragingen, bij de tegenwoordige omstandigheden behooren te volgen.

XX. De la Coste aan de gouverneurs der zuidelijke provinciën, 8 September.

Staatssecretarie 5736, 9 September, la H 30, geh. Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 September, no. 3. Gerretson II, blz. 284. Goedgekeurd in de Ministerraad dd. 8 September.

Gerretson geeft de instructie aan de Gouverneurs van Antwerpen, Limburg en de beide Vlaanderen. De Gouverneurs van Namen, Henegouwen en het Groot-Hertogdom worden in 't Frans aangeschreven. Gerretson II, blz. 284. Die aan de Gouverneurs van Luik en Zuid Brabant heeft hij weggelaten welke instructie in de Staatssecretarie en Secreet Verbaal van Binnenlandse Zaken, nochtans op dezelfde plaats, aansluitend, zit opgeborgen, evenals die aan de Gouverneurs van de Noordelijke gewesten, waartoe ook Noord-Brabant gerekend werd.

Aan de Gouverneurs van Zuid-Brabant en Luik.

Le roi pénétré de l'idée que votre présence dans la Province que vous administrez a concouru jusqu'ici à préserver les habitans d'une partie des maux dont ils étaient menacés, a vu avec satisfaction que vous y prolongessiez votre séjour malgré des difficultés sans nombre. Si toute fois contre toute attente, l'autorité royale était entièrement méconnue dans la ville où vous résidez vous voudrez bien vous retirer sur un point de la province où vous pourrez exercer vos fonctions et remplir vos devoirs en liberté, et dans le cas ou cela ne fut point possible vous rendre à Anvers (Maastricht) d'où vous dirigerez autant que faire se pourra votre administration.

De Gouverneurs van de Noordelijke Provincien en met nadruk die van Zuid-Holland, worden aangeschreven speciaal op de vreemdelingen te letten. Hierover schrijft De Mey nog aan Justitie om de nodige maatregelen te treffen. Ook Oorlog wordt aangeschreven om instructies uit te vaardigen in verband met het slot van de instructie van De la Coste aan de Gouverneurs van de Zuidelijke provincien[1] *(behalve Zuid-Brabant en Luik)*.

XXI. De la Coste aan de koning, 10 September.

Staatssecretarie 5736, 13 September, la N 31, geh.

De la Coste was door De Mey op last van de Koning uitgenodigd op enkele binnengekomen brieven zijn advies te geven. Het gaat hier om wat De la Coste over de onderwerpen denkt. De brieven zelf, uitgezonderd die van Greban[2] *(Hoofdredacteur van de Gazette des Pays Bas), zijn van weinig belang. De brieven zijn bij het advies aanwezig*.

De denkbeelden van den Heer Le Cocq, omtrent de Ministerieele verantwoordelijkheid, den Hoogen Raad, de wet op het gedistilleerd en nu nopens de afscheiding der twee groote afdeelingen van het Rijk, zijn in de tegenwoordige omstandigheden (meer) voor overweging vatbaar. Het koninklijk gezag mist de

1) Gerretson II, blz. 285.
2) Deze brief van Greban is te vinden bij Gerretson I, blz. 477. Gerretson geeft deze brief als een rapport van Van der Fosse dd. 8 September. Nu is de brief van Greban ook van 8 September. Gouverneur Van der Fosse schreef 8 September inderdaad ook twee rapporten, zie verder blz. 219.

noodige kracht om het land, door inwendige verdeeldheid en vreemden invloed geteisterd, in vrede en rust te houden, en die oogenschijnlijke zwakheid ontstaat grootendeels, hoe vreemd zulks ook luidt, uit de groote magt welke het Gouvernement tot dusverre heeft uitgeoefend. Bij de tooverkracht, van het voorbeeld van Frankrijk, bij de zwakke ondersteuning van andere mogendheden schijnt er mij toe, niet anders over te schieten dan te beproeven of men niet in de Natie zelve, den steun vinden kan, welke overal elders vruchteloos zou worden gezocht. Daartoe zoude een verandering in den gang van het bestuur en in de Grondwet, dienstig, en de afscheiding der twee gedeelten van het Rijk, onder den administratief, regterlijke en financieel opzigte noodig wezen, niettegenstaande dit een en ander aan groote zwarigheden onderworpen is. De Grondwet zou, naar mijn inzien verkort en vereenvoudigd en veel ruimte aan de wetgevende magt behooren overgelaten te worden. De afscheiding is onder het staatkundig oogpunt en dat van handel en nijverheid bedenkelijk, en zal groote moeilijkheden ondervinden; doch de wederzijdsche verbittering en het verschil van zeden en inzigten zijn te groot, dan dat men zoude kunnen hopen dat de zaken op den tegenwoordigen voet zullen kunnen blijven. Het is te wenschen dat hetgene geschieden moet, spoedig en onder de leiding van het Gouvernement geschieden zal; doch aan de andere zijde behoort hetzelve geene verdere maatregelen te nemen, zonder op goede gronden te kunnen staat maken, dat die met dankbaarheid zullen worden aangenomen en tot herstel van de verstoorde rust zullen strekken, waartoe welligt onderhandelingen met de zuidelijke leden der Staten Generaal, die, blijkens nevensgaande brief van den Heer Greban, zich alhier zullen begeven, noodig zullen zijn, tengevolge waarvan eene gemengde commissie tot herziening van de grondwet zoude worden benoemd, terwijl U.M. zich zou verbinden om de bekrachtiging op den grondwettigen voet, van de met zijne medewerking voorgenomene veranderingen, zooveel van hem afhangt, te bevorderen en te bespoedigen, en zoodra men het omtrent die hoofdpunten eens zal zijn, al dadelijk in het Zuiden onderdeelen der Ministerieele Departementen van Financien, Justitie en Binnenlandsche Zaken met een Gouverneur Generaal aan het hoofd zoude kunnen vestigen, mits er vooraf de zekerheid zou bestaan dat dan het wettig gezag hersteld, en U.M.'s troepen in alle steden opgenomen zouden worden.

Mijns erachtens zoude tevens maatregelen van kracht en van toegevendheid dienen genomen te worden, en onder zekere uit-

zonderingen een amnestie dienen toegestaan te worden aan al degenen die, binnen zekeren te bepalen tijd, binnen de palen van gehoorzaamheid terug zullen treden. Daar U.M. vertrouwelijk mijn gedachten heeft gelieven te vragen, zoo houde ik mij verpligt tevens in bedenking te geven of het niet van belang ware, eenen Minister van Justitie te benoemen en eenen bevelhebber, die vele ondervinding en kennis van geaardheid der troepen bij eenen vasten karakter zou paren, als bij voorbeeld de Baron Chassé, ter beschikking van Z.K.H. den Prins Frederik te stellen.

XXII. De la Coste aan de gouverneurs van de noordelijke provinciën, 12 September.

Binnenlandse Zaken, II, 12 September, no. 1/A (dit is de minuut, nl. een op verzoek van de Koning uitgebracht advies), opgezonden aan de Koning, Staatssecretarie 3463, 12 September, no. 82. Goedgekeurd werd deze instructie teruggezonden en dan aan de gouverneurs verstuurd.

Onder de menigvuldige aanbiedingen, welke aan den Koning door de ingezetenen der Noordelijke Provincien gedaan worden, en welke Hoogstdezelve als zoo vele blijken van trouw en verknochtheid op hoogen prijs stelt, behoort ook het voorstel om de burgers in de steden te wapenen, teneinde bij gebrek aan militaire of het onvoldoende der schutterlijke magt, het storen der openbare rust te voorkomen, de handhaving der gevestigde orde van zaken te bewaren, en voor het behoud der Veiligheid van personen en eigendommen te waken. Hoezeer Z.M. al de maatregelen welgevallig zijn, waardoor dit doel bereikt kan worden, is het Hoogstdezelve echter voorgekomen dat het wapenen der burgers in de steden niet geheel vrij van ongerief zou zijn, wanneer daarin niet met het meeste beleid te werk gegaan wordt, terwijl ook zulk eene op zich zelve staande magt minder met onze grondwettige inrigtingen overeenkomt. De Koning heeft derhalve gemeend, dat er eenen middenweg zou kunnen worden ingeslagen, en dat men van dat aanbod een doelmatig resultaat zou kunnen verkrijgen, indien de alzoo te wapenen ingezetenen met de bestaande schutterijen in verband wierden gebragt, en wel in dier voege, dat dezelve zich als vrijwilligers aan de kompagnien der schutterij, aanslooten, en met dezelve vereenigd bleven. Op die wijze toch zou dit ligchaam dadelijk georganiseerd wezen en alle botsingen worden voorgekomen.

Het is Z.M. begeerte, dat de Stedelijke Besturen door U H.E.G.

in dien zin worden aangeschreven, opdat dezulke, welke het voor het behoud der rust in hunnen gemeente van belang mogten oordeelen, behalve de bestaande schutterij nog andere burgers te wapenen, dien weg zouden inslaan, waardoor deze laatste zich bij de schutterijen zouden kunnen doen inschrijven, bij welke gelegenheid U H.E.G. die besturen wel ernstig zal willen aanbevelen, om de meeste omzigtigheid bij zoodanige wapening in acht te nemen, ten einde de wapenen in geene handen geraken, dan van zulke personen, op wier gehechtheid aan den Koning en aan het behoud van maatschappelijke orde en rust men volkomen kan rekenen.

XXIII. De la Coste aan de gouverneurs van Zuidbrabant, Limburg, Oost- en West-Vlaanderen en Antwerpen, 14 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 14 September, no. 7.

De Gouverneurs van Luik, Namen, Henegouwen en Luxemburg, worden in 't Frans verwittigd.

Ingevolge de bevelen van Z.M. *(dd. 11 September Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 13 September no. 1; Koning hoorde het advies van Justitie en Binnenlandse Zaken*[1)]*, Secreet Verbaal, 2 September, no. 2)* heb ik de eer UH.E.G. te verzoeken om den aandacht der stedelijke besturen in Uwe Provincie te vestigen op de bepalingen der Wet van 10 Vendémiaire, IVde jaar, wegens den verantwoordelijkheid der Burgerlijke Gemeente voor de oproeren en plunderingen binnen dezelve voorgevallen: en om die besturen tevens indachtig te maken op de verantwoordelijkheid welke, te dezen op hen rust.

XXIV. De la Coste aan de koning, 15 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 991.

1) Advies Binnenlandse Zaken (t.a.p.) luidt:
K.B. moet *niet* dienen om wet van kracht te doen zijn, maar om ze in *herinnering* te doen brengen. Wet geldt nog steeds, doch niet voor de Noordelijke Provinciën, waar ze niet is gepromulgeerd. De Staatsraad Gericke had deze zaak aanhangig gemaakt dd. 30 Augustus, Staatssecretarie 5736, 11 September, la Z 30, geh. Het advies van Justitie (Van Maanen) is hier opgeborgen. (Eveneens Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 10 September, no. 3). De Wet van 10 Vendémiaire IV jaar is van verbindende kracht, aldus het advies van Justitie.

De Min. van Binnenlandse Zaken geeft zijn consideratiën en advies op een schrijven van De Wellens, Burgemeester van Brussel, die de redenen opgeeft waarom hij zijn post heeft verlaten. Het schrijven van De Wellens dd. 11 September bij Gerretson II, blz. 285[1]*. Verder gaat De la Coste's advies over twee rapporten van de Gouverneur van Zuid-Brabant dd. 11 en 13 September waarin het gedrag van De Wellens gehekeld wordt. (Gerretson I, blz. 197 en 204)*.

De Burgemeester en de drie bedoelde raadsleden aan de ene zijde, en de Gouverneur aan de andere, hebben uit loffelijke beginselen gehandeld, doch het gedrag van laatstgenoemde is naar mijn inzien meer onverschrokken geweest, meer nuttig voor 's Rijks belangen en meer strokende met U.M. inzigten. Dat de Gouverneur meer moed toont schijnt geen betoog te vereischen, dat deszelfs gedrag, voor 's Rijks belangen nuttiger is, dan indien hij de wijk had genomen, schijnt mij uit zijne brieven te blijken, terwijl U.M. hem geenen stelligen last hebbende gegeven om zijnen post te verlaten, het daarvoor moet gehouden worden dat Hoogstdezelve goed vindt dat hij daarin blijven zal. De Burgemeester en de drie overige Raadsleden, hebben wel gedaan van hunnen toestemming te weigeren aan de aanstelling eener commissie, welke op zich zelve buiten de wettige orde geplaatst is, en zich aan het gebruik maken van geene andere dan wettige middelen niet heeft willen verbinden; doch nadat die commissie buiten toedoen van die Heeren in aanwezen is gekomen, zouden zij, naar mijn inzien, wel gedaan hebben in functien te blijven, ten einde bij voorkomende gelegenheden een tegenwigt in de schaal te kunnen doen vallen.

Uit aanmerking echter der thans bij U.M. in overweging zijnde maatregelen, vermeen ik U.M. te moeten aanraden

1) om het adres van den Heer Wellens voorlopig onbeantwoord te laten.

2) mij te magtigen den Gouverneur van Zuid-Brabant vanwege U.M. te kennen te geven dat Hoogstdezelve zijne pogingen om het wettig gezag zoo lang mogelijk en zoo veel mogelijk te handhaven met welgevallen heeft gezien.

18 September schrijft De la Coste aan de Gouverneur conform.

1) Zie voor deze kwestie en uittreksel van verslag van de raadzitting van de Brusselse gemeenteraad, handelend over deze zaak: Gedenkstukken 46, blz. 118 en 145.

XXV. De la Coste aan de koning, 17 September.

Staatssecretarie 6164. Gedenkstukken 46, blz. 154.

XXVI. De la Coste aan de koning, 18 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 993.

Consideratien van De la Coste op een adres van De Stobbeleir uit Brussel, waarbij in bedenking wordt gegeven om op een grondwettige wijze het kiesregt der Ridderschappen te vernietigen.

Indien de grondwet wordt herzien hetgene (sic), vindt men eenig middel om de zaak van de vertegenwoordiging of van de afscheiding tot wederzijdsch genoegen te schikken, en om die herziening geregeld te doen afloopen wenschelijk is, zal het al of niet behouden der ridderschappen een punt van overweging dienen uit te maken. Welligt zou men een gedeelte der leden van de Staten Generaal door de Provinciale Staten en een ander gedeelte regtstreeks door het volk kunnen laten benoemen en alzoo aan de ridderschappen het aanwezen en kiesregt doch met minderen invloed kunnen behouden. In allen gevalle is de tijd nog niet daar waar zulks in overweging komen kan, en ik vermeen U.M. te moeten advijseren om het inliggende adres te doen seponeren.

XXVII. De la Coste aan de koning, 20 September.

Staatssecretarie 5736, 21 September, la L 33, geh. Gerretson II, blz. 308.

XXVIII. De la Coste aan de koning, 20 September.

Staatssecretarie 6164. Gedenkstukken 46, blz. 157.

XXIX. De la Coste aan de gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen, 22 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 997.

U H.Ed. Gestr. zal wel niet onbekend zijn met de tegenwoordigheid te Rijssel van den Hr de Neve, die aldaar door den Heer de Potter schijnt te zijn gezonden met het oogmerk om langs de grenzen onrust te stoken. Het zal noodig zijn daarop mitsgaders

op de personen die met hem in onderhandeling zouden komen, en op de verspreiding van geschriften enz. het oog gevestigd te houden en niets te verzuimen welk zou kunnen strekken om de pogingen die de Neve zoude kunnen aanwenden te keer te gaan

en te leur te stellen. U H.E.G. ontvangt tevens hiermede tot informatie eene lijst van personen uit uwe provincie die Rijssel sedert den eersten dezer hebben bezocht[1].

XXX. De la Coste aan de koning, 22 September.

Binnenlandse Zaken, II, 22 September, no. 54/A, la D.

In dit schrijven geeft De la Coste zijn advies op adressen voor de afscheiding tussen Noord en Zuid, tegen de afscheiding, en ingekomen grieven.

De Minister merkt op dat de aangeroerde kwesties in al deze petities thans een voorwerp van onderzoek uitmaken in de Staten Generaal. De adressanten behoren de uitslag daarvan af te wachten.

Een bijzondere beschikking acht hij niet nodig. Eventueel kan men er in de Kamer gebruik van maken. Het zou mogelijk zijn in de Staatscourant onder de rubriek Binnenlandse Aangelegenheden van deze adressen melding te maken. (Al deze petities zijn opgeborgen in Staatssecretarie 3478, 9 October, no. 27.)

Concept artikel te plaatsen in de Staatscourant onder de rubriek Binnenlandse Zaken. (In de Staatscourant niets aangetroffen).

Bij de Koning zijn onderscheiden adressen ontvangen van den aan den dag gelegden wensch der afscheiding van het Noordelijk en Zuidelijk gedeelte van het Rijk, als ter bestrijding van dien wensch.

Naar men verneemt, hebben de Raden der steden Brussel, Luik, Doornik, Bergen in Henegouwen, Brugge, Leuven, Charleroy, Ath, Chiévres, de Raden en eenige ingezetenen van Kortrijk en Thuin, eenige ingezetenen van Geeraardsbergen en de stedelijke Raad en officieren der schutterij te Namen, die afscheiding verzocht; en hebben eenige voorname ingezetenen der stad Amsterdam[2],

1) Men zie hiervoor een schrijven van Gendebien aan De Potter dd. 16 September (Th. Juste: La Révolution belge de 1830, T. II, blz. 193), waarin Gendebien om een onderhoud verzoekt te Rijssel of te Valenciennes. Luitenant-Generaal Corbineau had het Frans Gouvernement verzocht dat De Potter niet naar de noordelijke grenzen zou mogen komen (t.a.p. in Port. 997).

2) Ook Rotterdam diende een adres (dd. 20 October) in vóór de scheiding. Gerretson II, blz. 394. De noot die Gerretson hierbij voegt is niet geheel juist. Het adres kon niet meer aan De la Coste gezonden worden, daar deze reeds als Minister was afgetreden. Het advies van Van Doorn was ook anders dan dat van Verstolk.

insgelijks in overweging gegeven, of zoodanige afscheiding niet tot stand zou kunnen worden gebragt, terwijl daarentegen de adressen, ontvangen van den Stedelijken Raad, de Kamer van Koophandel en fabrieken en een groot aantal voorname ingezetenen der stad Antwerpen; gelijk mede van de Kamer van Koophandel en fabrieken, van den Raad van Administratie der Maatschappij van Nijverheid, van vele Hoogleeraren bij de Hoogeschool en van een groot aantal voorname ingezetenen der stad Gent, allen het verzoek in zich bevatten dat de bedoelde afscheiding niet tot stand moge komen.[1)].

XXXI. De la Coste aan de minister van justitie a.i. Van Pallandt van Keppel, 25 September.

Staatssecretarie 5736, 26 September, la Z 34, geh. Justitie, 4596, 25 September, la T 37, geh., no. 220.

U.Exc. zal even als wij ontvangen hebben eene geheime missive van de Staatssecretarie in dato 23 dezer, la A 34, waarbij wij belast zijn met het spoedig opmaken van een ontwerp van wet strekkende ter versterking der verordeningen vastgesteld bij wetten van 16 Mei 1829 en 1 Juni ll.

Ten einde zoo veel van mij afhangt aan dien geëerbiedigden last, waarin U. Exc's Departement meer regtstreeks betrokken is, aanvankelijk te voldoen, haaste ik mij voorloopige denkbeelden deswege aan U. Exc. mede te deelen. Het al of niet doelmatige van het doen van een dergelijk voorstel aan de St. Gen., hangt naar mijn inzien, in de eerste plaats af van de vraag of op het oogenblik der aanbieding van dezelve het wettig gezag in de Zuidelijke provincien zal zijn hersteld, daar de bedoelde wet in de Noordelijke provincien, zoo als het te hopen is slechts zelden van toe-

1) Later worden nog een aantal adressen ingediend, o.a. dat van De Macar, Gouverneur van Henegouwen, van de heer Le Maire, officier van de rechtbank te Namen, de Raad van La Roche, Leuze, Verviers, Fontaine l'Evêcque, verzoekende de afscheiding; van enkele ingezetenen van Bouillon of Zijne Majesteit met gemeen overleg met de Staten Generaal wil onderzoeken of de afscheiding niet moet plaats hebben. Van Doorn adviseert die adressen te seponeren, omdat door de veranderde omstandigheden die adressen geen nieuwe gezichtspunten openen. Binnenlandse Zaken, II, 11 October, no. 85/A. Deze adressen opgeborgen in de Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 80.

passing zou zijn, en het niet alleen onnoodig maar schadelijk zoude zijn, voor het Zuiden wetten te maken die niet ten uitvoer zouden kunnen worden gebragt en alleen zouden dienen, om de lijst der zoo genaamde bezwaren, met een nieuw artikel te vergrooten.

In alle gevalle komt het mij voor, dat de omstandigheden sedert het opmaken van het ontwerp door het Departement van Justitie aangeboden, en in de bovengemelde missive van de Staatssecretarij vermeld, zoodanig veranderd zijn, dat hetzelve thans moeijlijk tot leiddraad kan dienen, houdende ik het daarvoor dat na dat Z.M. zich genegen heeft getoond om zelfs door verandering van Grondwettige instellingen aan de wenschen harer onderdanen te gemoet te komen, en bij de algemeene verspreiding in Europa van liberale denkbeelden, waar aan men zich in Staten die dezelven tot dusver met kracht hadden geweerd en tegengegaan, genoodzaakt ziet, toe te geven, het hoogst bedenklijk zoude zijn om bepalingen voor te stellen als die voorkomen in art. 3, 4 en 5 van gezegd ontwerp.

In die mening ben ik versterkt, door het onthaal welk het voorstel van den Heer Donker Curtius in de Tweede Kamer is te beurt gevallen, terwijl ik verder overtuigd ben, dat indien eene zoodanige wet slechts door middel van een zoogenaamde Ministerieele meerderheid doorging, de zedelijke kracht van het Gouvernement daarbij niet zoude winnen.

Alvorens een gevoelen te uiten over de al of niet noodzakelijkheid van art. 1 van gezegd ontwerp, zoude ik gaarne vernemen onder welk opzigt art. 440 van het wetboek van strafregt onvoldoende zou zijn daar ik mij toch moeijlijk een plundering kan voorstellen zonder vereeniging van personen en open geweld.

Het aanvullen der bestaande gaping ten aanzien van indirecte provocatie tot het omverwerpen der regering of tot oproer, van opruijing van Zuid tegen Noord en omgekeerd en van aanranding der nationale onafhankelijkheid, komt mij voor het oogenblik het eenige welk in aanmerking kan komen, en wel op eene stellige en duidelijke wijze.

Het is U. Exc. bekend hoe zeer men zich bij vroegere gelegenheden in de 2de Kamer der Staten Generaal afkeerig heeft getoond van een losse en te ruime bewoording in dergelijke voorschriften, welke wijze van zien zoo als ik reeds heb kunnen bemerken niet veranderd is, maar integendeel door het groot aantal vervolgingen uit de wet van 1ste Juni ll. ontsproten versterkt is geworden. Uit dien hoofde zullen zelfs zeer duidelijke bepalingen, wegens indirecte provocatie, vele bedenkingen opwekken, omdat in dat geval alles afhangt van de bijzondere meening van offi-

cieren en regters. Hierin zou welligt kunnen worden voorzien, door in afwachting der veranderingen welke de nationale instellingen en in allen gevalle de regterlijke organisatie schijnen te zullen ondergaan, het Besluit van den 6 Nov. 1814 (journal officiel No. 120) waarbij de Jurij in de Zuidelijke Provincien is afgeschaft, voor zoo verre het de hierbedoelde delicten betreft, in te trekken.

De voorgenome wet zoude in plaats van eene kreet te doen ophitsen, toegejuicht worden, en toch zou het Gouvernement niets laten varen of toegeven, dan hetgene hetzelve naar alle waarschijnlijkheid binnen kort toegeven zal, indien de staat van Europa niet geheel verandert.

Het herstel van de Jurij in eene gedeelte van het Rijk, terwijl dezelve in het ander afgeschaft zou blijven, zou ik voor mij te minder zwarigheid inzien, omdat toch in elke gedeelte van het Rijk eene in veele opzigten verschillend regterlijke organisatie en regtspleging bestaat, en de maatregel bovendien slechts voorloopig zou zijn.

Het zal mij aangenaam wezen omtrent dit een en ander met U H.E.G. denkbeelden bekend te worden gemaakt, terwijl ik U H.E.G. verder verzoek om zich met het opmaken van het vereischte ontwerp van wet wel te willen belasten.

Van Pallandt van Keppel aan de koning, 24 September.

Justitie 4596, 25 September, la P 37, geh. Staatssecretarie 5736, 26 September, la Z 34, geh.

Naar aanleiding van de geheime missive van den Heer Secr. van Staat van den 23 dezer, la A 34, geh. heeft de ondergetekende rijpelijk overwogen het ontwerp van wet hetwelk de voormalige Minister van Justitie voor zijne aftreding aan Z.M. had ingeleverd, en sommige voorzieningen bevat die in deze oogenblikken als dienstig zouden kunnen worden beschouwd, ten einde de onheilen, die het misbruik der drukpers heeft veroorzaakt, *voor het toekomende* niet worden hernieuwd, en geene stroomen bloeds behoeven gestort te worden, om het gezag der regering te handhaven, daar toch zoo als bij de missive van de Staatssecretarie zeer juist is uitgedrukt, *het buiten alle tegenspraak is, dat de onlusten te Brussel en elders uitgebarsten, grootelijks kunnen worden toegeschreven aan de ongenoegzaamheid der verordeningen, bij de wetten van 16 Mei 1829 en van 1 Juni l.l. vastgesteld*.

In die overtuiging deelende heeft de ondergeteekende dan ook geene

bedenkingen tegen het opstel door den Heer Minister van Staat van Maanen vervaardigd; alleen opmerkende, dat art. 1 van dat ontwerp strekt ten einde den twijfel weg te nemen of art. 440 van den code pénal alleen toepasselijk zij op pillage de denrées etc. dan wel op plundering in het algemeen.

De ondergeteekende die zich verbeeld had, dat zijn geëerde ambtgenoot voor het Departement van Binnenlandsche Zaken niet met hem in gevoelen zou verschillen, nopens de doelmatigheid van strengere bepalingen is echter uit den kopielijk bijgevoegden brief ontwaar geworden, dat die minister, aan de hand geeft, de intrekking van Z.M.'s besluit van 6 November 1814 en alzoo de herstelling van den Jurij in de Zuidelijke provincien, waardoor nog een wijdere deur aan de kwaadwilligheid zoude zijn geopend.

De ondergeteekende zal niet noodig hebben Z.M. te herinneren dat die instelling meermalen door Hoogstdezelve is beschouwd als *strijdig met de Grondwet,* waarbij de kennisneming der criminele zaken, bij *uitsluiting* aan de Hoven en Regtbanken is opgedragen, noch te daaraan dat de Tweede Kamer der Staten Generaal de herstelling der Jurij bij eene meerderheid van 2/3 der stemmen als schadelijk en verderfelijk heeft verworpen; maar hij laat het aan de beoordeeling van Z.M. gaarne over om te beslissen, welken invloed het op de gemoederen zoude verwekken, indien in stede van maatregelen te nemen, tot wering van het kwaad, aan de Staten Generaal eene wet werd voorgesteld tot het doen herleven eener inrigting, waarop voornamelijk degenen aandringen die daardoor nog meerder straffeloos hunne snoode bedrijven wenschen te volbrengen; eene inrigting die zelfs in de landen, waar die bestaat, wel eens, in tijden van onlusten, wordt opgeschort, en nu zoude worden ingevoerd, daar waar het oproer het meeste woedt; om niet te zeggen dat de Jurij nog onlangs bijna eenpariglijk, door de aanneming van den 5 titel des wetboeks van strafvordering is ter zijde gesteld geworden; terwijl het den ondergeteekende onbekend is, dat op de regterlijke instellingen zal worden teruggekomen.

De ondergeteekende deelt niet in de vrees van het Departement van Binnenlandsche Zaken, dat het bijgevoegd ontwerp hevige tegenkanting bij de Staten Generaal zal ontmoeten maar hij houdt zich integendeel overtuigd, dat, zoo als hij van verschillende kanten heeft vernomen, vele leden, die het meest tegen de beperking der drukpers ijverden, door de droevige ondervinding geleerd, van hunnen denkbeelden zijn teruggekomen, en ter beveiliging van hunnen personen en goederen de noodzakelijkheid van doelmatige maatregelen erkennen.

Naar aanleiding van de mondelingen conferentie welke de ondergeteekende dezen morgen de eer heeft gehad met Z.M. te houden, is hij

bedacht geweest op het door Hoogstdezelve in het midden gebragt denkbeeld, ten einde zoodanige *staatkundige* vereenigingen van burgers te keer te gaan, waarin veelal heilloze ontwerpen worden gesmeed teneinde de wettige regering te verlammen en tegen te werken; doch hoezeer de ondergeteekende met Z.M. gaarne erkent de schadelijkheid van dusdanige bijeenkomsten, die men met den naam van *associations constitutionnelles* bestempelt, zoo vermeent hij echter aan den anderen kant dat deze zaak eene al te rijpe beschouwing en overweging vereischt, dan dat daaraan op dit oogenblik ernstig kan worden gedacht, nu het zaak is, om in de *buitengewone* vergadering der Staten Generaal op middelen bedacht te zijn, ten einde het kwaad *voor het toekomende* te stuiten, en den bron te stoppen waaruit het onheil, dat Nederland ondergaan heeft, ontsproten is.

De ondergeteekende vermeent derhalve, dat Z.M. het bijgevoegd ontwerp van Wet aan de Staten Generaal in hunne buitengewone vergadering zal kunnen voordragen.

Dit ontwerp, door Van Maanen krachtens een beslissing van de Kabinetsraad van 28 Augustus opgesteld (Staatssecretarie 5736, 29 Augustus, la C 28, geh.), luidt als volgt:

Wij Willem enz.

Alzoo wij in overweging hebben genomen dat de oproerige bewegingen, plunderingen, brandstichtingen en andere strafbare feitelijkheden, welke in sommige plaatsen van Ons Koninkrijk en bijzonder in de stad Brussel hebben plaats gehad, blijkbaar de gevolgen zijn van de opwinding van kwaadwilligen, die door middel van dagbladen, tijdschriften enz., van de vrijheid der drukpers bij art. 227 van de Grondwet gewaarborgd hebben misbruik gemaakt, ten einde de gemoederen in beweging te brengen.

Dat deze onlusten op eene krachtdadige wijze behooren te worden te keer gegaan, en de bestaande wetgeving in die voege aangevuld, dat de goede ingezetenen voortaan worden gewaarborgd tegen allen opstand, geweld en plundering hunner eigendommen.

Zoo is het enz.

Hebben goedgevonden en verstaan gelijk wij goedvinden en verstaan bij deze.

Art. I.

De straffen bij Art. 440 van het nog in werking zijnde wetboek van strafrecht bepaald, zullen toepasselijk zijn op alle plunderingen van welken aard ook, voor zoo verre die feitelijkheden niet vallen in de termen van anderen wetsbepalingen, welke daartegen eene zwaardere straf bedreigen.

Art. II.

Onverminderd de verordeningen bij de wetten van 16 Mei 1829 en 1 Juni 1830 vastgesteld, zullen zij die boosaardiglijk en openlijk de ingezetenen zullen hebben aangespoord tot onrust of oneenigheid; of te wel het eene gedeelte van de ingezetenen tegen het andere zullen hebben aangehitst, worden gestraft met de straffen bij art. I van de wet van 1 Juni 1830 bedreigd voor zoo verre de gevolgen van die misdrijven geene aanleiding mogten geven, tot zwaardere straffen, bij het wetboek op het strafregt voorzien.

Art. III.

Alle vervolgingen uit krachten van de in den hoofde dezer aangehaalde wetten en van de tegenwoordige, zullen steeds aanvangen met de aanhouding der beklaagden, en indien het misdrijf door middel van dagbladen of andere gedrukte stukken is gepleegd met de verzegeling der drukpersen, en zal in het laatste geval de veroordeeling steeds gepaard gaan van de suppressie der genoemde dagbladen of vlugschriften en de verbeurdverklaring der drukpersen en al het geen daartoe behoort.

Art. IV.

Alle pleidooyen ter zake van misdrijven, door middel van dagbladen of vlugschriften gepleegd, zullen met gesloten deuren worden gehouden; behoudens dat het arrest of vonnis in het openbaar zal worden uitgesproken.

Art. V.

Het drukken en uitgeven der pleidooijen, memorien of andere schrifturen tot voorn. gedingen betrekkelijk, zal tot vervolging en bestraffing kunnen aanleiding geven, in geval daarin het een of ander mogt voorkomen, dat, op zich zelven beschouwd en onafhankelijk van de verdediging, waartoe die stukken hebben gestrekt in de termen der strafwet vallen.

Art. VI.

De bepalingen van Art. 2, 3 en 4 dezer wet zullen, wanneer zij niet mogten worden hernieuwd slechts stand grijpen tot den laatsten December des jaar 1831.

Art. VII.

De tegenwoordige wet zal van verbindende kracht zijn, den derden dag na hare afkondiging in het staatsblad.

De la Coste aan de koning, 25 September.

Staatssecretarie 5736, 26 September, la Z 34, geh.

Ik heb tengevolge van de geheime missive van den Heer Secr.

van Staat van den 23 dezer, la A 34, de eer U.M. weder aan te bieden het daarbij gevoegd geweest zijnde ontwerp van den Heer Minister van Staat, van Maanen, met bijvoeging van eene door mij te dien aanzien geschreven brief aan den Heer Minister van Staat, belast met de Directie van het Departement van Justitie, mitsgaders van het rapport van dien Hoogen ambtenaar.

Ik beruste geredelijk in de door Z.H.E.Gestr. betoogde noodzakelijkheid der uitbreiding bij art. 1 van gezegd ontwerp aan art. 440 van het lijfstraffelijk wetboek gegeven wordende, vertrouwende dat die noodzakelijkheid bij ondervinding zal zijn gebleken.

Evenzeer kan ik mij vereenigen met het gevoelen dat de welligt te nemene maatregelen omtrent geheime vereenigingen rijpere overwegingen vereischen.

Doch ik kan niet afzijn om even als ik reeds mondeling, zoo wel in den kabinetsraad als bij eene afzonderlijke conferentie de eer heb gehad te doen, eenige vrees te toonen, dat de algemeene bewoording van art. 2 en de strenge bepalingen van art. 3, 4 en 5 van het ontwerp bij de tweede kamer tot vele bedenkingen aanleiding zullen geven. Reeds voordat U.M. mij stellig over de zaak heeft gelieven te raadplegen heb ik een der bestgezinde zuidelijke leden en welk velen invloed uitoefend hier omtrent gepolst, en het is grootendeels uit dat gesprek dat ik de aanmerkingen heb gehaald in mijnen brief voorkomende.

De redenering door het Departement van Justitie tegen de herleving van de Jurij, bepaaldelijk wegens de indirecte provocatie, komen mij voor zeer wel te kunnen worden wederlegd. Ik ontkenne stellig dat daar door eene wijder deur aan de kwaadwilligheid zou worden geopend, maar zou eerder vermeenen dat de kwaadwilligheid daardoor krachtdadiger zou worden beteugeld, daar te deze alleen zedelijke kracht afdoet, terwijl ik niet kan inzien dat de tegenwoordige hoven van Assises meer grondwettelijk zijn dan wezenlijke hoven van Assises met eene Jurij. Ik voel echter zeer wel dat zoodanige denkbeelden weer tot zeer moeijlijke questien en discussien aanleiding zou geven welke het beter is voor het oogenblik te vermijden, zullende alzoo dat denkbeeld gaarne laten varen, en wel te meer omdat de geheele zaak vreemd is aan de gewone werkzaamheden van dit Departement.

Ik wil voorts hopen dat mijne vrees ten aanzien van den indruk welke art. 3 en 4 bij de tweede kamer zou kunnen opwekken bij de treurige ondervinding van zoo vele onheilen die gedeeltelijk door de losbandigheid van dagbladen zijn te weeg gebragt, en bij

de verzachtende bepaling van art. 6 ijdel zal worden bevonden; doch omtrent een punt blijve ik vooral van gevoelen verschillen, de redactie namelijk van art. 2. Ik zoude verlangen daarin op de meest duidelijke wijze omschreven te zien die misdrijven welke men op het oog heeft te straffen: *het aansporen tot onrust of oneenigheid,* beduidt te weinig of te veel, behalve dat door het *aansporen tot oneenigheid,* wel hetzelve zal zijn bedoeld als door *aanhitsen van een gedeelte van de Ingezetenen tegen het andere*. Gezegd artikel zou naar mijn inzien omtrent in dien geest dienen veranderd te worden als:

'Onverminderd de verordeningen bij de wetten van 16 Mei 1829 en 1 Juni 1830 vastgesteld zullen zij die boosaardiglijk en openlijk de ingezetenen zullen hebben aangespoord tot oproer, miskenning van het wettelijk gezag, of gevoelens strijdig met de nationale onafhankelijkheid, of te wel het een gedeelte der ingezetenen tegen het andere zullen hebben aangehitst, worden gestraft enz.'

Indien echter U.M. als nog geen stellig besluit had genomen omtrent het voorstellen eener dergelijke wet bij de tegenwoordige zitting, zoude het wel overweging verdienen of zulks bij het op handen zijn der vergadering van het Amortisatie syndicaat en het aannaderen der gewone zitting wel aan te raden zijn, en of het niet verkieslijk ware laatstgemelde zitting daarmede te openen als wanneer het wettig gezag overal hersteld zal worden, terwijl intusschen weinig schijnt te kunnen worden geducht van couranten wier schrijvers meerendeels staatsgevangenen zullen zijn.

De min. van justitie (Van Pallandt van Keppel) aan de koning, 25 September[1].

Justitie 4596, 25 September, la T 37, geh. (no. 218). Staatssecretarie 5736, 26 September, la Z 34, geh.

Ter voldoening aan U.M. geëerbiedigde last, heeft de onderget. heden in den raad van Ministers ter tafel gebragt het concept besluit door den Heer Minister van Staat v. Maanen vóór zijn aftreding als Minister van Justitie aan Hoogstdez. aangeboden, houdende bepalingen tot meerdere beteugeling van misbruiken der drukpers enz. en hoezeer de leden van den raad aan den eenen kant zich niet hebben kunnen ontveinzen dat de onlusten te Brussel en elders uitgebarsten grootendeels kunnen worden toegeschreven aan de ongenoegzaamheid der wetten van 16 Mei

1) De Mey heeft hiernaast geschreven: Voorlopig in advies.

1829 en 1 Juni ll. zoo hebben zij echter aan den anderen kant vermeend, dat er groote zwarigheden bestaan om in de tegenwoordige buitengewone vergadering der St. Gen. met een ontwerp van wet ter bane te komen, hetwelk tot het uiten van zoveel tegenstrijdige gevoelens en tot oneenigheid en twist onder de leden zoude kunnen aanleiding geven. Daarenboven is het den Raad voorgekomen, dat het inleveren der onderwerpelijke wet op dit oogenblik des te minder te pas kwam, aangezien de regeering tot handhaving harer regten en die der natie tot strenge maatregelen heeft moeten overgaan en zich alzoo heeft genoodzaakt gezien om geweld met geweld te keeren, zulks een aanvullingswet tegen hoon, laster en opruijing in deze oogenblikken als min belangrijk in de schaduw zoude worden geplaatst, en althans als niet van een zeer dringenden aard kan worden aangemerkt, omdat het niet waarschijnlijk is, dat na de treurige gebeurtenissen te Brussel voorgevallen, de aldaar uitgegeven oproerige bladen spoedig het licht zullen zien, en alzoo deze stoffe tot geruster tijden zonder gvaar kan worden verschoven. Bij alle vorenstaande overwegingen kan nog deze worden gevoegd, dat volgens de ophanden zijnde opening van de gewone zitting der St. Gen. de leden daarvan naar billijkheid mogen verlangen om gedurende een paar weken in hunne haardsteden terug te keeren en wel bijzonderlijk de afgevaardigden uit die gewesten welke min of meer door onlusten zijn bedroefd.

Op al deze gronden zijn de leden van de raad van ministers eenpariglijk van oordeel, dat het U.M. zal kunnen behagen om aan het inleveren van de onderwerpelijke conceptwet, gedurende de buitengewone vergadering geen gevolg te geven.

XXXII. De la Coste aan de koning, 25 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 999.

Consideratien en advies van De la Coste op een missive van de Secretaris van Staat dd. 24 September (t.a.p. aanwezig) aangaande te nemen maatregelen vnl. oprichting zuiveringscommissie[1] *bij de herstelling van het gezag in die plaatsen waar onlusten hebben plaats gehad.*

1) Het ontwerp en de memorie van toelichting op deze soort zuiveringscommissies in Staatssecretarie 5736, 24 September, la G 34, geh. Dit alles met advies van De la Coste en Van Maanen in Staatssecretarie 5737, 17 October, la L 39, geh. Van Maanen vindt het 14 October overbodig hierop consideratien te geven, daar de herstelling van het Koninklijk Gezag niet zeer nabij is. Hij is het echter niet met zijn ambtgenoot eens.

Ik erkenne niet genoeg bekend te zijn met regterlijke instellingen om te kunnen beoordeelen of dezelve tot de regterlijke onderzoekingen, die aan de staatscommissie welke te Brussel zou worden opgerigt, al of niet voldoende zijn. Zijn die daartoe voldoende dan zou die commissie slechts een rad aan het werktuig bijgevoegen zijn, waardoor deszelfs werking vertraagd zou worden.

Verder zou ik vreezen dat de oprigting eener *zoodanige* commissie aan welke de magt en de instructien, in het bij de nevens vermelde missive gevoegd ontwerp zouden gegeven worden, eenigzins zou aandruischen tegen de Koninklijke bedoelingen zoo wel in Uwer Ms. proclamatie als in die van Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden bekend gemaakt.

Al bestonden die beide stukken niet, zoo zoude naar mijn inzien eene gezonde staatkunde volstrekt eischen dat bij de dadelijke aankondiging en meest spoedige teregtstelling en bestraffing der meest schuldigen, men derzelver blinde en reeds door allerlei rampen zoo zwaar gestrafte werktuigen, ongemoeid zal laten.

Wat mijn vak in het bijzonder betreft, zoo vermeen ik dat het voldoende zal zijn, aan de Gouverneurs last te geven, om te zorgen voor het weer in bediening treden van alle onderhoorige ambtenaars en kollegien en wijders om omtrent het door dezelven gehouden gedrag onderzoek te doen, waartoe de regterlijke ambtenaars hen de hand zouden moeten bieden, ten einde casu quo derzelver opschorting te bewerken of tot derzelver vervanging de noodige voorstellen te doen.

Ik vinde dus voor mij geene genoegzame gronden om tot de oprigting der voorgenomen commissie op den *voorgestelden voet* te advijseren, maar vermeen dat het verkieslijk ware zoo wel aan het regterlijk als aan het administratief gezag hunnen loop te laten, dezelven te leiden door gepaste instructien met inachtneming van den inhoud der bovengemelde proclamatien, en hier en daar min bekwame ambtenaars te vervangen door anderen waarop men beter staat kan maken.

Eene commissie op *den volgenden voet* zou mij echter wel voorkomen eene nuttige strekking te kunnen hebben.

Dezelve zou bestaan uit eenen Minister van Staat voorzitter, drie leden van den Raad van State en eenen regterlijken ambtenaar, behalve eenen secretaris.

Dezelve zou een bloot consultatief ligchaam uitmaken belast om U.M. in te lichten en te advijseren

A omtrent de aanleidende oorzaak en geheime drijfveeren van de plaatsgehad hebbende oproer en opstand
B nopens de toepassing der toezegging vervat in den aanhef der proclamatie van Z.K.H. den Prins Frederik
C nopens de middelen om het herleven der onlusten te voorkomen
D nopens het gedrag van openbare ambtenaars en de uit dien hoofde te nemen maatregelen.

In hare beraadslagingen en voorstellen zoude zij aan eene volstrekte geheimhouding verbonden zijn.

Bij alle openbare ambtenaars zoude zij de inlichtingen kunnen erlangen welke haar noodig zijn.

Derzelve werkzaamheden zouden zich over al de Provincien uitstrekken waar de orde gestoord is geworden, ten welke einde, dezelve naar de verschillende oorden gedelegeerden zoude kunnen zenden.

Tot voorzitter der commissie zouden in aanmerking kunnen komen de Hertog van Ursel of de Heer Membrede, tot leden de Heeren Baron Fagel, Raoux, d'Olislager leden van den Raad van State en Duvigneau substituut van den Procureur Generaal te Brussel, terwijl de Heer Referendaris Piepers als secretaris zou kunnen fungeren.

Dit een en ander aan U.M's meer verlicht oordeel submiteerende vleije ik mij aan Hoogstdeszelfs bevelen te hebben voldaan.

XXXIII. De la Coste aan de koning, 27 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 1002.

De Minister geeft hier zijn advies op een schrijven van een zekere De Bosch.

De ondergeteekende (De la Coste) .... is ten volle overtuigd dat het wenschelijk zou zijn aan de gedurige wrijvingen tusschen Noord en Zuiden een einde te maken door elk deel van het Rijk zoo veel zulks met het behoud van de eenheid van den staat bestaanbaar is, te bevrijden van den invloed van mannen, begrippen en belangen van het ander gedeelte.

XXXIV. De la Coste aan de gouverneur van Antwerpen, 29 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 1003.

Ingevolge Z.M. bevelen heb ik de eer U H.Ed.Gestr. te verzoeken, om zich te willen verstaan met den Heer Lt Gen. Baron Chassé, teneinde in de Gazette d'Anvers nauwkeurige berigten te doen plaatsen over de verrigtingen van Zr Ms leger in de Zuidelijke Provincien, teneinde die van de tegenpartij te bestrijden en den moed der weldenkenden te ondersteunen, mitsgaders om naar middelen bedacht te zijn teneinde gez. courant meer te verspreiden.

In hoeverre dergelijke mededelingen ook aan de Journal d'Anvers zouden dienen te geschieden laat ik aan U H.E.G. ter beoordeeling over.

XXXV. De la Coste aan de koning en gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen, 29 September.

Staatssecretarie 3473, 29 September, no. 63.

De Minister zendt rapporten van de Gouverneurs van Oost en West Vlaanderen aan de Koning en voegt er zelf o.m. bij:

Uit nevensgaande berigten zal U.M. ontwaren dat de stad Brugge door het garnizoen verlaten zijnde, dadelijk aldaar oproer is uitgebroken, hetgeen den Gouverneur bewogen heeft om naar Gent te gaan terwijl de Gouverneur van Oost-Vlaanderen instructies dringend verlangt.

Het oogenblik is gekomen waar men ten spoedigste over de verdere bestemming van U.M. sterkte in de Zuidelijke Provincien eene beslissing zal moeten vellen en daar het schijnt, dat het U.M.'s oogmerk is, om de bezettingen van eenige vestingen te versterken, zoo zoude nu de vraag wezen of die bezettingen zich al dadelijk in de vestingen zelve zullen insluiten, ofwel het land op zekeren afstand occuperen en in toom houden. In dit laatste geval zouden de tegenwoordigheid der Gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen als nog van nut kunnen wezen op de punten door de troepen geoccupeerd, en strekken tot het zoo lang mogelijk behouden van eenige overblijfsels van orde en wet, en mitsgaders tot het voorkomen dat 's lands geldmiddelen al dadelijk in handen der opstandelingen zullen vallen.

Wat daarvan zij, meen ik dat de zetel van het Gouvernement van de bedoelde Provincien te verwijderd is dat, hetzelve het gedrag der Gouverneurs in alle details zou kunnen besturen, te meer dat veel van hun eigen aard en karakter afhangt. Ik meen dus aan U.M. te moeten voorstellen:

A. de nodige bevelen te willen geven ten einde de Gouverneurs van Oost- en West-Vlaanderen dadelijk kennis bekomen van alle de militaire bewegingen welke op hun gedrag invloed kunnen hebben.

(Prins Frederik wordt hierop door De Mey op last van de Koning aangeschreven, zie verder)

B. Gezegde Gouverneurs van die bevelen kennis te doen dragen, met uitnodiging van hun gedrag daar naar te regelen, en niets te verzuimen wat strekken kan om zoolang mogelijk orde en rust te handhaven, en de opbrengst der belastingen aan het land te verzekeren, en met magtiging tevens, om, wanneer zij oordeelen dat hunnen tusschenkomst vruchteloos is geworden, of alleen zou kunnen werken op eene wijze of onder voorwaarden, onbestaanbaar met eer en pligt, als dan de wijk naar een punt te nemen alwaar zij kennis kunnen bekomen van hetgeene in hunne Provincie voorvalt, het algemeen bestuur daarvan te onderrigten en casu quo maatregelen nemen of voorstellen tot herstel van orde en rust.

Vraagt spoedig antwoord.

29 Sept. met veel spoed geantwoord: Z.M. houdt U.Exc. wijders voor gemagtigd om overeenkomstig Uw rapport en in verband met den brief (aan Prins Frederik) de vereischte aanschrijvingen aan de Gouverneur van Oost en West Vlaanderen te doen afgaan. (De Mey).

De koning aan prins Frederik, 29 September.

Staatssecretarie t.a.p. en Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 6.

Ofschoon het ons waarschijnlijk voorkomt dat die berigten *(nl. rapporten van de Gouverneurs en advies van De la Coste, welke worden doorgezonden)* reeds ter Uwer kennis gebragt en achtervolgd zullen zijn geworden, van zoodanige beschikkingen, tot versterking van de militaire bezetting te Gent, als waar toe de gesteldheid van het leger onder Uwe bevelen U gelegenheid zal hebben gegeven, is het ons evenwel nuttig toegeschenen U, ten overvloede ook bekend te maken met Onze eigen meening, dat het van het hoogste belang te achten is, de positie van Gent te behouden, en dat Wij dierhalve verlangen, dat daartoe alle de middelen worden aangewend welke zonder het verwaarloozen van andere gewigtige punten, door U zullen kunnen worden afgezonderd.

De gelegenheid tot versterking schijnt ons toe deels van Assche

over Aelst, voor de van Brussel gereplieerde troepen, en anderdeels van Mechelen over Dendermonde, te zullen kunnen bestaan. In alle gevalle zal het Ons aangenaam zijn dat de Gouverneurs der Provincien Oost Vlaanderen en West Vlaanderen, door U bij voortduring onderrigt worden gehouden, van alle de Militaire bewegingen, welke op hun gedrag van invloed kunnen zijn, zooals zulks door den Minister van Bin. Zaken is voorgesteld.

XXXVI. De la Coste aan de gouverneurs der noordelijke provincies, 29 September.

Binnenlandse Zaken II, verbaal, 29 September, no. 35/A[1)].

Hoe zeer ik gaarne vertrouw dat de plaatselijke besturen in uwe provincie alles aanwenden ten einde rust en orde onder de ingezetenen te bewaren en gene maatregelen verzuimen welke daartoe kunnen leiden heb ik het echter niet ondoelmatig geoordeeld, dezelve door U H.E.G. tusschenkomst meer bijzonder te moeten herinneren, om toch bijtijds indagtig te zijn op het beramen van middelen, ten einde bij den aanstaanden winter eene genoegzame hoeveelheid van levensmiddelen en brandstoffen voorhanden zij, welke tegen matige prijzen aan de minder gegoeden en behoeftigen zouden kunnen worden afgeleverd, opdat tenminsten van dezen kant zoo veel mogelijk gezorgd worde om in de behoeften te voorzien.

Dientengevolge verzoek ik U H.E.G. om dienaangaande de nodige aanschrijvingen aan de plaatselijke besturen te doen, en geene middelen onbeproefd te laten, ten einde daaraan voldaan en de goede uitslag zoo veel mogelijk verzekerd worde.

XXVII. De la Coste aan de koning, 2 October.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 2 October, no. 3.

Ik neem de vrijheid U.M. eerbiedig te verzoeken, mij wel met

1) Voor Noord-Holland en speciaal Amsterdam worden later nog maatregelen getroffen (buiten het Koninklijk Besluit dd. 6 October waarbij inkomende rechten op granen worden verminderd. Koninklijk Besluit Staatsblad no. 63) om te komen tot vermindering van de levensmiddelenprijzen en om werkloozen werk te verschaffen. Staatssecretarie 5737, 4 October, la P 36, geh.; 11 October, la G 38, geh.

Hoogstderzelver welbehagen bekend te willen maken, of er al dan niet moet worden voortgegaan met de officiele correspondentie met de gouverneurs en Gedeputeerde Staten dier provincien, in welke, door de plaats hebbende gebeurtenissen deze autoriteiten volgens de bestaande grondwet en reglementen hetzij niet meer aanwezig zijn, hetzij in hunnen werkzaamheden door den toestand, waar in zich hunnen provincie bevindt, gestremd worde - alsmede of de afgifte en verzending van ordonnancien tot betaling aan ingezetenen van zoodanige provincie, al dan niet voortgang behoort te hebben.

Daar Uwer M's welbehagen ten dezen, uit zijnen aard, bij alle departementen van algemeen bestuur eenparig zal moeten werken, heb ik gemeend, in dezen voor dat van binnenlandsche zaken, afzonderlijk, op eigen gezag, gene beschikking te moeten maken.

Het antwoord van de Koning heb ik niet aangetroffen.

Sandberg, gouverneur van Luik.

Mr. SAMUEL JOHANNES BARON SANDBERG TOT ESSENBURG. Geb. te Zwolle 22 Januari 1778. Hij studeerde te Groningen en te Leiden en vestigde zich als advocaat te Zwolle. In 1809 werd hij aldaar lid van de vroedschap en in 1814 commissaris in het arrondissement. 1815 lid van de dubbele Tweede Kamer, waarna hij bij K.B. tot gewoon lid van de Tweede Kamer benoemd werd. Hij was vooruitstrevend en in 1818 o.a. tegen de beperking van de drukpersvrijheid. In 1826 Staatsraad in buitengewone dienst. 3 Augustus 1828 Gouverneur van de Provincie Luik. Hij werd er niet vriendelijk ontvangen. Ook de Provinciale Staten waren er niet Noord-Nederlands gezind en Hollandsgezinden werden niet herkozen als leden van de Tweede Kamer. Sandberg[1)] week in 1830 eerst uit naar Zwolle, dan naar Harderwijk. In 1834 werd hij lid van de Provinciale Staten van Overijsel; van 1839 tot 1841 was hij lid van de Raad van State. Overleden te Harderwijk 16 Mei 1854.

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 123-158. Al deze rapporten, tenzij anders door ons aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 3. De rapporten zijn alle eigenhandig uit Luik geschreven, tenzij anders vermeld.

I. Rapporten, 4 en (?) Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972. Gerretson I, blz. 123 en 124.

II. Rapport, 21 Augustus.

Het rapport aan De la Coste verzonden door mij niet gevonden. Gerretson I, blz. 125. Het gelijkluidend rapport aan Van Maanen, Justitie 4594, 25 Augustus, la L 26, geh. Gedenkstukken 37, blz. 854.

1) Begin Augustus had de Gouverneur om vacantie gevraagd. 10 Augustus antwoordt De la Coste (Binnenlandse Zaken, Kabinet, 974) dit wegens tijdsomstandigheden niet te kunnen toestaan. Volgens zijn later rapport (zie verder blz. 207) wilde de Gouverneur de Koning te Brussel spreken.

In dit rapport is sprake van drie aanplakbiljetten te Luik en een te Verviers. Deze zijn ons bekend door een rapport van De Lantremange, eerste advocaat generaal te Luik, dd. 21 Augustus aan Van Maanen. Staatssecretarie 6572.

Het volgend plakkaat werd te Verviers in de nacht van 16 op 17 Augustus aangeplakt.

La liberté ou la mort.
En bas le tyran Guillaume Ier
En bas le scélerat Van Maenenn
Vive De Potter
Que tardons nous à prendre les armes. Lundi prochain.

Twee aanplakbiljetten te Luik welke in de nacht van de 18 op 19 Augustus werden aangeplakt, luidden als volgt: (ofschoon de Gouverneur spreekt van 3 biljetten, moet hij zich blijkbaar vergist hebben want hij had zijn inlichtingen van De Lantremange zelf.)

Braves Belges
Des cartouches, des Baijonettes!
Préparez vous, tout ou rien!
Dans deux mois libres ou esclaves
Votre courage décidera.
(Aangeplakt op het huis van Desoer, Place St. Lambert).

Vive la Chartre
Et la république française
Nous nous sommes décidés de laisser
La vie un moi(s) tout au plus au Roi Guillaume
Cette infernal personne doit faire diminuer
le grain si le changement n'y est pas
de suite le peuple se révolte et va
étrangler ce mauvais genie de Roi

Aangeplakt aan het huis van de Provinciale Kommandant. Rue Feronstère. (Zie eveneens Justitie 4594, 25 Augustus, la T 26, geh.).

III. Rapport, 29 Augustus.

Staatssecretarie 6190, no. 2. Gerretson I, blz. 126.

IV. Sandberg aan De la Coste, 29 augustus, 10 heures du matin.

Gerretson I, blz. 129.

Het P.S. is door Gerretson vergeten.

La nuit a été bonne partout, grâce au réguliers patrouilles.

V. Rapporten, 30 en 31 Augustus.

Gerretson I, blz. 130 en 131.

VI. Sandberg aan Van Gobbelschroy, 31 Augustus, 5 h. du soir.

Staatssecretarie 6189. Gerretson II, blz. 248.

VII. Rapport, 6 September.

Gerretson I, blz. 132.

In de tweede alinea van dit rapport komen twee verwijzingen voor naar stukken die er inderdaad ook bijgevoegd zijn. Het eerste is een besluit van de Commissie dd. 3 September 8 uur 's morgens, dat zij, daar haar bevelen miskend worden, haar werkzaamheden staakt. Het tweede is het besluit van de Gemeenteraad dd. 30 Augustus waarbij de Raad zich a) in permanentie verklaart en b) besluit dat alle politieverordeningen, samen met de Commissie van Veiligheid, door de Gouverneur dd. 27 Augustus ingesteld, zullen worden uitgevaardigd.

VIII. Sandberg aan De la Coste, 7 September, niet eigenhandig.

Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 10 September, no. 14/A.

Par mon rapport du 14 Mai dernier no. 3558 f 790, concernant la police des subsistances, j'ai eu l'honneur de mander à V.Exc. qu'il résultait des renseignemens dont je m'étais entourés, que la récolte présenterait en général une diminution de moitié dans le produit matériel du froment et de l'épautre et de ¾ dans celui de seigle. Depuis lors cette désagréable prévision s'est à peu près confirmée: cette dernière espèce de grains ayant un peu gagné et les autres ayant au contraire perdu, il en résulte que

la récolte est maintenant évaluée en durs grains, composés des trois espèces susdites, à une faible demi moisson.

Quant à la qualité de ces céréales, déjà sous le rapport du seigle (seul grain qu'on puisse présentement apprécier) on s'accorde à la trouver excellente. Il serait difficile d'établir un jugement bien sain à l'égard de la qualité du froment, attendu que la plus grande partie reste encore exposée dans les champs aux influences d'une atmosphère humide. Cependant on a remarqué qu'une sorte de rouille s'est attachée à la plante du froment, au point que plusiers cultivateurs éclairés craignant que la paille, dont la couleur est tâchée d'un brun foncé, ne puisse être employée en hiver à la nourriture du bétail. Cette rouille, fruit d'une émanation délétère (sic) a frappé la plante avant la maturité entière du grain, et on n'est pas sans inquiétude même sur la qualité qui en proviendra. En résultat l'opinion ne saurait, je le répète, être bien fixée a cet égard dans ce moment, et j'attendrai que la récolte soit entièrement achevée, pour entrenir V.Exc. d'une manière plus précise.

La hausse subite que vient d'éprouver le prix du seigle et du froment dans cette province, serait bien capable d'inquiéter les classes inférieures de la société, si les pommes de terre, qui constituent un puissant auxiliaire alimentaire, n'annonçaient une des plus riches récoltes qu'on ait vue. Au reste je dois faire observer que la 5e partie environ du froment récolté en 1829, reste encore invendue dans les greniers de nos cultivateurs, qui, en retenant ce grain par devers eux, ont vraisemblablement spéculé sur une hausse probable résultant de l'expédition de la France en Afrique. Finalement le fourrage, l'avoine, la navette et les orges ont généralement réussi au delà de toute espérance; et si d'une part le cultivateur est mal récompensé de ses peines par rapport à la qualité de seigle et de froment qu'il comptait recueillir, au moins trouve-t-il dans les autres produits une sorte de compensation consolante.

IX. Rapport, 8 September.

Gerretson I, blz. 132 is geschreven Le Matin.

X. Rapport, 9 September.

Gerretson I, blz. 133. Gerretson geeft aan in de tekst 'on a déposé' (met noot). In het Hs staat 'on a dépavé'.

XI. Rapporten, 10, 13 (2 stuks) September.

Gerretson I, blz. 134, 135 en 136.

XII. Sandberg aan Van Gobbelschroy, 15 September.

Staatssecretarie 3473, 28 September, no. 9.

A l'instant même je reçois une requête de Mr Guilmain que j'ai l'honneur de vous transmettre sans délai. L'état de l'industrie est désastreuse.

Tenu par un accès de goutte depuis 13 jours, je n'ai pu qu'aujour-d'hui sortir de nouveau, et j'ai été affligé de voir le vide(?) des rues excepté aux endroits ou les groupes se réunissent, les boutiques ne font rien, le roulage est nul.

Comment iront les choses? Je n'ai aucune idée de la terminaison de tout ceci.

Schrijven van Guilmain dd. 14 September door de Gouverneur doorgezonden. (Tezamen met het schrijven van Lipmann en Zn. dd. 7 September uit Luxemburg met schrijven van de Gouverneur van Luxemburg doorgezonden, dd. 13 September). Hierop geeft Van Gobbelschroy zijn advies dd. 18 September. (Alles in Staatssecretarie 3473, 28 September, no. 9)[1].

Ik acht mij verplicht U.M. bij deze aan te bieden twee adressen, het eene van de Gouv. van Luik, geleidende een verzoek van den fabrikant Guilman te Luik, om onverwijld te mogen beschikken over een voorschot van *f* 25.000 en het andere van den Gouv. van Luxemburg met een verzoek van de fabrikanten Lipmann aldaar, om een tijdelijk voorschot van 15 tot 20 duizend gulden.

Gaarne geloof ik, dat, indien deze fabrikanten wierden geholpen, zulks hen in staat zoude stellen, om hunne zaken nog eenigen tijd aan den gang te houden. Doch ik moet evenzeer doen opmerken, dat de ongunstige toestand, waarin zij zich, tengevolge der plaats hebbende muiterijen gebragt zien, op alle andere fabrikanten en in het algemeen op alle neringdoenden klassen drukt. Ik zie hiervan een nieuw bewijs in twee adressen, die bij mij gisteren zijn ontvangen van twee kooplieden en fabrikanten te Braine le Comte, wier magazijnen, tengevolge van de bestaande stremming in den handel zoodanig, met thans onverkoopbare goederen opgevuld zijn, dat zij betuigen buiten staat te zijn hun bedrijf voort te zetten, indien er niet spoedig voor hunne

1) Zie verder blz. 352.

voortbrengselen een uitweg gevonden wordt. Ik zal hierover, ter hunner verzoek aan de Nederlandsche Handelmaatschappij schrijven.

Doch ik voer zulks thans alleen aan tot betoog van de waarschijnlijkheid, dat het Gouvernement binnenkort zal worden overstroomd door aanzoeken van onderscheiden aard, doch alle daarop neerkomende, dat men fondsen noodig heeft om de verwarring te herstellen, waarin men door de thans plaats gehad hebbende gebeurtenissen gebragt is. Kan hiertoe echter het fonds der Nijverheid uit deszelfs aard worden dienstbaar gemaakt? Ik geloof neen, al ware het zelfs dat dit fonds zich in ruimer toestand mogt bevinden, dan werkelijk het geval is.

Hieromtrent intusschen op U.M. beslissing, niet willende vooruitloopen, meen ik blootelijk de vrijheid te moeten nemen U.M. te vragen, hoedanig Hoogstdezelve verlangt, dat de bovenaangehaalde adressen beantwoord worden.

Min. van Financiën sluit zich bij zijn ambtgenoot aan dd. 23 September[1)]*. De Mey heeft hier opgeschreven: Voorlopig buiten beschikking.*

XIII. Rapporten, 17 en 18 September.

Gerretson I, blz. 138 en 140.

XIV. Sandberg aan de koning, 19 September.

Staatssecretarie 3473, 28 September no. 13.

Zeer lang rapport, dat Sandberg zelf beschouwt als een samenvatting van zijn voorgaande rapporten. Daarom laat ik het hier achterwege. Het advies door De la Coste hierover aan de Koning dd. 27 September uitgebracht, is echter wel van belang. Binnenlandse Zaken Kabinet no. 1001.

1) Toch had de provincie Luik ook wel steun ontvangen. 19 Augustus had de Koning *f* 160.000 aan Cockerill toegekend. 4 September zond Netscher, Adm. van Nat. Nijv., een mandaat van *f* 100.000, nadat de Minister van Financiën de zaak in orde had gebracht. (Nat. Nijverheid. 4 September no. 8 NN). Uit de vertrouwde elementen had men te Seraing een fabriekswacht samengesteld die de gebouwen van Cockerill bewaakte, zelfs met kanonnen. Aldus Luitenant-Kolonel Bake aan Netscher dd. 2 September. Nat. Nijverheid 6 September, no. 12 NN.

Het gedrag van den Heer Sandberg kan uit verschillende oogpunten beschouwd worden: doch het lijdt in mijn oog geen twijfel dat hij door de beste inzigten is gedreven geworden, en het kan wezen dat hij door het zoo lang mogelijk behouden van eenige overblijfselen van orde en wet wezenlijke diensten aan het land bewezen heeft. In dergelijke omstandigheden waar het wettig gezag door geringe kracht ondersteund met alle standen der maatschappij te worstelen heeft gehad zullen de daden en handelingen van ambtenaars die uit den aard der zaken en uit hoofde van den verwijderde zetel van het Gouvernement, bijna zonder leiding moeten gelaten worden, niet al te streng behooren beoordeeld te worden, en daar waar openlijke aanranding van het wettig gezag, grootendeels ongestraft zal moeten blijven, schijnen belangloze en welgemeende pogingen, zooals die van den Heer Sandberg, al ware het dat men dacht dat eenen anderen houding verkieslijk ware geweest, hetgeen ik vooralsnog moeilijk beoordeelen kan, toch wel niet anders dan met verschoning, zoo niet met bijval ingezien worden.

XV. Rapporten, 19 en 20 September.

Gerretson I, blz. 141 en 143. De bijvoegsels bij deze twee rapporten zijn courantenknipsels.

XVI. Rapport, 22 September.

Gerretson I, blz. 146 en 148. Gerretson laat het voorkomen alsof hier sprake is van twee rapporten. In het hs. gaat echter de nummering van de blz. gewoon door. De tweede helft van dit rapport is enkel 'plus tard' geschreven.

XVII. Rapporten, 24 en 29 September.

Gerretson I, blz. 149 en 152.

Het bijvoegsel bij dit laatste rapport is een krantenknipsel. Louis Jamme (niet Jammer) aan het Journal de Liège.

XVIII. Rapport, 30 September.

Gerretson I, blz. 154. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1.

XIX. Rapport, 1 October.

Gerretson I, blz. 155. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1. Geschreven uit Aken.

XX. De la coste aan de koning, 4 October.

Staatssecretarie 5736, 5 October, la IJ 36, geh.

De la Coste zendt rapporten in en o.a. een rapport van Sandberg dd. 1 October (Gerretson I, blz. 155).

Wijders is het aan den ondergeteekenden voorgekomen dat in de tegenwoordigen stand van zaken, de Heer Gouverneur van de Provincie Luik, niet met voegelijkheid in deszelfs Provincie kan terugkeeren, en te Maastricht weinig nut zou aanbrengen, nemende hij derhalve de vrijheid U.M. te verzoeken te willen toestaan dat gezegden Gouverneur gemagtigd worde, zich in de Haag te begeven.

Koning besluit conform.

XXI. Sandberg aan de koning, Den Haag, 22 October.

Staatssecretarie 3485, 24 October no. 93.

17 October vraagt van Doorn een audientie aan bij den Koning voor Sandberg, die gisteren in Den Haag is gekomen. Koning laat antwoorden: bij de gewone audientie van Woensdag a.s. (22 October). Staatssecretarie, 6033, no. 5555 c. Blijkbaar heeft de Gouverneur wat hij wilde zeggen ten overvloede nog op papier gezet.

Het is heden reeds acht weken geleden, toen de onlusten te Luik uitbraken: het belang der zaak, de kennis der kleinere omstandigheden, alles verliest zig in den snellen drang der gebeurtenissen.

- Den 19 Sept. ll. had ik de eer aan U.M. een berigt in te zenden, hetwelk niet veel anders was, dan de herhaling mijner dagelijksche brieven aan den Min. van Bin. Zaken[1)].

- In Den Haag komende schijnt het mij toe dat er bij sommige een twijfeling bestaat over de doelmatigheid der berugte, door mij benoemde commissie, en dat men uit Luik heeft gezegd

1) Zie hoger, blz. 204.

en geschreeven, dat de commissie onnodig was geweest, en meer kwaad als goed had gewerkt.

Het sprak wel van zelf en was te voorzien dat deze commissie in alle mogelijk geval, veel opzien zoude baaren: indien er geene groote wanorders te Luik voorvielen, zou men zeggen de Commissie was onnodig: in het tegenovergestelde geval, had men de onheilen aan mijne maatregelen geweten.

Indien ik niet de zeer dringenden noodzakelijkheid dier maatregelen had ingezien, was niets dwazer dan mij bloot te geeven aan alle die berispingen van het publiek, daar mijne taak zo gemakkelijk was indien ik de zaken hunne natuurlijke gang liet gaan.

Zonderling is het heden te hooren zeggen, dat de tijding van het Brusselsche oproer, geen beweging te Luik zou hebben veroorzaakt. Zonderling is het vooral zulks te hooren zeggen, van dezelve lieden, die op de tijding der Parijsche omwenteling, dag op dag nieuwe maatregelen verlangden, en zelfs vermeerdering van het geringe garnizoen troepen[1]. Het was echer niet moeijlijk te begrijpen dat de Brusselsche opstand een geheele andere samenhang met Luik moest hebben dan de Parijsche? Toen ik de Minister van B.Z. verzogt mij drie dagen verlof te vergunnen voor de Brusselsche tentoonstelling, antwoordde mij Z.Exc., dat alle berichten uit Luik (uitgezonderd alleen de mijne) zoo ontrustende waaren dat hij mij alle uitstap afried![2] Indien men nu reeds bij de Parijsche tijdingen beefde, hoe kan men dan de zaken ligt inzien, toen de geweldige schok van Brussel kwam, en Brussel door voorbeeld en toespraak Luik opriep? Ik was niet ongerust rond den 25 Aug. (getuige mijne dagelijksche berigten). Van waar ontstond dan op die dag op eenmaal bij mij die panische schrik?

Zonderling is het te horen zeggen dat de reeds zo vroeg, des morgens verzamelde menigte, uit nieuwsgierigen bestond: nimmer heb ik een opstand gezien, die niet aldus begon: maar wat riep die ongelooflijke en luidrugtige meenigte op het plein St Lambert? Wanneer te Brussel iets gebeurd, gaat de Brusselaar er na kijken, maar zal de nijvere Luikenaar zijn werk er voor laten omdat men te Brussel een huis heeft verbrand, indien hij te Luik geen soortgelijke toneelen verwagt?

Was dan die menigte zo bedaard en zo welwillend, die reeds

1) De Lantremange had hierop aangedrongen in zijn schrijven van 8 Augustus aan Van Maanen. Zie blz. 167 stuk V en noot 1.

2) Zie hoger, blz. 199, noot 1.

in den vroegen morgen 250 geweeren aan een post ontrukte? de eerste opkomende schutterij van hunnen cocardes beroofde? Wat dreef alle die geweerfabrikanten zo vroeg tot mij? Wat dugten die bankiers, die ontvangers? en van waar die zo duidelijk zigtbare schrik bij veelen anderen, die nu geen gevaar zien? Toen de Burgemeester Melotte en ik ons beklaagden, over het langzaam opkomen der schutterij, antwoordde ons de kolonel de Goeswin, dat hij geen alarm liet slaan, om niet alles dadelijk overhoop te werpen. Waarom vroeg reeds de eerste dag de Groot Vicaris, een wagt voor het bedreigde bisschoppelijk paleis? en waarom liet hij dat gebouw reeds de eerste dag ontmeubelen? Gewoonlijk is tog de geestelijkheid niet slecht onderrigt? Van waar dan tog die algemeene schrik bij alle die de zaken van nabij zagen en Luik kenden? Door welke duizeling waaren dan tog die winkeliers en kooplieden in de lange Féronstrée straat aangegrepen, die mij bij het terugkeeren van het raadhuis, met Luiksche onstuimmigheid bedankten en omhelsden?

Z.K.H. de Prins van Oranje liet mij in het midden van September, door een zeer aanzienlijk en aan U.M. verknogt persoon, melden que j'aurais montré une grande habilité en que l'on me devait beaucoup: de Heer van Gobbelschroy schreef mij de 3de Sept. uit Brussel vos mesures me paraissent prudentes et sages, il est évident que sans elles vous auriez eu dès le premier jour des désordres de tout genre. De Gedeputeerde Staten in het eerst ontevreden over de maatregels hebben mij bij nader inzien eenparig een dankadres overhandigd, en daarbij verklaard, dat mijn maatregel het eenige redmiddel voor Luik geweest was: Veele maale hebben de heer de Melotte en de leden der gemeenteraad mij met innige dankbetuiging gezegd en geschreeven, dat zonder mij reeds op de eerste dag alles den bodem was ingeslagen. De wel onderrigte bisschop schrijft mij de 5de Sept., Tout le monde ici vous rend justice, votre grande mesure a tout sauvé. De plaatselijke commandant colonel Pestiaux verklaarde voor zo aanwezenden, que sans mes mesures tous les militaires étaient chassés ou massacrés le premier jour: De graaf de Mercy Argenteau, die door zijn zaakwaarnemers, procureurs enz. alles in Luik kende, schreef mij den 10 Oct. ll. dat hij niet wist waar wij ons weder zouden zien, maar dat hij overtuigd bleef, dat Luik alles aan mij had te danken.

Duidelijk en zeer duidelijk Sire, was het voor allen te Luik, dat zonder de steun, die de regeering van de populaire commissie ontleende, zij reeds de eerste dag zou zijn ingestort, en dat alleen

daardoor, alleen door die verbreeking van alle banden 4000 Luikenaars in plaats van 400 op Brussel zouden zijn getrokken, iets waartoe nu het geld ontbrak. Reeds de 2de of 3de dag verscheen Ducpétiaux te Luik en klaagde over de ongewone laauwheid, over het behoud der legaliteit, het niet in beslag nemen der kassen enz. Ik heb niet een enkel mensch aangetroffen, die niet overtuigd was, dat het standvastig aanblijven van Gedep. Staten en stedelijke regeering, die ik ook na de ontbinding van de commissie op de 2de Sept. bleef aanmoedigen, zeer veel had toegebragt tot de rust, die het zoo onstuimige Luik dan nog in vergelijking van andere plaatsen blijft genieten: Hoe weinige dooden telde niet Luik na de mislukte proviandeering der citadel? Welk huis is geplunderd, behalve de geweeren? Zou men dezelve resultaten hebben durven hoopen, in dien zig (lees: ik) niet gedurende tien dagen aanhoudend de wapenen aan alle andere dan stemgeregtigden had geweigerd? En waar had ik zonder de commissie daartoe de kragt gevonden? Indien de leden dier commissie ons niet hadden geholpen maar tegengewerkt, waar tog hadden de regeering en ik kragt tot wederstand gevonden? Men moet die toneelen gezien hebben om ze te beoordeelen, de Lt Meijer door Z.K.H. Prins Frederik den 5de Sept. na Luik gezonden, kan van een derzelve getuigen.

Ik geloof dan Sire, met eenigen grond te kunnen zeggen, dat ik zo wel aan de particulieren, als aan de groote publieke zaak, eenig nut heb toegebragt en dat ik gedurende vier weken mij geheel vrijwillig in de moeilijke positie heb gesteld, zonder andere mogelijke bedoeling dan om tot het uiterste mijn pligt te doen: ook heeft de Min. van B.Z. in zijne brieven van 25 Aug. af, nimmer een enkele aanmerking op het verrigte gemaakt, maar wel eens hetzelve goedkeurend gepreezen.

Het is Sire, mijn vurige hoop en verlangen dat U.M. deszelfs hooge goedkeuring aan mijne administratie te Luik zal geeven, en ik heb de eer met diepen eerbied te zijn U.M. zeer getrouwe dienaar.

H.C.G.G. van der Fosse, gouverneur van Zuid-Brabant.

HYACINTHE CHARLES GUILLAUME GHISLAIN BURGGRAAF VAN DER FOSSE. Geboren te Mechelen 2 October 1770. Onder het Franse bewind was hij belastingambtenaar. In 1815 werd hij door Willem I benoemd to directeur der registratie en domeinen. Hij steunde de regering tegen De Broglie en werd daarom tot burgemeester van Brussel benoemd, 23 Juli 1817. In 1825 lid van de Raad van State en administrateur der directe belastingen, in- en uitgaande rechten en accijnzen. 3 Augustus 1828 benoemd tot Gouverneur van Zuid-Brabant. Overleden te Aken 18 September 1834.

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 158-223. Al deze rapporten, tenzij anders aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 2. Alle rapporten, behalve de economische, over landbouw en fabrieken, eigenhandig van uit Brussel geschreven.

I. Van der fosse aan De la Coste, 26 en 30 Juli.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 6 Augustus no. 19/A en 2 Augustus no. 28/A.

Deze rapporten zijn verslagen over de toestand in de landbouw, gedurende het eerste en tweede kwartaal van 1830.

1) Tarwe redelijk, doch slechts halve oogst te wachten. Rogge slechts halve oogst. Sommige kantons beter. Er is weinig wintergerst over gebleven. Haver belooft goed. De rest gaat wel doch niet te overvloedig. Paardeboonen buitengewoon schoon. Klaver is bevroren in de strenge winter. Alles is in prijs gestegen.

2) Winterkoolzaad is verloren gegaan. In voorjaar nieuw gezaaid, doch vochtigheid en koude nadelig. Zomergerst belooft goed. Winterrogge halve oogst, zomerrogge staat in sommige kantons goed. Tarwe redelijk, doch slechts halve oogst te wachten. Aardappelen beloven overvloedig. Haver goed en overvloedige oogst te wachten. Hop weinig, slechts ¼ van andere jaren.

Paarden, ziek door slecht voedsel en regenachtig weer in 1829. Prijs is hoog. Hoornvee ondervindt nog steeds nadeel van slecht voedsel en regens. Sterfte duurt voort en vermindert niet. Kal-

veren: veel koeien niet gedragen. Boter is duur en men kweekt daarom geen kalveren. Schapen: ¾ van de kudde is dit jaar door de regens en tengevolge van het slechte voeder verloren gegaan. Varkens zijn gezond en worden goed verkocht[1].

II. Van der Fosse aan Van Maanen, 3 Augustus.

Justitie 4594, 5 Augustus, La E 22, geh.

Ik verzoek U.Exc. wel overtuigd te zijn dat ik op alles een wakend oog houd en ik vermeen dat geene daad de gelukkige rust zal komen storen, welke wij genieten. De stad Brussel zoude zekerlijk eene plaats van gewoel kunnen zijn, ter oorzake van het groot getal personen die er zich bevinden, en het verschil derzelver opinien, maar de ondervinding heeft bewezen, dat de partijen van de katholijke geestelijkheid en van den adelsstand ontegensprekelijk de sterkste zijn, en het geen in Vrankrijk thans plaats heeft, schijnt dezelve liever gansch te moeten ontmoedigen, dan dezelve tot eenige wanorde aan te lokken.

III. Van der Fosse aan Van Maanen, 6 Augustus.

Justitie 4594, 21 Augustus, la Q 25, geh.

De politieprefect Mangin is uit Parijs gevlucht en te Brussel aangekomen waar hij ondergedoken is.

....De heer Comet, uitgever van de Impartial, heeft zich veroorloofd een beroep aan de Franschen te Brussel wonend, te doen, ten einde dezelve aan te zetten om een driekleurig lint aan het knoopgat te dragen. De Heer Dir. van Policie heeft hem vriendelijk en vetrouwelijk geraden, zijne landgenoten niet aan te sporen deze soortgelijke onderscheiding te dragen. In plaats van opregtelijk de belofte te vervullen, welke hij ten deze gedaan had, heeft hij in het volgende nommer van zijn dagblad een

1) Buiten de verder weergegeven rapporten van Sandberg en Van Vredenburch, heb ik nog rapporten gevonden, over de landbouw van de gouverneurs van Zuid-Holland dd. 13 October (Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 14 October, no. 13/A) en Groningen dd. 12 October (Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 18 October, no. 17/A) waarschijnlijk over het derde kwartaal van 1830. De graanoogst is ook daar mislukt, terwijl het vee duur in prijs is en de zuivelproducten zeer in prijs gestegen zijn. Daarbij veel minder opbrengst.

artikel geplaatst, het welk strekt om den heer De Knijff in ongelegenheid te brengen, en de lieden van zijne partij te misnoegen. Ik geloof dat de Heer Proc. Gen. bevelen aan U.Exc. ten dien opzigte gevraagd heeft.

IV. Van der Fosse aan Van Maanen, 9 Augustus.

Justitie 4594, 21 Augustus, la Q 25, geh.

Uit Parijs is een andere prefect van politie nl. Franchet, nu ook te Brussel aangekomen. Verder schijnt ook Kard. De Rohan, bisschop van Besançon naar Brussel te zijn gevlucht.

....Ik heb geene hoegenaamde reden te geloven dat de openbare rust in deze provincie kunne gestoord worden. Integendeel, verzwakken zich dagelijks onder de menigte de eerste uitwerksels van de fransche insurrectie, in weerwil van de pogingen van de Courier des Pays Bas en van den Belge. Maar het is te vrezen dat deze opruijingen der dagbladen, weldra nieuwe sterkte zullen ontvangen, door de aankomst te Rijssel (of op een andere plaats van Frankrijk van ons Rijk niet ver verwijderd) van de HH. De Potter, Tielemans, en consorten, die, weliswaar, naar Zwitserland worden geleid, doch schijnen paspoorten bekomen te hebben, om in Frankrijk te gaan, door tusschenkomst van den Heer De Stassart. Ik geloof dat zij geene tijd zullen verliezen, om daarvan gebruik te maken, na hun aankomst in Zwitserland.

V. Van der Fosse aan Van Maanen, 18 Augustus.

Justitie 4594, 25 Augustus, la T 26, geh., Gedenkstukken 37, blz. 849.

Ik kom te voldoen bij het inzenden van een eerste verslag, aan de missive van Z. Exc. den Min. van Binnenlandse Zaken van den 10de dezer no. 973, dewelke ik slechts den 13de ontvangen heb.... *verwijst naar verslagen van Schuermans over Brussel. (Zie Gedenkstukken).*

Ik heb nog niet de speciale verslagen ontvangen, welke ik van de Heeren Burgemeesters der voornaamste steden dezer provincie, gevraagd had, en ik besluit daaruit dat niets gewigtigs in dezelve, alsmede in al de provincie, heeft plaats gehad. Mijn aanstaande verslag zal meer volledig ten deze zijn,....

Na Kard. De Rohan, Mangin, en Franchet geen aanzienlijke vluchtelingen meer uit Frankrijk. Emigratie schijnt opgehouden. Mangin is nog te Brussel. Er kunnen emigranten binnengekomen

zijn, die aan zijn aandacht ontsnapt zijn, doch hij heeft geen reden zulks te veronderstellen. Rest van het rapport Gedenkstukken 37, blz. 849.

VI. Van der Fosse aan Van Maanen, 23 Augustus.

Justitie 4596, 11 September, la X 33, geh. Gedenkstukken 37, blz. 860.

Een gelijkluidend rapport werd volgens Colenbrander aan De la Coste gezonden. Dit heb ik niet aangetroffen, evenmin als het voorgaande aan De la Coste dd. 18 Augustus.

Dit rapport is van belang in verband met de economische omstandigheden die er in worden uiteengezet.

VII. Rapport, 24 Augustus.

Gerretson I, blz. 158. Dit rapport heb ik niet in Portefeuille 973 aangetroffen en ook nergens anders.

VIII. Van der Fosse aan de koning, 25 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 29 Augustus, la Z 27, geh.

Ik heb mij jegens U.M. verpligt om zoodra eenige ernstige vrees nopens de stilte dezer provincie bij mij ontstaan zoude, dit regstreeks ter kennis van Hoogstdezelve te brengen.

De staatsomwenteling in Frankrijk had mij tot dusverre de hoop van deze stilte te behouden niet afgenomen. Maar de opslag van de prijzen van het brood, van het vleesch en van het bier, de brief van de Potter, dien de nieuwsbladen als aan U.M. gezonden zijnde hebben uitgegeven[1]; de aankomst van dezen persoon met deszelfs consorten te Parijs; het vertrek van twee schrijvers van den Courier de Paijs Bas, welke zoo mij wordt verzekerd, zich ook naar Parijs hebben begeven; het vertrek naar dezelfde stad van den Heer Debrouckère en van een ander lid[2] der tweede kamer van de Staten Generaal, welker bedoelingen zeer overdreven

1) Hier is bedoeld de brief die De Potter op 2 Augustus te Aken schreef toen hij samen met Tielemans, Bartels en De Nève op weg was naar Parijs. Deze brief verscheen 21 Augustus in de Courier des Pays Bas. Zie De Potter: Souvenirs Personnels T.I. blz. 106 en vlg.
2) De Langhe.

schijnen te zijn, dit alles doet mij een reeds besloten en wel beraamd ontwerp gewaar worden om in deze gewesten een centerpunt van opstand aan te stoken en om den voornoemden De Potter aan het hoofd van dezelve te stellen.

Het komt mij insgelijks voor dat de heer Debrouckère middelen te Parijs zal beramen om de oppositie in de tweede kamer van de St. Gen., bij de aanstaande vergadering, geweldig en oproerig te doen worden. Zonder twijfel zal men het middel van petitien andermaal in het werk stellen, welke, zoo ik vermeen, niet meer van dezelfde personen zullen onderteekend worden welke zich, het verleden jaar, hieraan lieten kennen. Ik vertrouwe dat de geestelijkheid en ingezetenen van het platteland er geen deel zullen aan nemen.

Maar de advocaten, de Procureurs en het zeer groot getal van degenen welker toekomst door de vestiging van het Hooggeregtshof te 's Gravenhage in gevaar is gesteld zullen, zoo ik vermeen, gemakkelijk aangespoord worden tot het geven van hunnen naamteekening. Ten opzichte van den tegenwoordigen en oogenblikkelijken toestand der Provincie Zuid Braband, vermeen ik mij te mogen gedragen aan de omstandige rapporten welke door mij, op gezette tijdstippen aan Hare Exc.s de ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken, zijn overgelegd geworden. Deze rapporten zijn, in zoo verre de stad Brussel betreft van zulk een belang dat ik er geenzins aan twijfel of de inhoud van dezelve dadelijk ter kennis van U.M. is gebragt geworden.

Ik doen al en zal al blijven doen wat mogelijk is om den minsten opstand voor te komen en bij aldien het ongelukkiglijk van noode mogt zijn, om de minste poging tot oproer tegen te gaan. Ik ben dienaangaande met den heer Kommandant van de Provincie en met den heer Stadskommandant te Brussel in overleg getreden.

Met leedwezen zie ik mij genoopt geen volkomen vertrouwen op de schutterij te mogen stellen, uit hoofde van het misnoegen dat de verpligting om de wapenen, na elke wapenoefening daar te laten, onder de schutterij heeft doen ontstaan.

Eene andere reden tot leedwezen is de aanhoudende afwezigheid van den heer burgemeester der stad Brussel, die in de stad niet meer te zien is, terwijl men schijnt onbekend te zijn met de plaats waar hij henen is gegaan. Ik zou vreezen het ongeluk van dezen ambtenaar nog grooter te doen worden, indien ik van hem eene officieele verklaring nopens deszelfs afwezigheid moest vorderen, terwijl hij, zoo men verzekert, door den afslag der publieke effecten, zulke groote verliezen heeft ondergaan dat hij zich thans in de dringendste verlegenheid zoude bevinden.

Al smeekende dat U.M. zich van mijn waakzaamheid en standvastigheid gelieve verzekerd te houden, acht ik het toch van mijnen pligt Hoogstdezelve niet onbekend te laten met eenen toestand van zaken die in het toekomende zeer ontrustend kan worden en die mij, voor het tegenwoordige, wel eenige muiterij onder het volk doet vreezen welke toch zoo ik hoop, gemakkelijk zal beteugeld worden, indien ik het door mijn zorg niet daar heen kan brengen dezelve voor te komen[1].

IX. Rapport, 26 Augustus.

Gerretson I, blz. 159.

Dit rapport is volgens het hs. geschreven Dix heures dumatin. Op blz. 170 (Gerretson I) zegt de Gouverneur dat hij reeds 6 brieven schreef, waarvan de eerste vertrok op 26 Augustus 's morgens om 7 uur. Maar welke is die eerste brief? Gerretson geeft er slechts vier.

X. Rapporten, 27 en 28 (2 stuks) Augustus.

Gerretson I, blz. 161, 164 en 166.

XI. Van der Fosse (samen met Van Gobbelschroy) aan de koning, 29 Augustus à 11 heures du matin.

Staatssecretarie 6164. Gedenkstukken 46, blz. 59.

XII. Rapport, 29 Augustus.

Gerretson I, blz. 170.

Gerretson heeft een heel gedeelte weggelaten na de eerste alineà. Dit is te begrijpen. Op blz. 171 laat hij echter weer een

1) Gerretson geeft in Deel I, blz. 476, een brief van Van Gobbelschroy (en nog andere stukken) om hier in te lassen. Hoe belangrijk ook heeft die brief hier te midden van de Gouverneursrapporten niets te maken. Hij vloeit er ook niet direct uit voort. Er zijn trouwens nog veel meer rapporten van de Minister voor Nat. Nijv. Een aantal is reeds door Colenbrander gepubliceerd. Ook dit: Gedenkstukken 37, blz. LXXXIV.

gedeelte weg. Het typeert echter én Van der Fosse én deze brief.

Jusqu'à présent et depuis le 25 au soir, je n'ai point eu de logement, je ne me suis pas dèshabillé, par ce que je n'avais rien pour changer, et j'ai écris et parlé le jour et la nuit..... Je prie V.Exc. de me pardonner une narration que je ne considère comme utile, que pour autant qu'elle n'aurait point reçu mes lettres précédentes.

XIII. Rapport, 30 Augustus.

Gerretson I, blz. 171.

XIV. *Op voordracht van De la Coste (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 30 Augustus, no. 1) wordt aan de Gouverneur van Zuid Brabant, op last van de Koning (Staatssecretarie 5735, 1 September, la W 28, geh.) f 5000. - beschikbaar gesteld, om te gebruiken bij de huidige stremming 'zo voor de dienst der Bureaux van het Prov. Gouvernement als voor hem zelven en zijn gezin'. (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 2 September no. 1)*.

XV. Rapport, 2, 3 en 4 September.

Gerretson I, blz. 173, 175 en 179. Het rapport van 3 September is begonnen: 8 heures du matin.

XVI. Van der Fosse aan de koning, 5 September.

Staatssecretarie 3460, 5 September no. 115.

Dankbrief waarschijnlijk na ontvangen geld. Nous n'oublierons de notre vie, la bonté de Votre Majesté et je ne serai jamais le serviteur d'un autre.

XVII. Rapport, 5 September.

Gerretson I, blz. 181, is geschreven à midi.

XVIII. ***Als antwoord op de instructie van De la Coste aan de Gouverneurs dd. 28 Augustus (Gerretson II, blz. 219)***[1] ***deed Van der Fosse ook een beroep op de regering, om steun voor de ver-***

1) Zie hoger blz. 172.

nielde fabrieken. Wij laten hieronder achter elkaar die reeks brieven volgen, met de consideratien van het Departement van Nationale Nijverheid en van Financien.

6 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 September, no. 5, geh.

Schrijven van Van der Fosse aan Min. van Binnenlandse Zaken om schrijven aan te bevelen van Henri Bosdevex en Victor Bal die f 25.000. - schadevergoeding vragen voor hun fabriek, die te Vorst is vernield.

Gouverneur beveelt steun aan, om werk te verschaffen. De la Coste zendt brief door aan Van Gobbelschroy.

De heer Wilson te Ukkel en Gebrs. Rey vragen eveneens hulp.

9 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 11 September, no. 7.

Van der Fosse zendt schrijven in van Dhr. Wilson[1] *die f 137.100. - schade heeft geleden. Wilson vraagt voorschot van f 30.000. -.*

De la Coste zendt ook deze brief door aan Van Gobbelschroy en verwittigt Van der Fosse van de doorzending van deze brieven van 6 en 9 September.

Op deze twee brieven geven Van Gobbelschroy en Van Tets van Goudriaen hun consideratien. Staatssecretarie 5736, 21 September, la K 33, geh.

Van Gobbelschroy zendt een rapport in van Netscher, Administrateur van Nat. Nijv. dd. 14 September. Deze stelt de gemeente waar de plundering is geschied verantwoordelijk voor de schade en niet het hele land. Het is te gek dat de bewoners van een ver verwijderde gemeente waar alles rustig is voor een onrustige betalen. Daarbij voorziet een wet uit de Franse Republiek nog hierin[2]*. Deze wet geldt nog in Belgie. Daarbij is het dwaas om nu geld te geven aan werklieden, die eigenlijk zelf de fabrieken hebben stuk geslagen. Netscher raadt het sterk af en wil er publiciteit aan geven. Van Gobbelschroy is accoord, doch geen publiciteit om geen verbittering te zaaien.*

Van Tets, dd. 18 September, is het met zijn collega van Waterstaat eens, en bovendien weet hij niet waar het geld te halen.

1) Mansvelt: Geschiedenis van de Nederlandsche Handel Maatschappij, Haarlem 1924. Wilson was een der grootste bleekerijen, blz. 226.
2) Zie hoger bij De la Coste blz. 180.

Netscher steunt daarbij op gevestigd recht en hij is ook van mening dit als richtsnoer te houden.

Ook de Koning laat dd. 21 September zo terugschrijven aan Van Gobbelschroy en wil ook geen publicatie. Staatssecretarie t.a.p.

11 September.

Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 14 September, no. A, la B.

Van der Fosse schrijft 11 September om verzoek van Gebr. Rey uit Anderlecht aan te bevelen om hen onderstand te geven voor vernielde fabriek. Schade f 39.269.82 en f 10.000. - winstverlies voor een jaar.

Daar het zeker in het belang van het algemeen welzijn wenschelijk is, zoo als ik de eer had in mijn vorige brieven te ontvouwen, dat het Gouvernement aanleiding mag vinden door het verleenen van spoedige en krachtige ondersteuningen de fabrieken weder aan de gang te brengen, en aan de ledige handen werk te verschaffen.

Ook dit schrijven wordt doorgezonden aan Van Gobbelschroy, Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 15 September, no. 2.

22 September.

22 September verwittigt Van Gobbelschroy, zijn ambtgenoot van Bin. Zaken, dat hij met de Koning de gezamelijke stukken besprak. Het is de Koning onraadzaam voorgekomen hierop verder in te gaan. Bovendien laten het de geldmiddelen niet toe.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 12 October, no. 2.

XIX. Eerste rapport, 7 September, 11 u. voormiddags.

Gerretson I, blz. 182.

XX. Van der Fosse aan De Mey van Streefkerk, 7 September, 11 heures du matin.

Staatssecretarie 6033, no. 5414.

J'ai reçu la proclamation. Je vais la faire afficher mais je prévois malheureusement qu'elle ne fera pas renaitre le calme.

On la trouvera *trop peu décisive* et je prévois que l'ordre légal va être bouleversé et la sûreté des serviteurs du roi menacée. Je remplirai mes devoirs jusqu'au dernier moment de ma vie. Il ne me reste que ce dernier sacrifice à faire.

J'écris ceci à la demande du courrier du cabinet, porteur de la proclamation.

4 heures apprès midi. P.S. Après avoir été empêché pendant quelques heures par la force armée de faire afficher la proclamation, je viens enfin de parvenir à faire faire ces affiches.

XXI. Van der Fosse aan De la Coste, 7 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 1 October, no. 15b/A.

Ik heb de eer bij deze de goede ontvangst te berigten van de zeer geëerde missive van U.Exc. van de 6de dezer la A, met de daarbij gevoegde exemplaren van Z.M.'s proclamatie van den 5e van het loopende maand.

Ik heb dadelijk de noodige orders gegeven, tot de spoedige expeditien en aanplakking der gemelde proclamatie, evenals om dezelve in het Memoriaal van Administratie te doen plaatsen.

XXII. Tweede rapport, 7 September.

Gerretson I, blz. 185.

XXIII. Eerste rapport, 8 September.

Gerretson I, blz. 188.

XXIV. Van der Fosse aan De la Coste. 8 September, à 8 heures du soir.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 11 September, no. 5.

Je m'empresse de prévenir V. Exc. que Mr le Bourgmestre de Bruxelles croyant que la nomination de la commission de sûreté publique, que l'on *veut* créer, ainsi que j'ai eu l'honneur de lui annoncer par ma lettre de ce matin[1)], ne sera point nommée par le conseil de régence, mais par le conseil de la garde bourgeoise, qui s'adjoindra à cet effet, un sergent et un garde de chaque section de la ville. Mr le Bourgmestre voit dans ce genre de créa-

1) Gerretson I, blz. 188. Gerretson geeft Deel I, blz. 477, een tweede brief van Van der Fosse. De brief door Gerretson afgedrukt is echter het rapport van Greban van die dag, zoals wij boven reeds aangaven, blz. 177.

tion un gouvernement provisoire, et s'est retiré à la campagne. Je n'approuve point cette retraite et je vais faire tous mes efforts pour engager le Baron de Wellens à revenir à son poste, pour y mourir à mon exemple, si cela est nécessaire.

Ma pensée est que le maintien des autorités loijalement constituées, est d'une importance immense. Je voudrais sauver mon paijs des conséquences terribles, d'une rebellion ouverte. Je supplie V. Exc. de me dire sans perdre un instant si cette pensée a l' attachement de S.M., ou bien, si elle préferait que les autorités cessassent volontairement leurs fonctions, dans ces moments critiques et difficiles.

Si tout peut et doit se terminer par les voies de la conciliation, je croirai avoir bien rempli mon devoir en me maintenant à mon poste au péril de ma vie et en y maintenant autant que je le puis les autorités municipales.

Je regrette de me voir forcé à terminer cette lettre si tôt. La fatigue extrême que j'éprouve et le dérangement de ma santé, m'en font une nécessité. Trois ou quatre cents Liégeois de la plus vile canaille sont ici dans la caserne. On les nourrit, on les exerce, on veut les habiller, les armer, les enrégimenter. C'est le seul moyen de préserver la ville du pillage, que d'imposer à ces bandits une discipline militaire quelconque. Je crois que Mr Sandberg nous les a envoyés, pour s'en débarrasser. Je crains l'arrivée immédiate d'autres troupes semblables. Que ferons nous alors?

Je ne puis que dépeindre à V. Exc. notre position, mes efforts pour y faire tête, et mon dévouement sans bornes à mon roi et à ma patrie.

Op deze brief antwoordt

De la Coste, 11 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 11 September, no. 5.

En réponse à votre lettre du 8 de ce mois, j'ai l'honneur de vous informer que S.M. approuve entièrement la démarche que vous avez faite pour engager Mr le Bourgmestre à revenir sans délai à son poste et j'espère que vous aurez réussi dans vos efforts à cet égard.

Il est certainement de la plus haute importance que les autorités légalement constituées, ne s'écartent aucunement, pour autant que cela soit possible, de la ligne de conduite qui leur est tracée par les règlemens; c'est le seul moyen d'opposer une résis-

tance au débordement de l'anarchie et de réprimer les démarches illégales.

En me référant à ma lettre du 8 de ce mois no. 3 secrète[1], je ne puis que vous prier de faire tout ce qui dépendra de vous afin que les fonctionnaires publics restent à leur poste aussi longtemps qu'ils le pourront sans s'écarter de la fidélité qu'ils doivent au Roi et concourent à maintenir l'autorité légitime.

XXV. Rapporten, 9 (2 stuks), 10, 11, 12 en 13 September (2 stuks).

Gerretson I, blz. 190, 192, 195, 197, 202, 204 en 206.

XXVI. Rapport, 14 September.

Gerretson I, blz. 208.

De in het P.S. van dit rapport vermelde proclamaties (Gerretson I, blz. 211) zijn ook inderdaad aanwezig. Afgedrukt bij Terlinden: La révolution de 1830[2] blz. 93 en 94.

XXVII. Rapporten, 15, 16 (2 stuks) en 18 September.

Gerretson I. blz. 211, 213. 215 en 218.

Op het eind van het rapport van 18 September heeft Gerretson een gedeelte weggelaten. Dit mag echter wel opgenomen worden.

Ma position est si extraordinaire et si critique que je dois user de la plus grande prudence, quoique personne, de quelque parti qu'il soit, ne saurait me reprocher la moindre chose dans la manière dont je remplis mes fonctions, devenues si difficiles. Maintenir autant que je le puis l'ordre légal, éviter à mes concitoyens, autant de maux que possible, voilà ce que j'appelle remplir mon devoir envers le roi, qui est toujours le père des habitans de Bruxelles. Je n'omets rien pour faire ici tout le bien que l'on peut attendre d'un fonctionnaire dévoué. Aucun sacrifice ne me coutera pour cela, aucun danger ne m'effrayera. Le témoignage de ma consience sera ma récompense.

1) Zie hoger bij De la Coste, blz. 176.

2) Bruxelles, 2° édition, 1944.

XXVIII. Rapporten, 19, 20 en 30 September.

Gerretson I, blz. 219, 221 en 222.

Op blz. 23 (Deel I) heeft Gerretson achter J'ai vécu, --- tekens geplaatst. Deze tekens verhogen wel het dramatisch effect, doch geven een onjuist beeld van de brief. In de tekst die weggelaten is verzoekt Van der Fosse, om nadere instructies alvorens uit Antwerpen naar Den Haag te vertrekken. Tot een bezoek aan Den Haag wordt hij ook inderdaad op last van Z.M. door De la Coste uitgenodigd (Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 2 October, no. 53/A).

A.F.G. van der Fosse, gouverneur van Antwerpen.

ALEXANDER FRANCOIS GHISLAIN BURGGRAAF VAN DER FOSSE. Geboren te Mechelen 20 Mei 1769. Studeerde rechten te Leuven. In 1815 Advocaat-Generaal te Brussel. In 1817 werd hij in de plaats van Daniels, die niet tegen De Broglie op wilde treden, Procureur-Generaal. 13 Juli 1826 benoemd tot Gouverneur van Noord-Brabant, werd hij 4 Februari 1830 in dezelfde functie overgeplaatst naar Antwerpen. Na de scheuring nam hij ontslag, ging te Mechelen wonen en nam geen openbare ambten meer waar. Aldaar overleden 28 Februari 1840.

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 223-293. Al deze rapporten, tenzij anders aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 5. Ze zijn uit Antwerpen geschreven.

I. Rapporten, 27, 28, 29, 30 en 31 Augustus.

Gerretson I. blz. 223, 226, 229, 233 en 234.

De in het rapport van 31 Augustus vermelde proclamatie van de Prinsen is aanwezig. Afgedrukt bij Gerretson II, blz. 235. Waarom neemt Gerretson hier de Franse tektst? De Nederlandse staat op de proclamatie het eerst!

II. Twee rapporten, 1 September.

Gerretson I, blz. 235 en 252. Het eerste rapport is eigenhandig geschreven. Van der Fosse en De la Coste waren neven. Op 1 September hoort hier ook de waarschijnlijk officiële brief thuis die Gerretson geeft op 11 September (blz. 251). Deze brief is in hs. ongedateerd. Alleen: September 1830. Nu schrijft Van der Fosse 13 September (Gerretson I, blz. 252): Sedert mijn vorige brief van 10 September. Nu zit deze brief in het R.A. wel geklasseerd tussen 10 en 13 September, doch de brieven zitten wel meer door elkaar. Afgaande op het behandelde en wel omtrent de berichten over Leuven aan het einde van deze brief, zou men zeggen dat alles daar nog rustig, en dat het garnizoen nog in de stad is. Nu moest dit reeds 2 September de stad verlaten. Dus deze brief is hoogstwaarschijnlijk van 1 of uiterlijk 3 September.

Op blz. 237 (Gerretson, Deel I) geeft Gerretson een P.S. Dit is onjuist. Dat P.S. is het duivenbericht dat in originali is toegevoegd. Het duivenbericht dat Gerretson geeft op blz. 237 (achter het P.S.) hoort thuis op blz. 240. Het daar aangegeven duivenbericht is geen duivenbericht doch gewoon een vervolg van de tekst van de brief. Het duivenbericht dat dus hier op blz. 240 komt wordt op blz. 239 genoemd in de tweede alinea van het rapport van 2 September als bijlage no. 1. Tevens dient men hier te verbeteren: Na het kwartier generaal..... Van het kwartier generaal.

III. Rapporten, 2, 4 en 5 September.

Gerretson I, blz. 239. 241 en 242.

In het rapport van 5 September laat Gerretson de eerste alinea weg. Er kan wel een gedeelte wegvallen, doch zonder het slot van deze alinea is de rest van deze brief onbegrijpelijk.

De invloed der ontvangen berigten van Leuven, waaruit geene post of postwagen sedert tweemaal 24 ure zijn aangekomen, is desniettemin van gisteren af aan de wenschen dier personen hulpzaam kunnen zijn (sic), welke van gevoelen blijven, dat de provincie Antwerpen zich met haar gedrag als eene der Zuidelijke provincien van het rijk moet laten kennen. Voorwaar is die denkwijze.....

IV. Rapport, 6 September.

Gerretson I, blz. 243.

V. Rapport, 7 September.

Gerretson I, blz. 245, eigenhandig. Binnenlandse Zaken, Kabinet 273, III, 1.

VI. Rapport, 7 September.

Gerretson I, blz. 246. Staatssecretarie 5736, 10 September, la P 30, geh.

VII. Rapport, 8 September.

Gerretson I, blz. 247, eigenhandig.

VIII. Rapporten, 9, 10 en 13 September.

Gerretson I, blz. 249, 250 en 252.

Het in het rapport van 9 September vermelde Journal d'Anvers is aanwezig, evenals De Postrijder die in het rapport van 10 September genoemd wordt (Gerretson I, blz. 251). In het rapport van 13 September is weer sprake van de in de kranten vermelde petitie (Gerretson I, blz. 252), die door de Kamer van Koophandel en de Regering van Antwerpen ondersteund zou zijn. Ofschoon de Postrijder de Nederlandse tekst geeft, werd toch een Franse aan de Koning opgezonden. Wij laten hier de nodige bescheiden volgen, die zouden kunnen dienen als bijlage op het rapport van 13 September.

Staatssecretarie 3478, 9 October, no. 27.

Sire[1)], Ce n'est point sans éprouver un sentiment pénible que nous avons connu la demande qui a été faite à V.M. tendante à obtenir la séparation des intérêts des Provinces Méridionales et Septentrionales. La crainte que notre silence, ne puisse être interprêté comme une adhésion, nous impose le devoir, d'exposer à V.M. que ce voeu n' est nullement partagé par nous.

L' expérience de quinze années nous a prouvé de la manière la plus évidente, que c'est à l'échange mutuel et libre des produits, que l'on doit la prospérité réciproque.

Les avantages que la navigation à retirées des colonies, les débouchés que ces mêmes colonies offrent chaque jour de plus en plus à notre industrie, sont une preuve irréfragable que toute séparation serait funeste, non seulement à cette Province, mais au commerce et à l'industrie de la Belgique entière.

Intimement convaincus de cette vérité, nous avons la faire connaitre à V.M. avec le respect et la confiance qu'inspire un Roi,

1) Deze tekst eveneens bij R. Demoulin: La correspondence des Consuls Anglais en Belgique pendant la Révolution de 1830. Bull. d.l. Comm. d'Histoire, Bruxelles, 1934 blz. 439. Verder bij Fl. Prims: De Antwerpsche Groothandel in 1830. Bijdr tot de Geschiedenis 1929. (Antwerpen). blz. 245.

qui veut le bonheur de son peuple et qui ne travaillera jamais qu'à sa prospérité bien entendue.

Anvers, le huit Septembre 1830.

Er zijn van deze petitie twee exemplaren aanwezig. Eerst één exemplaar met een 150 handteekeningen; dan een tweede exemplaar enkele dagen later ingezonden, waarbij de eerste 150 handtekeningen in het net staan overgeschreven en waarbij opnieuw een 220 nieuwe handtekeningen zijn gevoegd. Dus in totaal een 370 handtekeningen[1].

Extract uit het register der deliberatien van de stedelijken Raad van Antwerpen. Zitting 11 Sept. 1830.

Tegenwoordig G. de Caters Burg., Verdussen, Snollaerts, Van der Beken, Devisser, Le Paige, Vermaelen, Du Bois, Van den Berg-Aerts, Meijers-Van Brée, Meeussen, Rijmenans, Graaf de Baillet, Bogaerts, Dhanis van Cannart, De Backer, Goovaerts-Van der Nest, Solvijns-Mosselmans, Donnet, De Cock, Leden van de Raad, Wellens Secr.

De Raad van Bestuur der stad Antwerpen, buitengewoon vergaderd, om ambtshalve kennis te nemen van een verzoekschrift door een aanzienlijk aantal van ingezetenen dezer stad aan Z.M. aangeboden waarvan de inhoud volgt: (de hierboven weergegeven petitie) Gezien Art. 160 der Grondwet, houdende vergunning aan de Plaatselijke Besturen, om dezelve belangen en die van hunne ingezetenen bij den Koning voor te staan; verklaart zich volkomen te vereenigen met het bovenstaand verzoekschrift, en gelast het collegie van B. en S., dit Raadsbesluit eerbiediglijk onder de oogen van Z.M. den Koning te brengen.

Gedaan in dd. als boven. G. de Caters, Wellens.

La chambre de commerce et des fabriques d'Anvers profondément affligée des derniers événements, s'empresse dans ces graves circonstances, de déposer au pied du Trône l'hommage de son respect et de son dévouement.

Elle se persuade, Sire, que rien ne coutera à votre coeur Roial pour ramener la tranquillité publique, et que V.M. saura maintenir cette entière communauté d'intérêts entre le Midi et le Nord du royaume, qui, pendant 15 années d'une paix profonde, a assuré

1) Prims geeft in zijn artikel slechts de eerste 142 namen der ondertekenaars.

notre prospérité commune et dont la séparation serait aux yeux de la chambre, une calamité pour le commerce et l'industrie en général.

Pénétrée de cette idée, la chambre, ose respectueusement prier V.M. pour le cas où ce grâve objet dut être soumis, à une discussion législative, de vouloir bien lui permettre alors d'exposer au Gouvernement les motifs sur lesquels repose l'opinion qu'elle a pris la liberté d'émettre.

Anvers, le 11 Sept. 1830. Volgen 18 handtekeningen.

IX. Rapporten, 14, 15, 16, 17, 18 en 19 September.

Gerretson I, blz. 256, 258, 260, 263, 265 en 267.

X. Rapport, 20 September.

Gerretson I, blz. 269, eigenhandig. Het op blz. 270 door Gerretson weggelaten (onleesbaar?) plaatsje is Rijmenam. Muiten moet zijn Muizen.

XI. Rapporten, 21, 22, 23, 24, 25 en 26 September.

Gerretson I, blz. 271, 272, 273, 275, 278 en 280.

Bij het rapport van 26 September is op een los vel het volgend bericht bijgevoegd.

Mon frère est arrivé hier dans l'après-midi de Malines où il était assez mal à l'aise. Sa santé est .?. il s'est annoncé à Son Altesse le Prince Fréderic et écrira au ministre de l'intérieur. 26 Sept. 1830.

XII. Rapporten, 27, 28, 29 en 30 September.

Gerretson I, blz. 281, 284, 286 en 289.

Achter het rapport van 28 September hoort een P.S. Dit P.S. is bij Gerretson opgenomen op blz. 288 onder het hoofd: Bijgevoegd. Als dit P.S. op zijn plaats staat krijgt het begin van het rapport van 29 September ook zin.

XIII. Rapport, 1 October.

Gerretson I, blz. 291.

XIV. Van der Fosse aan De la Coste, 2 October.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 5.

Over de passage van mijnen ambtgenoot de Hr Gouverneur van Oost-Vlaanderen, welke zoo ik verhoor, van dezen ochtend om 6 ure met den stoomboot naar Den Haag is vertrokken, zal ik niets anders behooren te zeggen, tenzij dat dezen ochtend om 8 ure de majoor van de generale staf van Panhuijzen naar hem komende vragen, naar den heer Griffier Grovermans, alhier in het hotel St Antonie gelogeerd, verzonden werd.

.... Er volgt dan een uiteenzetting over de verzending van de postmallen, die uit Brussel via Gent te Antwerpen zijn aangekomen. Vermits hier veel proclamaties en krantengeschrijf bij zijn, gevaarlijk voor de trouwe troepen, onderneemt Van der Fosse stappen, om ze in beslag te doen nemen, waarin hij slaagt.....

Over de directe communicatie met Brussel wordt verschillig gesproken. Van Mechelen waren gisterenavond al de gekwetsten geëvacueerd en die komen heden ochtend hierin. De dienstdoende schutterij van gemelde stad weigert, volgens hiernevens kopijelijk liggende brief van den heer majoor Du Trieu, verderen dienst te doen en het blijkt insgelijks uit hiernevens bij afschrift gaande brief van de regering der stad Mechelen, bij mij op dezen morgen ontvangen, dat gemelde regering weigerachtig blijft de resolutien in te trekken, waarnaar de Burgerwacht sedert ontaardende benoemingen, voor een onverhoopt doch voorzien geval, tot behoud van orde en rust wordt erkend en aangeroepen.

Bijlage I.

Malines le 1er Octobre 1830.

Il me peine infinement de devoir vous prévenir que je ne puis continuer à faire le service par la garde communale; tous mes officiers à l'exception de MM Leemans, Morisseur, De Raedt et Dussart, refusent de se rendre à leur poste et un grand nombre de simples gardes imitent cet exemple. La nuit dernière des caporaux ont du remplir les fonctions des sous-officiers. J'ai donc jugé à propos de faire cesser tout service à compter de ce midi. Ch. du Trieu. Commandant.

Bijlage II.

Mechelen 1 Oct. 1830.

Ter beantwoording der missive van U H.Ed.Gestr. van heden des avonds ontvangen, nopens de oproeping der tweede burgerwacht bij het eventueel vertrek der Koninklijke troepen, in welke

U Exc. vele zwarigheid heeft gevonden, hebben wij de eer U H.E.G. op te merken dat de in dienststelling dier wacht alleenlijk zal plaats hebben op het oogenblik dat *al* de troepen onze stad zouden verlaten; dat de officieren der burgerwacht daarvan de stelligste verzekering hebben gegeven en dat derhalve de militaire magt door de resolutie geenszins zal bedreigd worden. Aan die geruststellende verzekering kunnen wij nog toevoegen, dat de benoemde kommandant, een lid van den stedelijken raad, die verbintenis in de vergadering van den Raad uitdrukkelijk genomen heeft, dusdanig, dat ook tot hiertoe de inrigting van die wacht maar eene voorwaardelijke maatregel is. Overigens heeft de tweede organisatie op de eerste de voorkeur moeten hebben, om reden dat de benoeming der officieren daarvan bereids was geschied en omdat het voor die persoonen een belediging zou geweest zijn hen daar te laten, waaruit verder zou ontstaan, dat noch de eerste noch de tweede wacht in de dringende noodzakelijkheid niet zouden kunnen opgeroepen worden.

Ook heeft de resolutie van den Raad alleen voor oogmerk de stad in het eventueel geval van het vertrek der koninklijke troepen van alle onheilen te bevrijden, en wanneer er daaromtrent niets was beslist zou het oogenblik tot verwarring aanleiding kunnen geven. De Hr Lt Kol. plaatselijke Kommandant had zelfs erkend dat daarin behoorde voorzien te worden.

Wij vermeenen op grond dier beweegredenen, welke het overbodig zou zijn verder uit te breiden, geene maatregelen te kunnen nemen om de resolutie van den Raad in te trekken. Wij vermeenen ook dat de stad in de tegenwoordige ongelukkige omstandigheden, in het onderwerp dier resolutie alle heil moet vinden en wij vleijen ons, dat U. Exc. zulks naardien ook zal gevoelen, zullende onze eerste missive van heden aan U H.E.G. daaromtrent nog tot oplossing dienen. Burgemeester en schepenen der stad Mechelen. J.B. Olivier, Burgem. F.J. Piscair, Secr.

XV. Van der Fosse aan De la Coste, 3 October.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 4 October, no. /A la A.

Naar de laatst aangekomene berigten van IJperen, Doornik, Bergen in Henegouwen en Ath wordt het mij moeilijk te kunnen weten in hoe ver het gedeelte mijner provincie, welk de oevers van de rivier de Dijl doorgaan, al of niet met Konings troepen wordt gehouden.

De van Mechelen ontvangen laatste berigten, zijn bij mijn vroeger kabinets rapport van gisteren gevoegd: terwijl mondelings medegedeelde omstandigheden van laatstgemelde stad, de gisting confirmeren, welke uit de stukken van briefwisseling sedert eenige dagen zienelijk zijn.

Verschillende omstandigheden en onder andere de verlichtingen van het Gouvernementshotel (ik spreek van die verlichting welke naar bevel der regeering tot voorbeeld en veiligheid van de geheele inrigting en Gouvernements archieven, bureelen en hotel sedert vier weken dagelijks plaats grijpen), behooren niet alleen betaald, maar zelfs in comptanten (sedert zoo vele verliezen voor den inwoonder in het algemeen) te worden voldaan. De som door Z.M. ter goede rekening ter mijner dispositie gesteld kan in dezen oogenblik evenmin aan soortgelijke uitgaven, dan aan onvoorziene en edoch onontbeerlijke kleine onkosten voldoen.

Ik heb het dan voorafloopig, als een noodzakelijke voorzorg moeten aanschouwen, de mogelijke overschrijvingen, welke overigens voor dit jaar geene bijzonder ruimte overlaten, van het begin van den 4de trimester af te kunnen waardeeren, om de gedane jaarlijksche provisien zoo ze zijn ingekomen te betalen, en wijders die voorschotten of onkosten te kunnen lijden, welke tot dusverre en sedert meer dan vier weken, in onze bijzonderlijke staat van zaken, zonder minste verhooging van crediet, in de geheele provincie hebben moeten gebeuren.

Het zij mij verder vergund aan U.Exc.'s overweging een vraag aan te bieden, waarnaar meer zwarigheden en kleinigheden uit de baan zouden zijn geruimd. *Volgt voorstel van inwendige financiële aard, zonder belang*.

De Baillet, gouverneur van West-Vlaanderen.

FERDINAND FRANÇOIS XAVIER, GRAAF DE BAILLET, de zgn. Antwerpse tak der Baillets. Geboren te Antwerpen 24 November 1789. 1825 Gouverneur van West-Vlaanderen. Staatsraad, Kamerheer van de Koning, Ridder Nederlandse Leeuw. Gehuwd met Catharina M.J. Moretus uit Breda. Zijn vader Jean Baptist Fr. H. was schepen en burgemeester van Antwerpen geweest. Overleden te Brussel 15 April 1842. Begraven te Berchem[1].

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 293-318. Al deze rapporten, tenzij anders door ons aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 3. Ze zijn uit Brugge geschreven.

I. De baillet aan De la Coste, 13 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

.... Verder ben ik onderrigt, dat te Roubaix[2], een zeer manufactureel steedje, omtrent twee uren van de grenzen in Frankijk gelegen, de 11 dezer, een oploop onder het werkvolk heeft plaats

1) Uit Ch. Poplimont: La Belgique héraldique. Bruxelles 1863.
2) Volgens een berekening, welke ons als nauwkeurig opgegeven wordt, zouden alsnu nog omtrent de 7000 vlaemsche (ten meerderen Gendsche) fabriekswerkers alleen te Roubaix aanwezig zijn, alwaer men er over een 17-tal jaren geen 10 telde. Den hoogen loon is alleen de beweegrede welke die nijverige menschen uyt hun vaderland lokt, het welk vele van hun reeds sedert meer dan twaalf jaren verlaten hebben; en zoo als men wel weet, is Roubaix de eenigste plaats van Frankrijk niet, alwaar men Vlaemsche fabriekswerkers telt. (Uit Gazet van Gend 19 Oogst 1830).
24 Augustus deelt Eggermont (President der rechtbank te Kortrijk) aan minister Van Maanen mee: (allerlei verontrustende factoren, stilstand der fabrieken en handel opbreking spinders- en weversgetouwen en konstwerktuigen, gebrek aan baar geld): 'het overloopen der werklieden, die met hunne vrouw en kinderen naar het Vaderland in menigte terugkeeren, zoo door gebrek aan werk, loon en middelen van bestaan, als uit hoofde der reeds bewerkgestelligde ligting van de nationale garde'. (Justitie 4596, 8 September, la B 30, geh. no. 47).

gehad, om hun dagloon te doen verhoogen, en dat de gendarmerie en vier compagnien gardes nationales van Rijssel daar naar toe zijn getrokken met twee stukken kanon, om de rust te herstellen.

Het gerucht liep (maar zonder zekerheid) dat de Maire aldaar, door de muitelingen, om het leven zou zijn gebragt.

II. De Baillet aan De la Coste, 14 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 18 Augustus, la Q 26, geh.

.... In Roubaix schijnt de rust hersteld en voornaamste belhamels van de opstand gevat. Het gerucht wegens het ombrengen van den Maire aldaar heeft zich niet bevestigd.

III. Rapporten, 16 en 18 Augustus.

Gerretson I, blz. 293 en 294.

IV. De Baillet aan Van Maanen, 21 Augustus.

Justitie 4596, 8 September, la C 29, geh. (no. 35).

(Opgave Franse emigranten)....

Wijders kan ik U. Exc. de stellige verzekering geven, dat in deze provincie, alles zeer rustig is, en dat tot heden, alhier niets van gewigt is voorgevallen om, van mijne zijde, ingevolge de aangehaalde missive[1] van hare ambtgenoot voor de Binnenlandsche Zaken, onder het oog Uwer Exc. te worden gebragt.

V. Rapporten, 27, 28 en 29 Augustus.

Gerretson I, blz. 294 en 295.

20 Augustus schrijft De Baillet aan de Min. van Bin. Zaken dat hij tegen 26 Augustus voor 3 à 4 dagen naar Antwerpen moet voor familiezaken. (Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 22 Augustus, no. 2/A). Daarom spreekt hij in zijn brief van 29 Augustus: (Gerretson I, blz. 295) 'Aussitôt que j'appris à Anvers'. *Bij deze brief dient*

1) Instructie dd. 10 Augustus. Zie hoger blz. 165.

vermeld: à 4½ heures du matin. De twee vorige rapporten van 27 en 28 Augustus (Gerretson I, blz. 294) zijn dan

ook niet van de Gouverneur doch van J. de Kervijn de Heere, lid van Gedeputeerde Staten.

Rapport 28 Augustus eveneens Justitie 4596, 9 September, la 230, geh.

Achter het P.S. op blz. 296 van dit eerste rapport van 29 Augustus staat geschreven: Kopij is doorgezonden.

VI. Tweede rapport van 29 Augustus.

Gerretson I, blz. 296 geschreven: 's namiddags om 5 uur.

VII. Rapport, 30 Augustus.

Gerretson I, blz. 298.

Voor het P.S. van dit rapport geeft De Baillet aan (welke alinea Gerretson heeft weggelaten) dat hij alleen maar rapporten zal zenden aan de Minister van Binnenlandse Zaken. In tegenstelling met Van Doorn hebben we dus van De Baillet telkens maar één enkel rapport. Toch zijn kortere samenvattende rapporten aan Van Maanen of de Minister van Justitie aanwezig[2)].

VIII. Rapporten, 1 en 2 September.

Gerretson I, blz. 300 en 301.

Gerretson geeft op blz. 301 in noot dat een bijlage van rapport van 2 September niet aanwezig is. Die bijlage is er echter wel nl.: La tribune des départemens, Lundi 30 Août. *Men zie hiervoor bovendien Gerretson I, blz. 305, waar de Gouverneur spreekt dat 'Wederom enz.' welke exemplaren eveneens aanwezig zijn*.

Het is wel van belang even acht te slaan op de inhoud van de artikels die door de gouverneur zijn aangeduid.

In La Tribune van 30 Aug. komt de volgende zinsnede voor: Séparation nette et positive d'avec les Hollandais, ce doit être la condition préliminaire et sine qua non de toute négociation avec le roi des Pays Bas.

Révision radicale de la constitution neérlandaise à l'usage des Belges, telle sera la suite nécessaire de cette séparation. enz.

Ondertekend door Un belge.

2) Deze rapporten in Justitie geheim 4596 en 4597, dd. 25 Augustus, 4, 11 en 18 September, geklasseerd op 9 en 21 September en 1 October.

In het nummer van dezelfde krant dd. 8 Sept. schrijft de Potter. Hij roept alle Belgische steden op een eenheid, een verbond te vormen om hun afgevaardigden naar het congrès national te zenden.

In hetzelfde artikel zegt hij nog dat hij het woord Séparation reeds uitsprak toen hij pas in Parijs aankwam en het aan de koning in zijn brief van 24 Augustus signaleerde. In Parijs is het gemeengoed geworden. De gedeputeerden terug in Brussel, hebben zich aan het hoofd gesteld van de echte belgische beweging: La force des choses et la volonté des Belges avaient amené la séparation.

IX. RApporten, 3, 4, 5 en 6 September.

Gerretson I, blz. 302 en 303.

In zijn rapport van 6 September spreekt De Baillet van nevensgaand exemplaar van een proclamatie van de burgemeester van Brugge. Dat exemplaar is ook aanwezig en luidt als volgt. (tweetalig Nederlands-Frans).

Den Burgemeester der Stad Brugge aan zijne medeburgers,

Brave Bruggelingen,

Op het punt staande mij van deze stad te verwijderen om mij te begeven naar de vereerende post van Gedeputeerde der Natie, ik denke dat het, in mijne hoedanigheid van Burgemeester, van mijnen pligt u zeer bijzonderlijk de veiligheid der personen en der eigendommen aan uwe volhardende waakzaamheid aan te bevelen.

Steld uw volle vertrouwen in de gestadige zorgen der Administratie voor uw welzijn. Herinnerd u de belasting op het gemaal, die zoo drukkende voor den werkman en voor den behoeftigen was, en die alhier geheel heeft opgehouden, zoo haast het in de magt van Uwe Magistraten is geweest de stad daarvan te bevrijden. In volkomene overeenkomst met de Militaire Autoriteit, met de Burgerlijke Wacht en met de Wijkmeesters, de Regering houdt niet op dag en nacht te waken voor de rust van allen. Wacht met bedaardheid en gerustheid de uitkomst af, die ons allen de welvaard des vaderlands doet voorspellen.

Houdt U boven al af van eenige teekenen van aanhang aan te nemen, die niets anders zouden veroorzaken dan de ongelukkige

uitwerking van de ingezetenen te verdeelen, terwijl het van het grootste belang is dat wij vereenigd blijven.

Brugge, den 6 September 1830. Veranneman[1].

In het rapport van de Gouverneur van dezelfde dag wordt nog gesproken van een adres van de stedelijke raad van Brugge aan de Koning. Dit adres - aangenomen in de raadszitting van 6 September 10 uur voormiddags - is inderdaad ook ingediend. (Staatssecretarie 3478, 9 October, no. 27. Stadsarchief Brugge: Procès Verbaux du Conseil 6 September. Aan de Koning is een franse tekst opgezonden). Adres is vóór een scheiding tussen Noord en Zuid op 'wetgevend, regterlijk administratief en financieel rapport'. Afgedrukt bij J.F. Grahame: Oogslag over Frankrijk en de Nederlanden I, blz. 63 en Annales de la Soc. d'Emulations de Bruges T. LV. 1905 blz. 264.

X. Rapporten, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 en 27 September.

Gerretson I, blz. 303-315.

Het rapport van 27 September, Gerretson I, blz. 315, is opgesteld om 10 heures du matin, en eigenhandig door De Baillet geschreven. Op blz. 317 heeft Gerretson gelezen (3de alinea) opportun, er staat nécessaire.

XI. Rapport. 3 October.

Gerretson I, blz. 318, is van uit Antwerpen geschreven.

XII. Het hier volgend adres van de Gemeenteraad van Brugge, is wel van groot belang en leert ons de figuur van De Baillet beter kennen, juist omdat hij er niets van zegt. Het adres werd opgesteld op 18 September, nadat de Raad 17 September o.m.

1) Philippe Jean Ignace Veranneman. Geboren 3 December 1787, zoon van Jean Charles Pierre, heer van Watervliet en van Waterlant. Chef van de garde nationale en ridder van het legioen van eer. Lid van de Prov. Staten. Districtscommissaris van Thorout en Brugge, 1817-1827. Lid van de tweede Kamer 1828. Burgemeester van Brugge 1828-1830. Overleden te Oostkamp 9 Maart 1844. (La Noblesse Belge, Fasc. de 1898, 2de partie.)

hiertoe besloten had. Een deputatie uit de raadsleden ging de gouverneur verwittigen van de genomen maatregelen en het besluit om de Koning een adres aan te bieden[1]. *De Gouverneur werd tevens verzocht dit adres met een gunstig advies te ondersteunen, waartoe hij op 20 September opnieuw schriftelijk werd uitgenoodigd*[2]. *Nu spreekt De Baillet in zijn rapporten nergens van dit adres en zijn advies hebben we ook nergens aangetroffen. Daar echter al de andere Gouverneurs zich wel voor de economische problemen hebben geinteresseerd, lijkt het mij wel nuttig ook dit adres te geven, waaruit we zien dat de toestand te Brugge dezelfde was als elders. Ook bij andere aangelegenheden treedt het stadsbestuur van Brugge wel autoritair op. (Adres te vinden in Stadsarchief Brugge. Procès Verbaux du Conseil 18 September. Zitting 3.30 n.m. en Binnenlandse Zaken, II, 27 September, no. 31/A*.

Sire, U.M. is maar te wel bekend met de beklagelijke gevolgen welke de alhier omtrent den avond van den 28 Augustus plaats gehad hebbende ontvlugting van een vijftiental gedetineerden uit het algemeen gevangen huis, opgeleverd heeft, maar hoogstdezelve kent onmogelijk alle de oorzaken van die rampen niet. Het gerucht van deze ontvlugting heeft een zeer groote menigte personen van al de klassen, en wel bezonderlijk werklieden en behoeftigen, bijeenverzameld. De maréchaussée hebbende op het oogenblik moeten vertrekken om de ontvlugten te gaan opzoeken, bevond de stad zich ontzet van de krachtdadigste macht om de attroupementen te verspreiden, en het gene, dat het gemeene volk nog stoutmoediger maakt is het vertrek van een bataillon van het garnizoen dat, denzelven dag, naar Meenen is gegaan. Ongelukkiglijk is hieruit gevolgd dat, ondanks alle de tegenstand aangewend door de publieke magt en door de Burgerij, zelfs al schietende op de kwaaddoeners, waarvan eenige gedood en een meerder getal gekwetst zijn geworden, het huis van den heer Sandelin geplunderd, verwoest en verbrand geweest is, en dat de brand aangerand heeft het gebouw van het gewezen militaire provoost, stadseigendom, waarvan U.M. geweerdigd heeft onlangs de wederafstand ten behoeve van de stad te doen, welk gebouw nochtans maar gedeeltelijk verslonden is geworden.

Reeds op den aanvang der beroerten, welke min of meer in Frankrijk en het zuiden van Europa ontstaan zijn, had de voor-

1) Procès Verbaux du Conseil, Stadsarchief Brugge, dd. 17 Sept.
2) Correspondentie, Deel 39. No. 10923, Stadsarchief Brugge.

naamste tak van onze Nijverheid, de fabriek der geperkte linnen, merkelijk geleden, maar de beroerten van eenige provincien en het ongelukkig voorval van dezen brand hebben aan dezen lijdende toestand een graad gegeven van hevigheid die waarlijk verschrikkende is. De fabrijkanten die te zamen tot acht honderd weefgetouwen in werkzaamheid hadden waarvan ieder vier à vijf personen tot het weven en de voorbereidingen bezigden, hebben er de helft van weggezonden, en zij hebben ons verklaard dat, bij gebreke zich van hunne voortbrengselen te kunnen ontmaken, zij stonden gedwongen te zijn nog merkelijk het getal hunner werklieden te verminderen, indien men hun op de eene of andere wijze niet ter hulp kwam.

Doordrongen van het gevaar zoo vele personen met hunne huisgezinnen zonder verzekerd werk te laten, en wel overtuigd van de dringendste noodzakelijkheid, te voorzien in de noodwendigheden van dezen tak van nijverheid, wij hebben eenparig besloten[1)], gemerkt de staat der municipale kas geene de minste opoffering toelaat, onder ons allen leden van den Raad van Regering, de fondsen op te brengen om met gereed geld en tegen den loopenden prijs, van onze fabrijkanten in te koopen het product van hunnen vermoedelijke fabrijkatie van eene maand. Dezen inkoop zal, op ons risico, worden gedaan en de stukken zullen nadien in den handel worden gebragt, op zoodanige wijze dat zulks de fabrijkanten niet zal verhinderen zich te ontmaken van het geen zij daarboven zouden kunnen werken door, ten meesten mogelijk, hunne reeds afgedankte werklieden wederom in te roepen.

Door dezen maatregel Sire, zal er enkelijk voor eene maand voorzien zijn in de hoogdringende noodzakelijkheid van dien tak van fabriek. Maar alzoo de ongelukkige omstandigheden, waarin wij ons thans bevinden langer zouden kunnen duren, dat andere takken van nijverheid ook regt zullen hebben aan eenige bijstand, welke de voorzigtigheid gebied toe te staan om nieuwe ongelukken te voorkomen, en dat ten verderen de stedelijke kas, hoe belangrijk die is, in de onmogelijkheid verkeerd eenige gelden uit te schieten, wij nemen de eerbiedige vrijheid, Sire, U.M. zeer nederig te smeeken op dat hoogstdezelve zich zoude

1) 17 September hadden de raadsleden (namiddag zitting, Procès Verbaux du Conseil) besloten dat ieder der leden 400 gld zou storten in het fonds. Een commissie zou worden aangesteld en is later ook benoemd, die de inkopen zou regelen.

gelieven te gewaardigen ter hulpe te komen aan Uwe getrouwe onderdanen dezer stad en hun te bevrijden van nieuwe onheilen bij middel ons op de fonds bestemd tot onderstand en aanmoediging der Nijverheid, een somme van vijftig duizend guldens toe te staan ten einde alhier gebruikt te worden in het belang van den handel en der openbare rust, en waar van wij zoodanige rekeningen zullen doen als het zal behoren. In de verwagting van eene gunstige en spoedige beslissing blijven wij met de allerdiepsten eerbied, Sire, van U.M., de zeer getrouwe en zeer aangekleefde onderdanen, de leden uitmakende van Raad van Regering der stad Brugge: A. Rapaert de Grass, Van de Male-Denijs, Coppieters 't Wallant, De Net, F.J. Wijnckelman, Herwijn, Fr. Busschaert, P. Bouvy, I.I. Vermeire, Burggraaf de Croeser de Berges, I. Roels, F. Imbert, I. de Crombrugghe, Ch. de Penaranda, A. Borier, D'Hanins de Moerkerke, F. van Praet, I. van Hoonacker. Ter ord. Scourion.

Dit manifest (waarvan Nederlandse tekst is ingezonden) werd doorgezonden aan het Departement van Nationale Nijverheid om consideratien en advies. De Administrateur van Nat. Nijv. Netscher, geeft 25 September zijn advies, waarmee Min. Van Gobbelschroy zich verenigt. Het werd teruggezonden aan Binnenlandse Zaken waar het request is blijven hangen. Binnenlandse Zaken, II, 27 September, no. 31/A.

Het fonds voor de nationale nijverheid is onvermogend om uitschot te doen. Zulks is aan U.Exc. bekend en heeft dezer dagen aanleiding moeten geven, tot het afwijzen van verzoeken om voorschot, welke het, voor de gevolgen te betreuren is, dat niet hebben kunnen worden ingewilligd. (sic.)

Aan het fonds derhalve schijnt ook in dit geval niet (te) kunnen worden gedacht, misschien echter bestaat de mogelijkheid om voor Brugge te doen, wat voor Oost Vlaanderen heeft kunnen gedaan worden; doch omtrent die mogelijkheid kan alleen het departement van Financien, hetwelk mede in dit commissoriaal betrokken is beslissen.

Ik moet mij derhalve bepalen, tot het voorstel aan U. Exc., om de inwilliging van het onderwerpelijk verzoek, zoo als het ligt, den Koning te ontraden.

Van Doorn, gouverneur van Oost-Vlaanderen.

Mr HENDRIK JACOB BARON VAN DOORN VAN WESTCAPELLEN. Geboren te Vlissingen 23 Augustus 1786. In 1809 auditeur bij de Staatsraad. Onder Frans bewind raad van prefectuur, later onderprefect. Gouverneur van Zeeland in 1818, Gouverneur van Oost-Vlaanderen in 1826. 4 October 1830 benoemd tot Minister van Binnenlandse Zaken. Deze functie bekleedde hij tot 1836, toen hij Secretaris van Staat werd en bleef tot 1841. Tot 1848 was hij Vice-President van de Raad van State. Hij overleed te 's-Gravenhage 18 Maart 1853. Hij was een krachtig persoon en de Koning volgde graag zijn raad. 'Le Gouverneur de Gand, Van Doorn, homme d'une rare capacité, et qui savait atténuer, par l'aménité de ses formes, son zêle inflexible pour les doctrines du message, réussit longtemps à retarder la participation de la Flandre Orientale au mouvement de Bruxelles, au moins dans les districts plus éloignés de la capitale.'[1)]

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 319-355. Alle deze rapporten, tenzij anders door ons aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet, 973, II, 3. Ze zijn uit Gent geschreven.

I. 16 Augustus verzocht Van Doorn de Minister van Binnenlandse Zaken van uit Scheveningen zijn verlof voor een zeebadkuur, ingegaan op 25 Juli, met één maand te verlengen, en De Moerlooze opnieuw als Gouverneur te delegeren. (Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 17 Augustus, / A la A). 20 Augustus werd dit verlof bij K.B. aan Van Doorn toegestaan. (Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 21 Augustus, no. /A la A). Mogelijk is Van Doorn voor de verjaardag van de Koning naar Gent gegaan.

II. *In het advies van Van Gobbelschroy, de Minister van Waterstaat, Nationale Nijverheid en Koloniën, aan de Koning, dd. 14 Augustus over een rapport van Van Doorn is sprake van de toestand der fabrieken te Gent. Het oorspronkelijk schrijven van Van Doorn heb ik niet terug kunnen vinden, doch een soortgelijk schrijven, mogelijk, en wat de essentiele gedeelten betreft zeker, identiek rapport werd door de Gouverneur dd. 13 Augustus*

1) Bartels: Doc. Hist. sur la Révolution belge, blz. 220, Gent 1836.

geschreven aan de President van de Handelmaatschappij. We kunnen dit schrijven zien als het begin van de reeks rapporten van de Gouverneur over de toestand te Gent. Ook het antwoord van Van Gobbelschroy is zeer kenmerkend. Waar bij vele verantwoordelijke autoriteiten bereidheid bestond om de industrie te helpen, zijn de adviezen van de Minister van Nationale Nijverheid, alle negatief en zoals we verder zullen zien voor Gent, vinden we bij hem geen bereidheid om te helpen of nieuwe wegen te zoeken als geldelijke steun wordt gegeven. Of deze 'sabotage' inderdaad ook een mede oorzaak is geweest voor de ineenstorting van het Nederlands gezag, willen we hier niet uitmaken.

Van Doorn aan Schimmelpenninck, President van de Handelmij., 13 Augustus.

Gedenkstukken 37, blz. 840-841.

Van Gobbelschroy aan de koning, 14 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 17 Augustus, la J 26, geh.

U.M. heeft gedurende Hoogstdeszelfs verblijf in Brussel, reeds hooren spreken van de ongunstige vooruitzichten voor eenige katoenspinners en drukkers te Gent, die hun werkvolk hadden afgedankt en, bij gebrek aan geld en crediet, waarschijnlijk voor goed zouden moeten opbreken. Daartoe is betrekkelijk een brief van de Gouverneur van Oost Vlaanderen met bijlagen, bereids door mij ter kennis van U.M. gebragt en hierbij overgelegd alsmede een voorstel van de Société Industrielle te Gent aan voornoemde Gouverneur gerigt en door den Heer De Smet de Naayer kopijelijk aan mij medegedeeld welk stuk insgelijks bij dit rapport gevoegd wordt[1)].

Ten einde stellig en vertrouwelijk te worden onderrigt, wat men van de loopende gerugten kon aannemen of verwerpen, heb ik voornoemde Heer verzocht om een uitstapje naar Gent te doen en zich daar met den waren stand van zaken bekend te maken. Aan die uitnoodiging heeft de Heer Desmet met veel bereidvaardigheid voldaan en zijn mondeling berigt komt hierop neder, dat tot nog toe het kwaad niet zo ver gekomen is, als men reeds had opgegeven, maar dat er niettemin op dit oogenblik gebrek

1) Dit voorstel van de Soc. Ind. hierbij niet aangetroffen. Zie echter het schrijven van Van Doorn aan Schimmelpenninck, waar de Gouverneur de essentiële punten van dit voorstel geeft.

aan geld is, daar hun papier geen waarde meer heeft, even gelijk zulks onlangs te Verviers het geval is geweest, zoodat hij vermeent, dat een kapitaal van honderd en vijftig tot twee maal honderd duizend gulden onder toezigt eener commissie, bestemd om goed papier te mogen inwisselen, thans voor de stad van Gent een groot redmiddel zoude kunnen worden. Alhoewel ik dit niet wil tegenspreken, moet ik er echter op aanmerken, dat een gedeelte van zoodanig kapitaal ongetwijfeld zoude verloren gaan omdat men, ten einde hulp toe te brengen waar dezelve dringend vereischt wordt, crediet zoude moeten geven aan handteekeningen, welke geen crediet meer verdienen; in de tweede plaats, dat het fonds voor de nationale nijverheid onmagtig is om soortgelijke operatie te doen en, eindelijk, dat in gelijke omstandigheden een maatregel van dien aard voor Verviers wel is gevraagd maar niet heeft kunnen ingewilligd worden.

Wat het voorstel betreft van den Heer Gouverneur van Oost-Vlaanderen om voor rekening van de handelmaatschappij bestellingen bij de Gentsche fabrikanten te doen, kan ik de eer hebben U.M. te berigten, dat de heer Pieters, door mij hierover onderhouden, mij de stellige verzekering heeft gegeven, dat reeds sedert de maand Januari jl. de agent der Maatschappij in die stad volmacht gehad heeft en nog heeft om tegen den prijs van den dag al de katoenen lijnwaden op te koopen, welke aan de markt komen en voor de Maatschappij geschikt zijn, zoodat het aan de fabrikanten, die voor de Maatschappij willen werken, niet aan de gelegenheid ontbreekt om hun goed dadelijk af te zetten en het niet wel van de Maatschappij zoude te vergen zijn, om in deze nog verder en onbepaalde last te geven, dan zij werkelijk reeds gedaan heeft.

Ook zijn er onder de fabrikanten die zich nu in verlegenheid bevinden meer dan een, wier handelwijs geen ander resultaat hebben kon en waaromtrent U.M. zich wel zal gelieven te herinneren, dat reeds sedert een geruimen tijd de crisis voorspeld is geworden, welke hen nu treft.

Naar mijn eerbiedig oordeel behoort het Gouvernement, ook om der gevolgen wille, hier niet tusschenbeiden te treden, maar de zaak aan haren loop overlaten en daar door anderen waarschuwen om voorzigtiger te werk te gaan en beter de kansen te berekenen, waaraan zij zich blootstellen, alvorens hunnen zaken telkens meer en meer uit te breiden.

Welligt evenwel zoude U.M. termen kunnen vinden om mij te magtigen, om de belangen der Gentsche fabrikanten bij de

algemeene Nederlandsche Maatschappij tot begunstiging van de Volksvlijt in dien zin voor te staan, dat zij zoude worden uitgenoodigd om het escompteren van papier, door gegoede fabrikanten afgegeven, gemakkelijk te maken en vooral ook om niet uitsluitend te vergen, dat het papier in de stad van Gent betaalbaar gesteld worde, door welke vordering de instelling dier Maatschappij en van haar succursale voor de Gentsche fabrikanten weinig of niet beteekent.

Mij tot dit eerbiedig voorstel bepalende zal ik ten slotte nog doen opmerken, dat de oorzaken, aan welke de tijdelijke stremming in meergenoemde stad moet worden toegeschreven, in het adres van de Société Industrielle, naar het mij voorkomt, niet met die juistheid en onzijdigheid zijn voorgedragen als het belang der zaak vereischt had, maar integendeel, indien het Gouvernement eenigen maatregel voor de toekomst mogt willen nemen, een nader en opzettelijk onderzoek zouden noodig hebben.

De koning aan Van Gobbelschroy, 17 Augustus.

Staatssecretarie 5735, 17 Augustus, la I 26, geh.

De Koning in overweging genomen hebbende uw rapport van den 14 dezer no. aa, omtrent den ongunstigen staat van sommige Fabrijken te Gent en het bij derzelve bestaande gebrek aan geld en crediet, deelt in het gevoelen van U.E. dat het Gouvernement zich de zaak niet onmiddelijk behoort aan te trekken, doch tevens dat hetzelve de belangen der Gentsche Fabrijkanten bij de Algemeene Nederlandsche Maatschappij ter begunstiging van de Volksvlijt te Brussel kan voorstaan, op de door U.E. voorgestelden voet.

U.E. kan zich dienvolgens voor gemagtigd houden, om deswege met de directie dier Maatschappij in overleg te treden en het daarhenen te leiden dat door hare succursale te Gent, aan de behoefte van het fabrijkwezen aldaar op de door u aangegevene wijze en verder op zoodanige, als oorbaar zal gevonden worden, worde tegemoet gekomen; terwijl daarbij tevens aan de Directie zoude kunnen worden in bedenking gegeven om ook op fabrijkgoederen voorschotten te doen, hetwelk welligt de fabrijkanten meer baten en voor de Maatschappij zelve, in de tegenwoordige omstandigheden, gemakkelijker en zekerder zoude zijn dan het escompteren van wissels.

De Koning acht het voorts wenschelijk, dat de bij uw rapport bedoelde, door de Nederlandsche Handelmaatschappij, bereids in de maand Januari II. genomen maatregelen tot het opkoopen

van alle aan de markt komende en voor haar geschikte, katoenen lijnwaden worden bekend gemaakt, dáár en wáár het behoort, ten einde gerust te stellen, en de aandacht der fabrijkanten, die van de aangeboden gelegenheid gebruik zouden maken, op dezelve te vestigen; verlangende Z.M., dat U.E. insgelijks aan de Maatschappij in overweging geve, of en zoo ja, op welke wijze, zij aan het Gentsche fabrijkwezen verder zoude kunnen te hulp komen door meerdere uitbreiding van hare bestellingen of anderzins.

III. Van Doorn aan Van Maanen, 16 Augustus. Badhuis te Scheveningen.

Justitie 4594, 25 Augustus, la S 26, geh.

Eene zeer vertrouwelijke aanschrijving van Z. Exc. den Min. van Bin. Zaken van den 10den dezer Kabinet no. 973, legt mij de verpligting op om betrekkelijk den invloed der Fransche gebeurtenissen, in mijn provincie, aan U. Exc. een wekelijksch rapport in te zenden, vergezeld van eene lijst der emigranten, welke aldaar mogten aangekomen zijn.

Ik heb mij voorgesteld om hieraan telken Maandag te voldoen en, daarmede alzoo heden beginnende, heb ik de eer U. Exc. te kennen te geven, dat, volgens de dagelijks bij mij inkomende berigten, de bedoelde gebeurtenissen tot nu toe op den geest der ingezetenen van Oost Vlaanderen geenerhande nadeelige uitwerking schijnen gehad te hebben; dat die Provincie eene volkomene rust geniet; dat er slechts één onderwerp is, hetgeen op dit oogenblik de aandacht meer bijzonder behoort tot zich te trekken, namelijk eene - reeds vóór de Fransche gebeurtenissen en onafhankelijk van deze - gevreesde stilstand in de fabrijken, waarvan U. Exc. weet dat ik op 's Konings last in briefwisseling ben met Z. Exc. den Min. voor de Nat. Nijverheid; eindelijk dat er tot nu toe van de aankomst van émigranten of het dragen van driekleurige teekenen in mijn provincie geene questie schijnt te zijn geweest.

IV. Van Doorn aan Van Maanen, 25 Augustus. Gent.

Justitie 4596, 11 September, la B 36, geh. Gedenkstukken 37, blz. 864.

Als P.S. Hier is alles stil.

V. Van Doorn aan van Maanen, 26 Augustus, 11 uren 's avonds. Eigenhandig.

Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

Na alle de conferentien, welke ik heden over het gebeurde te Brussel en de hier te nemen maatregelen van zekerheid gehad heb, blijft mij slechts één oogenblik over om U. Exc. te melden, dat alles in Gent rustig is gebleven en dat ik hoop voede op het behoud dier rust, indien het gouvernement eenige maatregelen wil nemen in het belang der fabrijken, waarover ik morgenochtend de noodige rapporten zal trachten in gereedheid te brengen. Dat de rust te Brussel gelukkiglijk hersteld schijnt te zijn, zal U. Exc. beter dan mij bekend wezen.

VI. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 27 Augustus[1].

Staatssecretarie 5735, 29 Augustus, la J 28, geh.

Het is U.E. bekend dat ik in den aanvang van het bekend worden der omwenteling in Frankrijk het in rust blijven van mijne provincie in het algemeen en van de stad Gent in het bijzonder heb vooruitgezien, indien het gouvernement maatregelen wilde nemen om den gang der fabrijken te verzekeren en U.E. zal tevens weten dat ik, gelast geweest zijnde, om daarover in correspondentie te treden met den Minister voor de Nationale Nijverheid te Brussel, deze maatregel aanvankelijk eenen niet gunstigen uitslag gehad heeft.

Gedurende deze behandeling dier zaak schenen zich de omstandigheden in Frankrijk voor het oogenblik te consolideren en begon de nood der Gentsche fabrijken daar door een minder verontrustend aanzien te krijgen; maar sints hetgeen thans te Brussel gebeurd is en nog voorkomt een zeer verontrustend aanzien te hebben, is dit weder aanmerkelijk van gedaante veranderd. Niet alleen dat die gebeurtenissen een nieuwen schok aan het crediet der fabrijkanten geven, maar ik houde het voor ontwijfelbaar, dat het werkloos vallen van vele fabrijken, hetgeen, zonder krachtdadige tusschenkomst, ieder oogenblik te verwachten is, in het tegenwoordige oogenblik de grootste ongeregeldheden en

1) Bij dit stuk zijn door mij toegevoegd alle rapporten of adviezen die betrekking hebben op de door Van Doorn aangeroerde kwesties.

welligt een niet te bedwingen oproer te Gent zal doen ontstaan.

Alle mijne rapporten en herhaalde conferentien met de voornaamste fabrijkanten gezamentlijk en met vele afzonderlijk geven mij die overtuiging en doen mij de volgende maatregelen met aandrang vragen:

1° Dat aan mij of aan den agent der Brusselsche Maatschappij dadelijk een crediet geopend worde om het papier der fabrijkanten, welke in de grootst mogelijke moeilijkheden zijn, te kunnen escompteren, aan welke escompte ik geen andere voorwaarden weet te hechten, dan dat de onderteekeningen van wel befaamde en eerlijke lieden worden aangenomen.

2° Dat mij eene geruststelling gegeven worde omtrent den door de Handelmaatschappij genomen maatregel, dat de fabrijkanten gerustelijk kunnen voortgaan om ruwe katoenen voor de Indien te fabriceeren, ten einde hunne vrees te doen vervallen, dat die maatschappij later een gedeelte van hun thans onderhanden zijnde fabrijkaat zou kunnen weigeren;

3° Dat er door de Maatschappij of door het Gouvernement, zoodra mogelijk een aankoop gedaan worde van gedrukte katoenen, waar van vooral de fabrijken vol zijn en waardoor ook de fabrijkatie der ruwe lijnwaden kan worden aangemoedigd;

Alle deze maatregelen zijn urgent en de eerste *lijdt geen uitstel, indien men mogelijkheid wil behouden, om de rust in Gent te bewaren*.

Om deze reden zend ik U. Exc. dit rapport met een mijner geemployeerden, verzoekende om een zeer spoedig antwoord. De voornaamste fabrijkanten hebben mij (op mijne verzekering, dat ik mij de zaak krachtdadig zou aantrekken) beloofd nog eenige dagen alles te zullen aanwenden, om buiten werk vallen der werklieden te voorkomen.

Eene tweede reden voor deze wijze van verzending is het verlangen naar eenige tijding, of het Gouvernement voornemens is de Brusselsche onlusten met kracht van wapenen te stillen en of wij dus niet hier, door zoo veel wij kunnen, vol te houden, op ondersteuning kunnen rekenen.

Tot nog toe is alles vrij stil, maar wij hebben de eerste beginselen van onrust: de pamphletten welke hiernevens kopijlijk gaan en de eerste niet zijn, zijn dezen morgen aangeplakt geworden; gisterenavond zijn de militairen retraite en een kommissaris van politie uitgejouwd en waren er groote attroupementen; in eene herberg en (hoe zeer enkel) op straat en in koffijhuizen zijn zeer onvoegzame gesprekken gehouden en terwijl ik

dit (des avonds tusschen 8 en 9 uren) schrijf, schijnt men de hoofdwacht met geschreeuw te willen beledigen.

De Brusselsche tijdingen zijn daarbij ongunstig; berigten van reizigers geven rede om te geloven, dat de militaire magt geen meester is; dat het volk nog buiten toom is; dat zelfs drie fabrijken buiten Brussel branden en dat bij den heer Basse alle de mekaniken vernietigd zijn. Daar en boven kan het ongelukkig besluit der regering van Brussel tot afschaffing van het gemaal hier aanleiding tot beweging geven[1].

Dat het Gouvernement zich dus haaste om ons te hulp te komen; de geest der voorname ingezetenen, der fabrikanten vooral, blijft goed; maar het gemeen is talrijk en gevaarlijk en er is voor niets in te staan.

Ik heb, met overleg met de militaire magt, maatregelen van voorzorg genomen om, zonder eenige de minste ostentatie, tegen een aanval zoo veel mogelijk verzekerd te zijn en het garnizoen schijnt welgezind, maar is ook te zwak tegen eene sterke volksbeweging. Onder deze voorzorgen behoort het in dienst stellen van gezeten Burgers, welke gisteren en heden door alle weldenkenden wierd gevraagd en waar aan ik dezen morgen de hand geleend heb. Een honderdtal derzelve zal heden nagt binnen het stadhuis aanwezig zijn, aldaar de wapenen der schutterij bewaren en zich niet dan in nood vertoonen. Ik gevoel dat dit niet zeer legaal is, maar ik beschouwde die maatregel als urgent, terwijl zij onder de welgezinden zeer populair is en er een eenstemmig gevoelen bestaat, dat het oproepen der schutterij gelijk zou staan met een verlangen naar ongeregelheden.

Na deze uitwijding tot het voorname doel dezer terugkomende, bid ik U. Exc. het noodige te willen aanwenden opdat per brenger dezes ten spoedigste het bedoeld crediet tot escomptie van papier geopend worde, waar van het montant op 5 maal honderd duizend gulden berekend is geworden bij het adres der fabrijkanten hetwelk ik vroeger aan den Minister van de Nationale Nijverheid heb opgezonden[2]. Mogten daartoe volstrekt eenige dagen moeten

1) Bij wet van 24 Dec. 1829, Staatsblad No. 76, werd de Rijksaccijns op het gemaal per 1 Januari 1830 opgeheven, doch de steden namen deze belasting over. In de zitting van B. en S. te Gent van 18 Augustus werd de prijs voor tarwebrood vastgesteld per pond 21 ct, extra muros 18 ct, roggebrood 8 ct, extra muros 7 ct. (G.A. Gent).

2) Zie hoger rapport van 13 Augustus aan Schimmelpenninck, blz. 240.

verloopen, dat dan tenminste zonder verwijl eene mindere som altijd onder aannemelijke en gemakkelijke voorwaarden disponibel worde gesteld. De rust van Gent (ik herhaal het) kan daar van afhangen en deze zal zeker met die som niet te duur gekocht zijn. U.E. gelieve verder de twee volgende onderwerpen dezes zoodra mogelijk in overweging te brengen en omtrent de geruststelling der fabrijkanten ten aanzien der confectie van de ruwe katoenen en het aankopen van gedrukte katoenen gunstige maatregelen te provoceren, waarvan ik met verlangen den uitslag tegemoet zie.

Tot staving van mijn gevoelen heb ik de eer hier bij te voegen, afschrift van eenen brief van den heer Desmet de Nayer, die thans, misschien, meer dan te voren, de urgentie erkent van eene krachtdadige tusschenkomst.

Ik heb gemeend de vrijheid te mogen nemen om dit rapport aan U.E. te adresseren, dewijl ik onzeker ben of de Minister voor de Nationale Nijverheid zich nog in Brussel bevind en de tegenwoordige omstandigheden mij geenen tijd overlaten om daar van meer expeditien voor andere ministers te laten maken.

U.E. gelieve Z.M. te verzekeren dat ik al het mogelijke zal aanwenden om rust te bewaren, om ongeregeldheden te bedwingen, om hoogstdeszelfs gezag te doen eerbiedigen; dat steeds op mijnen ijver en mijnen trouw kan gerekend worden; maar dat de gevraagde dadelijke tusschenkomst voor de fabrijkanten onmisbaar en eenige tijding omtrent de houding, welke het Gouvernement omtrent het dempen van het oproer te Brussel en het volhouden te Gent en elders heeft aangenomen, hoogst wenschelijk is.

Tusschen 11 en 12 uren

op dit oogenblik is alles hier rustig en schijnt ieder zich ten zijnent begeven te hebben.

4 bijlagen.

a)

Borgers van Gend

Van over lange lijden wij onder de tijrannie van Willem, vijftien jaar zijn er voorbij dat wij dwalen onder de regering van dien tijran en wat hebben wij voor prijs van onze gehoorzaamheid? de contributien zijn vermeerderd van jaar tot jaar, en door wie worden wij geregeerd: door hollanders die hun meer bezig houden met hunne fortune te vergrooten, als met ons geluk, de preuve daarvan is dat op 20 plaatsen, emploies of avancementen die er gegeven worden er 19 aan hollanders gegeven worden.

O Belgen! zoud gij nog langer verdragen, gij die de libertijd

altijd zoo hebt bemindt de schelmstukken van dit Gouvernement, van die hollanders, die zich rijke maken met het zweet van ons anzicht! neen, neen, tijrans geloaft het niete, gij wilden het liberalste volk van Europa boien, uwe intrigen zijn gevonden.

Ongeluk aan die zig opposeert aan onze zake, wij gaan onze gemeene tijrans van kant maken, wij zullen de Brusselers volgen. dood aan de Ministers, dood aan die zich opposeert.

Leve het gelukkig Vrankrijk.

Leve de Potter.

Morgen ten 7½ op de Kouter.

b)

Ah wat heeft onze landen rijk geweest! Wat ging alle de commercien goed! maar al wanneer onzen, God verdompt hem, hollander in onze landen politikelijk en geveijnst zijn rasch van smousen het land stiltelijk uijt geroofd heeft, zal het nu het ongelukkigste worden.

Ik geloof het meer als tijd te zijn hem zijn goed af te nemen en zoo te verscheuren, met geheel zijnen aanhang, wij zullen maer beginnen met den Min. ter Maene en zijn gasier.

Verder nog enkele woorden zonder enige samenhang bijgevoegd.

c)[1)]

Wij alle Belgen dien wij zijn, worden geleijd als dwaese honden door een lompen hollander, hij weet niet wat uijtzoeken om het land meer en meer uijt te rooven, ik durve zeggen dat hij den meesten van alle de koningen die deese landen gehad hebben, het land geplunderd heeft, alles ligt op den werkman, hij kan nog niet genoeg bijeenversamelen om te leven, de welke in den goeden franschen tijd de commersanten deeden leeven; maer hedendaegs bestaat er een zeer gecompliqueert Gouvernement welken onderhoud alleen een magt van geld kost, maar nogtans onzen hollandschen smous zeer wel aenstaet om reede hij langs dien kant meer en meer kan vraegen en afpersen, hij ondersteund op eenen grooten intrest onze fabriekanten, hij tragt hem langs allen kant vrij te houden, hij koopt in vreemde landen goederen genoeg om eene leger Bende van Hollanders te onderhouden.

Nu hi op onzen toer trachten met de franschen spannen.

(*Er onder staat getekend een galg met een poppetje aan de strop*).

d)

Fabricants, fermez vos fabriques et la Révolution se fera.

1) Deze bijdrage hoort waarschijnlijk bij een volgend rapport. Zie verder blz. 257.

Schrijven van DE SMET DE NAYER (waarvan boven in rapport van de Gouverneur sprake is) AAN VAN DOORN, 27 Augustus.

Monsieur le Gouverneur, Sur les questions que vous avez bien voulu me soumettre, je pense que le meilleur moyen d'assurer la marche régulière de nos fabriques de coton en ce moment difficile serait.

1. d'obtenir sans delai une somme de 200 mille florins pour faciliter l'escompte du papier d'un bon nombre de fabricans. Cette mesure me parait de toute urgence

2) d'acheter chez quelques fabricans d'indiennes une partie de marchandise dont ils sont surchargés

3) Pour calmer les craintes des fabricans de calicoes, il me semble qu'il serait bon que la société de commerce put sans inconvénient leur assurer pendant 2 ou 3 mois le placement des marchandises qu'ils fabriqueront dans les qualités et largeurs voulues par la société.

Voilà monsieur le Gouverneur, tout ce que je crois nécessaire dans les circonstances difficiles où nous nous trouvons, pour assurer la tranquillité de la nombreuse classe d'ouvriers de cette ville.

Na dit rapport schrijft De Mey aan Financiën, Nationale Nijverheid, Rekenkamer en Gouverneur van Oost-Vlaanderen, en legt de vragen in het stuk van Van Doorn geopperd voor, aan de Min. van Financiën. Na de Min. van Financiën gehoord te hebben besluit de Koning:

BESLUIT: (29 Augustus).

Hebben goedgevonden en verstaan onzen evengenoemden Minister te magtigen:

1) om onverwijld aan onze Gouverneur der Provincie Oost Vlaanderen, een crediet te openen van tweemaal honderd duizend guldens, *f* 200.000, ten einde, door dezen, op den door hem voorgestelden hiervoren bedoelden voet, ten nutte van de daarbij bedoelde fabrijken te worden aangewend op acceptatien op drie à vier maanden aan toonder; en,
2) om, *mede ten spoedigste,* met de Nederlandsche Handel Maatschappij in overleg te treden over de middelen, ingevolge de verdere voorstellen van den Gouverneur bovendien zouden kunnen worden aangewend om het oogmerk te helpen bereiken.

Van Tets van Goudriaan (Minister van Financiën) aan De Mey. Zondag 29 Augustus, 7 uuren.

Veelgeagte vriend!

Alle is voor den Heer v. Doorn ten hulp aan zijn geemployeerde overhandigd als order aan de maatschappij om *f* 200m ter beschikking van dien heer te stellen:

Kennisgeving voorlopige autorisatie op den agent te Gendt

Autorisatie op den Gouverneur om die som te utiliseren voor de fabrikanten op acceptatien op 3 of 4 maanden aan toonder

Kennisgeving (ingevolge overleg met Schimmelpenninck) dat ze gedurende de eerste twee maanden voor rekening der maatschappij ad *f* 200.m witte stoffen en alle kleuren

eindelijk uitnodiging aan de maatschappij om voor de Gendsche fabrieken te beleenen op gedrukte catoenen indiennes ad *f* 150m.

De heer van Harpen is tevrede vertrokken en komt morgen ten 12 uuren bij mij in Amsterdam. Ik doe 't onmogelijke om morgennagt of dingsdag vroeg weder in Den Haag te zijn.

De courier bevestigd mij dat het eigenlijk doel mislukt is en dat met gepasten ernst den zaak zig herstellen moet.

De Mey aan de Min. van Financien, 1 September.

Staatssecretarie 5736, 1 September la V 28 geh.

Een missive van de Ned. H.M., betrekkelijk de door dezelve aan hare agenten te Gent gegeven bevelen tot uitbreiding der bereids bestaande doorlopende orders voor de inkoop der in de fabrijken aanwezige katoenen lijnwaten - door mij onder de oogen des Konings gebragt zijnde - zoo vinde ik mij gelast gemelde missive met de bijlagen hiernevens te doen toekomen aan U.E. ten einde Z.M. daaromtrent te dienen van Uwe consideratien en advies in verband met het overleg door U.E. met den President dier Mij. gehouden.

De Minister van Financien aan de Koning, 2 September.

Staaassecretarie 5736, 3 September, la D 29 geh.

Onder wederoverlegging van de missive door de Ned. H.M. aan den Heer Secr. van Staat geschreven betreffende de bestel-

ling van katoenen lijnwaten te Gent, heeft de ondergeteekende de eer Z.M. kennis te geven, dat de afspraak, daaromtrent voorlopig door hem met den President dier Mij gemaakt, tot deze bestelling aanleiding hebbende gegeven, de ondergeteekende bereids den 29 Augustus 11. den Gouverneur van de Provincie Oostvlaanderen heeft onderrigt, dat de bedoelde bestelling zoude plaats vinden, zijnde hij dus van gevoelen, dat voor het oogenblik alleen de verlangde goedkeuring door Z.M. zoude kunnen worden afgegeven, de nadere opgave van den President, omtrent de som welke door de Mij voorgeschoten zal worden, en waaromtrent dezelve vertrouwt ondersteuning van 's rijkswege te ontvangen, iets waarover eerst na het ontvangen van die opgave zal kunnen worden beslist.

3 September schrijft de Mey aan de President van de Handel Maatschappij dat de Koning de afspraak tussen hem en de Min. van Financiën goedkeurt. Dit naar aanleiding van volgende brief.

De Nederlandsche Handelmaatschappij aan de Secretaris van Staat, 30 Augustus.

Ingevolge de afspraak welke gisteren tusschen Z.E. den Min. van Fin. en onzen President plaats heeft gehad, geven wij heden aan onze agenten te Gent, bij de openlijk hierbij gaanden brief, order, om den inkoop van zoodanige witte katoene lijnwaden welke voor onze verzendingen naar Oost Indie geschikt zijn en waarop zij reeds doorlopende orders van ons in handen hebben, tot op *f* 200.000 uit te strekken.

Wij zullen de eer hebben U.E. nader met den uitslag dezer order bekend te maken, terwijl wij, ingevolge de vermelde afspraak, van het Gouvernement, ingeval onze inkoopen tot stand komen, voor den afloop dezes jaars de betaling der daarvoor door ons uitgeschotenen som tegemoet zien, voor zooverre deze operatie, hetgeen wij anders volgens de gemaakte raming in het najaar aan dit artikel besteed zouden hebben, overtreffen zal.

Aangenaam zal het ons zijn U.E.'s goedkeuring omtrent bovenstaande overeenkomst te vernemen.

Als bijlage:

La Haye le 30 Août 1830.

Comme nous désirons de subvenir autant qu'il est dans notre pouvoir au manque de travail qui se fait sentir en ce moment parmi la classe ouvrière à Gand nous avons résolu de donner plus

d'extension aux ordres qui sont entre vos mains, et, en maintenant les aunages et les qualités, que nous vous avons données, nous vous autorisons par la présente à augmenter vos achats de Calicots écrus qui répondent à nos conditions jusqu'à une somme de *f* 200.000 (Deux cent mille florins) ce qui vous mettra en même d'acheter ce qui existe en ce moment et ce qui pourra être prêt, d'ici à quelque tems.

Vous appreciez facilement le but de cet ordre, qui consiste à remettre une partie majeure de la population en activité et nous espérons que ceci pourra avoir une influence favorable sur l'état commercial de votre place.

Nous vous abandonnons les détails de l'exécution de cet ordre, puisque étant au fait de nos intentions, vos connaissances locales vous indiqueront la manière dont on pourra les remplir avec le plus de succès.

De Minister van Financien aan de koning, 18 September.

Staatssecretarie 5736, 21 September, la O 33, geh.

Nadat tengevolge van Z.M. geheim besluit van den 29 Aug. 11.; la J 28[1)], een crediet van *f* 200.000 aan den staatsraad Gouv. van O. VL. is verleend, om papier der fabrikanten in die provincie te escompteren, heeft gezegde Staatsambtenaar dringend de instantien gedaan dat eene som van *f* 150.000 zoude worden aangewezen, om, door middel van aankoop van gedrukte katoenen en andere fabrikaten, de fabrikanten in staat te stellen, om hun werkvolk aan den gang te houden, en alzoo mede te werken tot handhaving van de rust in de gezegde provincie.

Op mondelinge last van Z.M., nadat de zaak bij den Raad van Ministers in tegenwoordigheid van Hoogstdenzelven was overwogen, is aan het verlangen van den gemelden Gouverneur voldaan en door den ondergeteekenden de som van *f* 150.000 ter zijner beschikking gesteld, met overlating aan den Gouverneur van de directie omtrent den aankoop.

Deze maatregel behoort bij K.B. te worden goedgekeurd, en de ondergeteekende vermeende, dat de voordragt daartoe het meest eigenaardig kon worden gedaan door zijn' ambtgenoot voor den Waterstaat, Nat. Nijv. en de Kol., aan wien schijnt te moeten worden opgedragen de verdere beschikking omtrent de aange-

1) Zie hoger blz. 249.

kochte goederen. Dan op de uitnoodiging daartoe door de ondergetekende gedaan, heeft gezegde Min. zich, blijkens zijne hiernevens overgelegde missive[1], van het doen van zoodanige voordragt verschoond.

De ondergeteekende moet derhalve daartoe overgaan, en tevens aan Z.M. voorstellen, het homologeren van het verstrekken eener som van *f* 15.000 insgelijks met Hoogstdeszelfs voorkennis geschied, aan den Gouverneur van de Prov. Henegouwen als voorschot hoofdzakelijk ten behoeve van de tapijtfabriek te Doornik, weshalve hij de eer heeft aan Z.M. voor te dragen:

1) om te willen goedkeuren het beschikbaar stellen bij voorschot uit de schatkist eener som van één honderd vijftig duizend guldens aan den Staatsraad Gouv. van O.VL. tot het aankopen van gedrukte katoenen en andere fabrikaten,
2) om insgelijks te willen goedkeuren het als voren beschikbaar stellen aan den Gouverneur der Prov. Henegouwen eener som van vijftienduizend guldens, om te dienen voor voorschotten op acceptatien van fabrikanten aldaar.
3) om den minister voor de Waterstaat enz. te belasten, om, ten aanzien van het eerstgemelde voorschot en het gebruik hetgeen daarvan is gemaakt of verder gemaakt zal worden, in overleg te treden met den Staatsraad Gouv. van de Prov. O.VL., mitsgaders, na gelijk overleg, de vereischte maatregelen te beramen, omtrent de wijze, op welke over de aangekochte goederen, ten minste schade, met in het ooghouding der omstandigheden daartoe de gelegenheid zullen opleveren.

Koning besluit conform voorstel en laat Van Gobbelschroy aanschrijven.

VII. Van Doorn aan De la Coste, 27 Augustus.

Gerretson I, blz. 319. Ik heb het origineel aan De la Coste niet kunnen achterhalen. Doch Colenbrander drukt hetzelfde rapport af, en laat een alinea weg. Gedenkstukken 46, blz. 48. Gerretson laat dezelfde alinea weg. Een afschrift van de brief door Van Doorn aan Van Maanen gezonden en dus gedeeltelijk door Colenbrander gecopieerd, in Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

De onzekerheid of de Min. voor de Nat. Nijv. zich nog in

1) Niet aanwezig in Staatssecretarie 5736 t.a.p.

Brussel bevindt en gebrek aan tijd om meer dan eene expeditie van mijn rapport te laten maken, hebben mij genoopt om mijn voordragt, betrekkelijk de Gentsche fabrijken aan Z. Exc. den Secr. van Staat in te zenden, bij welke ik tevens melding heb gemaakt van den algemeenen staat van zaken alhier.

Ik hoop dat U. Exc. zulks zal gelieven te billijken en neem de vrijheid hier bij te voegen, dat het hier nog vrij rustig is.... *(zie verder Gerretson of Colenbrander)*.

VIII. Van Doorn aan Van Maanen, 27 Augustus 11 uur 's avonds.

Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

Het is mij onmogelijk U. Exc. op dit oogenblik iets meer te schrijven dan de toezending der nevensgaande kopij, (zie voorgaande brief) waaruit U. Exc. zal zien, dat ik de zaak breeder behandeld heb met den Heer De Mey, die U. Exc. mijnen brief wel zal willen mededeelen.

Ik ben niet zonder vrees, dat het hier ook in de war raakt. Wat zal het Gouvernement doen? De Prins van Oranje aan het hoofd eener gewapende Magt, zou de zaak welligt spoedig klaren. Desnoods zou Gent provisioneel voor hoofdkwartier kunnen dienen, waardoor ook die stad bedwongen zou worden. De geest is er in het algemeen zeer goed, maar het gepeupel is talrijk en niet te vertrouwen. De onlusten te Brussel, de ongelukkige maatregel der regering om het gemaal af te schaffen, kan niet anders dan ongunstig op hetzelve werken.

Ik heb reeds gedacht of men ook zou kunnen bepalen, dat de Kamers der Staten Generaal te Gent zullen vergaderen. Indien het stil blijft is dit welligt raadzaam. De maatregel zou misschien daartoe kunnen mede werken.

Ik behoef U. Exc. niet te zeggen dat (ik) nauwelijks tijd heb om alles te schrijven.

IX. *Gerretson geeft na de brief van 27 Augustus verder nergens aan hoe laat de brieven van Van Doorn geschreven zijn. Dit is nochtans wel van belang. Het rapport van 28 Augustus (Gerretson I, blz. 320) is 's avonds om elf uur geschreven. Ook de andere door Gerretson gepubliceerde rapporten zijn meestal 's avonds laat of te middernacht geschreven, zodat ik dat verder*

niet zal aanduiden. Het volgend rapport is 's middags te 12 uur opgesteld, blijkens het P.S. van 3 uur, en de vermelding van dit schrijven in het rapport van 29 Augustus[1].

Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 28 Augustus, 12 uur.

Staatssecretarie 6033, no. 5358c.

De Heer Lt Gen. Ghigny met wien ik alle de maatregelen die de omstandigheden schijnen te vereischen heb geconcerteerd, heeft mij te kennen gegeven dat hij heden morgen order heeft ontvangen om dadelijk twee escadrons hussaren en een bataillon infanterie naar Brussel te zenden, zoodra dit hem zal gevraagd worden, door den Hr Gen. van Bijlandt. De Hr Lt Gen. Ghigny en ik hebben de stellige overtuiging dat men niet het geringste detachement van het garnizoen van Gent mag laten vertrekken zonder een bepaalde aanleiding te geven tot dadelijke ruststoring, verre van ons garnizoen te verminderen moet ik onder referte tot mijn missive van gisteren er integendeel zelfs op aandringen dat het vermeerderd worde.

In de zekerheid waar wij hier alle verkeeren, dat het volstrekt onmogelijk is om ons garnizoen te verflauwen zonder het grootste gevaar te loopen heeft de Lt Gen. Ghigny besloten om daarover per estafette aan het departement van Oorlog te schrijven en op gelijke wijze den Gen. van Bijlandt te verzoeken geen gebruik te maken van de bovengemelde autorisatie, terwijl ik op mij genomen heb om over die zaak aan U. Exc. te schrijven en haar te verzoeken om bij den Koning te willen provoceren, dat het garnizoen op geenerhande wijze verminderd maar zoo mogelijk ten spoedigst vermeerderd worde. Ik meen ten dien opzigte nog te moeten aanmerken dat te Aalst en Ninove eenige ongerustheid heerscht en dat mij dezen morgen door de eerste stad, alwaar eene gevangenis aanwezig is, een renfort van garnizoen is gevraagd, terwijl verder volgens alle de tijdingen die ik omtrent de gebeurtenissen te Brussel verneem, het oproer aldaar door de Burgers wel wordt gestild, maar dat nu de zaken aldaar een politiek aanzien nemen en dat indien men de andere steden en voornamelijk eene zoo importante stad als Gent zonder eene genoegzame militaire magt wil laten, het kwaad dat tot Brussel thans uitgeborsten is, weldra ook in alle de andere steden dezer gewesten zal uitbersten,

1) Zie verder blz. 257.

zullende het alsdan voorzeker veel moeijlijker zijn hetzelve overal te dempen dan in een enkele stad alwaar men welligt bovendien van andere minder importante plaatsen de noodige militaire magt zoude kunnen zenden. Ik durf dus de vrijheid nemen, om er met allen ernst op aan te dringen dat van den bedoelden maatregel om een deel van het garnizoen van Gent naar Brussel te zenden, worde afgezien, en voorlopig mij, zoo over deze missive als over die van gisteren een allerspoedigste antwoord te verzoeken.

(eigenhandig bijgeschreven): Ik moet hier nog bijvoegen dat het morgen en overmorgen twee dagen zijn, dat de fabrijken niet werken en daarbij dagen van kermis op St Pieter. Die zou het groot gevaar van het verzenden van troepen op het oogenblik ontzettend vermeerderen.

3 uren. De Gen. Chigny heeft zich bepaald om twee escadrons Hussaren te laten vertrekken. Ik vrees de gevolgen daarvan en verzoek hulp.

De Mey aan Van Doorn, 29 Augustus.

Ontving bovengemelde brief, niet die van de 27ste Augustus. De Prinsen zijn naar Antwerpen vertrokken. Van Doorn moet daarom aan de Prinsen schrijven. Intussen komt brief van 27 Augustus.

Ik heb van de inhoud dadelijk werk gemaakt met het gevolg, dat dezelfde geëmployeerde (die de brief bracht) U H.E.G. aanstonds een crediet van twee ton zal meebrengen om door U H.E.G. op de door U voorgestelde wijze ten nutte der fabrieken te worden gemaakt; zullende voorts met de Handelmaatschappij in overleg worden getreden, ten aanzien van de uitbreiding, welke zij in de tegenwoordige omstandigheden, nog aan hare bestellingen zoude kunnen geven.

X. Rapport 28 Augustus, des avonds elf uren.

Gerretson I, blz. 320. Gedenkstukken 46, blz. 57. Staatssecretarie 5735, 30 Augustus, la K 28, geh. Justitie 4596, 11 September, la I 34, geh.[1)].

1) Buiten de bronnen Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, waarop Gerretson steunt. Dit geldt ook voor het vervolg van de rapporten van Van Doorn, die bij Gerretson staan afgedrukt.

XI. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 29 Augustus, 7 uren des morgens.

Staatssecretarie 5735, 30 Augustus, la K 28, geh.

Ik maak gebruik van een zich opdoende gelegenheid om (hetgeen op mijn rapport van gisteren avond is vergeten) U. Exc. te informeren, dat de Gen. Ghigny, na het verzenden van mijnen brief aan U. Exc. van gisterenmiddag, heeft toegestaan dat het garnizoen te Gent voorlopig niet zou verzwakt worden, tot dat hij antwoord zou hebben van Brussel, waarhenen hij den Gen. Oldenneel[1] afzond om met den Graaf van Bijlandt te overleggen, of het niet beter ware de rust van Gent niet op het spel te zetten voor eene ten opzigte van Brussel welligt in dit oogenblik min dringend noodzakelijke hulp. Die Gen. is op zijn verlangen vergezeld geweest van Jonkh. Borluut, mijnen kabinets geemployeerde, die mij over een paar uren rapport is komen brengen, dat de Gen. van Bijlandt onzen hachelijken toestand en het groot belang voor het Gouvernement, dat in het behoud der rust te Gent gelegen is, dientengevolge in een uitstel heeft toegestemd en per estafette nadere orders van het Departement van Oorlog gevraagd heeft.

Ik neem de vrijheid bij herhaling U. Exc.'s spoedige en krachtdadige tusschenkomst te verzoeken opdat wij niet verzwakt worden. Wij hebben zelfs nu geene zekerheid,' dat de rust behouden zal blijven: indien men ons niet met magt bijstaat, zijn wij zeker verloren.

Het behoud van Gent wordt ieder oogenblik van meer belang; gisterenavond is het oproer te Brugge uitgeborsten en is het huis van den Heer Sandelin geheel geplunderd, terwijl men daarmede elders scheen voort te gaan.

De nacht is alhier rustig gebleven; van andere plaatsen mijner provincie heb ik niets ongunstigs vernomen.

Hiernevens een afschrift van het schotschrift vermeld bij mijne missive van gisteravond[2].

1) Provinciale Kommandant van Oost-Vlaanderen.
2) Zie Gerretson, Deel I blz. 320. Dit schotschrift dat Gerretson niet geeft heb ik ook niet aangetroffen. Mogelijk is het dát, wat bij het rapport van 27 Augustus werd aangetroffen, versierd met een galg. Bijlage c, blz. 248. Bij het opbergen in de Staatssecretarie, zijn de rapporten door elkaar geraakt en het rapport van 27 Augustus behoort slechts 4 bijlagen te hebben. De Mey ontving een rapport van 28 Augustus 12 uur 's middags. De la Coste en Van Maanen een rapport van die dag om middernacht geschreven. Of De Mey ook een exemplaar voor dit laatste rapport ontving, heb ik niet kunnen vaststellen.

(tegen 9 uren). Op dit oogenblik ontvang ik eenen brief van den Graaf de Baillet, welke ik hieronder laat afschrijven.

Bruges Dimanche 4 Heures du matin.

Une évasion de 18 prisonniers qui se sont emparés d'une porteclef a déterminé hier soir à 7 heures et demie un grand rassemblement de la lie du peuple. Il s'est porté chez Mr Sandelin, a ravagé ses meubles et voula incendier la maison. Les bourgeois ont fait feu. 2 mutins morts, 4 à 5 blessés. Tout est tranquille depuis 1 heures du matin, Les bons bourgeois veillent armés; les mutins le sont peu, et n'ont pas de munitions.

XII. Rapport, 29 Augustus, middernacht.

Gerretson I, blz. 321. Staatssecretarie 5961, no. 339. Justitie 4596, 11 September, la I 34, geh.

XIII. Rapport, 30 Augustus.

Gerretson I, blz. 323. Gedenkstukken 46, blz. 72. Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh. Staatssecretarie 5961, no. 340.

In dit rapport is bij Gerretson in de 9e regel een zin weggevallen. (Aan te vullen door de Gedenkstukken).

'voor*komende* men echter begrepen heeft te moeten tegengaan. Dit is door doelmatige redenen van overtuiging vol*komen* gelukt'.....

XIV. Rapporten, 31 Augustus, 1, 2, 3, 4 en 5 September.

Gerretson I, blz. 325-327. Gedenkstukken 46, blz. 78, 84, 87, 92 en 105 (van 4 September niet). Staatssecretarie 5961, no. 341, 343, 351, 352, 353, 354. Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh. Rapport 4 en 5 September resp. Justitie t.a.p. 6 September, la F 28, en 11 September, la I 34, geh.

XV. *31 Augustus had de plaatselijke commandant van Meenen, Kol. van Rode van Schellebrouck, het Departement van Oorlog verwittigd dat een priester uit het bisdom Rijssel, Chedeville* met een politiek oogmerk en met intentie om onrust te stoken

naar Gent en Brussel (was) vertrokken. ***De koning die dit rapport onder ogen kreeg (Staatssecretarie 5736, 3 September, la E 29, geh., liet de Minitser van Justitie aanschrijven. Van Maanen vroeg daarop inlichtingen aan Van Doorn*****.**

Van Doorn aan Van Maanen, 6 September.

Staatssecretarie 5736, 11 September, la V 30, geh.

Op den ontvang van U. Exc.'s missive van den 5den September Geheim Litt. O 28 heb ik mij dadelijk door den directeur van politie en waterschout alhier het schriftelijk rapport laten geven, hetwelk U. Exc. hiernevens zal gevoegd vinden. U. Exc. zal daaruit zien dat de bedoelde Priester Chedeville alhier niet uit het oog is verloren geweest.

Xavier Chedeville, Priester oud 32 jaar, geboren te Meung, wonende te Rijssel. Te Gent aangekomen op 31 Aug. vergezeld van een dame oud 82 jaar. 2 Sept. naar Antwerpen vertrokken. Hij is zonderling gekleed. Zijn logement is hem als arrest aangewezen, anders zou hij in de gevangenis worden opgesloten. Is naar Antwerpen vertrokken, en met zijn paspoort behoorlijk afgetekend weer terug gekeerd. Wordt hier gesurveilleerd. Denkt nog een of twee dagen te blijven. Com. van Politie.

XVI Rapport, 6 September.

Gerretson I, blz. 328, Gedenkstukken 46, blz. 106. Staatssecretarie 5961, no. 355. Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

XVII. Van Doorn aan De Mey, 7 September, des avonds laat.

Staatssecretarie 5961, 9 September no. 356. Ik heb hier het rapport aan De Mey gecopieerd, daar mij dit het eerst onder de ogen kwam. Hetzelfde rapport kwam ik echter tegen Staatssecretarie 5736, 10 September, na N 30, geh. (wat dat aan de Minister van Justitie is) en dat aan de Minister van Binnenlandse Zaken zit in Portefeuille 973, III, 2, waar Gerretson het over het hoofd heeft gezien evenals het rapport van 11 September. Van dit rapport is sprake in het schrijven van Van Doorn van 8 September (Gerretson I, blz. 330).

Hetgeen ik aan het slot van mijn rapport van gisteren voor-

zag, betrekkelijk de uitwerking der Koninklijke proclamatie en den terugtred der troepen, heeft zich ten volle bewaarheid. Ik heb in den dag van heden alhier schier niets gezien dan blijken van ontmoediging en neerslagtigheid, desniettemin heeft men nog bewijzen willen geven van gehechtheid aan den Koning en aan de wettige instellingen, hebbende het bestuur der Société Industrielle het kopijelijk hierbijgaande adres gevoteerd, hetwelk ik morgen onderteekend denk te kunnen opzenden, terwijl de kamer van koophandel vergaderd is geweest en waarschijnlijk eenstemmig hetzelfde zal doen[1].

Van het stedelijk bestuur denk ik niet dat iets diergelijks te verwachten is; de Burgemeester schijnt te vreezen van het in overweging te leggen en handelt misschien voorzichtig. Van ene andere zijde heb ik tot nog toe van dien kant geene adhaesien tot de Brusselsche reclamatien te verwachten; maar men bedrijgt mij met particuliere petitien in dien geest, waartegen dan waarschijnlijk contrapetitien zullen uitkomen, hetgeen onze positie nog moeilijker kan maken.

De Gentsche leden der Staten Generaal schijnen zeer huiverig te zijn om zich naar 's Hage te begeven behalve alleen de Heer van Hulthem, die met de braafste gezindheden, morgen of overmorgen wil vertrekken. Men sprak mij dezen morgen over een bijeenroeping te Breda, werwaarts men scheen zich liever te zullen begeven. Ik voor mij twijfel of dit eene voldoende voorziening zou wezen. Want ik vrees dat er in alle geval te weinig leden uit het Zuiden zullen komen om met vrucht te kunnen raadplegen en beslissen, immers zoodanig, dat die beslissing het noodig moreel effect hebbe. De Leden der Staten Generaal, die te Brussel hunne onderteekening voor de scheiding der twee deelen van het Rijk geven en zich daar vereenigen, zullen, denk ik, nergens naar de vergadering opkomen. En wie weet hoe spoedig men zich aldaar als magthebbenden zal constitueren.

De opstand kan, dunkt mij, niets anders dan veld winnen, daar er geenerhande middel van kracht of gezag is aangevoerd om dezelve te bedwingen.

Te Deinze zijn de Brabantsche kleuren door tusschenkomst van een door mij gezonden lid van Gedeputeerde Staten, weder

1) Beide adressen werden blijkens het rapport van 8 September (Gerretson I, blz. 330) aan De Mey opgezonden. Ze zijn te vinden bij vele andere petities Staatssecretarie 3478, 9 October, no. 27, Zij volgen beide hierachter.

afgelegd. Te Ninove is niet belangrijks voorgevallen, maar te Aalst is men onrustig en de stad staat ons onder de eerste te ontvallen. Hetzelfde schijnt te Dendermonde het geval te zijn, alwaar een oploop heeft plaats gehad en onrust bestaat.

Ik heb naar beide laatstgenoemde steden, iemand van vertrouwen gezonden, de militaire magt heeft het Kommandement der bezetting te Aalst aan een hoofdofficier opgedragen en het garnizoen van Dendermonde versterkt. Het is zeer opmerkelijk dat de Baron van den Broucke de Terbecq, Burgemeester dier stad en Lid van de Tweede Kamer, gisteren avond (zoo mij verzekerd wordt) naar Brussel vertrokken is, zonder mij eenige kennis van zijne afwezigheid te geven. Ik doe zijn terugkomst surveilleren.

Mijne vorige rapporten hebben U. Exc. doen gevoelen dat ik zonder een spoedig en goed einde te Brussel, de zaak hier niet meester zou blijven. Ik ben thans overtuigd dat ik mij dienaangaande niet bedrogen heb en durf thans nauwelijks meer gissen, welk een einde de zaken hier kunnen hebben. Behalve de billijke vrees voor onlusten in ons midden, staan wij bloot aan aanvallen van elders, die zeer gevaarlijk kunnen worden. Ik hoop dienaangaande morgenochtend aan Prins Frederik te schrijven.

P.S. Onder het schrijven dezer ontvang ik door de Maréchaussée berigt uit Geeraardsbergen, dat een der schepenen, op de tijding uit Ath, dat Z.M. in de afscheiding der twee deelen van het Rijk, zou hebben toegestemd, de Brabandsche vlag op den toren zou hebben laten plaatsen en dat die kleuren er algemeen aangenomen zijn. Ik vraag daaromtrent rapport aan het plaatselijk Bestuur, en zal morgen bij het ontvangen van hetzelve naar omstandigheden handelen.

Adres van de Societe Industrielle, 7 September.

Sire, Le Conseil d'administration de la Société Industrielle, organe de l'industrie de Gand, pense, qu'il est de son devoir, de venir en bons et loyaux sujets, déposer aux pieds du trône leurs protestations sincères d'amour et de dévouement pour la personne sacrée de V.M. et de son auguste Dynastie. Dans la proclamation du cinq de ce mois, nous remarquons: qu'elle ‘laisse à l' examen des Etats Généraux s'il y aura lieu à modifier les institutions nationales, et principalement si les relations établies par les traités et la loi fondamentale entre les deux grandes divisions du Royaume devraient dans l'intérêt commun changer de forme ou de nature’.

D'une séparation d'administration entre les provinces du Nord

et celles du midi, découlerait la ruine immédiate et totale des provinces méridionales et notamment de celle de la Flandre Orientale, si importante sous le rapport de ses nombreuses manufactures qu'on semble vouloir détruire.

Le Conseil d'administration d'un sentiment unanime, partagé par tous les industriels vient supplier V.M. de prendre ces intérêts généraux en considération pour répousser la demande désastreuse de quelques individus que nous nous plaisons Sire, à envisager comme égarés et séduits.

Les sentiments magnanimes et vraiment paternels qu'en toute occurence V.M. a témoignés pour ses sujets, ses compatriotes, nous donnent l'espoir qu'elle daignera accueillir favorablement notre prière dictée par la conviction intime du bien général et qu'elle maintiendra l'unité parmi tous ses sujets.

Sire, ces sont les voeux ardents que forment les industriels de Gand, qui ont l'honneur de se dire avec le plus profond respect de V.M. les très humbles et fidèles sujets. President etc. 10 handtekeningen.

Adres van de Kamer van Koophandel, 8 September.

Sire, La Chambre de Commerce et des Fabriques de Gand, ayant vu par la proclamation de V.M. du 5 de ce mois, qu'elle laisse à l'examen des Etats Généraux, s'il y a lieu de modifier les institutions nationales, et principalement si les relations établies par les traités et la loi fondamentale entre les deux grandes divisions du Royaume, devraient dans l'intérêt commun, changer de forme ou de nature, prend la respectueuse liberté de présenter à V.M. combien un changement de la loi fondamentale, qui amenerait une séparation d'administration et d'intérêts, entre quelques parties du Royaume serait préjudiciable aux intérêts du commerce en général et particulièrement à l'industrie de cette ville. Nous formons unanimement les voeux, et nous espérons, que V.M. daignera les prendre en haute considération, afin que par sa sollicitude pour le bien être général, l'unité parmi ses sujets soit maintenue. Nous sommes: Président etc. 14 handtekeningen.

XVIII. Eerste rapport, 8 September.

Gerretson I, blz. 329, Gedenkstukken 46, blz. 117. Origineel exemplaar Justitie 4596, 9 September, la U 31, geh. Afschrift door Justitie verzonden in Staatssecretarie 5736, la O 30, geh.

XIX. Tweede rapport, 8 September, des middernachts.

Gerretson I. blz. 330. Staatssecretarie 5961 no. 359 (exemplaar De Mey). Staatssecretarie 5736, 11 September, la T 30, geh. (exemplaar Justitie).

XX. Rapport, 9 September.

Gerretson I, blz. 331. Staatssecretarie 5961, no. 385 (exemplaar De Mey). Staatssecretarie 5736, 12 September, la D 31, geh. (exemplaar Justitie).

XXI. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 10 September, des avonds laat.

Staatssecretarie 5961, 8 October no. 386; Staatssecretarie 5736, 12 September la M 31, geh. (exemplaar Justitie) en Staatssecretarie 3476, 6 October no. 41 (afkomstig van Binnenlandse Zaken).

Hedenavond is te Aalst een Bataillon infanterie aangekomen. De tijding van den aantogt van troepen en de door mij genomen maatregelen hadden aanvankelijk eene betere wending aan den toestand dier stad gegeven. Ik wacht er morgen eene sterke bezetting kavalerie en hoop nu ook aldaar meester te blijven.

Te Geeraardsbergen, Oudenaarde en Ninove gaat het vrij redelijk; zoodra ik genoegzame militaire magt heb, zal ik ook daar met meer kracht kunnen handelen. Dendermonde acht ik thans genoegzaam verzekerd te zijn.

Overeenkomstig het mij medegedeelde gevoelen van Z.K.H. Prins Frederik der Nederlanden, heb ik heden den Burgemeester dier stad gesuspendeerd. Ik zend aan Z.E. den Min. van Bin. Zaken bij deze een afschrift van mijn daartoe betrekkelijk besluit; met voordragt om zijn ontslag aan den Koning voor te dragen. Te Gent wordt de rust steeds gehandhaafd en zijn er nog geenerhande opentlijke pogingen tegen het wettig gezag; particuliere petitien tegen die van Brussel doorlopen deze avond de stad. Het manifest in den Staatscourant waarbij meerder kracht wordt aangekondigd, heeft een uitmuntende uitwerking gehad. Men had er slechts een meer officieel karakter aan verlangen te zien. De Baron Dellafaille D'Huysse schijnt mede naar 's Hage te vertrekken.

Het Besluit van de Gouverneur vinden we als bijlage van het rapport van Van Doorn aan De la Coste van dezelfde dag. Staatssecretarie 3476, 6 October, no. 41.

De Staatsraad Gouverneur van Oost Vlaanderen.

In het zeker onderrigt, dat de Burgemeester van Dendermonde heeft kunnen goedvinden laatstleden Maandag, tengevolge van eene hem toegekomen uitnodiging, om zich naar Brussel te begeven, zijnen Raad te vergaderen, om denzelven tot onderteekening te brengen van een adres, ter afscheiding der Zuidelijke en Noordelijke gewesten; dat hij zulks met een soort van dwang heeft verkregen, zonder daarover eenige beraadslaging in te stellen of toe te laten; dat hij met dit stuk dadelijk naar Brussel is vertrokken en dat hij voor dit gebeurde en van zijn afwezigheid, generhanden kennis aan hem Gouverneur heeft gegeven;

Overwegende dat zodanige handelwijze hoogst strafwaardig is en dat een ambtenaar, die in de tegenwoordige omstandigheden eigendunkelijk zijn post verlaat, het vertrouwen niet kan inboezemen, hetwelk thans vooral ieder politiek persoon moet omringen;

Gezien art. 23 der Instructie, gearresteerd bij Zr. Ms. besluit van den 15 Xber 1820 en de bijzondere voorschriften te dier zaak heden ontvangen,

Besluit:

Art. 1. De Baron van de Broucke- de Terbecq, wordt in zijne bediening van Burgemeester der stad Dendermonde geschorst.

Art. 2. Het Burgemeesterschap zal voorlopig worden waargenomen door den eerst in rang zijnde schepen.

Art. 3. De heer van Canegem, lid der Gedeputeerde Staten, wordt gedelegeerd, om zich ten spoedigste naar Dendermonde te begeven, ten einde dit besluit, waarvan hem drie afschriften zullen worden ter hand gesteld, zoo aan het Kollegie van Burgemeester en schepenen en aan den Raad mede te deelen en de noodige maatregelen te nemen, ten einde het zelve dadelijk worde uitgevoerd.

Art. 4. Afschrift dezes zal worden toegezonden aan Z. Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken. Gent, den 10 Sept. 1830.

Betreffende deze zaak zijn nog enkele gegevens te vermelden. Staatssecretarie 3464, 14 September, no. 21. De la Coste zendt 13 September de brief van de Gouverneur en suspensie van de Burgemeester op aan de koning[1]*. De Minister zal nog een nader*

1) Binnenlandse Zaken. Secreet Verbaal, 13 September, no. 4 geh.

onderzoek instellen en de Burgemeester zelf horen en schrijft aan Van Doorn om nadere gegevens[1]*. De Koning laat antwoorden dat hij niet voor een verder onderzoek is, daar de Gouverneur gehandeld heeft met voorkennis van Prins Frederik, die de nodige volmachten bezit. 2 October stelt De la Coste (Staatssecretarie 3476, 6 October no. 41) aan de Koning voor, de schorsing van de Burgemeester op te heffen. Koning heeft er naast geschreven: 'De beslissing voorlopig aanhouden'.*

XXII. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 11 September, te middernacht.

Staatssecretarie 3464, 13 September no. 85. Het rapport aan de Minister van Binnenlandse Zaken, dat Gerretson weer over het hoofd heeft gezien, zit in Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 2. Het exemplaar aan de Minister van Justitie, dat Colenbrander ook niet opnam in Justitie 4596, 21 September, la R 36, geh.

Onder referte tot mijn vorig rapport van gisteren wat de stad Gent en het overige der Provincie betreft, heb ik de eer U. Exc. mede te deelen, dat het heden te Ninove onrustiger is geworden, dat te Geeraardsbergen de revolutiegeest werkzaam blijft en dat te Ronse ook meerder ongerustheid bestaat. Ten gevolge van een deswegen aan Prins Frederik gedane voordragt hoop ik in de twee eerstgemelde steden weldra met meer kracht te kunnen werken; wat de laatste aanbelangd is er provisioneel met een versterking maréchaussée en een piquet cavalerie naar Oudenaarde gezonden, voorzien.

Ik heb de eer U. Exc. hiernevens een tiental bundels van requesten tegen de Brusselsche reclamatie toe te zenden: zij zijn door een zeer groot aantal der voornaamste ingezetenen van Gent geteekend; de brief bij welke zij mij zijn overgebragt en waarvan ik hiernevens een afschrift voeg, kondigt aan, dat dit slechts het werk van eenige uren is geweest en dat zij van anderen zullen worden achtervolgd.

U. Exc. gelieve deze stukken onder 's Konings oogen te brengen; ik vlei mij, dat dit blijk van gehechtheid aan hoogstdenzelven en aan onze tegenwoordige instellingen Z.M. welgevallig zal zijn. Een soortgelijk request van Sint Nicolaas moet reeds opgezonden

1) Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 13 September, no. 4 geh.

zijn[1]. De heer van Crombrugghe vertrekt morgen om de vergadering der Staten Generaal bij te wonen.

In Bin. Zaken volgt nog alinea:

Ik heb de eer U Exc. voor te stellen om de opening der lessen aan de Hooge School te Gent voorlopig te doen uitstellen. De heer van Coers, de Rector Magnificus en onderscheidene professoren met welken ik er over gesproken heb, deelen in dat gevoelen.

Bijlage.

Excellence, Organes des notables habitans de Gand nous avons l'honneur de vous remettre leur protestations contre la demande adressée à S.M. pour établir une séparation entre les deux parties du Royaume.

Nous supplions V. Exc. de vouloir envoyer au Roi dans le plus bref délai possible l'adresse ci-jointe revêtue des signatures les plus respectables de notre cité et de vouloir bien être auprès de S.M. l'interprête des sentiments de dévouement qui animent ses loyaux sujets Gantois.

Les listes que nous avons l'honneur de remettre à V. Exc. n'ont pu circuler que quelques heures, d'autres circulent encore et seront bientôt couvertes d'innombrables signatures. Nous prendrons la liberté de Vous les adresser le plûtot possible.

Guill. J.J. Bossaert, Delrée, J.B. Minne, Jean Rosseel, De Bast de Hert et Couvreur van Maldeghem[1].

13 September zond De Mey die 10 requesten, welke ieder in

1) Deze petitie tegen de scheiding is inderdaad opgezonden. 11 October adviseerde Van Doorn, toen Minister a.i. van Binnenlandse Zaken, deze petitie met anderen op te zenden aan de P.v.O. toen te Antwerpen. Dit is ook gebeurd. Waar die petitie toen terecht is gekomen heb ik niet kunnen uitmaken. Advies Van Doorn in Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 94.

1) Couvreur van Maldeghem zond omstreeks deze tijd, als secretaris van de Maatschappij van Nijverheid te Gent, ook nog een petitie aan de Koning, verzoekende dat als de scheiding door zou gaan, de Provincie Oost-Vlaanderen tot het Noorden zou gerekend worden. 13 September werd deze petitie aan de Minister van Binnenlandse Zaken gezonden om advies. 11 October adviseerde Van Doorn (Minister a.i.) deze petitie door te zenden aan de P.v.O. te Antwerpen. Dit gebeurde ook. Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 94. Ik heb deze petitie niet kunnen achterhalen.

een oranje omslag waren ingenaaid aan De la Coste om consideratien en advies. Met vele andere petities kwamen deze bundels terug in de Staatssecretarie en zijn te vinden Staatssecretarie 3478, 9 October, no. 27[2)]*. Later zijn nog 30 Mappen opgezonden zoals blijkt uit een volgende brief.*

De tekst van deze petitie luidt als volgt:

Sire, C'est avec le plus profond respect, que les soussignés, vos fidèles sujets, habitans de Gand, viennent porter au pied du Trône de V.M. leur protestations contre la demande qui Vous a été adressée d'établir une séparation entre les deux parties du Royaume. Cette proposition, Sire, est anarchique, Elle est destructive de notre agriculture, de notre commerce et de notre industrie. Ceux qui l'on faite ont osé parler au nom de la Belgique! Nous desavouons le mandat qu'ils se sont arrogés.

Sire! Vous avez dit que les Droits légalement acquis par chacune des provinces du Royaume seront maintenus. Nous avons foi dans les paroles de V.M.; notre industrieuse cité conservera l'attitude forte et calme avec laquelle elle a déjouée jusqu' à ce jour les complots de Vos ennemis, qui sont les nôtres: Et si jamais Vos prérogatives royales, les droits de Votre Maison ou les institutions existantes étaient attaqués par la force, Vous trouveriez les soussignés prêts à Vous donner les preuves les plus complètes de leur amour et de leur fidélité.

Gand le 10 Sept. *Op de 10 Requesten tezamen een 700 handtekeningen.*

XXIII. Rapport, 12 September.

Gerretson I, blz. 333. Staatssecretarie 5736, 16 September, la Z 31, geh. (exemplaar van Justitie). Staatssecretarie 3464, 14 September, no. 20. (exemplaar De Mey).

XXIV. Rapport, 13 September.

Gerretson I. blz. 334. Staatssecretarie 5736, 16 September, la A 32, geh. (exemplaar van Justitie). Staatssecretarie 3465, 16 September no. 26 (exemplaar De Mey). De door Gerretson opgenomen bijvoegsels zijn door hem foutief gedateerd op 14 September. Moet zijn 13 September.

XXV. Rapporten: 14 September.

Gerretson I, blz. 337, Staatssecretarie 5961, no. 387; Staats-

2) Zie voor dit advies hoger bij De la Coste, blz. 183.

secretarie 5736, 16 September, la B 32, geh. (resp. De Mey en Justitie).

15 September.
Gerretson I, blz. 338. Justitie 4596, 21 September, la R 36, geh., Staatssecretarie 3465, 17 September, no. 99 (resp. exemplaar Justitie en De Mey).

16 September.
Gerretson I, blz. 339. Staatssecretarie 5961, no. 388.
Blijkens het rapport aan de Mey is dit bericht een afschrift van het rapport aan Prins Frederik, als op 18 September. Justitie 4596, 21 September, la R 36, geh. (resp. exemplaar De Mey en Justitie).

17, 18, 19, 20 en 21 September.
Gerretson I, blz. 340-344. Staatssecretarie 5961, no. 389-393. (exemplaren De Mey). Exemplaren Justitie in: Staatssecretarie 5736, 19 September, la Z 32, geh. en 20 September, la G 33, geh. Staatssecretarie 3468, 21 September, no. 39. 20 en 21 September op Justitie 4597, 1 October, la G 39, geh.

22 September.
Gerretson I, blz. 344. Gedenkstukken 46, blz. 161. Staatssecretarie 5961, no. 394. Justitie 4597, 1 October, la G 39, geh. (resp. exemplaar De Mey en Justitie).

23, 24, 25 en 26 September.
Gerretson I, blz. 345 en 346. Staatssecretarie 5961, no. 395, 396 en 397 (24 September ontbreekt in deze Portefeuille). Justitie 4597, 1 October, la G 39, geh. (resp. exemplaren De Mey en Justitie).

XXVI. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk, 26 September.

Staatssecretarie 3472, 27 September, no. 35.

Als een gevolg op mijnen brief van den 11den dezer maand, heb ik de eer U. Exc. aan te bieden een dertigtal mij ter hand gestelde bundels van requesten tegen de Brusselsche reclamatie. U. Exc. verzoekende dezelve onder de oogen van Z.M. te willen brengen.

Deze bundels werden gezonden aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Van Doorn adviseert 11 October ze aan de P. van

O. te Antwerpen te zenden. Het geen ook gebeurd is. Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 94. Ik heb die bundels niet terug kunnen vinden. Afgaande op de eerste tien, die reeds 11 September werden opgezonden, zouden deze dertig dus met een 2000 handtekeningen voorzien moeten zijn.

XXVII. Rapporten, 27, 28 en 29 September.

Gerretson I, blz. 346. Staatssecretarie 5961, no. 398-400 (exemplaren De Mey), Rapport 27 September, bovendien Staatssecretarie 5736, 30 September, la U 35, geh. (exemplaar van Justitie) 29 en 29 September Justitie 4597, 1 October, la G 39 en la T 39, geh.

XXVIII. Rapport, 1 October.

Op deze dag schrijft de Gouverneur eigenhandig aan de Minister. Gerretson geeft aan Op de Schelde. Van Doorn geeft zelf: Aan boord tusschen Neuzen en Antwerpen. Van Doorn spreekt daarin van een afschrift van het verbaal van de conferentie tussen hem en de andere autoriteiten in Gent. Ofschoon dat afschrift bij de brief te vinden is heeft Gerretson dit niet opgenomen. Mij lijkt het wel van groot belang.

Conférence tenue au quartier général de S. Exc. le Lt Gén. Bon Ghigny entre et M. le Baron d'Oldenneel, commandant de la Province, Bon Destombe, commandant de la place, Bon van Doorn, Gouverneur et Van Crombrugghe, Bourgmestre. 30 Sept. 1830.

Le Lt Gén. pose la question si dans les graves circonstances dans lesquelles nous nous trouvons, il conviendrait de déclarer la ville en état de guerre ou de siège. Les autorités civiles observent qu'il convient de bien peser s'il est dans l'intérêt général et local de se maintenir dans la ville de Gand à toute extrémité. On est unanimement d'accord que l'occupation de la ville de Gand n'offre plus que peu ou pas d'importance, quant à la question politique, depuis que cette ville ouverte se trouve presqu'entièrement isolée dans le mouvement général, tandis qu'auparavant sa position contenait toute la position des deux Flandres.

Quant à l'intérêt local, Mr le Bourgmestre est d'avis, que les événemens d'avant hier et la physionomie menaçante d'une grande partie de la population dans le moment actuel, ainsi que

les nouvelles arrivant de toute part doivent faire appréhender une résistance si opiniâtre, qu'elle ne pourra être domptée que par une grande effusion de sang, ce qui ne peut être d'aucune utilité dans l'intérêt général, tandis que pour la ville il en résulterait de grandes calamités et un contrecoup effroyable après le départ des troupes, départ qui aurait infailliblement lieu, si la troupe se trouvait attaquée, non seulement par la masse des habitans mais encore par celle du dehors. Cet avis mis en discussion a été appuyé par le Gouverneur.

Après déliberation on a été unaniment d'accord qu'il convient, que la troupe se retire dans la citadelle et Mr le Bourgmestre prenne les mesures nécessaires pour assurer l'ordre et la tranquillité dans la ville.

Fait au dit quartier général à Gand le 30 Septembre 1830[1)].

XXIX. Van Doorn aan De Mey van Streefkerk (Den Haag), Twee Steden, Saterdag 2 October.

Staatssecretarie 6033, no. 5499c.

Tengevolge van mijn rapport gisteren uit Antwerpen aan de Min. van Bin. Zaken gezonden, hetwelk U. Exc. zekerlijk reeds bekend zal zijn en met toestemming van Z.K.H. Prins Frederik der Ned. dien ik gisteren avond in het hoofdkwartier te Waelem verlaten heb, ben ik thans hier aangekomen, teneinde zoodanige nadere inlichtingen omtrend den stand van zaken in Oost Vlaanderen te geven en zoodanige verantwoording van mijn gedrag af te leggen, als Z.M. zal gelieven te vorderen.

Ik heb de eer U. Exc. te verzoeken hiervan aan Hoogstdez. kennis te willen geven; indien Z.M. mogt goedvinden mij ten gehoor te roepen, zou ik daarbij verlof moeten verzoeken om te verschijnen zonder decorum hebbende ik slechts weinig of geen

1) Blijkens zijn rapport dd. 1 October had Gen. Ghigny een onderhoud met Van Doorn. Hij wilde de stad in staat van beleg verklaren, de Gouverneur was voor het bezetten der citadel: algemene toestand te slecht, grootste gedeelte van de kleine steden en platteland hebben wettige orde verlaten. Gen. houdt daarop bovengenoemde vergadering. Staatssecretarie 3476, 5 October no. 18.
Van Crombrugghe gaf in de Raadsvergadering zijn visie op die conferentie: il a été résolu de retarder le départ de la garnison jusqu'à demain Samedi. 1 October zouden de troepen nog dienst doen. (Notulen Raadsvergadering. G.A. Gent).

bagage kunnen laten volgen. U. Exc. zal mij hoop ik wel een uur willen doen kennen, waarop ik aan dezelve de vernieuwde verzekering zal kunnen aanbieden der ware hoogachting enz.

XXX. Extract uit het register van deliberatien der gedeputeerde staten van Oost Vlaanderen. Zitting op den 2den October[1].

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1.

Present de heeren Van Caneghem, gedelegeerde Gouverneur, De Crombrugge, De Cock, Helias d'Huddegem, De Moerlose, van Aken en Lippens, gedelegeerde griffier.

Het proces verbaal van de zitting van gisteren voorgelezen zijnde wordt goedgekeurd en geparaphreerd.

Den Heer van Caneghem geeft aan het collegie te kennen dat dezen nagt, na het intrekken van het garnizoen in het fort, tengevolge van eene geafficheerde proclamatie van den stedelijken raed van Gend, in dato van heden, de nationale kouleuren op stadstoren, stadhuijs, militaire hoofdwagt, en ook op het provinciaal Gouvernements Hotel van wege de stedelijke regentie geplaetst zijnde, hij vermeind bewezen te zijn, dat de bepaling onder welke de functie van Gouverneur bij besluit van den heer Staatsraad Gouverneur dezer provincie in daete 29 September laetstleden, gedurende desselfs absentie, aen hem waeren toevertrouwd, is vervold.

Hij verklaerd bij dien dat zijn functien als gedelegeerde gouverneur zijn vervallen, en deze niet meer uit te oefenen.

De heer Lippens bij gemeld besluit, en onder dezelfde voorwaerde gedelegeerd om de functien van Griffier der Staeten waer te nemen, doet gelijke betrekkelijke verklaeringen van zijn functien neder te leggen.

Het kollegie neemt hiervan akte, en in aendacht genomen deze omstandighijd verklaert zich te bevinden in het geval voorzien bij art. 5 in verband met art. 34 van het reglement van bepaling van magt en gezag voor de staeten dezer provincie bij besluit des konings van 22 Junij 1817 Lit. B. goedgekeurd en gearresteerd, en heeft dientengevolge overeenkomstig en op den voet van voornoemd art. 5 tot provisioneele voorzitter benoemd den Heer de

1) Het is opmerkelijk dat men ook te Brugge na het 'ophouden' van het 'hollands' gezag, in de notulen van de Gemeenteraad 'Vlaems' gaat schrijven.

Moerloose die stapaens het voorzitterschap heeft waergenomen.

De voorzitter, staende de afwezigheid van den heer Griffier en bij gevolg van het verval der delegatie van den Heer Lippens, gelet op, uijt kragte van artiekel 7 van het vorengenoemd reglement van 22 Juni 1817 verklaerd tot griffier ad interim te benoemen den gezegden heer Lippens.

Word verders besloten aan Z. Exc. de Min. van Bin. Zaken hiervan kennis te geven.

XXXI. Het rapport van Grovermans aan Van Doorn, dd. 4/5 October.

Gerretson I, blz. 352. Staatssecretarie 5737, 10 October, la IJ 37, geh. werd door Van Doorn aan de Koning dd. 8 October voorgelegd, met voorstel om dat rapport door te zenden aan de Prins van Oranje te Antwerpen. De Koning heeft op brief van Van Doorn geschreven: Voorlopige notificatie. Staatssecretarie 5737, t.a.p. Het stuk is hier blijven zitten.

XXXII. Van Doorn aan Netscher (Administrateur van het Departement van Nationale Nijverheid), 30 October.

Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 30 October no. 55/A.

Netscher vraagt aan de Minister van Binnenlandse Zaken op welke dag de erkenning van het wettig gezag in de Provincie Oost-Vlaanderen heeft opgehouden.

In antwoord op U H.E.G. missive van den 29d no. 5 heb ik de eer U H.E.G. te informeeren dat ik den dag op welken het wettig gezag in de provincie Oost Vlaanderen moet gerekend worden te hebben opgehouden niet weet op te geven.

XXXIII. Van Doorn aan de koning, 5 October.

Staatssecretarie 3479, 11 October, no. 83.

4 October was Van Doorn benoemd tot Minister ad int. van Binnenlandse Zaken. Mogelijk is de volgende brief een van zijn eerste rapporten aan de Koning. Het gaat hier misschien om berichten die Van Doorn zelf uit Antwerpen meebracht. In ieder geval heb ik geen rapporten van de genoemde gouverneurs gevonden.

Ik heb de eer U.M. hiernevens toe te zenden een particulier berigt van den Gouverneur van Luik, hetwelk ik aan het Ministerie van Bin. Zaken gezonden heb.

De vertrouwelijke berigten uit Antwerpen van de Heeren de Baillet en Van der Fosse, welke daar mede waren aangekomen, houden het volgende onder dagtekening van gisteren in:

Betrekkelijk West Vlaanderen, dat alles te Brugge gerust is, dat de Brabantsche vlag op de torens van alle de plattelandsche gemeenten opgeheijst is, dat Bartels, een honderdtal landlieden heeft medegebragt, waarmede hij zich naar Ostende heeft willen begeven, doch dat, de Regering der stad geweigerd hebbende hem te ontvangen hij een anderen weg heeft genomen, vermoedelijk om op Brussel te trekken -

betrekkelijk Antwerpen[1)], dat de voorposten van het leger te Sempst en Hombeek schijnen te zijn, dat de linkerzijde Boortmeerbeek en Hever als voorhoede van het Sas te Campenhout zijn aan te merken en van de regterzijde Rumpst, Boom en Schell met de bocht van Hoboken en de oevers van de Rupel de punten van bezit zijn: dat Duffel, Lier en andere dorpen achterwaards wel bezet en door O.L.V. Waever in betrekking zijn.

De Gouverneur van Antwerpen had geen nadere berigten omtrend den toestand van Mechelen. Er kwamen in eerstgen. stad dagelijks meer en meer vreemdelingen en vlugtelingen uit Brussel, men nam maatregelen om met dezelve bekend te zijn. Onzeker is hoeverre deze berigten van eenig belang voor U.M. kunnen zijn, het is echter gemeend daarvan aan Hoogstdezelve mededeling.... te doen.

1) Moet waarschijnlijk Zuid-Brabant zijn.

De Beeckman, gouverneur van Limburg.

MAXIMILIEN HENRI GHISLAIN BARON DE BEECKMAN DE LIBERSART. Geboren te Leuven 31 Januari 1781. Zijn vader was burgemeester van die stad. Na 1814 bekleedde hij een functie bij het Ministerie van Waterstaat. Van 1826-1829 was hij Gouverneur van Henegouwen. Kamerheer van de Koning 1816-1830. Staatsraad en Gouverneur van Limburg, benoemd op 31 Augustus 1828. Overleden te Aken 8 October 1834.

De rapporten van de Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring, Deel I, blz. 355-388. Al deze rapporten en volgende, tenzij anders door ons aangegeven uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 2. Ze zijn uit Maastricht geschreven.

I. Rapport, 18 Augustus.

Gerretson I, blz. 355. Niet in Portefeuille 973.

II. De Beeckman aan van Maanen, 18 Augustus.

Justitie 4594, 21 Augustus, la Q 25, geh.

Naar aanleiding eener van het Departement van Binnenlandsche Zaken bij mij ontvangen missive, belast zijnde om aan U. Exc. alle acht dagen opgaaf te doen van de uit Frankrijk binnen deze Provincie aangekomene Emigrants of Provokateurs, tot eene of andere partij in dat land behoorende, kan ik het genoegen hebben U. Exc. te berigten, dat tot hiertoe geen een voorwerp van dien aard zich in dit gewest heeft vertoond.

III. Rapporten, 26 en 27 Augustus.

Gerretson I, blz. 356 en 357. Ook resp. Justitie 4596, 9 September, la V 30, geh. (no. 79) en 9 September, la T 31, geh. (no. 76).

IV. Rapport, 29 Augustus.

Gerretson I, blz. 358. Bijvoegen: 5½ heures du soir.

V. Rapport 31 Augustus.

Gerretson I, blz. 362, niet in Portefeuille 973. Op het eind van zijn rapport (blz. 365), spreekt de gouverneur van de provinciale weg van Maastricht naar Venlo, als werkverschaffingsobject. De Minister van Binnenlandse Zaken schreef hierover aan zijn ambtgenoot van Nationale Nijverheid en ontving, blijkens bijgaande brieven een gunstig antwoord.

De la Coste aan Van Gobbelschroy, 3 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 985.

Bij brief van den 31 Aug. jl. heeft den heer Gouverneur van de Provincie Limburg te kennen gegeven dat het ten uiterste wenschelijk ware dat het aan Z.M. mogt behagen het ontwerp voor den provinciale weg van Maastricht naar Venlo, zoodra mogelijk goed te keuren, welk ontwerp sedert vrij geruimen tijd aan U. Exc.'s departement is aangeboden, dewijl volgens Z.H.E.G. veele werkloos geworden menschen, daardoor zonder uitgaaf voor de schatkist zullen kunnen worden gebezigd.

Daar het van aanbelang is in de tegenwoordige omstandigheden, dat aan het verzoek van den heer Gouverneur van Limburg kon worden voldaan, neem ik de vrijheid onder de mededeeling van het bovenstaande, deze zaak in het bijzonder aan U. Exc. aandacht aan te bevelen.

Van Gobbelschroy aan De la Coste, 7 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 985.

Het ontwerp des wegs van Beek naar Venlo bedoeld in U. Exc. missive van den 3de September jl. no. 985 waartegen voor zoo veel de voorgedragen strekking der communicatie betreft, door onderscheidene gemeenten der provincie Limburg bedenkingen waren ingebragt, wordt aan Z.M. bekrachtiging onderworpen.

Naar aanleiding van den inhoud van U. Exc.'s opgenoemde missive en van eene gelijktijdig bij de Administratie van den Waterstaat ontvangen aanvraag van den Heer Gouverneur der provincie is op heden de aanbesteding der werken tot aanleg des wegs geautoriseerd, waarvan ik de eer heb U. Exc. ter beantwoording van deszelfs meergenoemde missive te verwittigen.

De la Coste aan De Beeckman, 3 September[1].

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 3 September, no. 1, geh.

In antwoord op de missive dd. 31 Aug. jl. no. 1059 heb ik de eer U H.E.G. bij deze te informeren dat ik er gene zwarigheid inzie, dat voorloopig, hangende het ten deze, verwacht wordende antwoord van het Departement van Oorlog, van de thans nog van de oude schutterij te Maastricht aanwezige wapenen, overeenkomstig het door U H.E.G. gedaan voorstel en op deszelfs verantwoordelijkheid worde gebruik gemaakt wanneer zulks gebiedend mogt worden vereischt.

Daar echter gedurende de tegenwoordige omstandigheden, de ondervinding heeft doen zien, dat de wapenen niet overal in handen gesteld zijn van personen, op wien men een genoegzaam vertrouwen kan stellen, zoo vermeen ik U H.E.G. bij deze tevens te moeten verzoeken met alle oplettendheid te zorgen dat bij de uitreiking derzelve met de meeste mogelijke omzigtigheid te werk worde gegaan zodat de wapenen alleen komen in handen van goedgezinde ingezetenen.

VI. De Beeckman aan den heer administrateur van het armwezen (Prévinaire), 1 September.

Staatssecretarie 3464, 14 September, no. 13.

Door mijne vorige rapporten en onlangs door mijnen brief van 9 Aug. is U H.E.G. genoegzaam bekend gemaakt geworden met de positie van den fabrikant Hanckar om te kunnen beseffen dat de gevraagde voorschot met het grootste verlangen werd tegemoet gezien.

Bij de breedvoerige ontwikkeling welke aan de zaak is gegeven, zie ik mij thans verpligt nog de bemerking te voegen, dat in geval door langeren uitstel de gemelde fabrikant wierd gedwongen om de betaling zijner vrij talrijke werklieden te staken, zulks voor deszelfs eigene bezittingen en gereedschappen de nadeeligste gevolgen zoude kunnen hebben, en welligt oorzaak geven tot onlusten en buitensporigheden waarvan deze stad tot dusverre is bevrijd gebleven, en welke het allernoodigst is dat langs alle mid-

1) De Beeckman spreekt in zijn rapport (Gerretson I, blz. 364) dat hij met het Departement van Binnenlandse Zaken onderhandelt over de wapens der schutterij. Deze brief is hierop waarschijnlijk een antwoord.

delen worden voorgekomen. Ik moet dus op een onverwijlde beslissing ook in het belang van algemeene rust aandringen.

Dit schrijven van de Gouverneur heb ik opgenomen omdat hierin sprake is van de algemeene rust. Prévinaire (die hiermee te maken heeft omdat Hanckar ook personeel uit het bedelaarshuis te Reeckheim in dienst heeft) is er dd. 8 September vóór, dat 12.000 gulden beschikbaar worden gesteld uit het millioen dat voor de industrie bestemd is. De la Coste sluit zich hierbij aan. De zaak was al hangende sinds 24 Februari. Netscher, administrateur van de Nationale Nijverheid, vindt de fabriek van Hanckar niet belangrijk genoeg (fabriek van lakens en andere wollen stoffen) temeer daar ze slechts middelmatige soort lakens voortbrengt. (dd. 3 September).

De Minister van Financiën acht het argument van de Gouverneur dat er onlusten kunnen ontstaan niet voldoende. Er is een sterk garnizoen in Maastricht. Hij sluit zich bij het rapport aan van Nationale Nijverheid en ontraadt eveneens om gelden beschikbaar te stellen. (dd. 11 September). Al deze stukken bij de brief van de Gouverneur t.a.p.

VII. Rapport, 2 September.

Gerretson I, blz. 366. Eveneens Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

VIII. De Beeckman aan Van Maanen, 3 September.

Gerretson I, blz. 367. Staatssecretarie 3460, 6 September, no. 100.

Op last van de Koning, schrijft De Mey van Streefkerk, aan het Departement van oorlog, om in de klacht van de Gouverneur (Gerretson I, blz. 368, 3° alinea) dat geen troepen naar St Truien gezonden worden, te voorzien of anders Prins Frederik te waarschuwen.

IX. Rapport, 5 September.

Gerretson I, blz. 369, een stukje zijde in de Blauw-Gele kleuren is als model bijgevoegd (blz. 371, noot 1).

X. De Beeckman aan De la Coste, 8 September.

Binnenlandse Zaken, II Verbaal, 10 September, no. 15/A.

Gisteren tegen 5 ure namiddags heb ik, per estafette de eer gehad te ontvangen U. Exc.'s missive van de 6e dezer maand la A, doch vergezeld van 100 in plaats van de daarin vermelde 400 exemplaren van Z.M.'s proclamatie.

Dezelve is terstond te Maastricht aangeplakt, aan de plaatselijke besturen der geheele provincie verzonden, en wijders als bijvoegsel op het dagblad l'Eclaireur gedrukt geworden.

Ik zal nader de eer hebben U. Exc. omtrent de uitwerking welke dit stuk zal gehad hebben te onderhouden.

XI. Tweede rapport, 8 September.

Gerretson I, blz. 372.

XII. De Beeckman aan De la Coste, 10 September.

Binnenlandse Zaken, II Verbaal, 13 September, no. 33/A.

Als vervolg op mijne missive van 8e dezer maand no. 1059, heb ik de eer U. Exc. te berigten, dat de leden der Staten Generaal van deze provincie zich op reis hebben begeven, zijnde de heer De Brouckère heden ochtend over 's Hertogenbosch vertrokken, na alhier van Brussel over Luik aangekomen te zijn, en de Heeren de Liedel en Borchgrave van St Truijen regtstreeks op 's Gravenhage; terwijl de Heer Surlet de Chokier zoo het schijnt uit Brussel derwaarts is verreisd.

De Heer Membrede heeft, uit hoofde van den staat zijner gezondheid, den weg over Keulen in het stoomboot naar Nijmegen gekozen, zijnde de Heer De Keverberg door den slechten staat van deszelfs gezondheid genoodzaakt het huis te houden.[1)].

XIII. Tweede rapport, 10 September.

Gerretson I, blz. 372.

---

1) Zie Archief Eerste Kamer, Notulen 1830. De Keverberg aan de Griffier der Eerste Kamer dd. 9 September.

XIV. De Beeckman aan De la Coste, 10 September.

Binnenlandse Zaken, II Verbaal, 1 October, no. 15e/A.

Onmiddelijk na den ontvangst van Uwen missive van 6 Sept. La F, heb ik de daarbij gevoegde 300 exemplaren van Z.M. proclamatie verzonden en derzelve aanplakking bevolen.

XV. *19 September zendt De Beeckman een adres dd. 17 September in van de Kamer van Koophandel te Vaals tegen de scheiding. (Staatssecretarie 3468, 22 September, no. 6). Dit adres doorgezonden aan de P.v.O. te Antwerpen en door mij niet achterhaald. (Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 94)*.

XVI. Rapport, 21 September.

Gerretson I, blz. 375.

XVII. De Beeckman aan De la Coste, 25 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 27 September, no. 37/A.

Een gewoonlijk sterk bezochte markt, welke jaarlijks op den 9e October te Nijswiller gemeente Wittem, wordt gehouden, in de tegenwoordige omstandigheden ligtelijk aanleiding kunnende geven tot een samenrotting van landloopers of ander kwalijk gezinden, en mitsdien tot ongeregeldheden welke het van belang is te vermijden, zoo heb ik uit hoofde van de kortheid des tijds, vermeend op mij te mogen nemen, de noodige bevelen op den burgemeester der vernoemde plaats te doen verstrekken, om den bedoelden markt dit jaar niet te doen plaats hebben en vertrouw dat deze maatregel de goedkeuring U. Exc. zal wegdragen.

XVIII. De Beeckman aan De la Coste, 27 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 28 September, no. 3.

Ter voldoening aan den op mij verstrekten last bij Uw Exc.'s missive van 14 dezer maand geheim no. 7[1)], zijn de stedelijke besturen door mij vertrouwelijker wijze herinnerd geworden tot de verantwoordelijkheid welke, in geval van onvoorziene oproerten en plunderingen, krachtens de bepalingen der wet van 10 Vendémiaire Jaar IV op de gemeentelijke besturen is rustende, durvende ik hopen dat hierdoor de intentien van gemelde depêche zullen volbragt zijn.

1) Zie hoger blz. 180.

XIX. Rapport, 30 September.

Gerretson 1, blz. 381.

XX. Rapport, 1 October.

Gerretson I, blz. 383, in Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1.

XXI. Rapport, 4 October.

Gerretson I, blz. 384, niet in Portefeuille 973.

XXII. Rapport, 5 October.

Gerretson I, blz. 386.

XXIII. *Staatssecretarie 3502, 14 December, no. 9, bevat een rapport van de Burgemeester van Venlo in overleg met de Militaire commandant over de toestand in Venlo van half October tot November, gericht aan de Minister van Binnenlandse Zaken, dd. 7 November. Na de Proclamatie van de Prins te Antwerpen van 16 October geeft de Gouverneur van Limburg samen met de Gedeputeerde Staten de inwoners van Limburg de vrijheid te kiezen voor het Congres. Proclamatie van de Prins samen met die van Gouverneur De Beeckman aangeplakt.*

De Gedeputeerde Staten der Provincie Limburg,

Gezien de behoorlijk gepubliceerde Proklamatie van Z.K.H. den Prins van Oranje, van 16 dezer maand, waarbij de ingezetenen der provincien in welke Hoogstdezelve het gezag uitoefent, toegelaten wordt om deel te nemen aan de verkiezingen voor het nationaal Congres, hetwelk op handen is, en zulks op dezelfde wijze als in de overige provincien;

Overwegende dat het van het hoogste belang is dat, in deze gewigtige omstandigheid, alle goede burgers door hunne stem tot heil des lands het hunne bijdragen;

Vermeenen aan de ingezetenen dezer provincie te moeten doen opmerken dat zij naar luid der evengemelde Proklamatie, vrijelijk kunnen deel nemen aan het kieswerk, waarvan het resultaat

het einde der onlusten, aan welke het Vaderland ten prooi is, doet verwachten.

Maastricht, den 21 October 1830.

Present: de Heer Staatsraad Gouverneur, president, en de Heeren Liedel, Schoenmaeckers, Kerens, Petit en Joppen.

De Gedeputeerde Staten voornoemd Bon M. de Beeckman. Ter Ord. W.A. Pillera (griffier).

Raad van Maastricht zendt 18 October gevolmachtigden naar den Koning om te vragen wat te doen, gezien de proclamatie van de P.v.O. te Antwerpen. Koning laat antwoorden in Maastricht geen verkiezingen voor Nationaal Congres, want wettig gezag is nog erkend en de troepen zijn er nog. Staatssecretarie 3484, 22 October, no. 73.

Van den Bogaerde, gouverneur van Noord-Brabant.

ANDRÉ JEAN LOUIS BARON VAN DEN BOGAERDE VAN TER BRUGGE. Geboren te Gent, 7 Juli 1787. In 1817 lid Provinciale Staten van Oost-Vlaanderen, 1820 burgemeester van Waasmunster, 1822 districtscommissaris van het land van Waas. 1828 districts- en militiecommissaris van Gent, 4 Februari 1830 benoemd tot Gouverneur van Noord-Brabant. Hij bleef de koning trouw in de opstand. Toen bij K.B. van 8 November no. 66 alle Zuid-Nederlandse ambtenaren in het Noorden ontslagen werden, verzocht Van Doorn, Minister ad interim van Binnenlandse Zaken, dd. 9 Nov., een uitzondering voor Van den Bogaerde, ‘wiens goede gezindheden ik bij eigen ondervinding op prijs kan stellen en ten wiens aanzien ik menigvuldige berigten ontvang, dat men in de gezegde provincie hoogst tevreden met hem is en dat hij een bijzondere geschiktheid heeft om in de tegenwoordige moeijlijke omstandigheden den publieken geest aldaar te leiden’. 10 November besloot de Koning conform dit verzoek (Staatssecretarie 3490, 10 Nov. 1830, no. 83). Van den Bogaerde dankte daarop de Koning en betuigde zijn onwankelbare trouw (Staatssecretarie 3492, 17 November 1830, no. 9)[1]. Hij schreef o.m.: Het District St Nikolaas, voorheen Land van Waas, 3 dln. (St Nicolaas 1825) en Essai sur l'importance du commerce, de la navigation et de l'industrie dans les provinces formant le Royaume des Pays-Bas, depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1830, 3 dln. (Den Haag en Brussel, 1844 en 1845). Van den Bogaerde werd in 1842 eervol als Gouverneur ontslagen en overleed te Heeswijk op 12 Januari 1855.

De rapporten van den Gouverneur bij Gerretson: Muiterij en Scheuring Deel I, blz. 388-399. Al deze rapporten, tenzij anders aangegeven, uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 1. Ze zijn uit 's Hertogenbosch geschreven.

1) Later werd B.A. Fallée, tijdens het bestuur van Van Doorn Directeur van Politie en Waterschout te Gent, in gelijke functie overgeplaatst naar 's-Hertogenbosch. Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 23 October, no. 6 A. Ook van de Burgemeester van 's-Hertogenbosch A.G. Verheijen zijn rapporten in de Staatssecretarie aanwezig. Port. 6033.

I. Rapporten, 28, 30 Augustus en 2 September.

Gerretson I, blz. 388 en 390.

II. Van den Bogaerde aan De la Coste, 3 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 4 September, no. /A la B.

Bij toeval is mij in handen gekomen het no. 8 van zeker dagblad getiteld het Nederlandsch Verbond, uitgegeven wordende bij J.P. Beekman Hzn., op het Buitenhof te 's Gravenhage[2)].

Dat blad, hetwelk anders in eenen goeden geest geschreven wordt bevat een artikel, hetwelk blijkbaar van eenen der goede zaak vijandigen kant komt, beginnende met de woorden: Men schrijft ons uit 's Hertogenbosch; en eindigende: ter bewaring van eijgendommen; hetwelk niet alleen mededeelingen inhoudt, geheel en al strijdig met de waarheid maar ook voor de achtenswaardige commandant dezer vesting en de ingezetenen van 's Hertogenbosch, welke zich rustig en als goede burgers betaamt gedragen, hoogst beledigend is.

Ik zal wel niet noodig hebben de valschheid van de in dat artikel gedane mededelingen voor U. Exc. bloot te leggen, daar U. Exc. mijn rapporten van dezer dagen reeds zal ontwaard hebben, hoe gunstig den staat van zaken in deze provincie gesteld is, en met welke goede gevoelens voor vorst en Vaderland de Noord Brabanders en inzonderheid de ingezetenen van 's Hertogenbosch, bezield zijn; doch om den verkeerden indruk weg te nemen, welke het bedoeld artikel soms in de overige provincien des Rijks reeds gemaakt heeft of nog zoude kunnen maken, vermeen ik verpligt te zijn, aan U. Exc. in overweging te geven, gelijk ik de eer heb te doen bij deze, om de uitgevers van het dagblad Het Nederlandsch Verbond, te willen uitnoodigen, en dezelven desnoods te requireren, om in hun eerstvolgend uit te geven nommer aan het publiek te melden, dat zij door de plaatsing van het bedoelde artikel, hunne goede trouw hebben laten verschalken, dat de daarin vervatte mededeelingen niet alleen onnauwkeurige, maar zelfs geheel en al met de waarheid strijdig zijn; dat de geest der ingezetenen van 's Hertogenbosch niet alleen

2) De Minister heeft hier inderdaad werk van gemaakt, en naar Gouverneur van Zuid-Holland geschreven. Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 5 September, no. 4. Deze maakt werk van de zaak en is bevredigd. Binnenlandse Zaken t.a.p. 18 September, no. 3.

gunstig is, en zij der goede zaak met hart en ziel zijn toegedaan, maar dat ook de burgerlijke en militaire authoriteiten, in stede van eenige zwakheid aan den dag te leggen, de meest doelmatige maatregelen hebben beraamd, om de rust, zoo die onverhoopt mogt gestoord worden / hetgeen tot hier het geval niet is geweest noch te vreezen schijnt / krachtdadig te handhaven, en hunne verpligtingen zullen weten te vervullen, zoo als het mannen van eer en goede onderdanen betaamt.

III. Van den Bogaerde aan De la Coste, 7 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 1 October, no. 15a/A.

Ik heb in deze nacht wel ontvangen U. Exc.'s missive van gisteren Litt A geleidende exemplaren van de proclamatie van Z.M. van den 5de dezer. Slechts een honderd afdrukken dier proclamatie (in plaats van twee honderd gelijk den brief vermeld) bij mij ontvangen zijnde geworden, heb ik oogenblikkelijk voor het nadrukken, der nog noodige exemplaren doen zorgen, terwijl voorts de vereischte maatregelen genomen zijn, teneinde die proclamatie onverwijld, in alle de steden en gemeenten van dit gewest worden afgekondigd en aangeplakt.

P.S. Voor het afzenden dezer, ontvang ik de overige 100 exemplaren van Uw Exc.

IV. Van den Bogaerde aan De Mey van Streefkerk, 9 September.

Staatssecretarie 6033, no. 5422c.

Daar het mijn dunkens, in de netelachtige omstandigheden waarin wij thans verkeeren, U. Exc. niet onaangenaam kan wezen, iets over den publieken geest alhier te vernemen, zoo heb ik de eer U H.E.G. te melden dat het vraagpunt der al of niet afzondering des Zuidens en Noorden deelen des Rijks het voorwerp van elks bedenkingen uitmaakt. De weldenkenden, het Vaderland en het Opperbestuur aangekleefden, beschouwen deze scheiding niet alleen nadeelig voor allen maar ook onuitvoerlijk in haar daarstelling. De oppositie zelfs, die ik heb laten toetsen en namelijk de gebroeders de Wijs, keuren de scheiding af. Met leedwezen hebben zij dit vraagpunt zien opperen, zij beschouwen hetzelve als het verlies en (als) de oneenigheid der oppositie, mits de twee

Vlaanderen, Antwerpen, Luxemburg enz. hier in andere belangens verkeeren als die van Zuid Braband, Luik enz. Immers zij beschouwen de vraag tot afzondering als een onbedachte heethoofdigheid of van overdreven ijver uitgebragt.

De berigten die ik van Boxmeer ontvange, zijn wellicht in een anderen zin. Aldaar beschouwt de oppositie de scheiding als voordeelig en zou in dit geval aan het zuijden wenschen te beurt te vallen. Ik denk dat deze meening aldaar, door den heer Sasse van Ysselt is uitgebragt en alom verspreid, maar de meer beredeneerde personen antwoorden, wel het Zuijden heeft u niet uitgenoodigd om met hem algemeen op te treden, dus het Zuijden wenscht u niet in te lijven. Deze aanmerking maakt ook dat laatstgenoemde tegenpartij in eenen onzekeren staat van zaken verkeerd. Ook verzekert men dat den heer Luijben nog naar Brussel, nog naar 's Hage ter Staten Generaal zal op treden. Men vermeend dat hij zich onthoud van naar Den Haag te gaan uit hoofde van onaangenaamheden die hij vreeze bij zijn collegas te ontmoeten. Het komt mij echter billijker voor dat de voorname reden hiervan is de onbesliste positie daar de march van zaken hem heeft ingedompeld[1)].

Ik heb tot hiertoe niet kunnen vernemen welke de meening der geestelijken over de afzondering is. Zij laten zich tot als nog weinig uit. Ik veronderstelle dat zij zich vereenigen te einde te confereren over het vormen eener opinie. Eenige geestelijken in deze stad scheenen voor de zaak der vereeniging met de Zuijdelijke provincien te pleiten, daar zij er echter op andere punten van dit gewest welligt zouden hebben tegen gesproken. De laatste gebeurtenissen hebben deze geestelijken, overhaast en in eene positie gesteld die zij zelfs tot hiertoe niet kunnen beoordeelen nog beslissen.

V. Rapporten, 11 en 16 September.

Gerretson I. blz. 392.

1) Later op de dag ‘op het vertrek des Posts’ meldt de Gouverneur aan De Mey (Staatssecretarie 6033, no. 5418c) dat Luijben niet alleen naar Den Haag zal vertrekken maar zelfs zijn opwachting bij Z.M. zal maken. Bovendien briefwisselt L. met leden van de Staten Generaal uit het Zuiden om hen aan te sporen eveneens naar Den Haag te vertrekken: ‘met één woord hij zal bestrijden de afscheiding van het Noorden met het Zuyden’.

VI. Van den Bogaerde aan De la Coste, 17 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 20 September, no. 49/A.

Ik heb ontvange de missive Uwer Exc. van den 12 dezer maand, no. 1, betreffende de aansluiting van Vrijwilligers aan de compagnien der schutterijen voor zooverre de Plaatselijke Besturen, het voor het behoud der rust in hunne gemeenten van belang mogten oordeelen, behalve de bestaande schutterijen, nog andere burgers te wapenen[1].

Het is U. Exc., uit vorige, confidentieel door mij gedane, rapporten bekend, dat de rust in alle de steden en gemeenten dezer Provincie is behouden gebleven. Deze gunstige staat van zaken, blijft niet alleen voortduren, maar het is zelfs nog meer dan te voren waarschijnlijk geworden, dat de ingezetenen van Noord-Brabant die kalme en bedaarde houding voortdurend zullen bewaren, welke zij tot hiertoe, aan den dag hebben gelegd, en die zoo kenbaar hunne goede gezindheid en hunne gehechtheid aan den Koning en aan de bestaande orde van zaken doet zien.

Wanneer ik nu daarbij in aanmerking neme, dat de schutterijen in de steden, waar zij tot de garnizoens dienst zijn geroepen, eenen prijzenswaardigen ijver aan den dag leggen, en hunne taak met bereidwilligheid en alleszins loffelijk volvoeren; dat daarenboven de vesting 's Hertogenbosch in dit oogenblik een vrij aanzienlijk garnizoen heeft, Breda niet geheel van troepen ontbloot is, en de Maréchaussée in deze provincie mede tot bewaring van de rust dienstbaar is, dan biedt dit alles eenen genoegzamen waarborg voor het behouden van de openbare rust en orde aan. In deze omstandigheden, oordeel ik het doelmatig te zijn, dat voor als nog geen gevolg aan de voors. aanschrijving Uwer Exc., in deze provincie wordt gegeven, en ik zal dezelve dus, nog niet ter uitvoering brengen, tenware U. Exc. mogt begrijpen, dat zulks, onaangezien het hierboven opgegevene, zoude moeten geschieden, in welk geval ik daartoe de naderen last van U. Exc. zal tegemoet zien[2].

1) Zie hoger De la Coste aan de Gouverneurs van de Noordelijke Provinciën, blz. 177.
2) Ook later is Van den Bogaerde er niet voor te vinden de schutterijen in de gemeenten in de verdediging van het grondgebied te betrekken. Als de schutterijen in het Noorden op 's Konings bevel worden opgeroepen, schrijft de Gouverneur dd. 18 October aan Van Doorn, dat hij die oproeping niet nuttig oordeelt. Alleen voor de steden 's-Hertogenbosch, Breda en Bergen op Zoom maakt hij een uitzondering, blijkens het advies door Van Doorn (gebaseerd op andere gegevens dan dit schrijven) aan het rapport toegevoegd en aan de Koning voorgelegd. De schutterij is meestal uit de geringe werkklasse genomen en met geen goede geest bezield. Van Doorn is van hetzelfde gevoelen als de Gouverneur en de Koning bekrachtigt dit. (Staatssecretarie 5737, 22 October, la P 40 geh.).

VII. Van den Bogaerde aan Van Doorn, 7 October.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 9 October, no. 1.

Ik acht mij verpligt U. Exc. te berigten, dat, over het algemeen genomen de geestgesteldheid in deze Provincie nog vrij rustig blijft, en er tot hiertoe in dezelve nog niets heeft plaats gehad, hetwelk eenige ongerustheid zoude kunnen baren, of het nemen van ernstige maatregelen noodzakelijk zoude maken. Dat ik evenwel niet mag ontveinzen, dat het dagblad De Noordbrabander, hetwelk te 's Hertogenbosch uitgegeven en voornamelijk door de geringe burgerklasse en door de bewoners ten platten lande gelezen wordt, door het mededelen van de meest leugenachtige en zeer partijdige berigten, veel kwaad doet en op de min doorzigtigen ten nadeele werkt; dat ik dan ook vermeen het daaraan te moeten toeschrijven dat er dezer dagen, bij gelegenheid eener jaarmarkt te Eindhoven, aldaar eenige ongeregeldheden hebben plaats gehad, waarom het noodzakelijk is geworden, de aldaar gestationeerde Marechaussée door manschappen van andere brigades te versterken, hebbende ik het daarenboven doelmatig geoordeeld, bij besluit van heden te bepalen, dat de kermissen en jaarmarkten, welke nog in den loop van dit jaar binnen de steden en gemeenten van deze provincie mogten invallen, voorlopig niet zullen gehouden worden.

Tevens heb ik de eer ter kennisse Uwer Exc. te brengen, dat ik, tengevolge Uwer Exc.'s missive dd. 29 Sept. jl.,[1)] de stedelijke en plaatselijke besturen in deze provincie heb aangeschreven, om de daarbij bedoelde maatregelen te nemen tot het bewaren van orde en rust onder de ingezetenen, en dat ik op heden Burgemeester en Wethoudern van 's Hertogenbosch heb uitgenoodigd, om ten aanzien der vreemdelingen, welke zich aldaar mogten ophouden of zich binnen de stad zullen begeven, gelijke maatregelen van toezigt te nemen, als dezer dagen door hunne Ambtgenooten te 's Gravenhage verordend zijn geworden.

1) Zie hoger blz. 197.

VIII. Van den Bogaerde aan Van Doorn, 10 October.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 11 October, no. 19/A.

Bij mijn confidentieel rapport van den 7de dezer maand rakende de toestand van deze provincie, heb ik gewag gemaakt van ernstige bewegingen welke te Eindhoven hebben plaats gehad.

Naar het schijnt hadden die woelingen, die men vermeent dat geinstigeerd zijn geworden door de kwaadwilligheid uit de naburige Kempen, eenigszins te doel, om zoo in die stad als in hare omstreken, de ingezetenen aan te zetten tot het indienen van petitien, zoo aan de 2de kamer der Staten Generaal, als van het Bestuur der provincie, bij welke zoude worden aangevraagd om Noord-Braband bij de Zuidelijke Provincien te voegen, in geval dezen van de Noordelijke Provincien mogten afgescheiden worden. Ten einde mij van den waren staat van zaken in het arrondissement Eindhoven, te verzekeren, zal ik mij op morgen naar Eindhoven begeven, in welke stad de districtscommissarissen van Helmond en Oirschot, daartoe door mij aangeschreven, zich alsdan mede zullen bevinden, en ik zal, na die ambtenaren en de Burgemeester van Eindhoven gehoord te hebben, alle zoodanige maatregelen nemen en voorschrijven, als geschikt zouden zijn, om de rust, zoo die aldaar werkelijk gestoord, mogt zijn, te herstellen, hebbende eene zoodanige reis door mij vroeger, met hetzelfde oogmerk naar Tilburg gedaan, de gewenschte gevolgen gehad.

Ik vleije mij evenwel, dat het nemen van eenige ernstige maatregelen, niet gebiedend gevorderd zal worden, en ik zal de eer hebben, na mijn retour van Eindhoven, aan U. Exc. van mijn bevinding en mijn verrigtingen aldaar, rapport te doen[1].

1) Dat rapport is door mij niet aangetroffen.

Van Vredenburch, Gouverneur van Zeeland.

Mr EWOUD BARON VAN VREDENBURCH. Geboren te Delft 12 December 1779, studeerde te Utrecht in de rechten, waarna hij in 1803 zijn graad behaalde. Hij werd daarna onderprefect van Haarlem. In 1814 Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Waterstaat, 1823-1826 Gouverneur van Noord-Brabant, 1826-1853 Gouverneur van Zeeland, 1832 Staatsraad in buitengewone dienst. In 1847 in de adelstand verheven. Overleden te 's-Gravenhage 12 Juni 1861.

Alle opgenomen rapporten zijn uit Middelburg geschreven.

I. Van Vredenburch aan De la Coste, 9 Augustus.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 12 Augustus, no. 13/A.

Mededelingen over het tweede kwartaal.

De staat van den landbouw in deze provincie in betrekking tot de levensbehoefte is gunstiger dan men zich vroeger had durven voorstellen. Hoe zeer de veldvruchten zigtbare blijken van den ongunstigen invloed welke de vorige natte saissoenen op de vruchtbaarheid van den akker hebben uitgeoefend, zijn dezelve echter veel bijgekomen. De tarwe, rogge en gerst geven een redelijk vooruitzigt, nogthans zou het voordeeliger zijn geweest indien de ingevallen droogte met mindere hevigheid ware aangevangen, en door eenige regenvlagen ware afgewisseld geworden, hetgeen de regelmatige rijpwording van dat gewas zeer zoude hebben bevorderd, terwijl thans de tarwe hier en daar door de hevige droogte bevangen, slechts eenen kleinen korrel geven zal. De aardappelen daarentegen welke tengevolge der laatste ongunstige inzameling meer dan gewoonlijk zijn gepoot staan meer voordeelig en beloven eenen overvloedigen oogst, aanvankelijk wordt dit bewaarheid door den zomeraardappel welke veel oplevert, en waardoor dan ook de prijs dier aardvrucht tot beneden de *f* 2. - per mudde is gedaald. De prijs der tarwe is eenigsints doch niet bovenmate gerezen, zijn dezelve thans *f* 8. - of *f* 9. - per mudde[1].

1) De Gouverneur van Zuid-Holland geeft op dat de rogge van 5 tot 7 en 8 gld is gestegen en de tarwe van 8 tot 11 à 12 gld. Op Over-Flakkee meldt hij een iets gunstiger toestand. Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 14 October, no. 13/A.

II. Van Vredenburch aan De la Coste, 30 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 2.

Ik heb de eer U. Exc. te informeeren dat ik gemeend heb ten gevolge der plaatshebbende oproerige bewegingen in de Provincie Zuid-Brabant en West-Vlaanderen mijne voorgenoemde tournée in het 4de district te moeten opschorten.

Wijders geef ik mij de eer U. Exc. te kennen te geven dat ik omtrent den publieken geest in de drie eerste districten dezer provincie volkomen gerust ben en aldaar geene de minste bewegingen voorzie; dat wat betreft het 4de en 5de district, schoon ook aldaar de goede ingezetenen volkomen voor het gouvernement gestemd zijn, minder securiteit bestaat nademaal, indien in de naburige gemeenten van Oost- en West-Vlaanderen onlusten mogten ontstaan, de plunderingen welke de gebeurtenissen te Brussel en Brugge kenschetsen, ook welligt aldaar het gemeen tot geweldadigheden zouden kunnen doen overslaan. In het 4de district is men ten dien aanzien, vooral te Sluijs, niet zonder ongerustheid en daar ik buiten staat ben enige troepen derwaarts te doen zenden is met mijne voorkennis eenige wapening van de gegoede ingezetenen georganiseerd aan welke ik de benoodigde ammunitien heb doen toekomen.

De weinige te Middelburg en Vlissingen aanwezige soldaten welke nauwelijks ten getale van 200 man in de wapenen kunnen worden gebragt, heb ik na overleg met den provincialen kommandant gemeend niet in die steden te moeten requireren, omdat dit aanwezen van ruim 300 man der strafdivisie te Vlissingen het ons, in het belang der kostbare Rijksetablissementen aldaar, onraadzaam heeft doen achten, bij mogelijke onrustige bewegingen van dit korps, alle middelen van tegenstand te verwijderen: de geest van dit korps is voor het oogenblik, volgens mondeling aan mij door den Provincialen Kommandant gegevene verzekering goed, doch de dagelijksch inkomende tijdingen van nieuwe bewegingen maken het onraadzaam hierop te veel te vertrouwen.

Indien onverhoopt in deze provincie eenige onlusten mogten ontstaan laat ik niet na U. Exc. daarvan zoo spoedig per expresse kennis te geven.

III. Van Vredenburch aan De la Coste, 2 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 2.

Ik heb de eer U. Exc. te informeeren, dat in deze Provincie alles rustig is. De uitmuntende geest, welke in de drie eerste districten heerscht doen van die zijde geene vrees ontstaan, voor zoo ver niet de opgewondenheid der gemoederen hier of daar tot opschuddingen aanleiding geven of twisten tusschen roomsche en onroomsche doen geboren worden, welke echter van geene ernstige gevolgen schijnen te kunnen zijn, daar de dienstdoende schutterijen, overal met eenen goeden geest zijn bezield, en de gegoede ingezetenen overal bereid zijn om alle baldadigheden zoo nodig krachtdadig te weren.

In het 4de en 5de district vreest men mede, zoolang de naburige gemeenten van Oost- en West Vlaanderen rustig blijven geene bewegingen. Het is echter niet te ontkennen, dat de gemoederen heimelijk aldaar worden opgewonden, men ziet te Sluijs in de omtrekken vele geestelijken komen, die zelfs in de herbergen gaan en voor reden hunner komst geven, dat zij gaarne onder de menigte zijn; te Maldegem en elders strooit men met menigte briefjes uit waarop de woorden *Weg Ontvanger* met een doodshoofd er onder voorkomen. Het gemeen houdt deze stukken voor gewijd. Ook zijn er centen in omloop op welke het rijkswapen met het afbeeldsel van een pistool is doorgeslagen. Een dezer briefjes en centen heb ik gezien. De Procureur Crimineel dezer Provincie zendt dezelve heden aan den Heer Procureur Generaal bij het Hoog Gerechtshof in 's Hage.

Ik heb alle reden van tevredenheid over de goede geest welke alle ambtenaren bezielt, met welke ik, door de omstandigheden, in dagelijksche betrekking ben en ik heb de Districtscommissarissen en Burgemeesters der steden aangeschreven, dat zij door alle mogelijke middelen moeten trachten hunnen onderhoorigen te doen gevoelen, dat het beste bewijs, hetwelk zij van hunne liefde en trouw voor den Koning kunnen geven, bestaat in het bewaren van orde en rust, en dat alle overdrevenheid, welke aanleiding tot beweging zoude kunnen geven, tot niets kan strekken dan om de oogmerken derzulken te bevorderen, die, onverschillig om welke reden zulks geschiedde, verlangen wanorde en verdeeldheid tusschen de ingezetenen te doen ontstaan.

IV. Van Vredenburch aan De la Coste, 6 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 8 September, no. 11/A la H.

Ten vervolge op mijne vroegere rapporten heb ik de eer U. Exc.

te informeeren, dat in deze provincie de rust voortdurend ongestoord blijft, en dat de algemeene geest zich stellig, en met geestdrift tegen de plaatshebbende oproerigheden in de naburige provincien verklaard. Een voorbeeld daarvan zal U. Exc. aantreffen in de bijgaande copie[1)] van een aan Z.M. door eenige jongelingen uit Z. Zee, ingezonden adres welke mij van Burgemeester en Wethouders van Zierikzee is geworden. Niet wetende in hoeverre zoodanige uitdrukkingen van gehechtheid aan den Koning en de wettige order van zaken, in deze oogenblikken, aan Z.M. welgevallig zijn, heb ik mij onthouden om soortgelijke aanbiedingen aan te wakkeren, maar integendeel getracht zoo veel mogelijk de gemoederen in eene bedaarde stemming te doen houden, ten einde niet, door te groote opgewondenheid, soms oneenigheden tusschen de Ingezetenen ontsta, welke niet, dan nadeelig voor de goede zaak zoude kunnen zijn.

Mogt ik deze mijne wijze van zien niet geheel en al in de geest van het Gouvernement handelen, dan zal het mij aangenaam zijn daarvan door Uwe Exc. te worden geinformeerd.

V. Van Vredenburch aan De la Coste, 29 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 2.

Sedert mijn rapport aan U. Exc. van den 2de dezer ll. is de rust in deze provincie bewaard gebleven en is die nog nergens niet verstoord. Mindere gunstige berigten kan ik U. Exc. omtrent de aangrenzende provincien Oost en West Vlaanderen mededeelen. In Brugge is eergisteren de Brabandsche vlag opgestoken en de stad sedertdien in opstand. Te Maldegem hebben mede ongeregeldheden plaats gehad, ook daar is de oproervaan ontrold en de Burgemeester zoo het schijnt, door het gemeen mishandeld. Gisteren is Ostende almede in opstand geraakt en de Belgische soldaten zijn aldaar afvallig geworden, tengevolge waarvan de Hollandsche militairen die stad hebben moeten ontruimen en een 80 tal der-

1) Dit stuk is niet door mij gecopieerd. Er waren in het Noorden vele dergelijke soorten adressen van dienstaanbiedingen aan de Koning, zowel van de gemeentebesturen als van particulieren. We kunnen de instructie van De la Coste aan de Gouverneur van de Noordelijke Provincies dd. 12 September zien als een antwoord op al deze adressen en op het rapport van de Gouverneur Vredenburch. Zie hoger, blz. 178.

zelven heden in de voormiddag met den Generaal Schepern aan hun hoofd met een stoomboot te Vlissingen zijn aangekomen.

De toenadering der onlusten naar de grenzen dezer Provincie maakt mij niet zonder bekommering over het 4de en 5de district, het voormalig Staats-Vlaanderen, hetwelk geheel openligt en alzoo voor den moedwil der naburen blootstaat. De middelen daartegen aan te wenden zijn uiterst zwak, en bestaan, hoogstens, in het oprigten van nachtwachten tot voorkoming van roof en plundering, welke ik in de tegenwoordige omstandigheden in het algemeen aan de plaatselijke besturen ten plattenlande in deze provincie, tot handhaving van rust en orde, heb aanbevolen, en zoodanige vereenigingen reeds met mijn voorkennis, sedert drie à vier weken, in de voornaamste gemeenten van Staatsvlaanderen zijn daargesteld geworden: hebbende ik dezelve tevens op een bedekte wijze van eenig ammunitie doen voorzien[1)].

VI. Van Vredenburch aan Van Doorn, 14 October.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 16 October, no. 6/A la C.

Verschillende welgezinde ingezetenen van het 4de district hebben het denkbeeld opgevat om aan Z.M. bij een eerbiedig adres, derzelve wensch te kennen te geven dat, welke ook de loop der gebeurtenissen moge zijn, door Hoogstdezelven niet worde bewilligd in de afscheiding van het voormalig Staatsvlaanderen van de Noordelijke Provincien.

Hierover door de districtscommissaris te Sluis en het stedelijk bestuur aldaar geraadpleegd, en schoon ik het in de gegevene omstandigheden minder raadzaam oordeel om door het rondgaan van soortgelijke adressen de gemoederen in beweging te brengen, waardoor ligtelijk aanleiding zoude kunnen worden gegeven tot het indienen, door andersdenkenden, van verzoeken in eenen tegenstelde zin, heb ik echter gemeend U. Exc. gevoelen daaromtrent te moeten vragen niet wetende of er welligt bij het gouvernement bijzondere redenen zouden kunnen bestaan, welke hetzelve in het ontvangen van zoodanig adres als bij deze wordt bedoeld eenig belang zoude kunnen doen stellen.

1) Men raadplege voor de beurtenissen in het 4de district: J. de Hullu: De Belgische aanvallen op Westelijk Z. Vlaanderen. Oostburg 1936.

Van Doorn aan Van Vredenburch, 16 October.

In antwoord op U H.E.G. missive van 14 Oct. ll. no. 342 betrekkelijk het indienen van adressen door ingezetenen van het 4de district ten einde Z.M., in geen geval, in de afscheiding van het voormalig Staats Vlaanderen, van de Noordelijke Provincien, moge bewilligen, heb ik de eer U H.E.G. te melden dat ik het aanmoedigen daarvan ook ongeraden acht.

Het Gouvernement zal dit belang niet uit het oog verliezen: te minder aangezien reeds één, voormelde strekking hebbende, adres, onder het oog van Z.M. is geweest; en een nader soortgelijk adres, thans bij het Departement van Bin. Zaken ingekomen, ook onder 's Konings oogen zal gebragt worden[1)].

VII. Vredenburch aan Van Doorn, 26 October.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 1 November, no. 27/A.

Rapport over de landbouw.

1) Uit het 4de en 5de district werden nochtans heel wat adressen aan de Koning gericht om bij een eventuele scheiding bij het Noorden te blijven.
14 September. Uit Axel door A.J. Paulus en 72 ondertekenaars. Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 12 October, no. 2/A la L.
7 October. Uit Oostburg, Aerdenburg, Sint Kruis, Schoondijke, Zuidzande, Kadzand, Retranchement en Waterlandkerkje. Callenfels en Risseuw waren hier de gangmakers. Alleen de notabelen (82) hadden getekend. Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 15 October, no. 13/A. Tekst bij De Hullu a.w. blz. 23.
9 October. Uit Groede, Door Van Geelkerken c.s. 90 handtekeningen.
16 October. Uit Sluis en St. Anna ter Muiden. Door Renier c.s. Ondanks dus het ongunstige advies van Van Vredenburch dat hij pas 6 December kenbaar maakte (De Hullu a.w.) en de negatieve houding van de disctrictscommissaris en Burg. en Weth. is hier toch een adres ingediend. De Hullu schijnt dit niet gekend te hebben. Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 1 November, no. 14/A.
15 en 16 October. Uit Biervliet en Hoofdplaat door D. van Basselaer en L. Baert. Hervormde e.a. Eerediensten, 28 October, no. 15. 33 Ondertekenaars.
19, 20 en 21 October. Uit Neuzen, Zaamslag en Hoek door Ambtenaars, Landeigenaars en Inwoners. 73 Ondertekenaars. Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 30 October, no. 8/A la F.

De oogst der tarwe en rogge is tamelijk uitgevallen, dezelve is vrij droog ingezameld geworden, maar de vrucht is klein en heeft weinig geschot opgeleverd, hetwelk door de vele partijen, waarvan de zaaijing is mislukt tengevolge heeft, dat de oogst geacht wordt veel minder, en in sommige streken der Provincie tot een derde minder, dan in het voorgaande jaar te zullen opbrengen. Dit heeft natuurlijker wijze invloed, gepaard met de tijdsomstandigheden, op de prijzen, die dan ook gerezen zijn, en thans voor de tarwe op *f* 10. - en voor de rogge op ruim *f* 6. - de mudde schijnen stand te houden.

De inzameling der aardappelen is bijzonder gelukkig uitgevallen; deze aardvrucht is overvloedig, maar de min gunstige opbrengst van den graanoogst heeft op den prijs derzelve, almede invloed, zoodat dien thans ruim *f* 2. - de mudde bedraagt.

Voor het overige is het schoon weder uitmuntend voor de zaaijing, zijnde er aanvankelijk reeds veel zaad in den grond gelegd.

De Macar, gouverneur van Henegouwen.

MARIE CHARLES FERDINAND BARON DE MACAR. Geboren 5 September 1785. Hij was eerst Referendaris bij de Raad van State, Raadsman bij de Raad van beroep te Luik. In 1828 benoemd tot Gouverneur van Henegouwen. Na 1830 Senator en Gouverneur van Luik. In 1839 werd hij door Willem I tot Baron verheven en in 1844 hierin door Leopold I bevestigd. Hij overleed 27 Maart 1866[1].

Gerretson heeft in zijn Muiterij en Scheuring, Deel II, blz. 194 en 196 twee rapporten dd. 10 en 14 Augustus van De Macar opgenomen en wekt daardoor de indruk als of geen verdere rapporten van de Gouverneur aanwezig zijn. Het rapport van 10 Augustus is daarenboven niet van De Macar doch van d'Omalius, gouverneur van Namen. Er zijn er echter vele en wel in de reeds herhaaldelijk aangehaalde portefeuille 973 van het Kabinet van Binnenlandse Zaken. Wij geven ze hier benevens de aanvullingen die wij elders vandaan haalden.

Voor zover niet anders aangegeven zijn alle rapporten genomen uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 4. Ze zijn uit Bergen geschreven, tenzij anders aangegeven.

I. De Macar aan De la Coste en Van Maanen, 3 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972. Justitie 4594, 12 Augustus, la T 23, geh.

Volgt eerst nieuws uit Parijs....

Quant à la tranquillité de la province, elle n'a pas cessé d'être parfaite, ce qu'on dit certains journaux sur de prétendues promenades, qui auraient eu lieu à Mons et sur la route de Valenciennes est de toute fausseté.

D'après les ordres du grand commandement militaire, les portes de la ville ne pourront s'ouvrir après dix heures du soir que sur la permission du commandant de la place. J'ai recommandé à celui ci ainsi qu'au général commandant de la province beaucoup de prudence et de circonspection; toutefois j'ai pensé devoir prescrire d'engager les couriers français à quitter la cocarde

1) Ch. Poplimont: La Belqique Héraldique. Bruxelles 1863.

tricolore à leur entrée sur le territoire du Royaume, comme il a été prescrit de faire déposer les armes sous inventaire aux troupes qui se présenteraient sur notre territoire.

J'attends les instructions que V. Exc. voudra bien me donner sur la conduite ultérieure à tenir dans cette circonstance.

II. De Macar aan Van Maanen, 10 Augustus.

Justitie 4594, 21 Augustus, la Q 25, geh.

Het door Gerretson vermelde rapport van De Macar dd. 10 Augustus (Deel II, blz. 194) is van D'Omalius, gouverneur van Namen[1)].

Tous les renseignements qui me parviennent des divers points de la province s'accordent à m'assurer que la tranquillité la plus profonde continue à règner; il en est de même sur la frontière française, quoiqu'on ait placé des canons sur les remparts de Lille, et que le général Corbineau y soit arrivé pour inspecter non seulement cette place, mais aussi toutes les autres du département du Nord....

III. De Macar aan Van Maanen, 14 Augustus.

Gerretson II, blz. 196. Justitie, 4594, 21 Augustus, la Q 25, geh.

De la Coste is in zijn begeleidend schrijven dd. 16 Augustus, waarbij dit rapport aan de Koning wordt aangeboden van mening niet de minste aandacht aan het uitsteken van de tricolore te Doornik te besteden. Staatssecretarie 5735, 18 Augustus, la O 26, geh. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 1. Het rapport zelf gericht aan De la Coste, heb ik niet aangetroffen.

IV. De Macar aan Van Maanen, 23 Augustus.

Justitie 4596, 11 September, la Z 33, geh. (no. 127).

Le Hainaut continue à jouir de la tranquillité la plus heureuse; aucun événement ne me paraît devoir être signalé. Le nombre des voyageurs n'est pas plus considérable qu'il ne l'était il y a deux mois; aucun des français arrivant de leur patrie, dont je joins la note[2)], ne paraît devoir être considéré comme émi-

1) Zie verder blz. 327.
2) Niet door mij opgenomen.

grant, à l'exception de l'archevêque de Rouen, qui continue à résider au château du Roeulx.

Il serait peut-être désiderable que l'attention du gouvernement actuel de France ne fut pas appelée sur ce château voisin de la frontière et dont le propriétaire, le prince de Solre(?), est signalé comme un des ennemis les plus ardens du nouvel ordre de chose.

Il est au surplus absent; on ignore s'il accompagne le roi Charles X, mais ce qu'il y a de sûr, c'est que les gens du château pensent qu'il y reviendra bientôt.

Le rapport définitif sur ce qui s'est passé à l'athénée de Tournay ne m'est pas encore parvenu; le procureur du roi m'assure cependant qu'il n'y avait aucune ramification à l'extérieur.

Les communes françaises voisines de notre frontière sont fort calmes; l'action de l'administration s'y fait peu sentir; l'arrivée du nouveau préfet, Duvillier du Terrage, ancien directeur de la policie en Hollande, si je ne me trompe, changera peut-être cet état de chose. Les habitans ne sont d'ailleurs aucunement rassurés sur le danger d'une guerre.

Sans partager toutes les idées que Mr le Bourgmestre de Tournay énonce dans son rappôrt du 22 du courant, j'ai cru que V. Exc. y trouverait quelques renseignemens propres à fixer son attention, et j'ai l'honneur d'en joindre une copie au mien. Je vais au surplus demander des renseignemens plus positifs relativement à l'état des fabriques et prendre toutes les informations propres à connaître exactement la vérité; car ses données me paraissent fort exagérées.

Néanmoins il est à désirer que la Société de Commerce puisse faire des commandes assez considerables pour soutenir les fabriques qui auraient besoin de ce secours.

Toegevoegd rapport van de burgemeester van Doornik, comte de Bethune, dd. 22 Augustus aan de gouverneur.

De volgende passage is wel belangrijk.

Ma ville est également parfaitement tranquille; le peuple ne se dessine point du tout; les bourgeois parlent des événemens comme d'une chose qui les interesse plus ou moins, mais sans aucune importance. La seule crainte que peuvent amener les événemens c'est la stagnation du commerce; à cet égard, il y a déjà ici quelques embarras. Notre fabrique de tapis qui a un

grand nombre d'ouvriers a peu de commandes, n'ayant plus la force numérique qu'elle avait sous Messieurs Lefebre; elle ralentit ses ouvrages; les ouvriers ont été mis à trois quart, depuis peu de jours à moitié. Quand ils ont acheté la fabrique, ils avaient pour 18 mois de commande. Ils ont voulu gagner de l'argent, ont augmenté leurs ateliers, et en 8 mois ils ont fait ce que prudemment ils n'eussent dû faire qu'en 18. Les droits sur la france sont presque prohibitif. C'est vers les villes de fabrique, Monsieur le Gouverneur, que S.M. doit porter toute sa sollicitude. Il paraît qu'il y a déjà été fait des sacrifices pour la ville de Gand. Je me verrai peut-être obligé d'appeler votre spéciale attention sur cet objet; déjà des ouvriers se plaignent assez fortement; l'hiver pourrait amener de tristes choses, si on ne trouve point des moyens de mettre la classe pauvre des villes en état de gagner du pain; les mauvais tems gênent la rentrée de la moisson; le marché d'hier s'en est ressenti; le grain a augmenté d'environ cinquante cents. Je le repète, les villes de manufacture sont dans une position tout à fait differente des autres; je vous tiendrai au courrant de ce qui résultera; mais je pense que dans vos rapports au gouvernement il sera convenable que vous fassiez sentir où le bât pourra blesser; cet objet est beaucoup plus important que la crainte de voir imiter des français.

V. De Macar aan De la Coste en Van Maanen, 26 Augustus, 11 heures du soir.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 4 en Justitie 4596, 9 September, la T 31, geh.

Les événemens de Bruxelles causent une sensation extraordinaire sur toute la population; chacun les commente à sa manière. Rien n'est hostile au moins en apparence à Mons. J'ai pris les mesures de précaution que commandaient les circonstances, mais toutefois de manière à ne point porter l'alarme, et j'ai l'espoir que la tranquillité publique ne sera pas troublée dans la province. Je transmets mon rapport à V. Exc. par la correspondance d'Ath sur Gand et un duplicata par la voie ordinaire.

V.Exc. peut au surplus compter sur mes efforts constans pour maintenir le calme; rien ne sera négligé pour y parvenir.

Aan de Koning werd eveneens een rapport van de zelfde inhoud gezonden. Staatssecretarie 3454, 28 Augustus, no. 53.

V. De Macar aan De la Coste, 27 Augustus. Minuit. Eigenhandig.

Un rassemblement tumultueux s'est formé vers huit heures du soir sur la grande place. Il vociferait toutes sortes de cris. Le général commandant de la province, le bourgmestre et moi nous nous y sommes rendus de suite.

J'ai été entourré d'une foule d'individus. Après quelques instant je suis parvenu à me faire entendre et ils ont accueillis mes paroles par du vivat. On s'est dispersé mais assez lentement.

J'ai fait un tour avec le général dans quelques rues et je suis revenu à l'hôtel de ville où le conseil de régence était réuni. On a décidé qu'on arrêterait une liste de bons citoyens qui s'offriraient pour auxiliaires de la garde communale. Malheureusement son commandant le comte de Glymes était dans un état d'ivresse absolue ce qui a donné lieu à une scène déplorable, qui nécessiterait un rapport ultérieur.

Toutes les mesures de précautions sont prises et j'èspère que tout est calme pour aujourd'hui.

VII. De Macar aan De la Coste, 28 Augustus.

La nuit s'est passée tranquillement; il n'y a eu aucun rassemblement; la bourgeoisie continue son organisation; le chef est Mr le baron Duval de Blaregnies; trente sept bourgeois ayant chevaux ont formé un peleton de cavalerie; les chefs de quartier sont Mr le baron De la Motte, frère du bourgmestre, Hardenpont, Destombes, Decamp. Partout les bourgeois s'arment avec célérité; six cent fusils sont distribués, ils viennent de ceux en trop, envoyés pour les gardes communales et du commandant de place, qui sur les instances de la régence a dû les distribuer.

Le comte de Glymes, revenu de son état d'ivresse, promet de se bien conduire. Pour éviter dans ce moment toute scission, je n'ai pas cru devoir sévir contre lui; ultérieurement je rendrai compte à V.Exc. de cette affaire qui, grossie par la malveillance, donnera lieu à beaucoup de commentaires. Il est impossible de les éviter, et les circonstances devenant à chaque instant plus graves, j'ai pensé devoir agir avec modération.

Il parait que hier soir, il y avait des étrangers dans le groupe, que j'ai dissipé. Aujourd'hui malgré toutes les recherches de la police, on n'a pu les découvrir: mais on a arrêté cinq des

individus les plus mutins. Néanmoins on ne peut dissimuler que, malgré que tous les ouvriers ayant métier soient retenus à leurs travaux, par suite de mes récommandations, il y en a eu plusieurs, qui ont paru dans les rues pendant la journée. Mais sans donner aucun motif qui peut déterminer à les arrêter.

Toutes les mesures de précaution possibles sont prises. Le général commandant de la province, le commandant de la place, le bourgmestre de la ville rivalisent de zèle; la régence déploie une grande activité, enfin tout me fait espérer que la tranquillité ne sera pas troublée. Si néanmoins des malveillans se montraient, j'ai lieu de croire qu'ils seraient bientôt mis à la raison, car la population toute entière, semble me témoigner une véritable confiance.

Il est sept heures et demie; tout est calme. J'aurai l'honneur de continuer mon rapport jusqu'au moment du départ du courier.

Il est onze heures; toutes est resté calme et rien n'annonce que la tranquillité sera troublée cette nuit; mais ils parait que quelques individus manoeuvrent pour faire arborer les couleurs brabançonnes et faire signer une pétition. Je tache de prévenir toutes mesures illégales, mais dans les circonstances actuelles je crains que je ne pourrais pas empêcher la pétition. L'exemple de Liège et de Bruxelles est un puissant véhicule.

J'ai passé une espèce de revue de cette garde improvisée, de la garde communale et du poste de la garnison; il est incroyable qu'on ait pu opérer une réunion comme celle lá, en si peu de temps.

VIII. De Macar aan De la Coste, 29 Augustus.

Rapport met zelfde gegevens aan Minister van Justitie. Justitie 4596, 11 September, la I 34, geh. (no. 133).

La nuit s'est passée fort tranquillement; tout semble rentrer dans l'ordre; je crains néanmoins la soirée d'aujourd'hui dimanche. J'ai prié le commandant du génie de tenir le plus d'ouvriers possible aux travaux, et j'espère qu'il le fera.

Tournay est tranquille; mais les événemens de Bruxelles y produisent une grande sensation, et ce qui vient de se passer ici, grossi par la malveillance, pourra faire du mal. J'ai l'honneur de transmettre à V. Exc. la copie du rapport qui contient le récit des mesures de précaution que le bourgmestre a prises. Charleroi et Ath ont aussi organisé une garde urbaine, mais

on y est paisible. Toutes les autres villes de la province m'annoncent que rien d'extraordinaire ne s'y passe; mais on est avide de recevoir des nouvelles de Bruxelles. Seulement dans la nuit de 26 au 27, on avait arboré un pavillon tricolore sur une pompe de Fleurus; cette tentative n'a produit aucun résultat. Pour prévenir l'effet que la scène d'ici, dénaturée par l'esprit de parti, produire, j'ai adressé hier une circulaire aux bourgmestres des communes, et aujourd'hui j'en adresse une seconde pour dissiper toutes les inquiétudes. V.Exc. en trouvera quelques exemplaires ci-joint.

Le mouvement populacier me parait actuellement comprimé, mais sans l'armement de la bourgeoisie il est hors de doute qu'il aurait pu causer de grands malheur; on parlait de feu, et V.Exc. sentira, que dans une ville de 22.000 âmes entourée de magasins remplis d'une quantité très considerable on devait avoir quelque inquiètude; il ne fallait qu'un instant pour abîmer la ville.

Dans ce moment il parait qu'on s'occupe beaucoup de la rédaction d'une pétition à l'instar de celle de Bruxelles. Je ne sais encore à quel parti les meneurs s'arrêteront; il y a divergence d'opinion; il a éte question de cocarde brabançonne mais il parait qu'on a ajourné toute nouvelle tentative à cette égard, jusqu'à ce que l'on connaisse officiellement le parti adopté à Bruxelles. La régence, dans la vue de calmer les esprits, a fait imprimer l'allocution, dont j'ai l'honneur de joindre deux exemplaires.

V.Exc. doit sentir dans quel embarras ce nouvel incident va me placer. Jusqu'à présent tout marchait convenablement, mais ce que je ne pouvais m'empêcher de prévoir se réalise. Il y aurait folie de heurter l'adresse d'une pétition; heureux si l'on peut empêcher le départ d'une députation pour la remettre au roi.

Les frontières françaises continuent à être tranquilles; le nombre des voyageurs n'augmente pas; je me suis empressé de repondre à l'invitation de mon collègue de Bruxelles sur la surveillance expresse qu'il me demandait.

Aucun des arrivans ne paraît devoir être consideré comme émigrant;.... Il est onze heures du soir; tout est resté calme, et rien n'annonce que la nuit se passe autrement: mais à chaque instant l'opinion devient plus prononcée pour que l'on fasse connaître au roi les voeux de la population. Je pense que la régence devra s'en occuper demain.

Bijgevoegd rapport van comte de Bethune, burgemeester van Doornik, dd. 28 Augustus.

Er is rust, doch geesten opgewonden. Enkele driekleurige vlaggen en cocardes zijn op straat gevonden en men spreekt van de machines stuk te slaan. Morgen zal een moeilijke dag zijn. Maatregelen zijn genomen 9 Compagnien van Garde urbaine opgericht, overeengekomen met militaire commandant. De Armmeesters zullen bij de armen gaan om hen te kalmeren en rustig te houden. De voorname inwoners der stad zijn goed gezind.

J'espère que nous passerons le coup. Mais je ne puis vous dissimuler que le commerce va se trouver embarrassé; il ne trouve plus à escompter ses billets, les bourses se ferment, la confiance disparaît; déjà trois petits fabricans ont renvoyé leurs ouvriers; les ouvriers de rivage se remuent; la baisse annoncée du canal et de l'Escaut pour un mois, serait impolitique et doit être ajournée; si cette classe reste sans pain, je ne pourrai maintenir l'ordre.

In Mons waar geen fabrieken zijn is er ook onrust. Het is meer dan tijd dat door behoorlijke toegevingen er evenwicht komt in de verdeling van de functies en niet alleen het noorden bevoordeeld worde. Zo kan er evenwicht tussen troon en volk komen anders niet.

De bijgevoegde bijlagen van rondschrijvingen van de gouverneur zijn in de aangegeven geest. De Burgemeester van Mons heeft 'n parade van de Burgerwachten en Schutterij afgenomen en de officieren toegesproken en als slot gezegd:

La Régence est attentive à tous les voeux de ses concitoyens; elle s'en occupe avec toute la maturité et la réflexion que vous avez le droit d'attendre d'elle; et vous ne devez pas douter que vos Magistrats sauront, dans toutes les circonstances, appuyer vos droits et faire valoir vos véritables intérêts.

Deze toespraak is gedrukt en als strooibiljet rondgegeven.

IX. De Macar aan De la Coste, 30 Augustus, eigenhandig.

La tranquillité continue de règner dans la ville de Mons, et tous les rapports s'accordent à m'assurer qu'elle est entière sur tous les points de la province. J'ai reçu des nouvelles de Tournay d'aujourd'hui matin qui me disent de la même chose. Mais la malveillance se plait à faire circuler des bruits les plus mensongers.

La régence de Mons s'occupe de le rédaction d'une pétition

à S.M. On me promet qu'elle sera dans les termes les plus respectueux. Elle n'a pu résister à l'opinion qui a chaque moment devient plus impérieuse, elle a pensé qu'elle serait débordée et qu'il valait mieux diriger le mouvement dans la crainte de ne pouvoir l'arrêter.

Il parait que cette pétition qui doit partir par la poste de ce soir parle de la liberté du langage à consacrer par une loi et de l'égale répartition des emplois, de la responsabilité ministerielle, du besoin de rapprocher le siège de la Haute Cour des justiciables, du jury, des poursuites récentes contre les journalistes, d'une loi pour régler l'enseignement d'après le voeu de la loi fondamentale, de l'allégement des impôts et des pensions, de la suppression de l'abatage, du million destiné à l'encouragement de l'industrie, que l'on voudrait voir employé à des primes d'exportation des produits des fabriques indigènes, de la suppression des prestations militaires en opposition à l'article 212 de la loi fondamentale, de la révision du règlement des villes, de l'équité de faire compter les patentes pour le cens électoral, de reflexions sur l'inégalité de la représentation nationale, enfin des voeux pour que S.M. demande le concours des Etats Généraux pour tous les objets qui sont de leur compétence.

Je prie V. Exc. de vouloir me transmettre des instructions sur ma conduite ultérieure, notamment sur la prise d'une cocarde quelconque, mesure qui est vivement sollicitée, et qu'on a écartée jusqu'à présent. Vous pouvez sentir Mgr combien ma position devient difficile, quoique partout les lois continuent à recevoir leur exécution, que les miliciens obéissent aux appels, que rien en un mot est changé de l'ordre établi, les circonstances peuvent se compliquer chanque jour. Heureusement cependant que la populace parait comprimée, il n'en est pas de même des exigeances d'opinions qui prennent autant plus de consistance que l'exemple de Bruxelles et de Liège enflamme les imaginations et ne laisse pas la possibilité à la réflexion de faire voir dans quel âbime on peut se précipiter, si S.M. dans sa bonté ne daigne pas prendre en favorable considération ceux de ces voeux qu'elle jugera fondés. On ne doit pas le dissimuler, Mgr, si le contraire arrivait, qui peut en calculer les suites. Une observation ne doit pas d'ailleurs être perdue de vue, la plupart des hommes qui composent la garnison de la province sont du pays même. On ne pourrait compter sur eux longtemps s'il agissait d'agir contre leurs concitoyens. J'en excepte cependant les officiers qui me semblent animés du désir de remplir leur devoir quelque dou-

loureux qu'il fût; mais la générosité sur soi est trop connue pour pouvoir craindre de pareilles catastrophes. Tous les coeurs bien pensant se livrent à l'espérance.

Rien n'a troublé la soirée quoique ce soit un lundi, il est cependant 11½ h. Il n'y a plus personne dans les rues que les patrouilles qui circulent dans tous les sens. Agréez, Mgr, l'assurance réitirée de mon dévouement au Roi et de mon vif désir de lui prouver qu'il n'existe personne qui le serve plus fidèlement que moi.

X. De Macar aan De la Coste, 31 Augustus. Eigenhandig.

Le départ de la pétition de la régence de Mons dont j'ai eu l'honneur d'entretenir V.Exc. dans mon rapport de hier a contribué à calmer les craintes que l'on cherchait à faire prévaloir. Je viens d'en recevoir une copie que je transmets à V.Exc. avec la lettre d'envoi[1].

La nuit et la journée ont été très calmes, les ouvriers travaillent et les mesures, de précautions se continuent.

La nouvelle de le convocation des Etats Généraux a produit une heureuse sensation et sera accueillie partout. A présent les prétextes pour exciter de nouveaux troubles semblent même devoir disparaître.

Malgré le bruit de toute espèce que la malveillance colporta, il est heureusement vrai que la sûreté publique n'a été compromise nulle part dans le Hainaut. Mais il y a dans quelques localités des tentatives pour y parvenir. J'ai l'honneur d'adresser à V.Exc. copie des rapports concernant Tournay et Charleroi. L'affaire des ouvriers de la Sambre s'est borné à quelques promenades dans la ville de Thuin et à beaucoup de criaillerie. Sur mon invitation les concessionnaires ont pris les mesures nécessaires pour que les sous entrepreneurs payent régulièrement les ouvriers. La ville de Thuin a aussi improvisé une garde urbaine dont le commandement est confié à Mr Troye, juge de paix, fils du commissaire de district, sur qui l'on peut compter.

J'ai l'honneur de transmettre à V.Exc. copie d'un rapport du bourgmestre d'Ath, il parait d'après d'autres renseignements encore que l'on ne doit avoir aucune inquiétude que la populace puisse s'y livrer à des excès.

1) Zie: Gerretson II, blz. 231.

Malheureusement la peur a déterminé quelques fonctionnaires publics à ôter les armes du Royaume, on cite Charleroi, Fontain l'Evêcque où cela a dû avoir lieu. Les campagnes ne sont pas sans inquiétude. Mais nulle part il n'y a apparence de trouble, la tranquillité y est conservée. Nulle part l'autorité n'a été méconnue. Tout marche à l'ordinaire.

.....

Le courier va partir. Tout est resté paisible.

Rapport van Fr. Puissant, Burgemeester van Charleroi, aan de gouverneur van Henegouwen, 30 Augustus.

Burgerwacht is georganiseerd. Régence heeft chefs aangewezen en functies verdeeld. Geest ingezetenen kalm, en men is geneigd orde en rust te handhaven. Enkel jonge menschen willen de brabantse cocarde aannemen en sommigen hebben er zelfs mee rondgelopen, doch later, op aandringen, weer afgelegd, totdat men het antwoord van de Brusselse en Luikse deputatie zal vernomen hebben. Er gaan echter zeer tegenstrijdige geruchten.

Te Thuin is er een opstootje geweest, veroorzaakt door arbeiders aan de Sambre, die niet betaald waren. De bank schijnt nalatig te zijn in het verzilveren.

Burgemeester van Doornik, 30 Augustus aan de gouverneur van Henegouwen.

Het volk heeft wapens gekocht en tegen negen uur heeft men een botsing met de gewapende macht voorspeld. Maatregelen genomen. Het volk is hier door geimponeerd en geen onregelmatigheden. Enkele kreten 'savonds laat van dronken mannen: Vive la liberté.

Trois fabriques ont renvoyé leurs ouvriers; la sociéte de commerce des Indes devrait faire âcheter des produits de Tournay, tapis et cotons.

Ricart du Regal, Burgemeester van Ath, aan de gouverneur van Henegouwen, 30 Augustus.

Rustig. Doch het lezen van Courier des Pays Bas wint gemoederen op en men wil troepen terug dringen naar kazerne. Men eist zenden van verzoekschrift aan de Koning. Advocaat Defacqz

uit Brussel, is juist hier aangekomen. Hij heeft mij op het gemeentehuis verzocht deze motie te ondertekenen. Dit verzoek is zeer beleefd en gematigd gesteld. Burg. meent te moeten tekenen en heeft slechts enkele wijzigingen aangebracht. Handhaven der orde schijnt hem voornaamste doel en om erger te voorkomen heeft hij getekend. Copie zal nog opgezonden worden.

31 Augustus zendt BON TAHON DE LA MOTTE Burgemeester van Mons het door het gemeentebestuur getekende verzoekschrift aan DE KONING.

Petitie (grieven) in afschrift bijgevoegd, (Gerretson II, blz. 231).

XI. De Macar aan De la Coste, 1 September.

Depuis hier l'état de la province est le même; partout il règne de l'inquiétude; dans quelques localités des cris se sont fait entendre; quelques attrouppemens ont parcouru les rues, mais là c'est borné les écarts. Les rapports qui me parviennent de Tournay et des autres points de la province sont également satisfaisans; partout les honnêtes gens se réunissent pour maintenir la tranquillité publique; mais aussi partout on désire que S.M. veuille avoir égard aux représentations qui lui sont adressées; il serait à souhaiter que le roi voulût bien les examiner avec bienveillance.

Je n'ai encore reçu aucun ordre de la part de leurs Altesses Royales. La nouvelle de leur entrée prochaine à Bruxelles a produit une sensation très satisfaisante.

Les dispositions de l'arrêté de S.M. du 28 août dernier, relatif à l'appel des miliciens, que j'ai seulement reçu ce matin, reçoivent leur exécution. Peut être y aura-t-il quelques rétardataires, mais j'espère en petit nombre.

J'ai l'honneur de vous transmettre la proclamation de la garde communale à ses concitoyens, et celle que la régence a publiée sous la date de ce jour.

Je serais heureux si V.Exc. voulait bien m'informer si elle a reçu les rapports quotidiens que je lui ai adressée depuis vendredi dernier 27 août. Il est minuit; tout est resté calme.

Proclamaties van het stadsbestuur en Schutterij zijn aanwezig.

XII. De Macar aan De la Coste, 2 September.

La situation de la Province est la même; la tranquillité n'est troublée sur aucun point; Tournay va bien.

Il est arrivé hier soir, très tard de la part de Monsieur Deceva, aide-de-camp de S.A.R. le Prince Fréderic, un nommé Deltenre, attaché à ce qu'il m'a dit, au service du Comte De Thiennes. Je lui ai confié un rapport pour ce Prince, qui contient sommairement tout ce dont j'ai eu l'honneur de rendre compte à V.Exc. Je n'y cache pas que la fermentation des esprits est loin de se calmer; mais il y a lieu d'espérer que partout la populace est comprimée. On continue toutefois à réclamer à grands cris un changement de chef au Departement de la Justice; et quoique la convocation des Etats Généraux et l'entrée à Bruxelles de S.A.R. vient produire le plus heureux effet, il serait à désirer que les mesures de conciliation achevâssent de déjouer les espérances de ceux qui voudraient pousser la nation à se déchirer elle même.

Messieurs Des Celles et De Langhe membres des Etats Généraux sont passés ce matin se dirigeant vers Bruxelles. On attend demain Mr Lehon; on assure aussi que Mr Debrouckère est passé; mais la police n'en a pas éte informé.

D'après quelques indices, j'avais pensé devoir envoyer des hommes sûrs à Valenciennes et à Maubeuge; pour m'assurer si les troupes qui s'y trouvent avaient l'apparence de se préparer à un mouvement. Celui qui était allé à Maubeuge vient de revenir; tout y est tranquille; on y attend demain 180 lanciers pour être incorporés dans le régiment de dragons qui s'y trouve en garnison. Aucun préparatif n'y a été remarqué.

On attend avec anxiété des nouvelles de Bruxelles. Puissent elles être de paix. Car malgré nos précautions les esprits se montent à chaque instant, et on ne peut prévoir les résultats de ce mouvement.

L'arrivée des journaux de Bruxelles a produit une fâcheuse impression. La marche des troupes sur le Brabant est regardée comme l'indice que l'on veut employer des moyens de force. Il est à souhaiter qu'on n'ait pas recours à cette mesure, car on ne pourrait contenir la fermentation qui augmente à chaque instant.

J'attendrai le moment du départ de la poste pour finir mon rapport.

Je reçois des nouvelles de Tournay; tout y était calme à 2

heures de l'aprés diner. Je n'ai aucune mauvaise nouvelle des autres points de la Province.

XIII. De Macar aan De la Coste, 2 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 8 September, no. 20a/A.

Les lettres de convocation adressées aux membres élus par la province de Hainaut à la Seconde Chambre des Etats Généraux leur ont été transmises et des mesures ont été prises pour que l'arrêté royal du 28 Août dernier et la mission confiée par le roi à SS.AA.RR. Mgr le Prince d'Orange et Mgr le prince Frédéric reçoivent la plus grande publicité.

XIV. De Macar aan De la Coste, 2 September.

Binnenlandse Zaken, II, Verbaal, 4 September, no. 14 A la C.

Dans la crainte que le manque d'ouvrage ne portat les ouvriers à des désordres, j'avais pensé devoir recommander aux bourgmestres d'inviter les fabriquants à continuer leurs travaux, et j'ai la satisfaction de vous annoncer que jusqu'à présent, aucun n'a cessé. Le voeu de la dépêche de V. Exc., du 28 août dernier, no. 983[1)], est donc rempli à cet égard; mais l'autre point de cette dépêche exige aussi de promptes mesures. Je ne connais aucun fabriquant de Tournay, ni même de la province, qui doivent avoir recours à des secours pécuniares, si la banque de Bruxelles, au lieu de restreindre ses escomptes, donnait des facilités pour se procurer des fonds; et voilà malheureusement ce qu'elle ne fait pas; la succursale de Mons a refusé aujourd'hui d'escompter, et il en résulte que les nombreux exploitans de charbonnages du borinage se trouveront, si cela continue, obligés de renvoyer leurs ouvriers, ce qui livrerait à la misère cinquante mille personnes au moins, connues pour leur défaut de moralité, et qui, sous le nom de borrains, inspirent la terreur à Mons et dans tout le voisinage. Il est donc d'une absolue nécessité, si l'on veut éviter de grands malheurs, que la Société Générale des Pays Bas continue ses opérations, et qu'il n'y ait aucune interruption dans les escomptes. J'ai l'honneur de joindre à mon

1) Zie hoger De la Coste aan de Gouverneurs van Luik, Henegouwen, enz. blz. 172.

rapport copie d'une lettre que je viens de recevoir de la chambre de commerce de Mons qui corrobore toutes mes assertions[1].

J'ai pensé, attendu l'urgence, devoir en écrire directement à S. Exc. Mr Repelaer van Driel, pour l'engager instamment à prendre immédiatement cette partie, dont la nécessité est évidente. D'un autre côté, le sieur de Castinelle, directeur des travaux du canal de Charleroy à Bruxelles, auxquels sont employés 3000 ouvriers, se plaint de ne pouvoir échanger ses billets de banque, contre des espèces; mais il m'avait promis de m'annoncer le résultat des nouvelles démarches qu'il allait faire pour réaliser des fonds; et j'ai lieu de croire, puisqu'il m'a rien dit, qu'il s'en est procuré. Je l'ai d'ailleurs engagé instamment à redoubler d'efforts pour prévenir tous désordres; car le nombre des hommes qu'il occupe serait effrayant, s'ils voulaient piller. Il m'a assuré que rien ne serait négligé pour les maintenir dans l'ordre en les payant très régulièrement, et en exerçant sur eux une surveillance soigneuse.

Les fabriques de Tournay, de Leuze et des environs, auraient besoin pour continuer à donner du travail à leur nombreux ouvriers, ainsi que V. Exc. l'aura déjà marqué dans un de mes précédents rapports, d'être soutenues par des commandes à faire par la Société de Commerce. Si le malheur voulait que la fabrication des tapis fut interrompue, il parait hors de doute que l'on ne pourrait répondre de la tranquillité publique, dans ces localités, surtout lorsque les besoins vont augmenter avec la saison rigoureuse. Il serait donc nécessaire, Mgr, qu'un agent de cette société se rendit sur les lieux, pour aviser à ce qu'il y aurait de plus profitable à faire fabriquer dans le double intérêt d'assurer du travail aux ouvriers sans perte pour la Société[2].

1) Deze brief niet gecopieerd. Hij bevat in extenso wat De Macar hier in 't kort uiteenzet, en laat nog eens goed uitkomen de noodzakelijkheid om de werklieden aan het werk te houden, en zo de rust te handhaven. Daarom moet de betaling aan het kantoor te Mons doorgaan. Ook de eigenaars van de kolenmijnen van Mons en omstreken dienen in die zin een petitie in.

2) Het gaat hier om de tapijtfabrieken van Schumacher, Overman en Cie te Doornik. Reeds had de Koning begin September *f* 15.000. - voor hen beschikbaar gesteld. (zie hoger blz. 253). 13 en 21 September schreven zij weer aan de Minister van Financiën om steun. Op dit schrijven en op schrijven van fabrikanten De Poorter, Roffiaen te IJperen (dd. 11 September) en Gebrs. Fontaine te Geeraerdsbergen aan de Koning (dd. 10 September), Fabrikanten Flaming en Dehaspe te Braine le Comte aan de Minister van Nationale Nijverheid (dd. 15 September) (alles in Staatssecretarie 3473, 28 September no. 10) geeft Gobbelschroy zijn advies. Het komt overeen met het advies aan de Koning op adressen uit Luik. (zie hoger blz. 203.) Speciaal is Van Gobbelschroy tegen steun aan Schumacher c.s. die reeds *f* 15.000. - kregen waarvan zij hun werkvolk betaald hebben. Hij is nu positief tegen nieuwe steun.

Tout ce qui concerne la manutention des fers est en souffrance: on ne peut dissimuler, dans le Hainaut, déjà beaucoup d'ouvriers qui y travaillent sont sans ouvrage. Il serait vivement à souhaiter que le Gouvernement prend une mesure provisoire, protectrice de cette industrie, dont l'importance est immense. Sans doute, il ne faut pas imposer le consomateur au profit du producteur; mais V. Exc. voudra bien remarquer qu'il ne s'agissait que de rétablir l'équilibre entre les prix où on peut fournir sans perte les fers indigènes et ceux des fers anglais, qui à présent se livrent sur nos marchés avec de tels rabais, qu'il serait impossible de soutenir la concurrence si S.M. ne daignerait promptement remédier à ces états de choses.

De la Coste antwoordt 14 September, (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 14 September, no. 6) dat hij de Minister van Financiën inlichtte, die hem bericht zond dat hij de Société Générale onderhield, zodat hopelijk alles het gewenste resultaat zal hebben. 16 September zendt Van Tets twee brieven aan De la Coste van de Soc. Gén. gericht aan de Gouverneur van Henegouwen. Reeds te lang was te Mons te veel geld opgenomen. Moest stop gezet worden. Crisis in Nederland is algemeen. Soc. Gén. kan niet meer doen (dd. 3 September). Hierop schrijft de Gouverneur naar de Soc. Gén. dd. 6 September. Deze antwoordt 9 September: hoopt dat handel te Mons alles zal doen opdat zijn crediet bij de Soc. Gén. weer zal stijgen, nu heeft de Soc. Gén. geen vertrouwen in de zaak. (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 17 September, no. 1, geh.)

Kanalisatie van de Sambre.

Staatssecretaris 3457, 1 September, no. 22.

De heer Ewijk bericht de Secretaris van Staat dat hij het mandaat van f 175.000 uit Z.M. privéfondsen voor de kanalisatie van de Sambre, wegens de onlusten te Brussel heeft ingehouden. De

Mey tekent op schrijven aan: aan Z.M. onderwerpen. Koning heeft er bij geschreven: Zeer wel gedaan.

BROCX, Secretaris Generaal van Waterstaat, AAN DE KONING, 2 September.

Staatssecretarie 3458, 3 September, no. 116.

Uit een rapport van den Hoofdingenieur van de Waterstaat Ferrand van den 31 Augustus ll. nopens den staat en de vordering der werken van de kanalisatie der Sambre, blijkt tevens, dat in den avond van den 29ste te voren een getal van 200 werklieden zich in de bovenstad van Thuin begeven en gedreigd hebben aldaar buitensporigheden te begaan, doch dat de rust spoedig hersteld is geworden.

Het is volgens dat rapport[1)] het welk ik vermeend heb hiernevens aan U.M. te moeten overleggen, niet duidelijk, of die beweging in betrekking heeft gestaan met die, welke in andere steden hebben plaats gehad, dan wel aan eenige vertraging in de betaling der werklieden moet worden toegeschreven, doch voor zoover dit laatste het geval mogt zijn zoo schijnen maatregelen te zijn genomen om daarin te voorzien.

Ondertusschen acht ik het noodig U.M. kennis te geven, dat de uitreiking van het mandaat, ad *f* 175.000.- voor het aan den Concessionaris der Kanalisatie van de Sambre verleende nader voorschot, waartoe U.M. mij bij missive van den Heer Secretaris van Staat, van den 22 Augustus ll. no. 91 geautoriseerd, nog geen plaats heeft gehad, aangezien ik uit hoofde van de ontstane onlusten in het Zuidelijk gedeelte des Rijks, gemeend heb hetzelve voor als nog onder mij te moeten houden, tot dat ik nader U.M.'s welmeenen nopens de uitreiking van dat mandaat zoude hebben vernomen, en waarmede ik U.M. dan ook verzoeke mij wel te willen doen bekend maken.

Eindelijk heb ik, bij deze gelegenheid de eer U.M. kennis te geven, dat volgens een particulieren brief van den Inspecteur van den Waterstaat Vifquain van den 29 Augustus ll. men gevreesd had dat de werklieden van het kanaal van Brussel naar Charleroi, waarvan een groot gedeelte tusschen Halle en eerstgemelde stad zich bevindt zich naar die stad zoude begeven hebben, doch dat men dezelve daarvan heeft kunnen terughouden en er geene onrustige bewegingen onder hen worden waargenomen.

1) Teruggezonden aan Waterstaat.

De Mey aan de minister van waterstaat, 3 September.

Blijkens het slot van het bij Uw rapport van gisteren La B. overgelegde en hiernevens teruggaand berigt van den Hoofd Ir van den Waterstaat in Henegouwen, zouden er maatregelen zijn genomen, ter voorziening in de betaling der werklieden aan de kanalisatie der Sambre, waar daarin vertraging mogt hebben plaats gehad.

Naar aanleiding daarvan zoude met de uitreiking van het mandaat voor het, aan den concessionaris der kanalisatie uit 's Konings bijzondere fondsen, verleende, nader voorschot van *f* 175.000.- welligt nog kunnen worden gewacht, doch zoodra U.E. vermeenen mogt, dat de uitgifte van dat mandaat raadzaam zoude zijn, zal Z.M. een daartoe strekkend voorstel van U.E. tegemoet zien.

Rapport van hoofdingenieur Ferrand, 11 September.

Staatssecretarie 3465, 16 September no. 25.

Je crois utile de vous donner les renseignements suivants sur l'état actuel de l'achèvement des ouvrages de la Sambre.

De la France à Thuin on travaille mais lentement, les ouvriers montrent toute la mauvaise volonté possible.

De Thuin à Charleroi on ne fait pour ainsi dire rien, les ouvriers cherchent querelle sans aucune raison, demandent des prix fous et remplissent les cabarets voisins.

De Charleroi aux limites de la Province de Namur tout est suspendu à défaut d'ouvriers qui veulent travailler.

Des limites de Namur vers la ville de ce nom il y règne presque l'activité ordinaire, dans la ville tout est staté les ouvriers refusent de travailler.

Cet état de chose est absolument dû aux événemens actuels et fait un triste contraste avec ce que j'ai pu exposer dans mon dernier rapport. La Société a des fonds prélévés sur le credit que lui donne le mandat qu'on attend tous les jours. Elle paye mais en partie en billets de banque très difficile à escompter, ce qui aussi cause certain mécontentement parmi les ouvriers.

Na een onderhoud met Ferrand heeft de Gouverneur besloten om het mandaat af te geven. Ce fera activer le plus possible les travaux.

De Macar aan Van Gobbelschroy, 11 September.

Staatssecretarie 3465, 16 September, no. 24.

De Macar deelt aan de Minister van Nationale Nijverheid dd. 11 September mee dat hij om werk te geven 'de continuer à donner du travail aux nombreux ouvriers employés à la canalisation de la Sambre', het mandaat van *f* 175.000.- *(gemachtigd hiertoe op 5 September)* heeft afgegeven.

'J'ai donc cru qu'il y aurait danger pour la tranquillité publique, si je n'opérais pas cette remise, qui n'a été effectuée qu' aujourd'hui.' (Er was al *f* 50.000.- opgenomen op dit mandaat.)

Kanaal Brussel Charleroi.

Staatssecretarie 5736, 14 September, la 0 31, geh.

Advies Minister van Financiën dd. 10 September, over het beschikbaar stellen van de 30ste termijn groot f 100.000.- voor het kanaal Brussel Charleroi. De financiën laten geen grote uitgave meer toe. Minister adviseert deze keer nog uitbetalen. Verder werk verminderen, niet uitbreiden. Arbeiders langzamerhand afdanken, want het leger kost te veel. Brief is doorgezonden aan de Minister van Waterstaat, om er zich naar te gedragen (op last van de Koning).

Staatssecretarie 5736, 20 September, la H 33, geh.

Van Gobbelschroy had 16 September aangevraagd om werk aan het kanaal van Brussel Charleroi voort te zetten. Van Tets merkt op: 30ste termijn van f 100.000.- werd al uitbetaald. Als er nu weer zo veel geld moet komen, waar van daan het halen? Neen, verminderen en werk ook, en niet uitbreiden. (dd. 11 September). Van Gobbelschroy geeft op dat schrijven van Minister van Financiën zijn denkbeelden ten beste. Hij is het met hem eens doch tot nu toe zijn 3000 werklieden rustig aan het werk gebleven en die mogen niet afgedankt worden. Alvorens werkvolk af te danken dit eens ernstig overwegen. Daarom schrijft Van Gobbelschroy dd. 16 September aan de Koning. Daarop komt Van Tets weer aan het woord: Er is geen geld, en vermindering is noodzakelijk. Wil echter nog f 50.000.- beschikbaar stellen, anders zullen we binnenkort helemaal moeten ophouden. Koning laat in die zin aan Van Gobbelschroy schrijven dd. 20 September. (Bij de verminderingsgedachte steunde Van Tets voornamelijk op rapporten van Inspecteur Vifquain, wiens rapporten teruggezonden zijn aan Waterstaat).

XV. De Macar aan De La Coste, 4 September. Eigenhandig.

La province continue a être très agitée. Sous le rapport de l'opinion qui se prononce universalement en faveur des demandes de Bruxelles.

Mais nul part ni pillage, ni coups donnés; hier soir et pendant cette nuit cependant il y a eu ici des événemens facheux. Un attroupement considérable a forcé les gardes des differentes portes en désarmant les militaires. Il s'en est suivi un fort grand tumulte. Je me suis rendu à la régence qui était en permanence. On a décidé que les portes seraient remis immédiatement à la garnison. Je me suis réuni aux généraux qui avaient concentré les troupes à l'arsenal et tout s'est terminé à l'amiable. Mais le service de tous les portes intérieures est confiée à la garde bourgeoise dans la quelle s'est fondue spontanément pour ainsi dire la garde communale, la garnison a planté des pallissades, en avant des portes du côté de la ville et l'harmonie parait rétablie. Je transmets à V. Exc. un ex. de la proclamation qui l'annonce aux habitants[1)].

La cause de tout cela était le bruit répandu que l'artillerie devait se porter dans la nuit sur Bruxelles.

On attend avec anxiété la résolution de S.M. Jusque là il y a lieu d'espérer que le statu quo sera maintenu. Mais à grand peine, car à chaque instant je le répète, Mgr, l'opinion se prononce d'avantage et rien ne pourrait la maitriser si même on employait la force.

Je ne puis vous peindre jusqu'à quel point la lecture du courier d'aujourd'hui, arrivé ce soir a électrisé la foule de gardes qui occupent la grande place et les citoyens qui se trouvaient dans les cafés et les cabarets adjoints. On doit s'y trouver pour le concevoir.

XVI. De Macar aan De la Coste, 6 September.

Dans beaucoup de localités le drapeau brabançon a été arboré depuis hier; ainsi Charleroi, Binche, Chimay, Saint Ghislain, Leuze sont au nombre des villes, et Jemmape, Frameries, Quaregnon, Paturâges, Wasmuel, Hornu et Wasmes, au nombre des communes rurales qui me sont signalées comme étant dans le cas. Jusqu'à présent on ne m'annonce aucun pillage ni aucune sé-

1) Proclamatie niet aanwezig.

vice contre les personnes, mais le mouvement des esprits devient à chaque minute plus prononcé; en voici une preuve nouvelle: vers midi plusieurs lettres particulières ayant annoncé que le roi avait acquiescé à la séparation des deux parties du Royaume, la ville a présenté l'aspect d'un jour de fête, tout le monde se félicitait; cette nouvelle a suspendu les déliberations dont on s'occupait, pour savoir si on adhérait à la proposition dont S.A.R. le P.d'O. est porteur, et pour l'envoi d'une députation à Bruxelles.

Il ne faut pas le dissimuler, Mgr, l'opinion est tout-à-fait générale; puisse le Roi prendre un parti qui soit conforme à ce voeu; autrement qui peut répondre des événemens et de leurs suites.

Au surplus les frontières françaises sont toujours tranquilles; les garnisons sont si faibles d'ailleurs qu'il y a peu à craindre.

Tournay, Ath et Mons sont dans le même état que lors de mon dernier rapport.

Dans cette dernière ville la garnison reste concentrée á l'arsenal. J'ai invité le Gén. Comt. à prendre les mesures nécessaires pour assurer la bonne santé de la troupe, qui est en grande partie bivouaquée, d'autant plus que depuis hier, il tombe des averses qui percent tous les vêtements.

Cette recommandation, que je renouvelle depuis trois jours, était d'autant plus nécessaire, qu'autrement il y avait à craindre que la garnison ne se débandât. D'ailleurs la bourgeoisie armée est en bonne harmonie avec la garnison, mais tout est subordonné à bien des chances.

J'ai lieu d'espérer cependant que la populace ne remuera pas ce soir, quoique je craigne l'arrivée du Courier des Pays Bas qui, lorsqu'il est hostile, produit toujours une certaine agitation. Je ne terminerai mon rapport qu'après son arrivée.

Il est arrivé, et il y a lieu d'espérer qu'il ne produira aucune agitation nouvelle; la pluie abondante qui tombe est un obstacle aux attroupement mais je ne puis trop le dire, Mgr, il y a extrême urgence de prendre un parti.

XVII. De Macar aan de koning, 9 September.

Staatssecretarie 3480, 14 October, no. 80.

Sire, J'ai successivement rendu compte à V.M., à L.A.R. le Prince d'Orange et le Prince Fréderic, et aux ministres, des

événements qui ont agité la province. Dans l'espèce de conflagration qui en résulte, j'ai cru y reconnaitre une pensée dominante, celle du désir le plus prononcé de vivre sous le sceptre de V.M., l'amour des habitants pour V. Auguste Personne, leur fidélité et leur dévouement à Sa Dynastie: ces sentiments sont gravés dans tous les coeurs. Mais, Sire, je dois à mon devoir de sujet fidèle, de ne point cacher que toutes ces circonstances ont révélé un autre point c'est que, malgré quinze années de paix et de prospérité, sous le Gouvernement du Monarque, le plus populaire, il existe encore des discordances, dans le caractère, dans la religion, dans le langage, qui empêchent cette fusion entière des peuples hollandais et belge, d'ailleurs destinés à s'entendre, s'estimer et s'allier intimement, si des lois et une administration plus appropriées aux habitudes et aux exigences de chacun d'eux leur offraient les moyens de développer toute leur nationalité.

Jusqu'à présent, Sire, grâce au bon esprit qui anime la population, au zèle et à l'activité des citoyens armés pour reprimer les désordres et assurer l'exécution des mesures conservatrices adoptées par les régences, sur nul point du Hainaut on n'a à déplorer ni pillage, ni meurtre: mais par tout on retrouve la même pensée, dans les villages comme dans les villes, celle de la nécessité de séparer l'administration des deux parties du Royaume. Les Régences la font connaitre successivement, et les membres des Etats Députés m'ont chargé spécialement de rendre compte à V.M. qu'ils partageaient l'opinion générale et que, pleins de confiance dans Votre volonté Royale de faire le bonheur de la patrie ils espéraient que les mesures que V.M. allait prendre, amenaient ce résultat, convaincus intimement, que, dans les circonstances actuelles, c'est le seul moyen de prévenir des maux irréparables. Je supplie V.M. de considérer que le mouvement qui s'accroit à chaque instant, semble exiger une prompte détermination. L'espoir fondé de voir disparaître le principal objet de réclamations calmera tous les bons esprits, qui, d'ailleurs, ne peuvent dissimuler combien la mise à exécution d'une pareille mesure entrainera de difficultés, qu'il est réservé, Sire, à Votre prudence et à Votre Sagesse d'aplanir.

XVIII. *10 September schrijft De Macar, na mondeling de toezegging van Prins Frederik te hebben gekregen om geld aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Staatssecretarie 5736, 20*

September, la E 33, geh. De Minister adviseert 14 September gunstig. (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 14 September, no. 3) om f 3000.- ter beschikking te stellen. De Minister van Financiën aanvaardt dit voorstel dd. 16 September en stelt het geld beschikbaar. (Staatssecretarie 5736, 20 September, la E 33, geh.) De la Coste verwittigt hierop De Macar. (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 17 September, no. 2).

XIX. De Macar aan De la Coste, 12 September. 11½ du soir, eigenhandig.

Un des points de la province qui doit fixer l'attention est la forteresse de Charleroi. Le Général de Roisin n'a pu y entrer. Le commandant de la province a pris d'ailleurs à ce qu'il m'a dit, toutes les mesures qu'il a cru utiles pour cette localité, où les têtes sont singulièrement montées, pour obtenir la séparation.

Tournay a été très agité mais la garde urbaine à la quelle on avait délivré 400 fusils a tenu bon. A la date d'aujourd' hui je n'en ai point de nouvelles et la poste est arrivée, ce qui m'inquiète.

Dans presque toutes les communes rurales et même dans le Borinage, si on en excepte quelques localités comme Jemappes, Fromeries et les environs de Charleroi, les masses sont tranquilles, mais des gens que l'on croirait amis de l'ordre, y sèment les germes de cette exaltation qui devient tous les jours plus générale et dont il est pénible de craindre les résultats, si le discours du trône ne calme pas cette effervescence.

Rien de nouveau, Mgr, sur la frontière de France, Mons est assez tranquille mais on attend avec une extrême anxiété l'ouverture des Etats Généraux. Le Bourgmestre a remis aujourd'hui à la garde des guidons aux couleurs brabançonnes ou plutôt du Hainaut.

XX. De Macar aan De la Coste, 13 September, 11¾ du soir, eigenhandig.

Je suis toujours dans la même position. J'ai exécuté avec le plus de zèle possible toutes les instructions que vous m'avez données et si l'ordre public est troublé ce ne sera pas faute d'avoir adressé aux diverses autorités toutes les recommandations possibles.

A l'exception des environs de Charleroi on est dans ce moment assez calme dans le Hainaut, quoique le drapeau brabançon soit arboré dans beaucoup de localités.

Les frontières de France continuent à être tranquilles. On va s'y occuper de la réorganisation de la garde nationale. On continue aussi à armer la place de Lille. On ne remarque aucun préparatif dans les autres villes; les douaniers français et la gendarmerie sont venus dans la journée de hier et d'aujourd'hui s'informer sur divers points, des mouvements qui s'opéraient chez nous, de la force de nos garnisons etc. etc.

Toute la population de nos villes attend avec une vive anxiété le discours d'ouverture des Etats Généraux. Je dois prévenir V.Exc. que s'il ne donne pas d'espoir aux partisans de la séparation, il est probable qu'il éclatera de nouvelles tentatives de troubles au moins à Mons.

Il est onze heures et demie. J'ai reçu avec une extrême plaisir la lettre de V.Exc. du 11 du courant. Je la prie de m'excuser si accablé de fatigues et d'inquiétudes, mes rapports ne sont pas rédigés comme je le désirerais. Mais je puis répondre au moins que mon zèle est le plus actif qu'il me soit donné d'en avoir.

Tussen 13 en 22 September, ontbreken een reeks rapporten Het is bijna niet aan te nemen dat de Gouverneur al die dagen geen rapporten zou ingezonden hebben. Ik heb er echter slechts één in Brussel kunnen vinden.

XXI. De Macar aan De la Coste, 21 September.

Koninklijk Legermuseum Brussel, Papieren Delfosse.

Les rapports qui me sont parvenus aujourd'hui de divers points de la province sont rassurants. Charleroi s'apaise, Tournai se maintient, il n'y a que la ville d'Ath qui puisse donner d'inquiétude, le général commandant la province en a prévenu S.A.R. le prince Frédéric.

Aucun mouvement sur la frontière, nos voisins restent tranquilles, il y a peu d'émigration.

Malheureusement Mons continue a être agité, la régence avec de bonnes intentions a perdu sa force, ce malheureux drapeau dont cependant elle n'a pas fait fête ainsi que les journaux ont voulu le faire croire est le seul acte véritablement répréhensible à lui

reprocher et elle en est bien au regret, il disparaîtra dès qu'on ne craindra plus de mouvement. La peur seule empêche de le faire ôter.

Les déplorables événements de dimanche soir ont retrempé le moral des troupes, il paraît que l'on compte sur elles, en conséquence le lieutenant général Howen va occuper militairement la position de la grande place et de l'hôtel de ville cette nuit même et si comme il y a lieu de le croire il réussit, on réorganisera s'il est nécessaire une garde bourgeoise convenable en tâchant de désarmer ceux des individus suspects qui depuis les diverses scènes, qui ont eu lieu, se trouvent détenteurs d'armes de diverses espèces.

Quelque soit le succès de cette entreprise qui d'ailleurs est motivée par les agressions partielles de mauvais coquins qui viennent tirer sur les sentinelles, je ne dois pas dissimuler à votre Excellence que le mouvement d'agitation morale dont je l'ai souvent entretenu va toujours croissant, aucun des nombreux inconvénients signalés contre la séparation n'est apprécié, c'est en vérité peine perdue d'en parler.

Je ne puis d'ailleurs compter sur aucun membre de la députation pour remplir des missions de la nature de celles dont votre Excellence m'entretient. Quant aux commissaires de district la plupart n'y sont plus propres que les députés; au surplus il est déjà des drapeaux qui ont disparu et votre Excellence peut être sûr que Bruxelles rentré dans l'ordre, tous les drapeaux tomberont, la plupart des autorités ne les ont toléré que par force et pour éviter des discussions et des malheurs.

J'avais déjà depuis quelques jours écrit à l'évêque de Tournai après l'avoir fait précédemment engagé à adresser une circulaire aux curés, il ne m'a pas encore répondu; au surplus, Monseigneur les prêtres restent assez tranquilles dans le Hainaut et nos grands seigneurs ne remuent pas.

Je pense que si on pouvait envoyer à Mons deux à trois mille hommes de troupes sûres il y aurait lieu de bannir toute crainte pour ce point, mais on doit se défier des défections, c'est le motif qui avait paralysé les généraux qui à plusieurs reprises m'avaient toujours manifesté cette appréhension.

XXII. De Macar aan De la Coste, 22 September, Eigenhandig.

J'en ai reçu aucune nouvelle alarmante d'aucun point de la

province. J'ai à diverses réprises donné des instructions relativement aux malheureux drapeaux qui avaient été arborés. J'ai de nouveau invité les commissaires de district de prendre de suite les mesures nécessaires pour qu'ils disparaissent dans toutes les localités où cela pourra se faire. Déjà on doit l'avoir ôté dans plusieurs communes.

Le mouvement de la garnison de Mons s'est opéré cette nuit avec succès. J'espère que nous serons plus tranquille. Le bourgmestre dont les intentions sont bonnes aura plus de fermeté et j'espère convaincre les magistrats et surtout le procureur du roi de la nécessité de montrer plus d'énergie.

Néanmoins il règne une sourde agitation qui j'espère sera comprimée. Un fait révèle l'existence de cette disposition. On a enterré aujourd'hui un des individus blessés dimanche, plus de 600 jeunes gens l'ont accompagné au cimétière.

On attend avec impatience les nouvelles de Bruxelles où tout parait dans l'anarchie. Fasse le ciel qu'elles soient bonnes car nous ne sommes pas encore sans quelques craintes malgré l'attitude de notre garnison.

L'évêque m'a répondu qu'il craignait de faire plus de mal que de bien en adressant une circulaire aux curés. Je viens, Mgr, de l'engager de nouveau à écrire là au moins où il y a de l'agitation.

XXIII. De Macar aan De la Coste, 23 September, 11 h. du soir, eigenhandig.

La situation de la Province est la même que celle d'hier. Je n'ai aucune nouvelle officielle d'Ath, mais tout y parait tranquille. Mons l'est également. La nuit dernière il y a eu quelques coups de fusils tirés. Mais on ne sait pas d'une manière certaine si c'est avec intention. On s'occupe d'après mes invitations pressantes et celle du Commandant supérieur de la forteresse du soin de retirer les armes des mains suspectes.

Il s'agira de savoir quel parti prendre envers la garde communale dont malheureusement le chef n'offre aucune garantie. Dans ce moment le général Howen lui demande compte des fusils confiés à sa troupe.

On a arrêté dans le Borinage deux agents envoyés de Bruxelles dans la journée d'avant hier, savoir un nommé Caroly, se disant poëte né à Mons et Raphael Beauda, forçat libéré, né à Roulx (Hainaut). Ils étaient porteurs de diverses pièces et notamment

d'une lettre d'un comité de Bruxelles, signé Prévost, appelant les borrains à leurs secours. Ces deux individus sont déposés à la prison militaire d'ici. Caroly a figuré dans les premiers émeutes de Mons, c'est une tête exaltée du dernier point. J'ai transmis toutes les pièces saisies au Procureur du Roi en l'invitant à instruire pour découvrir ses complices. Malheureusement ce fonctionnaire public et son substitut ont montré une grande pusillanimité depuis tout ceci. Il est impossible que l'on songe à confier au premier la place de Procureur Général. Sa conduite a été des plus déplorable, peut être reprendra-t-il courage, si comme tout l'annonce, l'armée royale est entrée à Bruxelles. Sinon on en obtiendra rien. Cette entrée, Mgr, produira un grand effet et suffira j'espère pour faire rentrer dans l'ordre, tout ce qui ne le serait pas encore. Sinon, la nécessité d'un renfort deviendrait indispensable. Les frontières de France sont très tranquilles, on continue à armer Lille. Mais sa garnison est faible. Il recrute que trois mille hommes d'infanterie et un régiment de dragons.

Il est vrai aussi que l'on a dit à V.Exc. que le commissaire de district de Thuin quoique dévoué au Roi n'a point d'énergie. On doit remarquer toutefois qu'il a eté toujours assez mal avec le Prince de Chimay. Au surplus il exerce une certaine influence. Les communes de son district où il y a encore des drapeaux ne les conserveront pas. Il ne faudrait pas je pense y faire trop d'attention pour le Hainaut. Le principal serait de rétablir la perception de l'impôt sur l'abatage, elle est malheureusement interrompue dans plusieurs localités et de faire rentrer les miliciens en retard. Voilà les deux objets dont je m'occupe spécialement mais qui offrent de très grandes difficultés.

Les états viennent d'ordonner l'ouverture de la navigation sur les canaux du Hainaut pour le ler Octobre. Mais il est à craindre que l'état de gène des fabriques et la force des circonstances empêchent le commerce de faire les approvisionnements ordinaires de charbon de terre. D'un autre côté la banque de Bruxelles malgré des efforts, parait se trouver dans l'impossibilité de faire tout ce qu'elle a promis. Il en résultera beaucoup de difficultés de tenir en paix le borrinage.

Au surplus, Mgr, le découragement qui m'entourrait était si général qu'on ne peut s'en faire une idée sans l'avoir vu. Depuis hier les visages changent. Tel, qui m'avait fuit depuis quinze jours est revenu, quelle triste expérience de la faiblesse de l'espéce humaine.

Toutefois, que V.Exc. en rendant compte à S.M. de la situation actuelle du Hainaut qui laisse sans doute à désirer, daigne lui assurer que si beaucoup de personnes sont d'avis de demander la séparation d'administration en conservant aux deux parties du royaume les avantages commerciaux et industriels de chacune d'elles, il en est très peu jusqu'ici qui inclinent vers la France.

Quelques fonctionnaires et quelques employés ont montré beaucoup de zèle.

Je me réserve d'en entretenir ultérieurement V.Exc. mais accablé sous le poids de la fatigue je dois terminer aujourd'hui mon rapport.

XXIV. De Macar aan De la Coste, 24 September, 11 h. du soir, eigenhandig.

L'état de la Province n'est pas changé depuis hier. Tournay, Ath, Charleroi, sont tranquilles. Mons l'est aussi. Mais les nouvelles de Bruxelles exagerées ou dénaturées par la malveillance, donnent aux excitateurs des prétextes pour tenter de nouveaux excès. Heureusement quant à Mons, que les désarmement des gardes bourgeoise s'effectue avec assez de succès pour que dans ce moment il reste à peine 200 fusils à retirer, ce qui donne une garantie que l'ordre ne sera plus troublé.

Le Lt Gén. Howen parait un homme dévoué sans doute, mais il devrait consulter davantage les serviteurs du roi sur les quels il peut compter, car connaissant mal les moeurs et l'esprit des habitans il se créera des difficultés qu'il ne pourra pas vaincre s'il n'y prend pas garde. J'ai, Mgr, conservé la province et toute ses forteresses au Roi. Ce qui s'est passé dimanche avait été combiné avant son arrivée, entre moi et le général Duvivier. Il serait injuste que le général Howen en retirât les louanges et cependant on semble lui en attribuer le mérite et on ne dit pas un mot d'encouragement à celui qui a tout fait parce qu'il n'a pas cru devoir parler de ce qu'il regardait comme le simple acquit de son devoir.

J'ai l'honneur d'adresser à V.Exc. des exemples de la nouvelle circulaire que je viens d'adresser aux administrations des villes et des communes. Je suis persuadé que si dans trois jours Bruxelles est soumis, il n'y aura plus un seul drapeau arboré dans la province.

Je ne parlerai à V.Exc. ni du comte de Glymes, ni du baron

Duval dont le Gén. Howen a du entretenir le Département de la guerre. Mon opinion n'est favorable ni à l'un ni à l'autre, mais il n'y a pas nécessité de prendre une décision sans entendre celui qui les a vu de plus près que personne. Veuillez être persuadé, Mgr, que dans les circonstances si pénibles où je me trouve, il serait utile au service du Roi de ne pas être traité moins bien, que certaines personnes, qui n'ont rien fait que par mon influence. J'ai grand regret de devoir le dire, mais V.Exc. ne peut croire combien cette distinction nuirait au bien de la chose publique et produirait un mauvais effet sur l'opinion qui sait apprécier souvent les hommes et les choses. Il est au surplus, Mgr, toujours facile de flatter, et si les rapports de l'autorité militaire parlent du bon esprit des habitans, c'est quelle ne s'attache qu'à l'écorce, car l'agitation est la même, seulement elle se cache un peu plus.

Bijlage rondschrijven van De Macar dd. 24 Sept. gericht aan de gemeentebesturen van Henegouwen. Aanmaning tot rust en orde en respecteren der wetten.

XXV. De Macar aan De la Coste, 25 September. 11 h. du soir, eigenhandig.

Le province est dans la même situation que lors de mon rapport de hier soir sinon que des individus armés de Tournay, Leuze, Ath, Charleroi, Fleurus, Gosselies et de quelques villages du Borrinage sont partis pour aller au secours de Bruxelles, comme ils le disent. Leur nombre n'est pas connu, mais il n'est pas considerable. D'ailleurs tout reste tranquille. Mons est également en repos. Mais l'agitation morale continue, ainsi que dans la province, on attend avec anxiété les événemens de Bruxelles.

Il parait certain que plusieurs personnes venant de France se sont introduites dans la province. Ci-joint la lettre, sans signature, de Mr Cuvelier, Procureur de Roi, à Tournay qui annonce l'arrivée de Mr Gendebien et d'une douzaine d'individus à Peruwelz et leur départ pour Leuze, allant à Bruxelles. D'une autre côté une char-de-poste est passée par Quiévrain cette nuit, contenant quatre personne armées qui ont assuré en passant qu'ils étaient du gouvernement provisoire. Ils ont quitté leurs voiture à.... et ont pris des routes de traverse se dirigeant vers Bruxelles à ce qu'on l'assure, malgré toutes les recommandations. Je crains qu'ils arriveront sans être arrêtés.

Bijlage brief hogergenoemd, waar in staat wat de Gouverneur

verhaalt en hoe Gendebien met nog 12 gezellen te paard gezeten, komend van Valenciennes mannen vraagt (opeist) om naar Brussel te gaan. Na verklarende, afwijzende, motieven aanvaarden zij die en gaan alleen op weg. Zij verklaarden dat zij optraden in naam van het voorlopig bewind.

XXVI. De Macar aan De la Coste, 26 September, 11 h. du soir, eigenhandig.

D'après des renseignements qui paraissent positifs les personnes qui sont passées à Péruwelz dans la nuit du 24 au 25 du courant outre Mr Gendebien étaient Mrs Lignac, Van de Weyer, Van der Smissen, Hotton et le vicomte de Nieuport, il parait que Mr de Potter n'en faisait pas partie.

Le départ des diverses localités de la province des têtes le plus chaudes pour aller à Bruxelles s'est effectué trop brusquement pour y conduire beaucoup d'individus.

Les places de Tournay, Ath, Charleroi et Mons, sont, Mgr, dans la même position que hier. Mais on ne peut se dissimuler que les nouvelles apportées par le Courrier des Pays Bas des échecs essuijés par l'armée dans les murs de Bruxelles, n'aient montés singulièrement toutes les exagérations et ne consternent les bons citoyens. On attend avec une cruelle anxiété de savoir à quoi s'en tenir; les dispositions sont prises au surplus pour tous les cas. Mais V.Exc. sentira combien cette situation devient pénible.

Puisse la sagesse du Roi prendre des mesures pour mettre un terme à cet état de choses qui finit par jeter le trouble et les alarmes dans les têtes les mieux organisées.

Les frontières françaises continuent à être tranquilles.

Le Courier de la malle ayant été arrêté hier à Halle et à Enghien, le directeur des postes a expédié ses dépêches pour la Haye par Ath et Lessines. Aujourd'hui il le fera encore.

XXVII. De Macar aan de koning, 3 en 7 October, uit Valenciennes.

Staatssecretarie 5737, la G 37, geh. en Staatssecretarie 3483, 20 October, no. 18.

Het rapport van De Macar dd. 3 October is op last van de Koning doorgezonden naar De la Coste in Antwerpen. De

Macar vraagt hierin om instructies. 7 October schrijft de Gouverneur aan de Koning dat hij zijn best heeft gedaan en vraagt verdere instructies aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Mogelijk zijn beide rapporten identiek, daar De Macar in zijn rapport van 3 October - blijkens het begeleidend schrijven van de Mey, waarbij het rapport naar Antwerpen moet worden doorgezonden - gesproken heeft van een rapport dat hij over Londen zou verzenden.

D'omalius, gouverneur van Namen.

JEAN BAPTISTE JULIEN D'OMALIUS D'HALLOY. Geboren te Luik 16 Februari 1783. Studeerde voornamelijk geologie. Bij K.B. van 2 October 1815 benoemd tot Gouverneur van Namen. Gematigd Katholiek en warm vereerder van Koning Willem I. Hij legde in October 1830 zijn waardigheid neer en was ook later niet te bewegen in Belgische dienst te treden.

Voor zover niet aangegeven zijn alle rapporten genomen uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 4. Alle rapporten uit Namen, zijn eigenhandig geschreven, tenzij anders aangeduid.

I. D'omalius aan De la Coste, 10 Augustus.

Gerretson II, blz. 194. Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, III, 1. Foutief door Gerretson aan De Macar toegekend[1)].

II. D'omalius aan De la Coste, 11 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

La tranquillité continue à règner aux frontières de France et les rubans tricolores qui ont été distribués à Couvin et dont il est parlé dans mon rapport du 10 de ce mois, n'ont pas été portés par les individus qui les ont reçus, ceux ci se sont bornés à se réjouir un moment entre eux des événemens qui se passaient en france.

III. D'omalius aan De la Coste, 13 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

Fort van Charlomant is zwaar bewapend. Du reste la plus grande tranquillité règne à la frontière.

1) Zie hoger blz. 297.

IV. D'omalius aan De la Coste, 17 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

Niets bijzonders te vermelden sinds 13 Augustus.

V. D'omalius aan De la Coste, 21 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

Niets bijzonders te vermelden sinds 17 Augustus.

VI. D'omalius aan De la Coste, 27 Augustus.

J'ai l'honneur d'informer V.Exc. qu'il ne s'est rien passé de remarquable à la frontière et que, jusqu'à ce jour, la tranquillité continue à règner dans la province de Namur.

VII. D'omalius aan De la Coste, 28 Augustus, 11 heures du matin, niet eigenhandig.

J'ai l'honneur d'informer V.Exc. que hier soir vers huit heures et demi, il s'est formé un petit rassemblement à Namur. Aussitôt on a appelé la garde communale, qui s'est réuni tout de suite, ainsi que plusieurs habitans qui se sont présentés à la régence pour avoir des armes et se joindre à la garde communale; des patrouilles ont eu lieu et l'attroupement s'est dissipé, sans qu'il y ait d'autre suite que quelques vitres cassées et la tentative, non effectuée de dépendre les armes royales, qui décoraient la manufacture de couteaux de Mr Arnould. La nuit et cette matinée ont été tranquilles.

J'adresse cette lettre à V.Exc. par une estafette que le Lt Gén. van Geen expédie au Dept. de la Guerre.

VIII. D'omalius aan De la Coste, 28 Augustus, 10 heures du soir.

J'ai eu l'honneur de rendre compte ce matin à V.Exc. qu'un petit attroupement s'était formé hier soir à Namur et qu'il s'était dissipé aussitôt la réunion de la garde communale à laquelle s'était adjointe plusieurs habitans.

Aujourd'hui le conseil de régence s'est assemblé et a décidé

que les principaux habitans seraient invités à se réunir en garde bourgeoise, pour seconder la garde communale dans le maintien de l'ordre. Le conseil a en même temps nommé Mr l'échevin Bivort commandant de cette garde auxiliaire. De mon côté j'ai engagé verbalement les fonctionnaires publics à s'inscrire dans cette garde, pensant que s'était non seulement un moyen de lui donner plus de force effective, mais aussi d'empêcher la tendence politique, quelle pourrait prendre, si celle de Liège et de Bruxelles lui donnaient de mauvais exemple.

Ces deux gardes font maintenant le service dans l'intérieur de la ville, la force militaire se bornant aux établissements militaires et à la place sur la quelle se trouve l'hôtel du Lt Gén. et celui du gouvernement provincial.

Au moyen de ces arrangements, la plus grande tranquillité règne en ce moment dans la ville et il ne parait pas que rien puisse la troubler. Il n'y a aucune apparence de mouvement dans la reste de la province.

IX. D'omalius aan De la Coste, 29 Augustus, 10 heures du soir.

Ainsi que je le prévoyais lors de mon rapport d'hier soir, la tranquillité n'a pas été troublée, la nuit dernière.

Ce matin deux ou trois membres de la garde bourgeoise ont demandé que l'on arborât des couleurs, mais cette proposition a été rejetée, même par les hommes marquants dans l'opposition.

A deux heures, une autre circonstance est venue compliquer les affaires. C'est l'arrivée du baron de Stassart venant de Paris. Quelques temps après, le bruit s'est répandu, que l'on irait le complimenter avec un drapeau.

J'ai allors engagé un ancien ami de Mr de Stassart, à aller trouver ce dernier, pour lui faire sentir les graves inconvénients qu'il y aurait, de prendre des couleurs, autres que celles de l'Etat. Quelques moment après, Mr de Stassart est venu me faire une visite. Je l'ai entretenu des suites de la prise de couleur. Il m'a dit que quoique les couleurs municipales ne lui parurent pas une révolte, il les déconseillerait à ceux qui lui en parleraient, qu'il désirait, autant que qui ce soit, que l'on se maintienne dans l'ordre légal. Que son intention était que l'on se bornât à faire des pétitions respectueuses au Roi.

Pendant le temps que ces conférences se passaient, le peuple

c'est à dire des ouvriers et des gens sans aveu, se sont porté chez Mr de Stassart, que l'on a dit être sorti et alors ils sont allés briser les vitres de deux marchands de grains et il (nl. le peuple) a refusé de céder à la garde bourgeoise en vociferant contre la sortie des grains, contre le droit de l'abatage, et contre le bourgmestre Tonnelier. L'échevin Bivort, commandant la garde bourgeoise, voyant que le sang allait couler et que la garde bourgeoise serait peut être désarmée, a ordonné à celle ci de se retirer dans l'hôtel de ville et s'est avancé vers le peuple en demandant ce qu'il voulait. Puis il leur a dit que demain l'administration de la ville se réunirait et qu'il lui soumettrait leurs plaintes. On a crié alors 'Vive Bivort' et le mouvement s'est un peu calmé.

Jusqu'à présent la troupe ne s'est pas mêlée des affaires, mais la garde bourgeoise, c'est à dire toutes les notabilités de la ville, qui viennent d'être insultée par le peuple, va être dans une singulière position et commence déjà à désirer l'aide de la force armée.

X. D'omalius aan De la Coste, 30 Augustus, Neuf heures du soir.

J'ai eu l'honneur de faire connaitre hier soir à V.Exc. l'arrivée du Baron de Stassart à Namur et les troubles qui ont marqué le commencement de la soirée.

Le restant de cette dernière a aussi été fort agité, mais, sans néanmoins, que l'on en soit venu aux mains.

Deux hommes du peuple avaient été blessés dans les chocs qui avaient eu lieu avant dix heures et quelques gardes ont reçu des contusions.

Le matin il y avait encore de l'agitation dans les rues habitées par les ouvriers.

Le conseil de régence s'est réuni vers dix heures, sauf le bourgmestre à qui l'on avait conseillé de ne plus paraître, le peuple demandant sa destitution et même sa tête. L'impossibilité où était l'administration municipale de maintenir l'ordre à déterminé le conseil à publier la proclamation que V.Exc. trouvera dans le Namurois de ce jour, et en vertu de la quelle j'ai écrit au commandant militaire que *j'étais forcé de le prier de prendre les mesures nécessaires pour maintenir l'ordre et la tranquillité au moyen de la force militaire*.

D'un autre côté, la commision de la garde bourgeoise a fait la proclamation que V.E. trouvera également dans le Namurois et dont nous avons de concert avec le Lt Gén., toléré la publication au sort de la caisse.

Pendant le temps de ces délibérations, un drapeau a paru dans la Sambre où un grand nombre d'ouvriers étaient occupés à travailler au curage de la rivière. A la vérité c'était le drapeau national, mais ceux qui l'arboraient n'avaient pas l'intention de le considérer dans ce sens.

L'échevin Bivort s'est rendu sur les lieux, il a harangué les ouvriers et ils ont retiré le drapeau.

A l'instant où ce signe avait apparu le général a fait occuper militairement toutes les places. Ce déployement de force et la proclamation annonçant que la police passait à l'autorité militaire parurent faire une impresion sur les perturbateurs et quant aux meneurs politiques ils paraissent contents avec la proclamation de la commission de la garde bourgeoise et avec une pétition en redressement de griefs, que l'on présente maintenant à la signature de maison en maison.

Mr de Stassart de son côté n'est pas demeuré oisif, il a reçu beaucoup de visite, soit des bouchers qui demandent la suppression de l'abatage, soit des bateliers qui se plaignent de la Sambre, soit des ouvriers qui demandent que le grain se vende à 5 francs le fetiers et que la sortie en soit prohibée. Il s'est rendu à la commission de la garde bourgeoise pour la diriger dans ses opérations, au conseil de la ville pour l'entretenir de la nécessité de faire vendre le blé à bon marché et pour faire sentir que le peuple avait plus de bon sens qu'on n'avait paru le croire. Enfin, il est venu ce soir chez moi, pour m'annoncer qu'il croyait avoir concourru au rétablissement de l'ordre en faisant entendre au peuple, qu'il devait tout espérer de la justice du Roi, mais que pour l'obtenir, on ne devait pas s'écarter des voies légales.

Il m'a dit aussi qu'il avait engagé ces messieurs, à remplacer par des termes plus respectueux, les formes acerbes de la pétition de Liège que l'on avait pris pour type.

Quant à la garde bourgeoise, elle est à peu près désorganisée, les fatigues de trois nuits, les affronts d'hier, la confiance dans l'autorité militaire et la tendance politique qu'on lui donne sont cause qu'il y aura beaucoup moins de monde ce soir. Du reste il a été décidé qu'elle ne ferait, ainsi que la garde communale, plus de patrouille, mais seulement de service intérieur près de quelques établissements à préserver.

La tranquillité règne dans le reste de la province. Cependant à Dinant il s'est manifesté une fermentation, dirigée contre les marchands de grains. On a convoqué la garde communale et formé une garde bourgeoise et d'après un rapport, arrivé ce matin, la tranquillité n'avait pas été troublée.

Quatre cents miliciens devaient arriver aujourd'hui à Namur pour rejoindre à Liège. Il ne parait pas en manquer un très grand nombre.

Je ne sais cependant quel est ce nombre par ce qu'on les a dirigé de suite sur la caserne, pour éviter un rassemblement.

P.S. 10½ du soir. Le calme a regné jusqu'à présent.

Als bijlage is de Namurois dd. 30 Augustus ook toegevoegd. De beide bedoelde proclamaties zijn er in opgenomen.

XI. D'omalius aan De la Coste, 31 Augustus, à 10 heures du soir.

Les mesures dont j'ai entrentenu V.Exc. par mon rapport d'hier ont produit tout l'effet que l'on pouvait en désirer et comme je l'ai déjà dit, le seul déploiement de la force militaire, a suffit pour dissiper les attroupements. Cependant dans la soirée sept individus ayant fait quelque bruit et ayant refusé de se disperser à l'approche de la patrouille militaire, furent à l'instant saisis et conduits à la forteresse. Cette petite mesure a suffit pour que personne ne pensât plus à troubler la tranquillité.

Ce matin la figure épanouie de toutes les personnes qui avaient quelque chose à perdre, annonçait la satisfaction que l'on éprouvait des mesures prises par l'autorité militaire. Mais quand l'heure de discussions politiques fut arrivée, l'on discuta la légalité de cette intervention. On contesta au gouverneur le droit de requérir la force armée, on blâma la régence d'avoir reconnu l'insuffisance des gardes citoyennes. Ceux qui avaient prêté le moins de force à ces gardes furent naturellement ceux qui crièrent le plus haut. Comme il n'y avait plus de danger à courir, on décida qu'il fallait s'occuper sérieusement de l'organisation de la garde bourgeoise et une commision travaille à cet objet avec M. de Stassart. Du reste la masse paraît très contente d'avoir recouvré la tranquillité et ne semble mettre aucune importance à des questions qui ne sont pas de sa sphère. Je ne saurais de mon côté donner trop d'éloge au Gén. van Geen et à sa brave

garnison, la patience, la prudence et la fermeté de l'un, le dévouement et la discipline de l'autre, sont admirables.

Ce matin il y a eu un petit accident au marché au blé, les marchands qui avaient été les plus exposés dimanche, ont vendu du blé à bas prix, de sorte que la foule s'y portait avec empressement et comme on faissait des efforts pour empêcher, qu'il n'y eut trop de monde à la fois, le sabre d'un maréchaussée a blessé un homme au bras.

Sur l'invitation du Gén. le ministère public a été interroger les détenus de la citadelle, et comme il n'y avait naturellement pas lieu de les retenir davantage, ils sont sortis de suite, en se promettant bien de ne plus risquer de s'ennuyer 18 heures au cachot pour le plaisir de faire un peu de tapage.

La députation chargée de porter à S.M. la pétition dont il est question dans mon rapport d'hier se compose de M. de Stassart, Th. Fallon, de Quarré, de Brabant et Zoude. M. Fallon étant malade parait n'avoir été nommé que pour la forme.

XII. D'omalius aan De la Coste, 1 September.

La situation des choses est moins satisfaisante aujourd'hui que hier.

D'abord vers minuit lorsque la garde communale a quitté son service une cinquantaine d'hommes se sont réunis dans un cabaret. Un officier de la ligne s'etant présenté pour les faire sortir, on a résisté et si l'épée de l'officier n'avait heureusement porté sur le bandoulière, un sous officier de la garde, qui était aussi venu pour faire sortir les buveurs, aurait été blessé, peut être tué; Les officiers de la garde sont arrivé et leurs hommes se sont successivement retirés par une porte de derrière en murmurant sur ce qu'ils n'avaient plus le poste de l'hôtel de ville. Toutefois, pour faire cesser ce motif de plainte le général compte leurs proposer de le reprendre, concurremment avec la troupe à condition qu'ils demeurent toute la nuit.

Le matin la nouvelle de la marche des troupes du nord a fortement agité les esprits et donné plus de force aux plaintes contre la police militaire dont je parlais dans mon rapport d'hier. On fait tous les efforts possibles pour rendre du ton à la garde bourgeoise et l'on est furieux contre la régence, de ce qu'elle a dit, que cette garde était impuissante pour maintenir

l'ordre. Toutefois une proclamation que le général van Geen a publiée pour faire connaitre ses intentions, a produit un bon effet.

A Dinant l'on n'a plus su comprimer l'agitation. Le drapeau liégeois a été arboré et le commissaire de district qui s'y était opposé, peut-être d'une manière trop vive, a été obligé de s'éloigner. Du reste il n'y a pas encore eu d'autres voies de fait.

Le nombre des miliciens, rentrés aujourd'hui, pour les manoeuvres a été proportionellement moindre que les jours précedentes et quelques uns tenaient des propos très séditieux. J'avais fait hier pour rappeler ceux en retard, une circulaire que V. Exc. aura vue dans le Namurois. Il me semble qu'il faudrait voir l'effet de cette circulaire avant d'appeler le restant de la milice, car, si on ne peut avoir les hommes qui s'attendaient à rentrer sous les drapeaux on aura bien moins encore ceux aux quels on avait promis de rester chez eux.

D'un autre côté il serait à craindre qu'une trop grande quantité de nouveaux venus ne corrompit la troupe qui hier encore avait un esprit si excellent. D'après ces considérations, si je ne vois pas de circonstances plus favorables, j'attendrai une nouvelle disposition de V.Exc. pour mettre à exécution l'arrêté[1] du 28 août 1830 no. 54.

XIII. D'omalius aan De la Coste, 2 September.

Il ne s'est rien passé de remarquable à Namur aujourd'hui. La plus grande tranquillité a regné.

La proposition que le général Van Geen comptait faire hier à la garde communale a été accueillie avec empressement et il a été décidé que 20 hommes de cette garde seraient de service concurremment avec la troupe.

En général tout le monde est maintenant calme et tranquille; mais c'est de la part de l'opposition une armistice, et non une soumission, car elle est convaincue de sa force et ne doute pas que si on en venait aux mains les soldats tourneraient de son coté et quoique les chefs militaires paraissent avoir, de leur côté la même confiance, la plupart des hommes rentrés hier, avaient

1) K.B. waarbij alle verlofgangers opgeroepen worden tot het bijwonen der herfstoefeningen.

un si mauvais esprit qu'ils est à craindre qu'ils n'influent sur les autres, surtout d'après ce qui vient de se passer à Liège, où l'on a renvoyé tous les miliciens qui venaient pour des manoeuvres. Du moins les nôtres rentrent dans leurs foyers, les uns avec une autorisation de leurs chefs, les autres sur la simple invitation des gardes bourgeoises de Liège, qui faisaient le service aux portes et qui leur ont distribué des rubans aux couleurs liégeoises. Les premiers de ces hommes qui sont entrés ce matin, à Namur, ont été mis, par l'autorité militaire, en subsistance dans le corps de la garnison, mais aussitôt des séducteurs (?) se sont rendus en avant pour conseiller aux soldats de ne pas entrer.

Ces circonstances me confirment dans l'opinion qu'il serait imprudent en ce moment, de rappeler les hommes qui avaient obtenu la permission de rester chez eux pendant les manoeuvres d'automne.

Le calme est rétabli à Dinant, mais le drapeau liégeois est encore arboré, on espère qu'au moyen d'un renforcement de garnison, envoyé ce matin, on fera disparaître ce signe.

A Couvin le 29 août au soir, des hommes ivres insultèrent des maréchaussées. Ceux ci se saisirent de l'un des provocateurs et l'emmenèrent avec eux, mais alors il se forma un groupe tumultueux et les maréchaussées durent relacher leur prisonnier après avoir été assez maltraités.

Le reste de la province parait tranquille.

XIV. D'omalius aan De la Coste, 3 September.

J'ai l'honneur de rendre compte à V.Exc. que la journée a été très tranquille à Namur. Tout est dans le même état qu'hier soir.

L'ordre est tout à fait rétabli à Dinant, la régence a fait disparaître le drapeau liégeois sans que personne ait fait de réclamations.

XV. D'omalius aan De la Coste, 4 September.

Il n'y a rien de nouveau aujourd'hui dans la province de Namur. Tout y est tranquille, mais les nouvelles vraies ou fausses qui arrivent à chaque instant des provinces voisines entretiennent les esprits dans la plus grande agitation.

XVI. D'omalius aan De la Coste, 5 September.

Il ne s'est rien passé de nouveau dans la province de Namur depuis hier. La tranquillité a continué de règner.

XVII. D'omalius aan De la Coste, 6 September.

Il n'y a rien de nouveau dans la province de Namur aujourd'hui. Tout reste dans le même état, c'est à dire que la tranquillité n'est pas troublée, mais que les esprits sont fort agités.

XVIII. D'omalius aan De la Coste, 8 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 15 September, no. 4, geh.

Il m'est pénible de devoir dire à V. Exc., ainsi que je le lui avais déjà fait présentation hier[1)], que la proclamation de S.M., bien loin de produire l'effet désiré, a redoublé l'exaspération. Il n'y a plus maintenant qu'une seule idée c'est la *séparation* et comme on ne l'a pas trouvé en termes explicites dans la proclamation, le mécontentement s'est exhalé sous toutes les formes. Dès le matin on parlait du projet d'attaquer de vive force, vers midi des ouvriers bateliers ont arborée la cocarde brabançonne et promené un drapeau aux mêmes couleurs, cependant la prudence des autorités militaires a prévenue tout accident jusqu'à présent (9½ heures du soir) mais nous ne devons pas nous dissimuler que nous sommes sur un volcan, non pas que la force militaire qui est ici, ne soit beaucoup plus que suffisante pour maintenir l'ordre, si on pouvait compter sur la troupe. Mais l'opposition et le peuple sont convaincus que les soldats ne leur feront pas de mal, et hier, dans le moment où l'exaspération était la plus forte, des hommes venaient ouvrir leurs poitrines devant les bayonettes en criant: *frappez*.

D'un autre côté ces pauvres soldats sont harassés, étant toujours sur pied sans pouvoir prendre de repos, et abstraction des idées politiques, ils seront fort aisés de voir une circonstance qui leur permette de rentrer chez eux.

Je suppose que V.Exc. a reçu la lettre où je lui annonçais que j'avais cru devoir attendre soit un moment plus favorable soit

1) Dit rapport van 7 September niet teruggevonden.

de nouvelles instructions pour rappeler les miliciens primitivement exemptés des manoeuvres.

Ainsi que j'ai déjà dit à V.Exc., tous les miliciens destinés pour la garnison de Liège, sont rentrés chez eux, sauf quelques uns que le général a mis en subsistance dans la garnison de Namur. Maintenant les autorités communales me demandent ce qu'elles doivent faire avec ces hommes. Comme je ne suis pas autorisé à légitimer leur rentrée et que d'un autre côté il serait très imprudent de les rappeler, je ne réponds pas, ce qui équivaut à une certaine tolérance.

Over dit laatste is door Min. van Binnenlandse Zaken gecorrespondeerd met het Departement van Oorlog. 20 September antwoordt de Directeur Generaal De Eerens aan de Minister dat de Gouverneur de betrokken gemeentebesturen kan verwittigen dat de opkomst van genoemde manschappen provisioneel kan worden uitgesteld. (Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal 28 September, no. 2 geh. en 2 October, no. 1 geh.).

XIX. D'omalius aan De la Coste, 9 September.

L'un des attroupements qui existaient hier soir à Namur ayant voulu dépaver la place pour avoir des pierres, la maréchaussée l'a dissipé et la nuit a été tranquille, ainsi que la journée d'aujourd'hui. Du reste la disposition des esprits reste la même et les familles hollandaises sont dans une anxiété pénible.

L'échevin Bivort ayant donné sa démission de commandant de la garde bourgeoise, cette garde l'a remplacé aujourd'hui par Mr de Quarré. Elle s'est occupée en même temps de sa réorganisation en prenant pour modèle de ce qui se vient de se faire à Liège, on dit qu'elle doit porter les couleurs de la ville (Noir et Jaune). On avait voulu y incorporer la garde communale et ensuite faire changer la cocarde de celle-ci. Son commandant s'est refusé à l'une et à l'autre de ses demandes et après beaucoup de pourpalers il a été décidé, de l'assentiment des gardes euxmêmes, que les choses demeureraient sur le pied où elles sont depuis huit jours, c'est à dire que 20 hommes de la garde communale continueraient à faire le service de l'hôtel de ville avec la troupe de ligne.

Mr de Stassart est arrivé aujourd'hui vers deux heures. Il est venu chez moi quelques temps après, m'a demandé si je n'avais pas écrit pour sa sûreté pendant le voyage de La Haye. M'a

paru disposé à s'y rendre, m'a dit qu'il allait passer 24 heures à sa campagne pour repartir après demain. Enfin il a témoigné de recevoir avec plaisir comme sauf conduit, une lettre de ma part dans le sens de la dépêche de V.Exc. du 5 de ce mois No. 1[1]. J'ai aussi adressé la même lettre à Mr Fallon à Bruxelles.

Mr de Moreau de Bioul vient d'arriver de sa campagne. Il part demain pour la Haye.

XX. D'omalius aan De la Coste, 10 September.

Il ne s'est rien passé à Namur depuis hier. Un léger attroupement qui s'était formé vers la fin de la soirée s'est dissipé, aussitôt qu'une patrouille s'en est approchée et la journée d'aujourd'hui a été très calme.

Les miliciens nouvellement rentrés commencent à prendre des habitudes militaires et le général ayant été autorisé à faire jouir les troupes des avantages qui résultent du pied de guerre, la gaîté règne maintenant chez nos soldats et il y a lieu de croire que leur esprit s'améliore.

Le 6 de ce mois il y a du mouvement à Couvin et quelque jeunes gens de cette commune et des environs se sont réunis pour arborer des drapeaux brabançons sur les édifices publics.

Dinant, continue à être très tranquille. On n'y a plus parlé de drapeau, ni de cocarde, depuis le jour où, comme ja l'ai dit à V.Exc., la régence a fait disparaître ces signes.

J'ai reçu aujourd'hui la dépêche de V. Exc. du 8 de ce mois[1].

Je me suis déjà entretenu avec le général de son exécution et j'aurai l'honneur de rendre demain à V.Exc. des premiers mesures qui auront été prises à ce sujet.

XXI. D'omalius aan De la Coste, 11 September.

La journée d'aujourd'hui s'est passée à Namur dans la plus grande tranquillité.

J'ai écrit à la régence que l'autorité militaire ne pouvait plus tolérer de rassemblements armés dans une ville de guerre, et qu'en conséquence elle devait inviter la garde bourgeoise à ne plus se réunir avec des armes.

Le commission centrale de cette garde avait publié hier un

1) Zie hoger blz. 175 en blz. 176.

1) Zie hoger blz. 175 en blz. 176.

arrêté, qui ordonnait à tout habitant de s'inscrire dans ses rangs, mais cette pièce a été fort mal accueillie et quoique ma lettre mentionnée ci-dessus n'ait été adressée à la régence que vers cinq heures, il parait qu'il n'y a déjà plus eu de réunion de gardes ce soir.

XXII. D'omalius aan De la Coste, 12 September.

La tranquillité a continué de règner aujourd'hui à Namur, cependant il est arrivé un petit événement qui, ayant rassemblé beaucoup de curieux, aurait pu devenir le signal d'un tumulte. C'est la saisie faite par l'autorité militaire, de deux caisses d'armes, portant l'adresse de Charleroi, et venant de Liège par la diligence.

Le premier coup porté hier soir à la garde bourgeoise s'étant si bien passé, je me propose d'inviter demain la régence à approuver la dissolution de ce corps.

Les articles contenus dans les journaux de l'opposition sur la situation de la province de Namur, sont remplis d'exagération et de faussetés.

XXIII. D'omalius aan De la Coste, 13 September.

La tranquillité continue à règner dans la province de Namur.

J'ai adressé aujourd'hui une circulaire aux autorités administratives dans le sens de celle de V.Exc. du 8 de ce mois.

L'ordre m'a paru aussi suffisamment consolidé, pour inviter les procureurs du Roi à poursuivre contre les individus qui ont figuré dans les troubles.

J'ai également invité la régence de Namur à dissoudre la garde bourgeoise qui s'organisait de son propre chef, sur un plan très dangereux puisqu'elle voulait se composer de tous les hommes de 18 à 50 ans.

XXIV. D'omalius aan De la Coste, 14 September.

Namur a continué à être très tranquille aujourd'hui.

On a arboré hier dans les bourgs de Fosses et de Gembloux des drapeaux brabançons, mais la population est demeurée étrangère à ces actes d'insurrection qui n'ont été faits que par des réunions de 8 à 10 individus, dont plusieurs venaient de dehors. J'ai prescrit aux autorités de faire disparaître ces drapeaux

et si, ce que je ne crois pas, elles n'avaient pas la force nécessaire, le général y enverrait demain une colonne mobile.

XXVI. D'omalius aan De la Coste, 15 September.

Namur continue à être tranquille. On dirait que les esprits se calment, et plusieurs personnes qui avaient accueillis avec empressement l'idée de la séparation commencent maintenant à convenir qu'il n'est pas clair que cette mesure serait un avantage pour le midi.

Quelques jeunes gens ont arboré le drapeau brabançon à Florenne. On a invité l'autorité à le faire enlever.

XXVI. D'omalius aan De la Coste, 16 September.

La tranquillité continue à régner dans le province de Namur.

Un événement important, pour nos contrées, quoiqu'en dehors de la province de Namur, s'est passé ce matin, c'est l'entrée dans Charleroi d'un bataillon de troupes du Nord. On débitait depuis plusieurs jours, que l'insurrection était telle dans les communes populeuses qui environnent cette ville, que les renforts ne pourraient y pénétrer, cependant personne ne s'est opposé au passage de cette petite troupe.

Ce bataillon est arrivé hier soir à Gembloux, quelques heures après que l'administration de ce bourg avait reçu l'avis du Commissaire de district que si l'on n'ôtait de suite le drapeau brabançon on y enverrait de la troupe. De sorte que l'on a cru que c'était déjà la troupe d'exécution et les agitateurs se sont sauvés croyant qu'ils allaient étre saisis.

XXVII. D'omalius aan De la Coste, 17 September.

Namur a continué a être tranquille aujourd'hui et les nouvelles reçues du reste de la province son satisfaisantes.

Le Lt Gén. van Geen est venu ce matin me demander de faire arrêter l'éditeur du Courier de la Sambre. J'ai fait appeler le Procureur du Roi, qui a dit au général, qu'il ferait bien informer contre cet éditeur, mais qu'il ne pouvait assurer si le juge d'instruction trouverait que l'article incriminé, donnait lieu

à lancer un mandat d'amener. Le général a répondu alors que ce journal, provoquant à la révolte, il serait obligé de recourir à d'autres mesures, et quelques temps après il a pris une disposition pour proclamer la mise en état de siège de la ville et forteresse de Namur. La régence vient de répondre au général qu'elle protestait contre cette mesure et qu'elle s'adressait à ce sujet à S.M.

XXVIII. D'omalius aan De la Coste, 18 September.

Il ne s'est rien passé de nouveau, aujourd'hui, dans la province de Namur, sinon que j'ai reçu l'avis que conformément à l'ordre que j'en avais donné, la régence de Fosses a fait enlever le drapeau brabançon, que quelques mauvais sujets avaient arborés trois jours auparavant.

Ce signe d'insurrection a maintenant disparu de tout l'arrondissement judiciaire de Namur; il n'existe plus que dans quelques communes du district de Philippeville voisine de Hainaut et j'espère que ce n'est pas pour longtemps.

XXIX. D'omalius aan De la Coste, 19 September, niet eigenhandig.

La province de Namur continue à être tranquille.

XXX. D'omalius aan De la Coste, 20 September.

La tranquillité continue à règner dans la province de Namur. Il y a cependant de l'agitation dans les communes d'Oignie et du Mesnil, mais cette agitation tient à des circonstances locales. Ces deux petites communes, pour ainsi dire perdues dans les bois près de Rocroy, s'étaient emparées en 1793 de bois appartenant à leurs seigneurs, mais ceux-ci ont ensuite revendiqués leurs droits et il en est résulté de très longs procès qui ont été terminés, il y a quelques années aux détriments des communes. Depuis lors on accuse l'administration communale de négligence à soutenir les intérêts des habitans et maintenant on veut profiter des circonstances actuelles pour nommer une nouvelle administration et rentrer dans la jouissance des bois.

Du reste j'ai eu lieu de m'assurer que l'esprit des habitants

de nos campagnes est généralement excellent. Ils jugent les mouvements qui ont lieu dans les villes avec une sagacité vraiment remarquable, et craignent qu'ils n'attirent sur le pays les malheurs de la guerre dont le souvenir se rappele maintenant à leur mémoire comme s'ils étaient encore en 1815.

Le Baron de Stassart est arrivé aujourd'hui à sa terre de Corioule.

Il a évité d'entrer dans la ville de Namur.

XXXI. D'omalius aan De la Coste, 22 September.

La province de Namur continue à être tranquille. Le Baron de Stassart qui était arrivé le 20 à sa terre de Corioule est passé dans la matinée du 21 Godinne, village à deux lieux de Corioule. Il a demandé un cheval et comme il n'y en avait pas de disponible il a pris un guide pour le conduire à Dréhame, disant qu'il allait à Vonèche. On lui fit observer alors qu'il était beaucoup plus facile d'aller par Dinant que par Dréhame, sur quoi il a répondu qu'il n'aimait point de passer à Dinant. Comme Dréhame se trouve précisement sur la direction de Corioule à Givet je présume qu'il sera passé en France.

XXXII. D'omalius aan De la Coste, 24 September.

La province de Namur continue à être très tranquille, mais les nouvelles qui arrivent où plutôt qui n'arrivent pas de Bruxelles mettent tous les esprits dans une grande anxiété.

Willmar, gouverneur van Luxemburg.

JEAN GEORGES OTHON MARTIN VICTORIN ZACHARIE WILLMAR. Geboren te Luxemburg, 5 September 1768. Studeerde rechten en vestigde zich als advocaat in zijn geboortestad. 2 October 1815 benoemd tot waarnemend Gouverneur van Luxemburg, 29 Mei 1817 definitief aangesteld. Hij was een warm vereerder van de Koning. Overleden te Luxemburg 1 Januari 1831.

Voor zover niet aangegeven zijn alle rapporten genomen uit Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 5. Al deze rapporten zijn uit Luxemburg geschreven.

I. Willmar aan De la Coste, 31 Juli.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

In verband met de gebeurtenissen in Frankrijk zijn verschillende noodzakelijke maatregelen getroffen. De poorten van Luxemburg zullen geopend en gesloten worden als ten tijde van staat van beleg. Maréchaussée zal veelvuldige patrouilles langs de grenzen doen en burgemeesters moeten regelmatig rapporten inzenden.

II. Willmar aan De la Coste, 5 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 972.

Gouverneur zendt een brief in van de burgemeester van Bouillon over de gebeurtenissen in Frankrijk.

V.Exc. rémarquera que l'esprit qui anime les habitans de cette ville est très bon: j'ai lieu de croire qu'il en est de même sur tous les points du Grand Duché.

III. Willmar aan Van Maanen, 21 Augustus.

Justitie 4596, 8 September, la Z 28, geh. (no. 22).

(Volgen eerst mededelingen over Franse emigranten. Slechts één is er tot nu toe aangekomen).

A l'exception de la formation de la garde nationale dans les

communes rivéraines de la France, tout y est dans le même ordre qu'avant ce qu'on y appele la grande semaine de juillet.

Les relations entre les deux frontières n'ont subi aucun changement.

Dans le Grand-Duché la surveillance des étrangers se fait avec beaucoup de soin.

La tranquillité y est parfaite.

Si V.Exc. ne tient pas rigoureusement au rapport hebdomadaire je me bornerai à ne Lui écrire que lorsque j'aurai à Lui faire part, de choses importantes et dignes de fixer son attention.

IV. Willmar aan De la Coste, 28 Augustus.

J'ai l'honneur d'informer V.Exc. que M. Mangin en dernier lieu conseiller d'état et préfet de police à Paris, est arrivé hier soir dans cette ville, quittant Bruxelles à cause des désordres qui s'y sont manifestés. Il est venu ce matin demander de pouvoir rester quelques tems dans le Grand Duché, se proposant dès le retour de la tranquillité en France, de se rendre à Metz, sa ville natale.

M. Mangin se trouvant dans le cas de l'émigration prévue par la dépêche de V.Exc. du 10 de ce mois N° 973 Cabinet, j'ai cru pouvoir déférer à sa demande.

Conformément à la même dépêche j'informe Son Exc. le Min. de la Justice par le courier de ce jour[1)].

Je suis dans l'ignorance des événemens de Bruxelles, si ce n'est ce que l'on peut apprendre de la bouche des voyageurs qui pour la plus part ne sont guère à même d'en apprécier le caractère. Il faut admettre que les fonctionnaires siégeant à Bruxelles n'ont pas eu le temps de penser combien ils m'auraient rendu service de me tirer de l'incertitude à cet égard, vu ma position à l'extrême frontière vers la France et la Prusse, et mes rapports avec la garnison Prussienne de Luxembourg.

Ce qui est plus particulier c'est que la Gazette des Pays Bas n'est pas parvenue hier, de manière que le recit de ces circonstances importantes a été abandonné au Courier des Pays Bas et aux feuilles de la même couleur.

1) Justitie 4596, 11 September, la F 34, geh. no. 130.

V. Willmar aan De la Coste, 30 Augustus.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 3 September, no. 3.

Je m'empresse de repondre à la lettre confidentielle de V.Exc. du 27 de ce mois N. 982[1].

Tous les rapports sont tranquillisants, et l'espoir me reste que sur aucun point du Grand Duché, il n'y aura des agitations de la nature de celles dont la ville de Bruxelles est devenue le théatre.

Mais j'ai un autre sujet d'inquiétude, c'est l'excessive cherté des vivres dont les classes inférieures des villes de Luxemburg et d'Arlon souffrent péniblement. Le prix de main-d'oeuvre ne suffit pas pour fournir le pain aux familles.

Je suis en correspondance sur cet objet avec les adminstrations des deux villes.

Les causes qu'on indique sont qu'à cette époque s'achètent les grains pour les semences, dont les prix est toujours élevé, que les grains de la récolte ne sont pas battus, que celle ci laisse appréhender un manquant considérable, que les provisions de pommes de terre sont épuisés, que ce qui en reste et le vieux grain sont fournis aux marchés avec parcimonie et à des prix exorbitans.

Cet état de choses présente deux aspects differens:

- la transition de la consommation achevée de la récolte de 1829 à l'ouverture de celle de 1830, c'est l'un.
- l'autre développe l'avenir de cette dernière récolte.

A l'égard du premier j'ai proposé aux administrations des villes de Luxembourg et d'Arlon de chercher les moyens d'approvisionner leurs marchés à des prix tolérables pour le consommateur, et équitable pour le producteur, dût il en résulter des sacrifices.

Peut-être réussira-t-on à déterminer quelques personnes aisées qui font le commerce des denrées à en réduire les prix.

Le recours aux caisses des villes nourrit un faible espoir, les ressources étant à peine au niveau des besoins ordinaires.

Quant aux subsistances à tirer de la récolte de cette année les renseignemens sur le produit présumé de celle-ci ne sont pas encore tous rentrés, ceux que l'on possède ne rassurent pas: j'espère que sous peu je pourrai m'expliquer plus positivement à ce sujet.

1) Zie hoger blz. 169.

De la Coste aan Willmar, 5 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 5 September, no. 2.

J'ai reçu la lettre que vous m'avez écrite le 30 août 1830 par rapport à l'excessive cherté des vivres dont souffrent les classes des villes de Luxembourg et d'Arlon.

En reponse à cette lettre j'ai l'honneur de vous faire observer, que les moyens artificiels pour faire baisser les prix, sont peu efficaces, et que diriger les approvisionnements d'ailleurs est difficilles surtout en ce moment.

Un moyen qui a bien réussi en quelques endroits c'est de distribuer des cartes sur l'attestation de gens bien famés, au moyen desquelles les porteurs reçoivent le pain aux *prix ordinaires,* moyennant une indemnité aux boulangers sur la caisse municipale.

Vous pourriez, ce me semble, Mr le Gouvr, recommander l'emploi de ce moyen, aux administrations des villes, dont il s'agit.

VI. Willmar aan De la Coste, 4 September.

Binnenlandse Zaken II, Verbaal, 8 September, no. 20 C/A.

Les lettres de convocation ont été adressées immédiatement à MM. les membres de la seconde chambre des Etats Généraux.

L'arrêté royal qui a prescrit cette convocation a en outre été publié et affiché dans toutes les communes ainsi que la mission donnée par S.M. à LL.AA.RR. le Prince d'Orange et le Fréderic des P.B. de se rendre dans les parties du Royaume où l'ordre public avait reçu des atteintes.

VII. Willmar aan De la Coste, 4 September.

En vertu de la dépêche de V.Exc. du 27 Août 1830[1)], timbrée cabinet No 982 j'ai autorisé les Bourgmestres, à l'avis de leurs conseillers, dans les villes d'Arlon et de Grevenmacher, de se servir de la coopération des citoyens interessés et dignes de confiance, pour y maintenir l'ordre.

A Grevenmacher une affaire personnelle d'un controleur des contributions directes avec un autre particulier, a donné lieu

1) Zie hoger blz. 169.

à des attroupemens que la police aidée par les citoyens les plus distingués, a dissipés. La malveillance cherchait à y donner une couleur politique: ces menées ont été déjouées. Les rapports du jour d'hier annoncent une parfaite tranquillité.

La cherté des denrées a excité le mécontentement dans les classes inférieures de la ville d'Arlon. La garnison a été alarmé, des rapports qu'elle a reçus à ce sujet. L'autorité locale sans y attacher trop d'importance, s'est prêtée à déployer toutes les mesures de précaution qu'elle avait à sa disposition; mais la garde communale active ne compte que 60 hommes. Un service continu de plusieurs jours l'a epuisée de fatigue. En conséquence Mr le Bourgmestre a témoigné le désir de la renforcer par une forte garde urbaine et j'y ai donné mon consentement.

Dans la ville de Marche un nommé Jacqmain, huissier a planté sur la place publique un drapeau tricolor français ou brabançon, les renseignemens ne s'expliquent pas suffisamment à cet égard. Le ministère public en a été informé. L'autorité locale a fait disparaître ce signe provocateur de désordres et elle se croit assez forte pour maintenir la tranquillité.

L'espoir ne m'abbandonne pas que le Grand Duché restera préservé des agitations dont les Provinces voisines offrent le spectacle, et aux quelles des provocations étrangères ne cessent de l'exiter.

VIII. Willmar aan Van Maanen, 4 September.

Staatssecretarie, 11 September, la V 30, geh.

Mangin wil naar Zwitserland[1)]....

Pour le rapport des événemens de france la Province est parfaitement tranquille, je me promets qu'elle restera de même étrangère aux mouvemens de Bruxelles et de quelques autres villes de la Belgique.

IX. Willmar aan De la Coste, 11 September.

Le rapport que j'ai eu l'honneur de faire à V.Exc. le 4 de ce mois, timbré comme en marge, demande d'être modifié d'après les évenemens survenus.

Le placement nocturne du drapeau tricolore et son renverse-

1) Zie rapport aan De la Coste, dd. 28 Augustus, blz. 344.

ment à l'aube du jour, dans la ville de Marche les 3 et 4 de ce mois, a été répété le 6 en plein jour.

Le nommé Jacqmain déjà signalé le 4, s'est porté le dit jour, accompagné de quelques gens de sa trempe sur la place publique et à l'hôtel de la Régence: là, il a arboré son drapeau, ici il a affiché une proclamation contenant entre autre l'expression:

'malheur à qui osera toucher au drapeau'.

Les notables de la ville, se sont réunis à la Régence et ont organisé une garde bourgeoise qui a pris pour sa cocarde les couleurs de la bannière paroissiale, blanche et verte. L'ordre a été immédiatement établi, et le drapeau tricolore a disparu avec la proclamation y rélative.

Ces faits sont expliqués dans les deux lettres de Mr le Bourgmestre de la ville de Marche des 7 et 10 de ce mois, dont copies sont ci-jointes sous les N° 1 et 2.

Les premières entreprises de l'huissier Jacqmain avaient donné lieu à une information qui n'eut aucun résultat. Il appuya la dernière, d'insulter envers les differens fonctionnairs publics. Les faits étant constants il a été frappé d'un mandat d'arrêt, et il se trouve dans ce moment dans la prison de Marche.

Le 5 du courant vers les trois heures de l'après midi cinq jeunes gens de la ville de Bastogne sortant d'un café se mirent dans un char-à-bancs, y déployèrent le drapeau brabançon, traversèrent la ville pour aller à la kermesse d'un village voisin; à leur retour dans la soirée ils s'adressèrent au Bourgmestre pour placer leur drapeau sur la tour de l'église; sur son réfus ils le firent de leur propre chef, s'en allant au cris de 'Vive le liberté, vive la maréchaussée'.

Ces renseignements m'ayant été donnés par une personne de confiance je demandai des explications au capitaine de la Maréchaussée de la ville.

La réponse du premier est ci-joint sous le N° 3, celle de l'autre sous le N° 4.

Dans une lettre que j'ai écrite à mr le Bourgmestre le 9, je lui ai exposé l'irrégularité, l'inconvéniance et la culpabilité de ce qui venait d'être fait, en lui fesant connaître les moyens de réparer les fautes commisses et en lui témoignant l'espoir qu'il réussirait à faire abandonner les couleurs adoptées.

Cette correspondance n'a pas été poussée plus loin mais hier soir j'ai reçu de M. le capitaine de la maréchaussée la lettre ci jointe sous le N° 5, laquelle est accompagné sous le N° 6 de la réponse que j'ai cru devoir y faire.

Tandis que le scandale de miliciens marchant à la suite d'un drapeau brabançon et de la musique de la garde urbaine se passait à Bastogne dans la ville de Laroche, à quatre heures de là, les membres de la municipalité se couvraient de cocardes des mêmes couleurs publiaient et affichaient une adresse au Roi en adhésion à celle de la ville de Liège pour la séparation du Midi et du Nord du royaume. Ce fait est attesté par la lettre du Bourgmestre du 9, jointe sous le N° 7. J'ai la certitude qu'aucune apparence de mouvement n'a provoqué cette démarche de l'autorité locale.

Il est à remarquer que ces agitations n'apparaissent que dans la partie du Grand Duché où le pétitionnement a été imposé aux paisibles habitans vers la fin de l'année dernière et dans le commencement de la présente. Je chercherai à les y concentrer; de nouvelles instructions viennent d'être données à cette fin, je ne désespère pas de leur succès.

Toutefois dois je répéter ce que j'ai déjà eu l'honneur de dire dans ma lettre du 4 de ce mois; des agens provocateurs de désordres s'aventurent jusque dans les environs de cette ville.

Celle-ci a également été l'objet de beaucoup d'intrigues. On a été jusqu'à rêver l'expulsion de la garnison Prussienne, mais les dispositions rigoureuses que celle-ci a mises en évidence a fait renoncer à cette extravagence.

Sans une force imposante, et Mr le Général commandant le Grand Duché m'a fait connaître qu'il ne pouvait pas la prêter, l'on entreprendrait en vain de faire déposer ces malheureuses couleurs à Bastogne et à Laroche. Aussi bien parait il convenable d'attendre les résultats de la convocation extraordinaire des Etats Généraux, et jusque là, non obstant les échecs essuyés, je perséverérai dans les voies de la persuasion.

Tous les services financiers continuent de s'exécuter conformément aux lois, avec des produits plus faibles à la vérité que les années précédentes, ce qui peut être attribué en partie aux mauvaises récoltes.

Au moment de terminer cette lettre, j'apprends par le rapport joint sous le N° 8 que la scène de Bastogne s'est renouvelée avec des circonstances plus graves. Un nommé Brincourt de la ville d'Arlon est parvenu à mettre le désordre dans le détachement en embauchant une partie pour la ville de Bruxelles. Je viens d'avoir une conférence sur cet objet avec MM les Procureur criminel et Capitaine de la Maréchaussée dans la quelle il a été résolu qu'il sera fait des poursuites contre l'embaucheur et

ses complices, tandis que d'un autre côté les miliciens qui sont rentrés chez eux seront recherchés et ramenés à leur devoir: j'aurai l'honneur de porter à la connaissance de V.Exc. les résultats qui se sont obtenus.

De stukken waarvan de Gouverneur spreekt zijn inderdaad ook toegevoegd. Van no. 1, 7 September en 2, 10 September, geeft de Gouverneur zelf de inhoud. Er verscheen te Marche nog een persoon met een cocarde op. Het was 5 September feest in Marche. 's Avonds als velen dronken waren riep men dooreen: Vive de Potter, van Maanen, Polignac, des Belges etc. Overeengekomen dat in plaats van de Brabantse kleuren on arborerait les couleurs sous lesquelles la jeunesse de la ville marche dans les occasions solennelles. Ce drapeau est vert et blanc, j'ignore l'emblême qu'il exprime, mais je me plais à espèrer qu'il deviendra un signe d'ordre et de décence.

Garde urbaine zal opgericht worden. Getekend Jadot Burgemeester van Marche. Onder no. 4 dd. 7 September, is brief van de Burgemeester van Bastogne Thomas: Werklieden en andere personen die er ellendig uitzien uit Luik en Verviers, komen door de stad, daarbij gerucht dat handwerkers aan het kanaal naar huis zullen gezonden worden heeft schrik verspreid in het omliggende en men vreest plunderingen. Jongelieden hebben spontaan een burgerwacht georganiseerd. Maréchaussée en régence zijn accoord over het nut van deze wacht. Spijtig is dat de brabantse vlag is aangenomen. Burgemeester hoopt ze te kunnen vervangen door de Luxemburgsche kleuren.

Onder no. 5 dd. 10 September is het verhaal vervat dat de Gouverneur geeft (medegedeeld door kapitein-commandant van de maréchaussée F.I. Linard) deze geeft dezelfde inlichtingen als brief no. 3 dd. 7 September 7 u. 's avonds. 300 miliciens die naar Namen gingen hebben in de stad met Brabantse vlag en muziek rondgelopen.

No. 6 dd. 11 September, is het antwoord van Willmar aan kapitein-commandant van de maréchaussée. De Gouverneur eist een krachtiger optreden. Zo b.v. te Marche. Men had de schuldige direct moeten aanhouden, dan was een tweede planting van de vlag niet voorgekomen, noch het oprichten van een burgerwacht nodig geweest. Onder no. 7 dd. 9 September, is schrijven van de Burgemeester van Laroche: Deleuze, die zegt dat de gemeenteraad de motie tot scheiding aannam. Zij is gepubliceerd en heeft

goed effect gehad[1]. *Onder no. 8 geeft Brigadier Kemper zijn commandant bericht, die 't doorzendt aan de Gouverneur dat weer miliciens met de brabantse vlag door de stad zijn getrokken. Zekere Brincourt heeft er enkelen verleid. 8 zijn aanstonds vertrokken. Brincourt is nog met 7 anderen de volgende dag vertrokken. Volgens de militaire commandant die troepen begeleidt ontbreken een 30 man op het appel. Wat niet met Brincourt is meegegaan is naar huis teruggekeerd*.

X. Willmar aan de minister van justitie[2], 11 September.

Staatssecretarie 5736, 17 September, la F 32, geh.

Mangin is vertrokken.....

La frontière française continue d'être tranquille.

XI. Willmar aan De la Coste, 13 September.

Dans le rapport que j'ai eu l'honneur d'adresser à V.Exc. le jour d'hier j'ai signalé l'embauchage commis à Bastogne par le nommé Brincourt d'Arlon sur des miliciens, se rendant en détachement, sous les drapeaux. Cet individu et quatre miliciens qu'il avait séduits ont été arrêtés à Marche et conduits à Namur dans la nuit du 11 au 12.

J'avais recommandé cette mesure à M. le Commissaire de district. Ma lettre ne pouvait lui parvenir que le 12 de grand matin et peut-être eut il été trop tard, mais heureusement le lieutenant de la Maréchaussée a reçu dans la soirée du 11 des ordres de Monsieur le Général comt. le 6e Grand Commandement, de faire la dite arrestation et ces ordres ont été parfaitement exécutés.

Je mets sous les yeux de V.Exc. copie de deux rapports de M. le commissiares de district de Marche du 11 et 12, dans lesquelles les faits qui précèdent sont plus amplement détaillés.

M. van Remoortere me rend les plus grands services dans les circonstances actuelles; entre autres faits, je citerai le suivant:

1) Zie blz. 184, noot 1.
2) Van Maanen had toen reeds zijn ontslag gekregen. Van Pallandt van Keppel was Minister a.i.

le 10 il fut informé que dans la commune de Roi un drapeau tricolore avait été arboré sur le cimétière, il s'y est rendu immédiatement et a fait abattre ce drapeau qu'il a fait remettre avec l'enquête administrative tenue à sa requête par M. le Bourgmestre, à Mr le Procureur du Roi.

Toegevoegd bericht van Van Remoortere dd. 12 September 5 uur 's morgens, dat Brincourt gevolgd is en dat 4 miliciens bij hem waren, waarvan een de franse vlag droeg. Hij zorgde te overleggen met de autoriteiten om Brincourt in het oog te houden. Intussen krijgt commandant maréchaussée bevel uit Namen Brincourt aan te houden.

XII. Willmar aan de administrateur van nationale nijverheid, 13 September.

Staatssecretarie 3473, 28 September, no. 9.

De Gouverneur beveelt het schrijven aan van de fabrikant Lipmann & Zn. dd. 7 September, waarin deze vraagt om steun[1)].

La fabrique des Sieurs Lipmann répand avec le travail beaucoup de secours dans les classes inférieures de la société. Les petites villes à cinq et six lieues de distance suppléent au nombre des couturières que Luxembourg ne peut pas fournir; ce serait une véritable calamité si elle venait à suspendre ses travaux.

L'existence de cette fabrique est due à un premier secours que S.M. a daigné prêter.

Les causes de l'embarras ensuite sont trop manifestes et trop générales.

XIII. Willmar aan De la Coste, 18 September.

Les événemens qui le devoir m'oblige de porter à la connaissance V.Exc. succèdent avec rapidité.

Dans la nuit du 8 au 9 de ce mois quelques gens de la dernière classe ont planté le drapeau brabançon au dessus de la porte d'entrée de la maison de ville de St Hubert.

Mr le Procureur du Roi est parvenu à la faire rétirer par les mêmes dans la nuit du 13 au 14, selon sa lettre ci-jointe sous le N° 1.

1) Zie hoger blz. 203, waar het antwoord van Van Gobbelschroy wordt aangetroffen.

Cependant les démonstrations inquiétantes de la classe inférieurs n'ont pas cessés, et le 16 l'administration de la ville a formé une garde urbaine sous la couleur verte, qui est celle de la bannière paroissiale. Sous le N° 2 se trouve la délibération prise à ce sujet.

Le 10 trois douaniers du poste de Herbeumont, au district de Neufchâteau ont pris publiquement la cocarde brabançonne, annoncé l'intention de se rendre à Bruxelles, et cherché à entrainer d'autres dans leur parti. Un jeune homme de l'endroit s'est laissé séduire, et ils sont partis au nombre de quatre bien armés: en passant à St Hubert le 11, ils ont été accueillis et fètés par ceux qui avaient arboré le drapeau.

A Bouillon, l'autorité municipale s'est occupée le 12 à rédiger une adresse à S.M.[1)] Le rapport du Bourgmestre du 13 est joint sous le N° 3. La garde urbaine qui y est annoncée a été organisée le 14. Un second rapport du Bourgmestre du 16 est joint sous le N° 4.

Le 12 le drapeau brabançon a été arboré sur la tour de l'église de Neufchâteau. Les circonstances de ce fait sont expliqués dans la lettre du Procureur de Roi de St Hubert du 15, jointe sous le N° 5,

Le 14 même scène à Houfalize, suivant le rapport du Bourgmestre du 15, joint sous le N° 6.

Dans la nuit du 14 au 15 ce drapeau a été planté sur la tour de l'église de St Léger, selon qu'il résulte du rapport du Commissaire de district de Verton du 16, joint sous le N° 7, avec celui du Bourgmestre de St Léger.

Depuis deux jours il flotte également sur l'église de Rulles, au même district.

Le 15 la ville de Neufchâteau a résolu d'établir une garde urbaine d'après la lettre du Procureur du Roi du 16, jointe sous le N° 8.

La garde des jeunes gens de Bastogne s'est dissoute le 10. Trois d'entre eux les nommés Siville, Mathelin et Tosquinet sont partis pour Bruxelles où ils se sont enrolés.

A l'exception de la ville de Bouillon, le mouvement n'a pas encore franchi le pays du pétitionnement. Mais les émissaires parcourent toute la province et l'on ne peut presque pas compter qu'ils seront repoussés partout.

Le Bourgmestre de la ville de Diekirch laisse percer des

1) Zie blz. 184, noot 1.

craintes dans son rapport du 16, joint sous le N° 9 et je ne suis pas sans inquiétude à cet égard, malgré les assurances données par le commissaire de district dans son rapport du jour joint sous le N° 10. J'en avais reçu de plus positives des villes de Bouillon et de Houfalize, qui m'ont pas été justifiées par les événemens.

Je me suis déterminé à porter sous les yeux de V.Exc. les principales pièces de ma correspondance sur l'introduction dans le Grand Duché des troubles de Liège et de Bruxelles: Elle pourra ainsi en apprécier par Elle même la tendance et les progrès eventuels.

La provocation est constante, elle s'adresse tantôt aux classes inférieures, tantôt à celles plus élevées. Presque tous les jeunes gens qui ont étudiés à l'Université de Liège en sont zélateurs.

Suivant le rapport du Bourgmestre d'Houfalize ce sont les fils des familles les plus aisées de la ville qui ont arboré le drapeau étranger.

Il en a été de même à Bastogne.

L'exemple des jeunes gens de cette dernière ville qui se sont rendus à Bruxelles aura probablement des imitateurs.

L'on assure qu'il y en a un certain nombre à Luxembourg qui sont dans ces dispositions.

Le gouvernement militaire en est persuadé; c'est un motif pour lui de presser plus spécialement l'approvisionnement de la forteresse.

J'ai déjà entretenu V.Exc. dans mon rapport du 11 de ce mois N° 90 des mesures prises par la garnison, pour imposer à la malveillance, elles sont permanentes; je ne puis que les approuver, mais quoique ce sentiment soit partagé par beaucoup de monde il a cependant aussi ses contradicteurs: il en résulte une fâcheuse irritation.

Dans ce même rapport j'ai fait observer à V.Exc. que le Général Comt le Grand Duché m'avait déclaré qu'il n'avait pas de troupes disponibles pour en placer sur les différens points où des actes illégaux avaient été commis. Il m'a dit depuis que le Lieutenant Général chef du 6e grand commandement lui a fait connaître que de son côté il ne pourrait pas non plus en accorder et qu'au besoin je devrais m'adresser directement au Gouvernement.

V.Exc. appréciera si dans l'état actuel de choses il peut être envoyé une force armée suffisante dans le Grand Duché. En attendant je tacherai de me tirer d'affaire le moins mal que je

pourrai avec les gardes urbaines, en leur appliquant autant que les circonstances le permettront les instructions transmis par la circulaire du 8 de ce mois[1].

Je serai fort heureux de recevoir de V.Exc. les instructions pour marcher avec plus d'assurance au milieu des nombreuses difficultés dans lesquelles je me trouve en quelque sorte isolé.

Bijlage I: Procureur des Konings Tschoffen dd. 14 September aan de Gouverneur, inhoud zoals Gouverneur aangeeft.

Bijlage II: beraadslagingen van de gemeenteraad dd. 16 September. Artikel 5 zegt: 'la couleur adoptée pour le drapeau est verte, ancienne couleur de la paroisse, et constamment en usage à St Hubert.'

Bijlage III: Burgemeester schrijft aan Gouverneur dd. 13 September. Burgerwacht van 100 man. Adres is aan de Koning gezonden. Doch Burgemeester zegt niet dat de gemeenteautoriteiten het deden. B.W. nam geen kleuren aan, doch burgemeester zal ze aan doen nemen want het is nodig. Hij stelt voor de oude Luxemburgse kleuren: blauw, rood en zwart.

Bijlage IV: Weer Burgemeester Bouillon dd. 16 September, Burgemeester vraagt goedkeuring over Burgerwacht.

Bijlage V: Tschoffen aan de Gouverneur 15 September. Brabantse vlag te Arville. Eerst rondgedragen onder kreten 'Vive la Belgique'. (is dit Neufchâteau zoals de Gouverneur zegt?)

Bijlage VI: Burgemeester van Houffalize aan de Gouverneur, dd. 15 September. 13 September hebben 5 of 6 jonge mensen reeds met cocarde rondgelopen. 14 September 's middags zwart, geel, rode vlag op toren geplaatst. Deze ochtend was vlag weg van de toren. Doch deze avond wappert de vlag weer.

Bijlage VII: Districts Commissaris van Virton schrijft aan Gouverneur, dd. 16 September, copieert de brief van de Burgemeester van St Leger. Zwart, wit, rode vlag wappert op de toren.

Bijlage VIII: Petit, Procureur des Konings te Neufchâteau schrijft aan de Gouverneur dd. 16 September. Vraagt toestemming om Burgerwacht te organiseren.

Bijlage IX: Burgemeester van Diekirch dd. 16 September. Vraagt vacante plaatsen in het gerecht te doen bezetten en inlijving bij Luxemburg ongedaan te maken. Dit is nodig om orde alhier te handhaven. Volk heeft kracht geput uit voorbeeld van Brussel. Het ziet nu de macht die het bezit. Overigens is er daar nog geen enkel exces te vermelden.

1) Zie hoger blz. 176; Gerretson II, blz. 285.

Bijlage X: Districts commissaris Simons uit Diekirch, dd. 15 September, meldt nog volkomen rust. Verschillende personen oordelen het overbodig dat patrouilles door het district rondgaan om veiligheid te waarborgen. Te Diekirch is Burgerwacht opgericht. Zij doet geen dienst, als het nodig is kan ze ingeschakeld worden, doch er dreigt niets.

De la Coste aan Willmar, 30 September.

Binnenlandse Zaken, Kabinet 973, II, 1.

J'ai mis sous les yeux du Roi, la lettre que vous m'avez écrite le 18 de ce mois par la quelle vous me demandez des instructions relativement à la conduite que vous devriez suivre dans les circonstances actuelles, et c'est après avoir pris les ordres de S.M. que j'ai l'honneur de vous faire connaitre quelles sont ses intentions à cet égard.

Vous voudrez bien, Mr le Gouverneur, continuer à prendre règle de conduite dans les moments actuels les instructions que je vous ai transmises par ma circulaire confidentielle du 8 de ce mois[1]. Vous sentirez du reste que vu l'éloignement du siège du Gouvernement du Grand Duché, il lui est difficile de pouvoir vous tracer une règle plus précise, de conduite au milieu des événemens qui se succèdent avec tant de rapidité.

Veuillez aussi ne rien négliger de ce qui pourrait contribuer au maintien de l'ordre et des lois existantes et veiller à ce que les contributions rentrent dans les caisses de l'état. Il est au surplus impossible de mettre à votre disposition à cet effet d'autres moyens militaires que ceux que peut offrir la garnison de Luxembourg.

XIV. Willmar aan De la Coste, 29 September.

Je n'ai pas à annoncer à V. Exc. une amélioration dans la situation du Grand Duché depuis mon rapport du 18 de ce mois.

Le drapeau brabançon a bien été retiré de la tour de l'église de la ville de Bastogne.

Le Bourgmestre de St. Léger a fait enlever celui qui avait été arboré.

1) Zie hoger blz. 176; Gerretson II, blz. 285.

A Bertrix l'autorité l'a également fait disparaître.

Dans la ville de Virton il a été formé une garde bourgeoise qui y a rétabli l'ordre qu'une bande de jeunes gens avait compromis sous les couleurs brabançonnes; cocarde et drapeau ont été ôté.

Ce signe de ralliement est presque abandonné à Laroche.

La chose a été fortement disputée dans la ville de Bouillon, cependant la résolution de n'y point porter de cocarde l'a emporté. La lettre par laquelle Mr le Bourgmestre me l'a annoncé est ci jointe en copie sous le N° 1. Elle présente un intérêt particulier par le projet qui y est rapporté, de surprendre le fort de Bouillon, lequel (nl. het projet) formé dans la ville française de Sedan, y a été déjoué par l'autorité municipale. Mais les couleurs brabançonnes ont été placées sur l'église d'Ochamps non loin de Neufchâteau.

Elles flottent aussi sur le clocher de la ville de Vianden.

Et ce qui est surtout déplorable, elles viennent d'être arborées dans la ville d'Arlon à la suite de scènes tumultueuses; le rapport ci-joint sous le N° 2 de Mr le Bourgmestre du jour d'hier présente les principaux détails de cet événement.

Il est d'autant plus fâcheux que les efforts de ce magistrat distingué aient été vaincus, que (car) la ville d'Arlon est la marché où les Ardenais achètent leurs grains que les cantons fertiles de Messaney, Bettembourg et Ridanze y versent en grandes quantité. Il est à craindre que l'exemple ne devienne contagieux.

De nouvelles instructions ont été transmises à Mr le Bourgmestre. Un succès immédiat n'est pas à espérer, mais le calme de la réflexion succédant à une soudaine effervescence pourra faire désirer le rétablissement de l'Ordre par ceux-là même qui se sont prêtés imprudemment à le faire troubler.

A Mussy-la-ville, à Rémich les autorités locales, sous l'approbation de la députation des Etats livrent de l'ouvrage aux classes infèrieures.

Le Députation elle même fait exécuter des travaux aux routes du côté de Grevenmacher pour occuper des bras, dont l'oisivité pourrait devenir dangereuse à la société.

Ces mesures ont pour objet d'atteindre sans secousse les marchés plus abondans, qui suivent les semailles d'automne lorsque les grains sont battus et peuvent être achetés à des prix moins élevés qu'ils le sont actuellement.

Bijlage I: Burgemeester van Bouillon aan de Gouverneur dd. 27 September.
Beraadslagingen tussen Burgemeester en Sche-

penen en Commandant en officieren van de Burgerwacht hebben als resultaat gehad dat geen Brabantse vlag zal worden opgestoken. Ook werden er geen cocardes gedragen, misschien een enkel door een kind, maar daar bleef het bij. Kalmte heerst er overal.

Jongelui uit Sedan hadden een overval beraamd op fort van Bouillon. Autoriteiten te Sedan en Bouillon weten het te voorkomen.

Bijlage II: rapport uit Arlon dd. 28 September, Garnizoen krijgt bevel stad te verlaten. De Burgemeester vreest het ergste.

XV. *Er zijn nog vele rapporten van de Gouverneur aanwezig. Het zou ons te ver voeren ze alle op te nemen. Van de volgende heb ik hier een korte inhoud gegeven.*

Willmar aan De la Coste, 30 September.

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 October, no. 2.

Gisteren meldde de Gouverneur dat er te Arlon onrust was ontstaan. Op bevel van Generaal Van Geen, moeten de troepen van Arlon naar Bouillon vertrekken. Er is een burgerwacht te Arlon opgericht. Troepen verblijven in de kazerne. Verdere uitweidingen over de politieke status van Luxemburg, naar aanleiding van een gepubliceerde brief die de Gouverneur aan een militaire autoriteit toeschrijft.

Willmar aan De la Coste, 2 October..

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 October, no. 2.

Te Arlon had men de bedoeling het garnizoen te ontwapenen, doch de stedelijke autoriteiten zijn flink opgetreden en hebben de troepen onder begeleiding van de schutterij buiten de stad gebracht. Te Neufchâteau zouden de manschappen overnachten. Hier zijn ze echter ontwapend en naar huis gezonden. De officieren werden gevangen genomen.

Te St Hubert zijn onlusten uitgebroken. De maréchaussée heeft Marche verlaten. Ook te Chiny onlusten. Brabantse vlag ook te Diekirch en Vianden gehesen.

Willmar aan De la Coste, 3 October..

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 8 October, no. 2.

Gouverneur zendt diverse rapporten in van ondergeschikte autoriteiten, o.a. van de Burgemeester van Neufchâteau en de Kapitein van de Maréchaussée, over het ontwapenen van de soldaten die van Arlon op weg waren naar Bouillon. Wapens van het Koninkrijk zijn te Marche, Bastogne, St Hubert en Arlon weggenomen.

V.Exc. aura la conviction par l'examen des diverses pièces que j'ai l'honneur de lui soumettre qu'il n'y a plus aucune force publique dans le Grand Duché et cependant l'exécution des arrêts des tribunaux est suspendue et l'anarchie excite de toute part des craintes malheureusement trop fondées.

Geeft verder details van verschillende plaatsen. Overal worden émissaires uit Brussel aangetroffen.

Ces émissaires se répandant jusque dans les moindres hameaux et ils trouvent de trop puissans auxiliaires dans le clergé.

Haalt voorbeeld van Chiny aan waar de pastoor de jonge lieden aangespoord heeft (volgens een bijgevoegd rapport) om de paarden der Maréchaussée in beslag te nemen en naar Brussel te trekken om daar de Hollanders te verjagen.

Willmar aan de minister van binnenlandse zaken, 7 October[1)].

Binnenlandse Zaken, Secreet Verbaal, 17 October, no. 4.

Gouverneur geeft weer verschillende details.

Je déroule aux yeux de V. Exc. un tableau affligeant, mais je lui dois la vérité et je la prie de croire que les couleurs sous lesquelles je la lui présente ne sont pas surchargées.

1) Van Doorn was toen al benoemd tot Minister van Binnenlandse Zaken a.i. De Gouverneur kan dat nog niet geweten hebben.